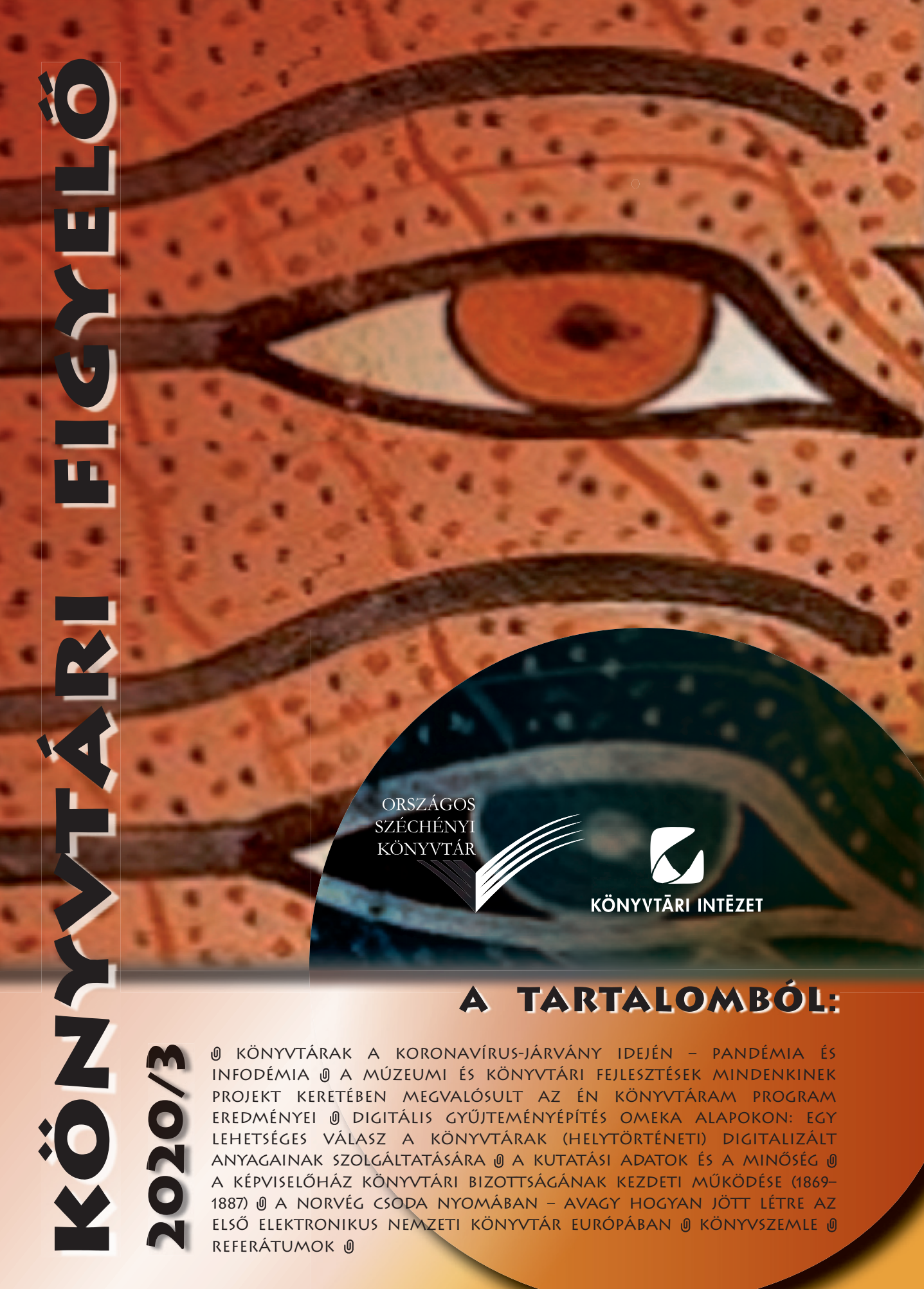

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2020/3

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

KÖNYVTÁRI INTÉZET

A TARTALOMBÓL:

- KÖNYVTÁRAK A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY IDEJÉN – PANDÉMIA ÉS INFODÉMIA
- A MÚZEUMI ÉS KÖNYVTÁRI FEJLESZTÉSEK MINDENKINEK PROJEKT KERETÉBEN MEGVALÓSULT AZ ÉN KÖNYVTÁRAM PROGRAM EREDMÉNYEI
- DIGITÁLIS GYŰJTEMÉNYÉPÍTÉS OMEKA ALAPOKON: EGY LEHETSÉGES VÁLASZ A KÖNYVTÁRAK (HELYTÖRTÉNETI) DIGITALIZÁLT ANYAGAINAK SZOLGÁLTATÁSÁRA
- A KUTATÁSI ADATOK ÉS A MINŐSÉG
- A KÉPVISELŐHÁZ KÖNYVTÁRI BIZOTTSÁGÁNAK KEZDETI MŰKÖDÉSE (1869–1887)
- A NORVÉG CSODA NYOMÁBAN – AVAGY HOGYAN JÖTT LÉTRE AZ ELSŐ ELEKTRONIKUS NEMZETI KÖNYVTÁR EURÓPÁBAN
- KÖNYVSZEMLE
- REFERÁTUMOK

FROM THE CONTENTS:

- LIBRARIES AND COVID-19. PANDEMIC AND INFODEMIC
- RESULTS OF THE MY LIBRARY PROGRAMME IMPLEMENTED WITHIN THE MUSEUM AND LIBRARY DEVELOPMENTS FOR ALL PROJECT
- BUILDING A DIGITAL COLLECTION WITH OMEKA: A POSSIBLE ANSWER TO THE PROVISION OF DIGITIZED MATERIALS IN LIBRARIES
- THE QUALITY OF RESEARCH DATA
- EARLY YEARS (1869–1887) OF THE LIBRARY COMMITTEE OF THE HOUSE OF REPRESENTATIVES
- IN THE WAKE OF THE NORWEGIAN MIRACLE, OR HOW THE FIRST DIGITAL NATIONAL LIBRARY IN EUROPE WAS CREATED
- INFORMATION LITERACY AND LIBRARIES IN THE AGE OF FAKE NEWS – BOOK REVIEW

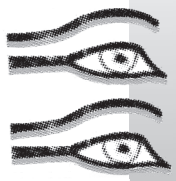

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2020/3

30. (66.) ÉVFOLYAM, 2020. 3.

FELELŐS SZERKESZTŐ: Sághi Ilona
SZERKESZTŐK: Sághi Ilona (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Szabó Piroska (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság elnöke:** Hegyközi Ilona
⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.
⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva ⌘ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ⌘ **Telefon:** + 36-1-224-3892 ⌘ **E-mail:** saghi.ilona@oszk.hu, szabo.piroska@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévente. ⌘ **Egy szám ára:** 1500.-Ft + 5% áfa. ⌘ **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ⌘ **Külföldi előfizetés:** 100 euró ⌘ **Terjeszti:** az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ⌘ **Előfizethető:** a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ⌘ **Felelős kiadó:** az OSZK főigazgatója ⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ⌘ **Felelős vezető:** Szabó Gábor ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

KÖNYVTÁRI INTÉZET

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTÉRIUMA

http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
http://ki.oszk.hu/kf címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BÓDOG András (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), DANCS Szabolcs (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), FARKAS Ferenc (szakmai vezető, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár EFOP Projektiroda), FAZOKAS Eszter (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), JÓNÁS Károly (az Országgyűlési Könyvtár ny. munkatársa, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (a Könyvtári Intézet ny. osztályvezetője, Bp.), KOLTAY Tibor (ny. intézetigazgató, Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, Jászberény), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Dóra (SZTE Klebelsberg Könyvtár Tartalomszolgáltatási Osztály, megbízott csoportvezető, Szeged), NAGY Gyula (SZTE Klebelsberg Könyvtár, általános és tartalomszolgáltatásért felelős főigazgató-helyettes, Szeged), NÉMETH Márton (az OSZK munkatársa, Bp.), PRÓKAI Margit (a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója, Miskolc), RADÓ Rita (az OSZK munkatársa, Bp.), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), VISZOCSEKNÉ Péteri Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

2020/3

TARTALOM

Abstracts 415

TANULMÁNYOK

BÓDOG András: Könyvtárak a koronavírus-járvány idején – Pandémia és infodémia 419

FARKAS Ferenc: A *Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek* projekt keretében megvalósult *Az én könyvtáram* program eredményei 437

NAGY Dóra – NAGY Gyula: Digitális gyűjteményépítés Omeka alapokon: egy lehetséges válasz a könyvtárak (helytörténeti) digitalizált anyagainak szolgáltatására 456

MŰHELY

KOLTAY Tibor: A kutatási adatok és a minőség 469

MÚLTUNKBÓL

JÓNÁS Károly: A képviselőház könyvtári bizottságának kezdeti működése (1869–1887) 479

2020/3

TARTALOM

KITEKINTÉS

RADÓ Rita: A norvég csoda nyomában – avagy hogyan jött létre az első elektronikus nemzeti könyvtár Európában 501

KÖNYVSZEMLE

Információs műveltség és a könyvtárak a hamis hírek korszakában

AGOSTO, Denise, E. (ed.). Information Literacy and Libraries in the age of fake news. Santa Barbara: Libraries Unlimited, cop. 2018. *(Ism.: Németh Márton)* 507

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány 511
Könyvtár- és tájékoztatásügy 517
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 527
Munkafolyamatok és szolgáltatások 534
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek 546
Vezetés, irányítás 552
Felhasználók és használat 559
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés 565
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 571
Kapcsolódó területek 574

A számot szerkesztette:
Sághi Ilona, Szabó Piroska
Közreműködött: Murányi Lajos

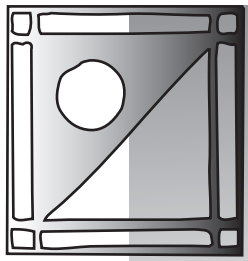

ABSTRACTS

STUDIES

Libraries and COVID-19. Pandemic and infodemic

BÓDOG András

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 30. (66.) 2020. no. 3. 419–436.

This paper summarizes the effects of the first wave of the 2020 COVID-19 pandemic and infodemic on the library field, based on library literature and news published during the pandemic. In addition to describing the outbreak and spread of the epidemic and its direct library-related impact in detail, the paper presents the information activities of the Hungarian Library Institute, and the trends of library services during the COVID-19 pandemic, as well as the basic tasks of reopening libraries. Government measures are summarized, so as to comprehensively understand and analyze the impact of these completely unexpected tasks incumbent on libraries. Digital library services, built over the years, have recently undergone a major ordeal, with most events being organized in cyberspace. Long before the outbreak of the COVID-19 pandemic, addressing the challenges of fake news was already considered a global task by libraries. Their tools include user training, objective information, and the publication of credible sources. The effects of the economic crisis caused by the epidemic are also detrimental to libraries.

Keywords: Electronic library; Co-operation; Fake news; Health reference; Library institute; Reader services; Services

Results of the *My library* programme implemented within the *Museum and library developments for all* project

FARKAS Ferenc

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 30. (66.) 2020. no. 3. 437–455.

The paper summarizes the achievements and lessons of the *My library* programme implemented within the *Museum and library developments for all* project, supported by the European Union, and carried out in the period February 1, 2017 through January 31, 2020. The author – professional leader of the project – describes the objectives related to the development of library services supporting learning, the main activities and their results. He presents the wide-ranging cooperation of the actors of the library system to achieve project goals, partnership levels, provides a detailed overview of how the 40-member national library consulting network was established, and describes its activities. The study provides an insight into the work of professional workshops operated in the framework of methodological developments; into the national, representative research initiatives on reading and library use in various phases of the project; and into other professional surveys conducted using the DigComp framework. Within the project, 90 model programmes supporting learning were also prepared for libraries. The author presents the methods used during the design of the model programmes, related professional trainings, events, and methodological publications. The study places special emphasis on the presentation of monitoring activity to follow up, among others, on the implementation of model programmes. The review of this unprecedented national project in the Hungarian library system ends with a description of communication activity and the promotion campaign of libraries and reading which was an important part of the programme.

Keywords: Experts; Extension training; Library use; Methodological work; Museums; Public libraries; Reading survey; State support

Building a digital collection with Omeka: a possible answer to the provision of digitized materials in libraries

NAGY Dóra – NAGY Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 30. (66.) 2020. no. 3. 456–468.

There is an increasing demand from the users of public collections to have access from home and via the Internet to the materials preserved there. For this, the technical adaptation of digitization itself is an essential, however, insufficient step. Scanned materials have to be transmitted to users – following substantial post-processing – by means of a framework system, in a most convenient form possible, and in a user-friendly way. This study shows a feasible solution for this task: the Omeka open-source software package. Omeka is primarily used around the world for providing image-based content. At the same time, various plugins enable its wider application, for the provision of text, audio and video materials etc. The plugins, which can be installed optionally, make extra features possible, such as crowdsourcing functions, a map view, annotation of images, and creating virtual exhibitions. According to the examples shown, Omeka can offer a comprehensive solution for a wide range of public collections (public and academic libraries, museums and archives) to provide their locally digitized materials properly.

Keywords: Digital collection development; Digitization; Electronic library; Images; Omeka open-source software package; Provision of digitized materials; Software

WORKSHOP

The quality of research data

KOLTAY Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 30. (66.) 2020. no. 3. 469–477.

This paper begins with a brief description of the changes that our views on the nature of data and information have gone through. It is stated that the main stakeholders of data quality are researchers, but it is also important for funding organizations and scholarly publishers, as well as libraries. The management of research data aims to provide high-quality, accessible, and reusable data. Ensuring data quality is also part of data literacy which is closely linked to information literacy. The study describes the nature of trust which is one of the most important quality characteristics. There are several other attributes of data quality that can be grouped differently. There may be external characteristics, such as its fitness for purpose. Nonetheless, digitized objects also have intrinsic values, including accuracy, objectivity, and credibility. Among the contextual quality characteristics we find relevance, added value, and completeness. Timeliness and volatility (rapid obsolescence) also can be related to temporality. Mention may also be made of completeness, comparability

and originality, as well as a number of other features that can be grouped in varied ways. Approaching big data can be done similarly to the ways how we treat data in general. However, their incomplete and often uncertain nature negatively affect quality.

Keywords: Data processing; Information literacy; Information services to research; Research; Researchers; Services

FROM OUR PAST

Early years (1869–1887) of the Library Committee of the House of Representatives

JÓNÁS Károly

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 30. (66.) 2020. no. 3. 479–500.

In 1868, the Hungarian House of Representatives decided to set up a library for the representatives to support legislative work. The House of Representatives elected a Library Committee to organize this library, which worked in three-year cycles till 1887, thereafter in five-year cycles. The Committee – whose tasks, rights and obligations were prescribed by the Rules of Procedure – performed leading-managing functions, took a stand in all important professional and economic issues, and monitored the implementation of rules and tasks it had prescribed. The Committee was obliged to report to the House about its own activities, as well as about the activities and use of the library. The study explores the first 20 years of the history of this body having operated for 80 years. The Library of the House of Representatives started operation in 1870, and developed since, under the name Library of the Hungarian Parliament, into one of the biggest research libraries in Hungary. The Library Committee of the early years has had significant merit in this accomplishment.

Keywords: Library history; Library of the House of Representatives; Library of the Hungarian Parliament; Hungary

OUTLOOK

In the wake of the Norwegian miracle, or how the first digital national library in Europe was created

RADÓ Rita

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 30. (66.) 2020. no. 3. 501–506.

Of the European national libraries, the Norwegian National Library is the first to fully digitize its collection. The author presents the strategic guidelines and processes that enabled this grandiose plan to be carried out, and helped to make the Norwegian National Library a modern digital national library. The concept of the Norwegian Digital Library was formulated in the early 2000s. In order to achieve the optimal solution, technical, financial and legal conditions had to be met at the same time, for which the library had received appropriate political support. The Norwegian National Library plays a central role in the government‘s national strategy for the preservation and dissemination of national cultural heritage. The library’s strategy includes as a priority to establish the feasibility for the digitization of materials, to prepare work processes, and to digitize them. This study reviews relevant documents, the guiding principles of the digitization plan, collaborations, and also copyright issues. Due to its design, flexible and rapid adaptation to change and collaborative practices, the Norwegian model can be an example to follow for public collections.

Keywords: Digital collection; Digitization; Electronic library; Norway

BOOK REVIEWS

Information literacy and libraries in the age of fake news

AGOSTO, Denise, E. (ed.). Information literacy and libraries in the age of fake news. Santa Barbara: Libraries Unlimited, cop. 2018.

(Reviewed by: Márton Németh)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 30. (66.) 2020. no. 3. 507–510.

Keywords: Fake news; Health reference; Information literacy; Services; Book review

Megjelent az ALMPUB projekt eredményeit összefoglaló tanulmánykötet

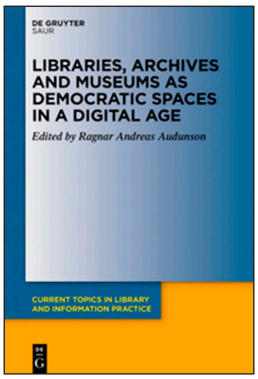

A könyvtárak, a levéltárak és a múzeumok hagyományosan részei a nyilvános szférának, hiszen hozzáférést kínálnak a kultúrához és a tudáshoz, tájékozódási lehetőséget nyújtanak a lakosság számára állampolgári ügyekben és közösségi terekként is funkcionálnak a helyi közösségekben. A digitalizálás és a globalizáció új kihívásokat támasztott a fenntartható nyilvános szférával szemben. Vajon a közgyűjteményi szféra: a könyvtárak, a múzeumok és a levéltárak képesek-e felelni ezekre a kihívásokra? Erre a kérdésre kereste a választ az elmúlt évek legjelentősebb nemzetközi együttműködésben megvalósított kutatása, amelyben a Könyvtári Intézet is részt vett: az ALMPUB projekt, amelynek az eredményeit bemutató kötet tegnap jelent meg.

A könyv a kiadó *Current Topics in Library and Information Practice* sorozatának legújabb kötete, amelyben a könyvtár és információtudományban megjelenő új megközelítéseket mutatják be.
A *Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in the Digital Age* című kötet a könyvtárakat mint a nyilvános szféra intézményeit bemutató elméleti tanulmányokat, nemzetközi összehasonlító kutatásokat és az együttműködő országok könyvtárügyéből vett esettanulmányokat tartalmaz.

A magyar olvasónak különösen érdekesek lehetnek a nemzetközi összehasonlító kutatások, amelyekben Norvégia, Dánia, Németország, Svédország és Svájc mellett Magyarország is részt vett, így a kötetben egy sajátos aspektusból, a többi nemzettel való összevetésben tekinthetünk rá hazánk könyvtárügyére. Szintén magyar vonatkozású szöveg Tóth Máté, a Könyvtári Intézet osztályvezetőjének a Visegrádi országok digitalizálási tevékenységének stratégiai megközelítéseit összehasonlító tanulmánya, amely a könyv hatodik fejezete.

A digitális és a fizikai terekben megvalósított közösségi kezdeményezések sorát vonultatja fel a könyv skandináv szerzők tollából. A bevándorló közösségek integrálását célzó oslói nyelvi kávéházak, a közösségi oldalakon található közgyűjteményi tartalmak, a helytörténeti wikik és a speciális célcsoportoknak nyújtott szolgáltatások is terítékre kerülnek az esettanulmányok között.

A könyv teljes tartalma elérhető nyílt hozzáféréssel az interneten,
https://www.degruyter.com/view/title/543672?language=en&result=1&rskey=5rbNIs
a fizikai példány pedig a szeptember végi megjelenést követően
a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban lesz hozzáférhető.

Forrás: https://ki.oszk.hu/node/9714 2020. szeptember 9.

A kutatásról tanulmányt közöltünk a Könyvtári Figyelő 2020. 2. számában:
http://ki2.oszk.hu/kf/2020/08/az-almpub-projekt/

TANULMÁNYOK

Könyvtárak a koronavírus-járvány idején – Pandémia és infodémia

BÓDOG András

Az első hullám könyvtárügyi trendjei: bezárás, online könyvtárak, infodémia és újranyitás

A 2020-as koronavírus-járvány (COVID-19) rendkívüli és globális méretű esemény a könyvtártörténetben is. Világszerte zártak be a bibliotékák, próbára téve az elmúlt évtizedekben kialakított digitális szolgáltatásokat, s egyúttal igazolva létjogosultságukat. A közkönyvtárak közösségi térként történő hasznosításának népszerű trendjét alapjaiban kérdőjelezheti meg a vírusveszélyre adott társadalmi elkülönülés gyakorlata. A tanulmány írásának pillanatában (2020. július vége, augusztus eleje) koránt sincs vége a járványnak. Az Egyesült Államokban súlyosbodott a helyzet, belátható időn belül várható egy kontinenseken átvonuló újabb hullám. A téma nagyon friss, hagyományos értelemben nincs még nívós könyvtártudományi szakirodalma, ennyi idő alatt a publikálás és megjelenés hagyományos átfutási folyamata sem zajlik le. Az orvostudományi cikkek is lektorálás nélkül jelentek meg, precedens nélküli globális együttműködést megvalósítva a nemzetközi tudósközösségben. Ebben a feladatkörben a könyvtárak is fontos szerepet kapnak. Az Egyesült Államokban az Indianai Egyetem könyvtára tart fent egy felhőalapú rendszert – együttműködésben az egyetem hálózattudományi intézetével és egy felsőoktatási konzorciummal – a CADRE (*Collaborative Archive*

& Date Research Environment) projekt keretében, amely több mint 220 millió tudományos publikáció és 1,7 milliárd hivatkozás biztosításával a legnagyobb COVID-tematikájú forrást jelenti.[1] A koronavírussal kapcsolatos tudományos eredmények megosztásának egyik magyar vonatkozása az MTA Könyvtár és Információs Központhoz köthető: a szintén budapesti Pro-Sharp Research and Innovation Centre közreműködésével készült *covidscimaps.org* portál, ahol térképen ábrázolva és egyéb adatvizualizációs módon prezentálják az országok közötti tudományos együttműködést, egyelőre a *Web of Science* adatbázisokat forrásként használva.[2] Fontos és közkedvelt forrássá vált az Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár által március 4-én indított *Medinfo – Koronavírus információk* (https://medinfocovidinfo.wordpress.com/) oldal, melyen naprakészen gyűjtik a járvány kapcsán megjelenő adatforrásokat, közleményeket.

Könyvtárügyi szempontból az egyes könyvtárak és könyvtárszakmai szervezetek saját tájékoztatásai és online tevékenységük, valamint szakmai havi és hetilapok cikkei állnak egyelőre a téma kutatójának rendelkezésére. A járvány ideje alatt a könyvtárszakma által végzett kérdőíves felmérések első eredményei is a hetekben láttak napvilágot. Az elmúlt hónapok, a jelen és a közeljövő eseményei minden bizonnyal évek múltán is visszatérő témái lesznek a nemzetközi szakirodalomnak.

Tanulmányommal a pandémia első hullámának általános könyvtári vonatkozásairól kívánok áttekintést adni, bemutatva a globálisan jelentkező trendeket és kísérő jelenségeket – beleértve az infodémiát –, valamint ismertetni az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézetnek a járvány alatt végzett szakmai tájékoztató munkáját. A megszokottnál nagyobb teret kell szentelnem a könyvtárszakmai vonatkozások áttekintése előtt a háttérfolyamatoknak. A járvány kialakulása és terjedése, a válságra adott kormányzati intézkedések bemutatása nem hagyható el, mivel az ezekből következően a könyvtárakra háruló, teljességgel váratlan feladatok, azok kezelésének mentális, szervezeti és infrastukturális kihívásai, előre nem tervezhető, ám megkerülhetetlen paradigmaváltást jelentő hatása csak így érthető és elemezhető átfogóan.

A járvány kitörése és terjedése Kínában

A járvány 2019 decemberében tört ki a Kínai Népköztársaság egyik nagy létszámú (majdnem 9 millió fős[3]) városának, Vuhannak a halpiacán, és 2020 januárjában ismerték fel a kór nagyfokú veszélyességét. A koronavírusról beérkező adatok nagyon gyorsan változtak, nehéz volt kurrens statisztikát összeállítani a járvány pillanatnyi helyzetéről. A kínai orvosok január 20-án jelentették be, hogy a vírus már átterjedt az ország más tartományaira is, sőt a népköztársaság határain is túljutott. Innentől kezdve naponta újabb és újabb országok közölték, hogy határaikon belül megjelent a vírus.[4] Az új típusú koronavírust eleinte különböző megnevezésekkel definiálták – beleértve a Kínát hátrányosan érintőket, mint például a WH-Human 1 koronavírus (Wuhan-Human) –, ezek egységesítése érdekében 2020. február 11-én az Egészségügyi Világszervezet (továbbiakban: WHO) hivatalosan a korábban általuk 2019-nCoV-nak hívott vírust átnevezte COVID-19-cé, amely elnevezésben a CO a koronát, a VI a vírust, a D betegséget (Disease), a 19 pedig a felbukkanás évét, 2019-et jelöli. Később a SARS-CoV-2 elnevezés is megjelent a Coronavirus Study Group of the International Committee on Taxonomy of Viruses (ICTV-CSG) részéről. Tartósan világszerte a COVID-19 jelölés terjedt el.[5]

December elseje az első ismert eset Vuhanban, akkor még szokatlan megbetegedésként regisztrálva. Január elsején lezárták a vuhani halpiacot, a járvány feltételezett gócpontját. A járványügyi vizsgálat január 20-ára nyilvánvalóvá tette, hogy új típusú betegség jelent meg. Január 22-én Hupej tartományban másodszintű veszélyhelyzetet hirdettek ki, másnap Vuhant vesztegzár alá vették, és a kínai Népi Felszabadító Hadsereg egészségügyi szolgálata megkezdte új szükségkórházak építését a megnövekedett számú beteg ellátására. 24-én Hupej tartományt is lezárták, de ekkor már nyolc másik tartományban is jelen volt a kórokozó, Sanghajt és Pekinget is beleértve.[6]

Az álhírjelenség első állami szintű kezelése és a könyvtárak szerepe

A fertőzés lassítása érdekében, a többi közintézményhez hasonlóan a fővárosban található Kínai Nemzeti Könyvtár is ezen a napon zárt be a nyilvánosság előtt. A helyben használatot és a rendezvények és használóképzések megtartását elhalasztották, a hangsúly az online szolgáltatásokra helyeződött át. A nemzeti könyvtár hiteles információkat közlő forrásjegyzékeket készített, aktív internetes olvasásnépszerűsítő kampányba kezdett, valamint kiemelten promotálta az ismeretterjesztő és szakirodalmi elektronikus forrásokat, külön hangsúlyt helyezve a Nemzeti Digitális Könyvtár szolgáltatásaira és azok folyamatos fejlesztésére.[7] A Nemzeti Tudományos és

Műszaki Könyvtár hatalmas (2020 nyarára 3,5 millió tételesre duzzadt) szakbibliográfia építésébe kezdett a folyamatosan bővülő nemzetközi COVID-19 szakirodalom feldolgozásával. A Kínai Orvostudományi Akadémia keretein belül működő Egészségügyi Információs Intézet és Könyvtár az egészségügyi szektor számára szolgált folyamatosan frissülő szakirodalmi forrásokkal és háttéranyagokkal. A nemzeti könyvtár is napi szinten gyűjtötte a járvánnyal kapcsolatos híreket, valamint rendszeres jelleggel készített elemzéseket állami döntéshozó szervek számára.[8]
Január 25-én a kínai legfelsőbb bíróság kiemelten foglalkozott a járványt kísérő álhír-jelenséggel és annak negatív következményeivel. A Tencent – a legnépszerűbb kínai közösségi médiaplatform, a *WeChat* tulajdonosa – külön weboldalt hozott létre a pletykák és álhírek eloszlatására, ettől kezdve itt gyűjtötték össze az ismert téves információkat. Január 28-ától a kínai médiafelügyelet a szórakoztató programok csökkentésére kötelezte a televíziócsatornákat, megnövelve így a koronavírusról szóló információk, tájékoztatás műsoridejét. Január 30-án országos veszélyhelyzetet hirdettek ki. Január 31-én az egyik országos napilap véletlenül egy álhírt tett közzé egy állítólagos gyógyszerről, ami tömeges, pánikszerű gyógyszerfelvásárláshoz vezetett a kínai lakosság körében. A korrekcióra február 1-én sor került. Február 4-étől fokozott intézkedéseket vezetett be az állam, amelyek a hatóságoknak megengedték a lakók tüneteinek ellenőrzését otthonaikban is, több települést lezártak. A Dou Ban médiacsoportot leállították. Országos pánik tört ki, amelynek súlyosságára jó példa, hogy néhányan öngyilkosok lettek azért, hogy így kíméljék meg családtagjaikat a betegségtől. Több vezetőt is leváltottak ebben az időben, köztük a China News vezetőjét téves információk terjesztéséért, valamint Vuhan polgármesterét is menesztették. Az ünnepnapokat – iskolákban és munkahelyeken – meghosszabbították, otthonmaradásra kötelezve az embereket a járvány terjedésének lassítása érdekében.
Február 15. után enyhült a pánik Kínában, több új kezdeményezés indult a médiában, hogy választ adjon a közéleti vitákra és csökkentsék a lakosság körében jelentkező pánikot. Vuhanból többen is naplóbejegyzésekkel számoltak be a karantén alatti mindennapokról. Az érintett területeken február 18-ától QR-kódokkal azonosították és követték nyomon az egyes emberek mozgását. Színkódokkal jelölték meg a közterek három lehetséges kategóriáját: zölddel a szabadon látogatható veszélytelen, sárgával az óvatosságra intő és vörössel a tiltott területeket.[9] A vuhani könyvtárosok, hasonlóan más érintett területekhez, a kórházakban és a segélyhelyeken állítottak fel könyvsarkokat a betegek és a kórházi személyzet számára. A Hupeji Tartományi Könyvtár online pszichológiai tanácsadó kurzusokat is tartott, valamint folyamatosan tájékoztatta és online olvasmányokkal látta el a lakosságot. A kölcsönzéseket meghosszabbították, a késedelmi díjakat felfüggesztették a járvány időszakára. Február 15. és március 31. között a Kínai Könyvtáros Társaság felhívására több mint 200 kínai könyvtár és kulturális intézmény juttatott adományként védőfelszerelést – szájmaszkokat és kesztyűket, egyéb fajta védőruházatot, fertőtlenítőket – a készlethiánnyal sújtott vuhani és hupeji könyvtáraknak. A TikTok felületén az olvasók százai bátorították a karanténzónában tevékenykedő könyvtárosokat. A Kínai Könyvtáros Társaság online továbbképzésekkel készítette fel a könyvtári rendszert az online olvasásnépszerűsítő tevékenységre. A könyvtár szolgáltató partnerei a járvány idejére térítésmentes hozzáférést biztosítottak a könyvtáraknak és olvasóiknak az online szolgáltatásokhoz, az Olvasásszövetség digitális platformján mintegy 10 terabájtnyi elektronikus tananyagot, e-könyvet és egyéb elektronikus forrást osztottak meg. Március 5-én *Az én harcom a járvány ellen* címmel nagyszabású olvasásversenyt rendeztek a kínai könyvtárak, több mint 15 ezer regisztrált otthon olvasó résztvevővel.[10]
A WHO a kínai szakemberekkel együttműködésben összegezte a járvány helyi tanulságait, amelynek jellegzetességei ekkor már világszerte máshol is kezdtek megmutatkozni. A COVID-19 kitörésének idején a kínai állam a történelem eddigi legambíciózusabb – és egyben legagresszívabb karanténintézkedését hajtotta végre, korán felismerve a veszélyhelyzet súlyosságát. A karhatalmi szervek által felügyelt szigort fokozatosan tudományos alapokon és kockázatelemzésen alapuló lépések váltották fel a körülményekhez igazodva. A kínai járvány kulcsintézkedései az erős állami irányítás és a szigorú hatósági szabályok betartatása voltak. Az egyének QR-kód általi azonosítását és nyomon követését a nagy kiterjedésű kínai mobilhálózat és az abból keletkező big data feldolgozására képes állami információs rendszer tette lehetővé. Ugyanakkor a lakosság információs igényeinek kielégítése korszerű digitális szolgáltatások révén ugyanerre az infrastruktúrára épül. Az álhírek terjedését azonnali és gyors reagálással, maximális szigorral és büntetéssel akadályozták meg.[11]
2020 februárjának és márciusának fordulóján nyilvánvalóvá vált, hogy globálisan nem valósíthatóak meg

ilyen szigorú intézkedések, azonban ami a könyvtárügy lépéseit illeti, a Kínában tapasztalt eljárások – online szolgáltatások, távoktatás, késedelmi díjak felfüggesztése – a koronavírus alatti könyvtári élet mindennapjainak kísérőívé válnak világszerte a következő hónapokban

A COVID-19 a világban, könyvtári hatások

Az első kínai hullámot követően Ázsiában többnyire jól kezelték a járványt. Az ázsiai lakosságra jellemző az európai és amerikai szemmel rendkívüli kollektív szorgalom, így nem meglepő, hogy kevésbé autoriter ázsiai államokban is sikeresnek tekinthető a vírus elleni védekezés. Az egyik pozitív példa Szingapúr, ahol a közelmúltban zajló SARS-járvány (Severe Acute Respiratory Syndrome – Súlyos Akut Légzőszervi Szindróma) tapasztalatait kamatoztatva vezettek be óvintézkedéseket, így rendkívül alacsony volt a fertőzések és a halálesetek száma, szemben Európával – különösen Olaszország, Spanyolország és Franciaország adatait tekintve. A *Journal of Global Health* folyóiratban publikált cikkében[12] *Igor Rudan* kutatóorvos, egyetemi tanár kifejti, hogy három emberi hibalehetőség vezethet egy járvány súlyos terjedéséhez: mulasztás a járvány paramétereinek megértése terén, a döntéshozatal elmulasztása ezen paraméterek alapján, és a lakosság felelőtlen viselkedése a hatósági instrukciók be nem tartása terén. A súlyos helyzet kialakulásának egyik fő oka, hogy Európában nem tartottak a koronavírustól, mivel a korábban veszélyesnek beharangozott SARS és MERS (Middle East respiratory syndrome – közelkeleti légúti szindróma) is kevésbé járt komoly hatásokkal ezen a földrészen, szemben Ázsiával. Azoknál a járványoknál több mint 25 országban sikerült azonosítani a gócpontokat és még a járvány kiterjedése előtt izolálni a betegeket. 2020 február végére a kínai hatóságoknak sikerült elnyomni a vuhani gócpontot, továbbá elszigetelni a további eseteket 30 kínai tartományban. Február 28-án az első becslések a halálozási rátát alacsonyabbra becsülték, mint a SARS és a MERS esetében, erősítve a hamis biztonságérzetet az új koronavírussal szemben. Akkoriban úgy tűnt, hogy a járvány terjedése hamarosan megáll, ezért nem is hirdette ki a világjárványt a WHO március 11-ig. Ez a korai lazítás ütött vissza, amikor kitört a pandémia Olaszországban.

Olaszországban láthatatlanul terjedt a vírus: február 21-én az esetszám háromról ugrott húszra, másnap húszról 62-re. Február 24-én érte már legalább 50 ezer fertőzött volt Észak-Olaszországban. Ekkor 2500 személynek kellett volna a régióban intenzív ellátást kapnia, azonban akkor Lombardiában 500 fő állami és további 160 fő magánegészségügyi ellátására volt csak kapacitás.

Az olaszok március 8-án rendeltek el karantént a pandémia észak-olasz gócpontján. A késlekedés sokszorosára súlyosbította a járványhelyzetet, ráadásul az európai lakosság alábecsülte a vírus jelentette veszélyeket, hiszen évtizedek óta nem sújtotta komoly járvány a relatív jó anyagi létben élő polgárokat.[13]

Március közepére Európa jelentős része kijárási korlátozásokat vezetett be és a közintézmények többsége bezárásra került, a nyilvános rendezvényeket törölték, a munkatársak többsége távmunkára állt át. Horvátországban március 13-án zártak be az iskolák. Ott a járványügynek sikerült fenntartani a védelem első vonalát, azonosítani és elkülöníteni az ismert eseteket még március elején, még mielőtt exponenciálisan emelkedni kezdett volna az esetszám, majd bevezették a társadalmi elkülönülés óvintézkedéseit a terjedés lassítása érdekében.[14]

Franciaországban március 14-én zártak be a könyvtárak, a párizsi könyvtárak esetében a kölcsönzések automatikusan hat héttel meghosszabbodtak. A távmunka miatt a francia nemzeti könyvtár reprográfiai szolgáltatását jelentős korlátozásokkal tartották fent, a kötelespéldányok fogadása és a digitalizálás teljes mértékben leállt, ám a webarchiválást tudták folytatni. A francia kulturális örökség nemzeti digitális portálja, a *Gallica* vált a francia kultúrszektor legfőbb online szolgáltatásává a járvány ideje alatt.[15]

Az Amerikai Egyesült Államokban február 29-én történt az első bizonyítottan koronavírusos haláleset, március 17-én – addig példátlan módon – az Amerikai Könyvtárak Egyesülete (továbbiakban: ALA) országszerte a könyvtárak bezárására tett javaslatot.[16] Április 1-étől az USA 34 államában vezették be az úgynevezett *„shelter in place"* direktívát (amely hasonló a hazai *#maradj otthon!* kampányhoz), amelynek célja a társadalmi elkülönülés a koronavírus terjedésének lassítása érdekében. Rekordmennyiségű ember maradt otthon távmunkában vagy munkáját elveszítve, ami jelentős gazdasági válsághoz vezetett, veszélyeztetve egyes könyvtárak fenntartását is.[17] A könyvtáros szektor védelme érdekében az üzleti szféra, a kormányzat és az oktatásügy döntéshozói kérték a kongresszustól a COVID-19 által negatívan sújtott könyvtárak megsegélyezését. Az ALA által ez ügyben közzétett nyílt levélhez a Kutatókönyvtárak Egyesülete (Association of Research Libraries - ARL)

is csatlakozott. A szövetségi kormány segélye (az úgynevezett CARES törvény), a Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézete (továbbiakban: IMLS) közvetítésével járult hozzá a szakkönyvtári hálózat fennmaradásához, különös tekintettel a könyvtáros munkahelyek megtartásának fontosságára.[18] Az USA-ban – és gyakorlatilag mindenhol a világon – a könyvtárosok újraértékelték munkakörüket és a feladatokat a távmunka tekintetében is. A váltás főként műszaki kihívásokat jelentett: a szélessávú net már kevésbé probléma, ellenben a VPN kapcsolatok és a távoli elérés biztosítása több kihívást jelentett. Kommunikáció tekintetében a videokonferencia rutinná vált, néhány népszerű szoftver használatát jelentősen megnövelte a pandémia (Zoom, WebEx, Microsoft Skype és Teams).[19]

Az Egyesült Királyságban március 23-án zártak be a könyvtárak, néhány kritikus fontosságúnak ítélt felsőoktatási- és szakkönyvtár, valamint a hátrányos helyzetűek ellátásában létfontosságú szerepet vállaló közkönyvtár kivételével.[20] Globális szinten a Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetsége (International Federation of Library Associations and Institutions, a továbbiakban: IFLA) tart fent egy nagyszabású információs oldalt, ahol a koronavírus és a könyvtárügy minden elképzelhető kapcsolódási pontján gyűjtik és fordítják angolra a nemzetközi színtérről beérkező háttérinformációkat.[21]

A járvány alatt a könyvtárak nem csupán távszolgáltatást nyújtottak a társadalom számára, illetve távmunkában gondoskodtak a háttérmunkákról. Számos könyvtár a járvány történelmi pillanatát felismerve gondosan elkezdte archiválni a történéseket, gondolva az utókor kutatóira. Az Egyesült Államok nemzeti könyvtára, a Kongresszusi Könyvtár térképészeti osztályának munkatársai a járvány alatt folyamatosan térképen követték és archiválták a COVID-19 terjedését.[22] Ezen felül a pandémia idején a Kongresszusi Könyvtár külön hangsúlyt fektet a kordokumentumnak tekinthető anyagok hosszú távú megőrzésére. Az elsők között *Camilo José Vergara* urbánus-fényképész fotóit tették közzé virtuális kiállításuk keretében. Az amerikai nemzeti könyvtár munkatársai távmunkában keresik és javasolják a tartósan archiválandó webállományokat, elsődlegesen kormányzati információs oldalakra és művészeti honlapokra helyezve a hangsúlyt. Az Ázsia-osztály kínai nyelvű nyomtatott anyagokat szerzett be a járvány kordokumentumaiként.[23] A *British Library* például a BBC Radio 4 hallgatóinak a koronavírus-járvány idején szerzett tapasztalatait archiválja. A *PM* rádióműsor *COVID Krónikák* című programjában a brit nemzeti könyvtár vezető kurátora felajánlotta, hogy a nemzeti könyvtár kordokumentumként megőrzi ezeket a személyes beszámolókat.[24]

A magyar nemzeti könyvtár – Könyvtári Intézet tájékoztató tevékenysége a pandémia első hullámának időszakában

Magyarországon március elején már közbeszéd tárgya volt, hogy napok kérdése, és hivatalosan is megjelenik a COVID-19 az országban. A hazai könyvtárak némelyike már a hivatalos, március 16-án elrendelt zárvatartás előtt bezárt a nyilvánosság előtt – például az MTA Könyvtár és Információs Központ már március 14-én, egy időben az európai intézmények többségével.[25]

Az Országos Széchényi Könyvtárban (továbbiakban OSZK) március 10-étől kezdve felfüggesztették az összes rendezvényt, beleértve a 15 fő feletti létszámmal tartandó saját megbeszéléseket is, majd elrendelte a főigazgató az olvasók és látogatók számára a március 14-i, szombati zárvatartást.

Az ezt követő időszakban a Könyvtári Intézet (továbbiakban: KI) munkatársai többek között folyamatosan szemlézték a nemzetközi információforrásokat, és tájékoztatást adtak közre a COVID-19 könyvtárügyi vonatkozásairól. A járvány alatt elkészített háttéranyagok a KI honlapján az *Információszolgáltatás* menüpont alatt, az *Információk a könyvtárak újranyitásával kapcsolatban* és *A járványügyi helyzet kezelése a könyvtárakban* almenükben tekinthetők meg, valamint a KI online dokumentumtárában is archiválásra kerültek korlenyomatként az utókor számára. 2020. március 21-én elsőként *Dienes Éva*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Sárkányos Gyerekkönyvtárának vezetője által írt ajánlást tették közzé a KI honlapján, amelyben összegezte némi bátorítás keretében az új helyzet keltette kihívásokat (online könyvtári szolgáltatások és a távoktatás támogatása), számos már működő hazai példát az online járvány alatti rendezvényekre, valamint felhívta a figyelmet az online szolgáltatók kedvezményes és térítésmentes akcióira.[26] Március 23-án a hónap elején indult, a KI által működtetett *Könyvtárak.hu* információs portálon – amelybe integrálásra került a Nyilvános Könyvtárak Jegyzéke és a Magyarországi Könyvtárak Adatbázisa is – infografikával illusztrált tájékoztató készült a könyvtárak koronavírus alatti szolgáltatási portfoliójáról.[27] A KI felhívást is intézett a hazai

könyvtárakhoz, hogy tegyék közzé a pandémia alatt is elérhető szolgáltatásaikat, így ezek a könyvtárak nyilvántartásában látványos ikonnal külön megjelölésre kerültek.[28] Március 24-én – hasonlóan több külföldi példához – a nemzeti könyvtár szakmai folyóiratai, a *Könyvtári Figyelő* és a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* legfrissebb számai is szabadon hozzáférhetőkké váltak online felületeiken.[29] A Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtára (továbbiakban: KSZK) március 25-én készítette első villámkörképét a járvány alatt jelentkező könyvtárügyi trendekről, amelyet fokozatosan bővülő tartalommal számos további követett a következő hetekben.[30] Március 31-én *Szabó Piroska*, a KSZK munkatársa hiánypótló beszámolót készített a járvány gócpontjául szolgáló Bergamói könyvtári hálózat pandémia alatti szolgáltatásairól.[31] Szintén ekkor kapott választ – és tette közzé az Intézet – a Nemzeti Népegészségügyi Központ Járványügyi és Infekciókontroll Főosztályának állásfoglalását a könyvek házhozszállítására és igény szerinti könyvcsomagok összeállítására vonatkozó egészségvédelmi intézkedésekről. Ennek értelmében hangsúlyozták az átadás/átvétel lehetőleg online adminisztrációját, valamint a személyes átadás során a megfelelő óvintézkedések (maszk-, kesztyűhasználat, fertőtlenítés) betartását.[32] Április 6-án a KSZK munkatársai egy újabb részletes összefoglalóval jelentkeztek a könyvtárügy COVID-19 alatti trendjeiről, kitérve immáron a hazai tapasztalatokra is a lakossági tájékoztatás, az online szolgáltatások és a kreatív internetes rendezvények, foglalkozások jellegzetességeit taglalva. A tanulmány mellékleteként egységesített terminológiát használó táblázat készült a téma összefoglalása céljából. Ez utóbbi április 21-én frissült utoljára.[33] Április 8-án a KSZK munkatársai online ajánlót készítettek a járványhelyzet alatt ingyenesen elérhetővé vált online szolgáltatásokról.[34] Ebben a témában egy teljesség igényével készült nyilvántartást készítettek az EISZ Nemzeti Program munkatársai is, amely átfogó nemzetközi képet adott a veszélyhelyzet alatt szabadon elérhető tudományos és oktatási digitális forrásokról.[35] Április 17-én a KI Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztályának (továbbiakban: KSZO) munkatársai video-interjúsorozatot indítottak, amelyben határon túli magyar könyvtárak vezetői számoltak be a pandémia alatti tapasztalataikról.[36] Szintén ugyanekkor indult a KSZO *Virtuális Országjárás* című rovata, amelyben megyék szerinti bontásban mutatták be a hazai könyvtárak ebben az időszakban végzett tevékenységét a vezetőkkel folytatott interjúk alapján, valamint egy kérdőíves felméréssorozat eredményeit ismertetve.[37] Április 23-án a KSZK hiánypótló írást tett közzé a könyvtári dokumentumok fertőtlenítését illető kérdésekről. A szakirodalmi szemlét az Országos Széchényi Könyvtár restaurátorainak – *Érdi Marianne* és *Vilcsek Andrea* – szakvéleménye egészítette ki, hangsúlyozva, hogy csak szakember végezheti károsodás nélkül a könyvtári dokumentumok bárminemű fertőtlenítését, de a dokumentumok a járványügyi szakemberek által meghatározott maximális időben történő elzárása biztosan semlegesíti az esetleges kórokozókat.[38] Április végére a KI által készített tájékoztató anyagok elemei angolra fordítva felkerültek az IFLA COVID-19 és a könyvtárügy kapcsolatát feltáró törzsanyagába.[39] Április 29-én publikálta a KI a honlapján *A kibontakozás útjai: szolgáltatások és újranyitási tervek a világ könyvtáraiban* címmel a koronavírus alatti tájékoztató tevékenység legambíciózusabb szemléjét, amely számos nyelvterületről gyűjtötte be a könyvtárak újranyitásának terveit. Annak érdekében, hogy minél szélesebb legyen az áttekintés, a KI szakemberein kívül *Rózsa Dávid* főigazgató mozgósította az OSZK széles körű nyelvtudással bíró további munkatársait, így az angol, német, olasz nyelvterületek adatai mellett megjelenhettek az összegzésben a lengyel, finn, francia, horvát, görög stb. példák is. OSZK alábbi munkatársai és önkéntesei vettek részt a tanulmány készítésében: *Bódog András, Dancs Szabolcs, Deák László, Fazokas Eszter, Feimer Ágnes, Földesi Ferenc, Hangodi Ágnes, Hegyközi Ilona, Kádár Krisztina, Konrád Eszter, Kovács Eszter, Kürti Afrodité, Lengyel Szilvia, Mann Jolán, Sághi Ilona, Sirató Ildikó, Szabó Piroska, Tóth Béla István, Zsupán Edina.*[40] Az eredetileg megjelent tartalom heti szinten került kiegészítésre és frissítésre a KI honlapján, egészen az OSZK június 16-ai újranyitását követő hétig, amikor lezártuk a gyűjtést.[41] Május 7-én a KI munkatársai részletes összeállítást készítettek a járványt kísérő álhír-jelenségről, az úgynevezett infodémiáról.[42] Június 2-án a KI és az OSZK munkatársai a szakmai szervezetek publikációinak szemlézésével egy újabb összeállítást adtak közre a koronavírus várható hatásairól a könyvtárügy, illetve az olvasás/könyvpiac terén.[43] Június 26-án a KSZK beszámolt az Egyesült Államokban zajló laboratóriumi tesztekről, amely igazolták, hogy a leggyakoribb könyvtári dokumentumok felületén valóban három napon belül eltűnik a vírus.[44] Egy frissen indult ötrészes sorozat keretében a témához kapcsolódóan összefoglalót készítettek és publikáltak a *Beyond the Horizon*[45] című online beszélgetés-sorozatról, amely

a nemzetközi könyvtárügy öt innovátorát szólaltatta meg a szakterület COVID-19 járvánnyal kapcsolatos kihívásait elemezve.[46] Július 1-én a KSZO friss áttekintő tanulmányt készített a hazai könyvtárak újranyitásáról.[47]

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a koronavírus-járvány kapcsán Magyarországon a Könyvtári Intézet a kezdetektől vállalta a könyvtárszakma tájékoztatását. A legtöbb országban ezt a feladatot a könyvtárszakmai szervezetek, illetve globálisan az IFLA látta el, amellett, hogy az egyes könyvtárak saját mikrokörnyezetükben szolgáltak hiteles információközvetítő „világítótoronyként". Utóbbira itthon is számos példa volt.

Könyvtári szolgáltatások a pandémia idején

Mivel Bergamo vált a COVID-19 európai gócpontjává, a helyi könyvtárak pandémia alatt alkalmazott intézkedései, szolgáltatásai egyfajta modellként tekinthetők a könyvtárügyben, hasonlóan a tanulmány elején említett kínai gyakorlathoz. Az egyes régiókban eltérő módon működő (centralizált vagy decentralizált) könyvtári rendszerek teljes mértékű összehasonlítása nem megoldható, ezért egyedül az egyes szolgáltatások szintjén érdemes megvizsgálni a könyvtárak pandémia alatti működését. Az alábbiakban olyan egyetemes jellegzetességek kerülnek bemutatásra, mint a közös nevezőnek tekinthető online szolgáltatások, a hiteles információszolgáltatás, az egyszerűsített elektronikus beiratkozás, valamint az online térben tartott közösségépítő foglalkozások, számos egyéni példával illusztrálva. A válogatás nem teljes körű, elsősorban a Könyvtári Intézetnek a pandémia első hulláma során végzett információgyűjtésén alapul, kiegészítve az azóta napvilágot látott újdonságokkal.

A könyvtárak szociális funkciója

A koronavírus igen látványosan rámutatott a társadalmi egyenlőtlenségekre is. A digitális szakadék jelensége különösen negatívan érintette azokat, akiknek nincs otthoni internet-előfizetésük. Számukra sokszor a könyvtár jelenti az egyetlen helyet, ahol elérhetik a világhálót. Hasonlóan negatív hatást figyelhetünk meg a könyvtárak oktatássegítő szerepével kapcsolatban, különösen az alacsony jövedelmű családok esetében. Az Egyesült Államok könyvtáraiban bevett gyakorlat az iskolai szünetekben a rászoruló gyerekek étkeztetése, a kényszerbezárásokkal e szerepkör betöltése is problémás. A hajléktalanok is egy biztos menedék és ingyenes higiéniai létesítmények nélkül maradnak, hiszen sok amerikai közkönyvtár ezt jelenti a nincstelen rászorulók számára.[48]

A digitális szakadék problematikájának kezelését a könyvtárak a járvány ideje alatt is igyekeztek megoldani. New York államban szélessávú internet-hozzáférést biztosítottak könyvtári terminálokon az álláskeresőknek előzetes bejelentkezést követően.[49] Jellemző megoldás, hogy a digitális szolgáltatásokon túlmutatóan a könyvtárak publikus WiFi-je továbbra is üzemel a könyvtárépület közelében, így közterületről is hozzáférhető bárki számára.[50] A közterületi WiFi-szolgáltatás extra hotspotok telepítésével bővíthető, amire szintén számos példa van. A Virginia állambeli Williamsburgi Regionális Könyvtár a bookmobile-nak nevezett mobilkönyvtári szolgáltatásba integrálta a WiFi-hotspotokat. Ezek a könyvtáros kiskocsik jól megközelíthető helyeken leparkolva biztosítanak ingyenes közterületi internet-elérhetőséget. Mivel az Egyesült Államokban a lakosság megközelítőleg 6%-a – mintegy 19 millió ember, közülük 14,5 millióan élnek vidéken – még mindig nélkülözni kényszerül a szélessávú internet-elérhetőséget, ezek a szolgáltatások rendkívüli fontossággal bírnak. A probléma megoldása érdekében az IMLS közvetítésével a *Library Services and Technology Act* (LSTA) és a már említett CARES törvény jóvoltából részesülhetnek a könyvtárak a szövetségi kormány támogatásában, így a szükséges műszaki felszerelésekre forrásokhoz tudnak jutni.[51]

A könyvtárak szociális funkciója a közösségi alkotótérrel (makerspace) rendelkező könyvtárak esetében úgy erősödött meg a járvány alatt, hogy saját gépparkjuk bevetésével különböző védőfelszerelések, például műanyag arcpajzsok nyomtatásával segítettek.[52] Magyarországon erre jó példa Békéscsabán a Békés Megyei Könyvtárban működő Kollabor pajzsnyomtatása a zárvatartás alatt.[53]

A járványból eredő gazdasági válságban állásukat vesztett olvasók számára is próbáltak segíteni a könyvtárak telefonos és e-mailes foglalkozásokkal, amelyek során az önéletrajzírást, álláskeresést és az interjúzást gyakorolták. Több amerikai könyvtár többnyelvű YouTube oktatóvideókkal közvetített álláskereső praktikákat.[54]

A könyvtárak hagyományos társadalmi funkciója az oktatás támogatása. Ezt a feladatot szolgálja mind a hagyományos, mind a digitális gyűjteményük jelentős része, a szervezett, az iskola és a könyvtár együttműködésében megvalósuló foglalkozásaik, il-

letve a rendezvények. A járvány idején ezt a feladatot is kizárólag online módon kellett megoldaniuk. Erre jó példa a kecskeméti Neumann János Egyetemi Könyvtár és Információs Központ. Az ott dolgozó könyvtárosok tapasztalata szerint oktatói oldalról megnőtt az elektronikus könyvtárközi kérések és az adatbázisokból hozzáférhető cikkek iránti kereslet. A könyvtár ezért külön, folyamatosan frissített távoktatási weboldalt is létrehozott, valamint az adatbázisokhoz készítettek online segédleteket.[55] Az amerikai könyvtárak mély társadalmi beágyazódására jó példa említhető San Franciscóból. Ott, amikor elrendelték az otthonmaradást, és az iskoláknak igényük támadt a tanulóknak szánt további oktatási források felkutatására, természetesen a könyvtárakhoz fordultak segítségért. A város egyesített iskolakörzete kiváló kapcsolatot ápol a San Franciscói Közkönyvtárral, 2017 óta például minden diák – mintegy 61 ezer általános és középiskolás tanuló – automatikusan jogosult olvasójegyre. A könyvtár az OrangeBoy Savannah szoftverének segítségével feltérképezte és az olvasójegyekkel összekötötte e célcsoportnak az e-mail-címeit, így lehetővé vált a gyerekek tájékoztatása a könyvtári olvasójegyek használatáról, az elektronikus hozzáférés lehetőségeiről és a digitális forrásokról.[56]

Online könyvtári szolgáltatások

A karantén elrendelését követően bezártak a könyvtárak a többi közintézménnyel egyetemben. A Bergamói könyvtári hálózat felfüggesztette a helyben elérhető szolgáltatásait, az előjegyzéseket és a könyvtárközi kölcsönzést is. Az online szolgáltatások elérését megkönnyítették, lehetővé téve az e-mailes beiratkozást a személyes adatok, valamint a személyi igazolvány és egy lakcímet feltüntető igazolvány befotózott, beszkennelt változatának megadásával. A beiratkozott olvasók jelszavas azonosítást követően nyertek hozzáférést a könyvtári hálózat elektronikus gyűjteményéhez, e-könyvekhez, hangoskönyvekhez, zenékhez, elektronikus sajtótermékekhez, valamint számos egyéb szórakoztató, oktató és ismeretterjesztő jellegű digitális tartalomhoz.[57] Az olasz példából jól leolvashatók a pandémia alatti online könyvtári szolgáltatások általános jellegzetességei. Az időszak gyakorlatilag az évtizedek óta épülő digitális könyvtári gyűjtemények és szolgáltatások erőpróbája volt. Hatalmas hangsúly helyeződött az olyan központi, országos digitális szolgáltatásokra, mint a már említett francia *Gallica*, a magyar *Hungaricana*, *MaNDA*, az OSZK – és gyakorlatilag minden nemzeti könyvtár – online gyűjtményei, elektronikus könyvtárai, virtuális kiállításai. Ki-ki a maga módján promotálta ezek meglétét, a bennük rejlő lehetőségeket, kihasználva a rendelkezésre álló online kommunikációs csatornákat, illetve a partnerek – online és nyomtatott sajtótermékek, rádió és televíziócsatornák – támogatását. Az országos szolgáltatások mellett az egyes könyvtárak kisebb, egyedi gyűjteményei is jobban reflektorfénybe kerülhettek.

Az egyesült államokbeli könyvtárak e-könyv kölcsönzése csupán 5%-át teszik ki a kölcsönzéseknek. A nyomtatott könyv örökifjú népszerűsége mellett a legfőbb hátráltató tényező az e-bookok egyidejű használatának korlátozása és a kölcsönzésre elérhető címek kisebb választéka. Mindezek miatt jelenleg még az elektronikus kölcsönzés nem tudja kiváltani a hagyományos kölcsönzést.[58] Ahogy a járvány kitörésekor az amerikai könyvtárak fizikai bezárkózásra kényszerültek, a költségvetést egyre inkább átcsoportosították az e-könyvek, audiovizuális dokumentumok beszerzésére, hogy ily módon szolgálják használóikat. Az amerikai könyvtárak körében igen népszerű, az intézményeknek e-könyveket szolgáltató vállalat, az OverDrive ügyvezetője szerint rekordot döntött a szolgáltatásuk igénybe vétele a karantén idején. Ez megmutatkozott eddig sosem tapasztalt nagyságú kölcsönzési, hosszabbítási statisztikákban, illetve az új felhasználók számának gyarapodásában. A járvány előtt trendszerűen árat növelő és a könyvtári digitális kölcsönzés elé újabb gátakat emelő nagy kiadók jelentős része enyhített a felhasználási feltételek terén. A Macmillan március 17-én felhagyott ellentmondásos embargójával az új e-könyvek könyvtári felhasználását illetően, és az árakat is csökkentették. A HarperCollins 800 új és 300 régebbi címmel bővítette cost-per-circulation katalógusát, amely szerint csak akkor kell fizetni a szolgáltatónak, ha kikölcsönzik az adott elektronikus könyvet, továbbá június elsejéig kedvezményt is biztosított, ahogy a Penguin Random House is féláras egyéves előfizetéssel reagált a hirtelen támadt új igényekre.[59] További gond a digitális szolgáltatással, hogy egyrészt nem jár plusz bevétellel a könyvtárak számára, másrészt a digitális szakadék sújtotta rászorulók kimaradnak a szolgáltatásból. A kizárólagos digitális könyvtári szolgáltatás további negatív következménye, hogy ha megszokják az emberek, akkor egy idő után a szolgáltatást magához a konkrét felülethez (pl. Az Overdrive Libby nevű applikációja az Egyesült Államokban, vagy akár a Hungaricana/

ADT Magyarországon) kezdik el kötni, és nem a szolgáltató könyvtár intézményéhez.[60]

A képregények népszerűsége új trend az amerikai könyvtárakban – olyannyira, hogy az ALA-n belül 2019-ben *Graphic Novel and Comics Round Table* (GNCRT) néven hivatalos szervezet alakult ennek képviseletére –, ám mind a szaküzletek, mind a könyvtárak megszenvedték a járványügyi intézkedéseket, amikor bezárásra kényszerültek, ezért a kiadók is leállították az új kiadványok megjelenését. A GNCRT gyorsan reagált erre, és forrásjegyzéket állított össze az online elérhető képregényekről, valamint webináriumokat is szervezett. A GNCRT újonnan megválasztott elnöke, *Alea Perez* (aki az Elmhursti (III.) közkönyvtár gyermekrészlegének vezetője) érdekes tapasztalatokat osztott meg a gyerekek könyvtárhasználati – és képregény-olvasási – szokásait illetően. Meglepő módon ők általában nem digitálisan olvasók, a nyomtatott kiadványokat preferálják, ám a kényszerbezárás alatt az ő esetükben is 200%-kal megnőtt az elmhursti könyvtár által igénybe vett Hoopla digitális tartalomszolgáltató kihasználtsága. Az Overdrive esetében azonban nem elhanyagolható a felmerülő költségtöbblet a legnépszerűbb dokumentumoknál, ugyanis a szolgáltató felé kölcsönzésenként kell fizetni, így a legnépszerűbb címek ára több lehet annál, mint amit a könyvtár esetleg vállalni tud. Ezt nehezíti a nem túl pozitív kiadói hozzáállás a könyvtárak irányába. A Macmillan kiadó az embargóját arra hivatkozva vezette be, hogy a könyvtári kölcsönzések negatív hatással voltak a könyveladásokra. Az embargót a járvány miatt törölte ugyan a szolgáltató, de a probléma hosszú távon továbbra is megmarad a tengerentúli könyvtárügyben.[61]

A *The New York Times* cikkében *Anthony W. Marx*, a New York Public Library elnöke arról ír, hogy a könyvtáraknak változniuk kell, még több digitális szolgáltatást kell nyújtaniuk. A New York-i Közkönyvtár is évek óta építi digitális szolgáltatásait. Az ideiglenes bezárás 864%-os növekedéshez vezetett a könyvtár SimplyE elnevezésű e-könyvolvasó applikációjához használt digitális olvasójegyek kiváltásában.[62] Egy New York méretű metropoliszban, ahol a híradások szerint ráadásul komoly pánikhangulat alakult ki a járvány miatt a lakosság körében, érthető a hirtelen támadt érdeklődés minden online szolgáltatás iránt, beleértve a könyvtáriakat is. Azonban ennek ellentétére is láthatunk példát. Egy, a *Library Journal* folyóirat és a *SOLUS UK* informatikai cég által rendezett webináriumon a Clevelandi Közkönyvtár által működtetett CLEVNET könyvtári hálózat statisztikája szerint, ellentétben a nemzetközi trendekkel, csupán kis mértékben növekedett az online kölcsönzés mértéke a márciusi bezárás, s ennél fogva a fizikai kölcsönzés leállása óta. Egyes helyeken úgy tűnik, hogy a fizikai szolgáltatások kényszerszünete ellenére sem sikerült az online térben új használókat szerezni, vagy a meglévőket online kölcsönzésre átszoktatni.[63]

Az elektronikus szolgáltatók világszerte kedvezményes, esetleg térítésmentes hozzáférést biztosítva reagáltak a járványhelyzetre. A ProQuest például több mint 50 kiadóval együttműködésben biztosított korlátozás nélküli hozzáférést könyvtáraknak *EBook Central* nevű szolgáltatásukhoz.[64] Itthon – sok más kiadóhoz és intézményi archívumhoz hasonlóan – például az Arcanum ideiglenes térítésmentes hozzáférést biztosított az *Arcanum Digitális Tudománytárhoz* (ADT), és az Akadémiai Kiadó is a *SZAKTÁRS*-hoz.[65]

A koronavírus-válság legfőbb tanulsága, hogy a jelentősen megnövekedett igény és a kényszerhelyzet elősegítette a digitális szolgáltatások gyors fejlesztését. A válsághelyzetre adott megoldások minden másnál jobban alátámasztották az évtizedek óta zajló digitalizálási folyamatok létjogosultságát. Bebizonyosodott, hogy a műszaki infrastruktúrát még jobban meg kell erősíteni, tesztelni kell minden katasztrófamegelőző és elhárító folyamatot, biztosítani kell az adatok biztonsági másolását és a redundáns rendszerek működőképességét. Amerikai könyvtárosok véleménye szerint nem elképzelhetetlen a távmunka adaptálása annak érdekében, hogy több rugalmasságot biztosítson az intézmény a munkavállalóknak, negálva a napi közlekedés által elvesztegetett időmennyiséget.[66]

Közösségi terek az interneten

A távmunkára átállással és az online szolgáltatások kínálásával nem szűnt meg a könyvtárak közösségi funkciója, csupán átalakult, azok a foglalkozások, csoportos rendezvények is átkerültek a kibertérbe, amelyeknek eddig a könyvtár épülete adott otthont. A közösségi média alkalmazásával a legkönnyebb rendezvényeket tartani az online térben a karantén idején. A Facebook Live és Stories elnevezésű szolgáltatásai, az Instagram, a Discord, a Zoom, a GoToMeeting és a YouTube a közkönyvtárak által leginkább használt felületetek. Szinte egyik napról a másikra kezdtek el a könyvtárak világszerte online mesefelolvasásokat, könyvklubokat tartani. Igen változatos programkínálatot állítottak össze a

könyvtárak: Facebookos könyvajánlóktól kezdve a különféle hobbifoglalkozásokon át a klasszikus zenét játszó zenekarok élő online koncertjéig terjedt a paletta. Sokan a használókat is alkotásra bátorították, írói pályázatokkal például. Pandémia-írások születtek ily módon novellák, versek és elbeszélések formájában. A Wisconsin állambeli Marathon Megyei Közkönyvtár hetente a könyvtár blogján és közösségi médiafelületén tette közzé az olvasók alkotásait. Népszerű programok voltak a digitális szabadulószobák és virtuális társasjátékok (pl. Dungeons & Dragons szerepjáték), a texasi Pottsboróban arra is volt példa, hogy a könyvtár parkolójában az olvasók az autójuk biztonságában tudtak Super Mario videójátékkal játszani, ekkor a játék képét egy hatalmas pótkocsira vetítették ki.[67]

Magyarországon a könyvtárak virtuális közösségi funkciója követte a nemzetközi trendeket. A hazai könyvtárak többsége évek óta aktív valamelyik (vagy akár szimultán több) közösségi médiaplatformon, így ezeken tudtak kapcsolatban maradni olvasóikkal. Online könyvajánlók, irodalmi programok, rendezvények, játékok, hobbifoglalkozások a magyar könyvtárak virtuális eszköztárának is mindennapos részei lettek. Szintén a nemzetközi gyakorlathoz hasonlóan a hazai könyvtárosok is kivették a részüket a rászorulók – főleg az informatikai eszközökkel nem rendelkező idősek – ellátásából: segítettek az önkormányzatok által biztosított védőeszközök szétosztásában, kérésre házhoz szállították. A Könyvtári Intézet által készített országjáró körkép alapján nyerhetünk némi bepillantást a hazai könyvtárak járvány alatti tevékenységébe. A szegedi Somogyi Könyvtár igazgatónője szerint a korábban tartott képzések előnye most mutatkozott csak meg igazán, mivel ezeknek köszönhetően a korábbinál többen tudják használni az online eszközöket. A Fejér megyei könyvtárosok tapasztalatai szerint a legaktívabb olvasói rétegüket a nyugdíjas korosztály teszi ki, akik a járvány alatt rendszeresen kértek telefonon keresztül távsegítséget, jellemzően számítógéphasználati gondokkal jelentkezve. A második legaktívabb olvasói csoportot viszont a kisgyermekes családok alkotják, őket talán a legegyszerűbb megszólítani a virtuális térben mesefelolvasásokkal, online gyermekfoglalkozásokkal, könyvajánlókkal.[68]

Infodémia

A 17 évvel ezelőtt, egy előző világjárvány kapcsán *David J. Rothkopf* által az információ és az epidémia/pandémia szavak összevonásából megalkotott[69] infodémia kifejezést *Tedrosz Adhanom Gebrejeszusz*, a WHO főigazgatója vezette be a köztudatba egy februári konferencián. Arra hívta fel a figyelmet, hogy a pandémia mellett immár az infodémia – vagyis a járványt nevesítő álhírek özöne – is terjed.[70] A WHO által meghatározott infodémia kiindulópontja a betegség által közvetett módon előidézett stigma és diszkrimináció, valamint a gyors válaszlépések hiánya is elősegíti az álhírek terjedését, különösen, ha nincsenek megfelelő járványkészültségi tervek. Az információ még a vírusnál is gyorsabban terjed, köszönhetően olyan, többnyire szűretlen közösségi hálózatoknak, mint a WhatsApp, a Facebook, a Twitter, a YouTube, a TikTok, illetve a többi közösségi alkalmazás. A vírussal kapcsolatos hírek többsége még megbízhatatlan és spekulatív jellegű, amelyek összezavarják a befogadókat, szélsőséges esetben pánikot és félelmet is okozhatnak. A fentiek a WHO által infodémiának nevezett jelenség ismertetőjelei. E kihívásra hozta létre a WHO új információs platformját *WHO Information Network for Epidemics – EPI-WIN*[71] néven, amely tanáccsal és irányelvekkel szolgál szakemberek számára, valamint gyűjti is a nemzetközi színtérről beérkező releváns információkat. (A *Wall Street Journal* még egyszerűbb definíciója szerint az infodémia olyan megbízhatatlan információ, ami gyorsan és széleskörűen terjed.) A járványügyi álhírek egyik legkritikusabb következménye az egyes társadalmi csoportokat negatívan érintő megkülönböztetés, legrosszabb esetben támadás. A történelem során a hirtelen felbukkanó járványokat sokszor egy jól elkülöníthető népcsoport „nyakába varrták". Ez a jelenség most is előfordult. [72] Az ázsiai kisebbséget több atrocitás is érte világszerte, mikor terjedni kezdett az álhír, miszerint a koronavírus kínai biológiai fegyver. Az infodémia nem csupán társadalmi csoportokra van negatív, megbélyegző hatással, de a gazdaságra is. A mexikói Corona sörmárka – amely jóval régebbi, mint a legelső koronavírus azonosítása – is megsínylette a járványt övező pánikot.[73]

A koronavírussal kapcsolatos félelmek és a megbélyegzés elleni leghatékonyabb fellépés az oktatás és a hiteles, átlátható tájékoztatás, megbízható forrásokból. Fontos a lakosság motiválása a megelőző intézkedésekre – kézmosás, maszkhasználat, társadalmi távolságtartás – a tájékoztató kampányok során.

A legtöbb ország esetében a pandémia alatti hiteles információk szétsugárzását és az álhírek elleni küzdelmet állami feladatnak tekintették. Magyarországon az Operatív Törzs által felügyelt *koronavirus.*

gov.hu weboldal[74] a hiteles, hivatalos tájékoztatás középpontja, ezen kívül minden médiumon állandó jelleggel zajlott a tájékoztató kampány az egészségvédelmi tudnivalókról. A brit kormány kabinetirodája a közösségi médiát üzemeltető vállalatokkal együttműködésben küzd az álhírek ellen erre dedikált munkacsoportjukkal. [75] A brit Nemzeti Egészségügyi Szolgálat (NHS) is aktív kampányt indított a COVID-19 tartalmú álhírek ellen, különösen, hogy az álhírek által leginkább veszélyeztetett korcsoport – az idősek – pont a vírus által leginkább fenyegetett társadalmi réteg. (Egy 2014-es tanulmány rávilágított arra a tényre, hogy a 65 éven felüliek kiszolgáltatottabbak az álhírekkel szemben, mint más korcsoportok.) Különösen azok a témák veszélyesek – nem csupán az idősek számára! – amelyekről nincs előzetes ismeretanyag. További veszélyforrás, hogy az utóbbi években igen elterjedt lett e korcsoportban is a közösségi média használata, azonban mivel az évtizedek alatt hozzászoktak az ellenőrzött – és hitelesnek tartott – sajtótermékekhez és tájékoztatáshoz, így hajlamosabbak hitelt adni az ellenőrizetlen közösségi médián terjedő híreknek, mint más korcsoportok. Egy politikai dezinformálást vizsgáló kutatás szerint a 65 éven felüli, egyesült államokbeli polgárok nagyobb arányban osztottak meg álhíreket, mint más korcsoportok. Ezen korcsoport tájékoztatásának első lépése egy direkt őket megszólító hiteles forrás biztosítása: a WHO korábban említett *EPI-WiN* nevű portálja ezt a célt is hivatott betölteni.[76] Olaszországban is az egészségügyi minisztérium cáfolja a koronavírussal kapcsolatos álhíreket, az álhírek gyűjtése és cáfolata Ausztriában és Németországban is a kormány feladata. A centralizált, álhírek elleni kormányzati fellépés azonban kritikára is buzdítja a felelősségteljes állampolgárokat. Ilyenkor segíthetnek a polgároknak olyan független szereplők, amelyek lehetővé teszik számukra a forráskritika gyakorlását, a rájuk özönlő hírek hitelességének ellenőrzését. Az angol nyelvterületen népszerű tényellenőrző oldalak (mint például a Newsguard) mellett hiteles és objektív szereplőkként komoly felelősség hárul a könyvtárakra.[77]

A pandémiával kapcsolatos tájékoztatás, bár elsősorban állami feladat, helyi szinten rendkívül fontos a könyvtárak szerepe a hiteles információk közvetítésében, mivel a társadalom hiteles és pontos információk tárházának ismeri el a bibliotékákat. Az Egyesült Államokban már a *shelter in place* bevezetése előtt – február végétől – a köz- és felsőoktatási könyvtárak egy része COVID-19 témájú használóképzést tartott annak érdekében, hogy tájékoztassanak a betegségről és felszámolják a már ekkor viharos gyorsasággal terjedő téveszméket. Az interaktív szemináriumok, webináriumok mellett a könyvtárak legáltalánosabb tájékoztatási módszere a releváns és hiteles információs helyeket összegyűjtő forrásjegyzékek összeállítása volt,[78] de a tényellenőrző honlapokhoz irányítás is bevett gyakorlat.[79] A felsőoktatási és tudományos intézmények szaktudásuk révén hiteles oktatást tudtak biztosítani az álhírek elleni küzdelemhez. Ennek egyik példája a London School of Hygiene & Tropical Medicine-nek a FutureLearnnel partnerségben szervezett, nyílt online kurzusa volt. Március végén, az első interaktív eseményen is több, mint 200 ezer fő vett részt, mintegy 184 országból. A háromhetes kurzus végére 88 ezer hozzászólással bővült a kollektív tapasztalat a járvány kezelését illetően.[80]

Az IFLA évek óta kiemelt figyelmet szentel a könyvtárak álhírek elleni küzdelmének elősegítésére. A pandémiára adott reakcióként a szervezet elkészítette a könyvtárak körében régóta általánosan használt *„Hogyan vegyük észre az álhírt?”* című infografika frissített verzióját, amely nagyobb hangsúlyt helyez a közösségi médián át terjedő téveszmékre.[81] Az ALA honlapján rendszeresen frissített forrásgyűjteményeket tettek közzé mind a járvánnyal, mind a kapcsolódó könyvtárügyi kérdéskörökkel kapcsolatosan.[82] Az OCLC (1967-től Ohio College Library Center, majd Online Computer Library Center) is készített tartalmas COVID-19 forrásjegyzéket, amely kitér a könyvtári gyűjtemények távoli elérhetőségének kérdéseire, valamint az OCLC termékeinek e célú optimalizálására.[83] A római közkönyvtári hálózat honlapján is hétlépéses útmutató olvasható az álhírek kiszűrésének praktikájáról. Magyarországon a Könyvtári Intézet a nemzetközi trendekre reagálva már 2019-ben a *K2* továbbképzési műhelysorozat egyik műhelynapjának központi témájává emelte az álhírek elleni védekezést.[84]

Mivel az álhírek egyik fő közvetítő felületét a közösségi média jelenti, a nagy informatikai vállalatok is igyekeznek megtenni a kellő lépéseket az infodémia kezelésében – több-kevesebb sikerrel. Szerencsére a közösségi média nem csupán álhírek terjesztésére használható: bizonyítékalapú orvosi információk, kutatási eredmények megosztására, népszerűsítésére is hatékony eszköz, amellyel hatékonyan kiemelhető az egészségügyi információtájékoztatás társadalmi fontossága.[85]

A könyvtárak újranyitása

Már a járvány várható tetőzését megelőzően kormányzati tervek születtek a közszolgáltatások újraindítása érdekében, és a tetőzést követő hetekben az európai országok többségében újra is indultak ezek a szolgáltatások, így a könyvtárak is kinyitottak. A legtöbb országban 2020 május közepén érkezett el ez a pillanat, de a járvány által kevésbé sújtott olyan államokban, mint például Németország, már április 15-én, Horvátországban és Szerbiában április 27-én kinyithattak a könyvtárak. A Szlovén Egyetemi és Nemzeti Könyvtár április 30-án nyitott. Május elejétől Csehország és a balti államok bibliotékái váltak hozzáférhetővé. Ausztriában, Szlovákiában, Olaszországban május 18-án nyitottak újra a könyvtárak. Június 16-án megnyitotta kapuit az Orosz Állami Könyvtár, illetve Magyarországon a nagy könyvtárak közül elsőként az Országos Széchényi Könyvtár is.[86] Hazánkban azóta minden megyei hatókörű városi könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár is kinyitotta kapuit, ahogy a legtöbb városi, felsőoktatási és szakkönyvtár is. [87] Európában utolsóként az Egyesült Királyságban nyithattak ki a könyvtárak július 4-én.[88]

A világon mindenhol nagyon hasonló intézkedésekkel, fokozatosan történt az újranyitás. Kezdetben minimális helyszíni szolgáltatásokat nyújtottak, korlátozott nyitvatartási idővel, limitált számú használó vihette vissza a könyveket és kölcsönözhetett újakat előzetes telefonos vagy e-mailes egyeztetést követően, kiszámítható módon szabályozva ezzel a könyvtári terekben tartózkodó személyek számát, szavatolva a közöttük – az egészségügyi szervek által ajánlott – biztonságos másfél-két méteres távolságot. A szolgáltatást nyújtó személyzet védelmét plexifalakkal vagy műanyag arcpajzsokkal biztosították, és ezen felül a használók és a könyvtárosok számára is kötelező az arc eltakarása. A visszahozott dokumentumokat – legtöbbször 72 órára – elzárják, a fizikai szolgáltatási tereket és munkaállomásokat rendszeresen fertőtlenítik. A helybenhasználat ismételt bevezetésére szintén a fokozatosság elve volt jellemző. Az olvasótermek hetekkel a nyitást követően váltak elérhetővé, a berendezést a biztonságos távolság szavatolásának megfelelően alakították át, az olvasói számítógépes munkaállomások használatát a legtöbb helyen jelentősen korlátozták, előzetes bejelentkezéshez kötve, fertőtlenítéssel az egyes használatok között – esetleg nem is használhatók, mint például az OSZK-ban.[89]

A tengerentúli szakirodalomban az újranyitási tervekkel egyetemben a könyvtári tér kényszerű átalakításának várható trendjeivel is foglalkoznak. A koronavírussal együtt járó óvintézkedések újragondolásra késztetik a közhasználatú terek tervezését rövid és hosszú távon egyaránt. A harmadik hely és a közösségi terek koncepcióját újra kell gondolni az egészség megóvása érdekében. Ez magában foglalja, hogy az átépítéseknél, új könyvtári terek tervezésénél a szűkebb folyosók helyett a minél tágabb terekben fognak gondolkozni a szakemberek. A gyakori és szakszerűen karbantartott légkondicionálás mellett a nyitható ablakok képezte szellőztetésre is hangsúlyt kell helyezni, a könyvtárak külső területein is biztosítani szükséges a kellő távolságot. Irodai környezetben a rugalmasan átrendezhető bútorzat a kívánatos, amely gyorsan átalakítható környezetet tesz lehetővé, szintén kedvezve a munkaállomások közötti biztonságos távolság kialakításának. Új bútorzat esetében célszerű könnyen tisztítható felületeket választani a szövettel borított darabok helyett. Néhány könyvtári szolgáltatás is kiköltöztethető a szabadba, külső térben is ki lehet alakítani olvasóhelyeket és WiFi-hotspotokat.[90]

Az Egyesült Államokban jelenleg is jelentős a járványhelyzet, ám néhány könyvtár már elérte a korlátozott nyitvatartás állapotát. Az újranyitást az IMLS, az OCLC és a Battelle laboratórium által létrehozott operatív bizottság támogatja több céllal. Egyrészt kutatják a koronavírus közgyűjteményi munkára gyakorolt hatását, valamint szakmai továbbképzést, útmutatókat biztosítanak a témába vágó potenciális kérdések megválaszolására. Munkájuk első eredménye a tanulmány elején is említett kutatásuk, amelyben igazolták a 72 órás dokumentum-karantén hatásosságát. Jelenleg a 2020 augusztusáig tartó első kutatási fázis zajlik, az első újranyitási segédletek és forrásgyűjtemények publikálását végzik.[91] Az ALA a honlapján forrásjegyzékkel segíti a könyvtárakat, amelyben az egyes intézmények újranyitási terveit, gyakorlatát lehet megtekinteni.[92] Még a karantén folyamán az ALA tagsága körében végzett felmérés eredménye szerint a válaszadók 37%-a gondolta úgy, hogy júniusban vagy júliusban megkezdhetik az újranyitást. 47%-uk továbbra is bizonytalan az újranyitást illetően. Sokan vélekedtek úgy, hogy a többhónapos kényszerszünet látható hatással lesz a közkönyvtári szférára, nem lesznek már ugyanazok az intézmények, mint a karantént megelőzően. Az első, legégetőbb kihívás a biztonságos újranyitás feltételeinek megteremtése volt: külső átvételi pontok kialakítása, a használók számának limitálása, a használt dokumentumok 72

órás karanténozása. Komoly nyomás nehezedik a könyvtári személyzetre az új szabályok betartatása – biztonságos távolság és maszkhasználat – miatt is.[93] Egy Twitter-folyamban diskurzus folyt arról, hogy az újranyitás során melyek az amerikai könyvtárosok legnagyobb félelmei, és a leginkább emlegetett tényező a bizonytalanság volt: a személyi egészségvédelem, a munkavédelem és munkaterhelés kérdései. További kiszámíthatatlan tényező, hogy maguk az olvasók hogyan fognak reagálni az újranyitás körülményeire. A járvány felnagyította a közkönyvtárak jelentőségét az amerikai közéletben, pusztán azért, mert nincs még egy „alacsony belépési küszöbű" intézmény, amely teret adna ennyi ember találkozásának. A járványból fakadó gazdasági válság azonban mindezt veszélybe sodorja: hiába van nyilvánvaló igény a könyvtárakra a lakosság részéről, ha sorban fizetésképtelenné válnak a fenntartók. A legnagyobb veszélyben a helyi adókból fenntartott városi könyvtárak vannak, hiszen ha csődbe mennek a fizetőképes vállalkozások – különösen a vendéglátóhelyek és a szálláshelyek –, akkor az önkormányzat képtelenné válik a könyvtár finanszírozására. Ezért vált égető fontosságúvá a szövetségi kormányzat beavatkozása.[94]

Összefoglalás

Több könyvtáros szakember szerint – beleértve *Sari Feldman*t,[95] az ALA és a Közkönyvtárak Egyesületének (PLA) korábbi elnökét, valamint *Marie Østergårdot,* a holland Aarhusi Városi Könyvtár, és annak zászlóshajója, a Dokk1 igazgatóját[96] – a koronavírus-járvány társadalmi hatásai elbizonytalanítják a közösségorientált könyvtár – a harmadik hely – koncepciójának alapkövét, a személyes találkozást. Ennek egyrészt oka lehet a kórokozóktól való túlreagált félelem, az óvintézkedések – plexifalak és maszkok – okozta kommunikációs zavarok vagy pusztán az otthoni kényelemből elérhető online szolgáltatásokkal való maximális elégedettség. Az újranyitás óta eltelt csekély tapasztalatok azt mutatják, hogy ennyire – legalábbis Európában – nem drámai a helyzet, többé-kevésbé visszaálltak a könyvtári szolgáltatások a megszokott mederbe. Ugyanakkor az is látszik, hogy a könyvtárat használók többnyire nem szeretnék nélkülözni a kedvenc helyüket, és örömmel térnek vissza. A British Library hírlevelében megjelent alábbi sorok is ezt mutatják: „Hatalmas köszönet és elismerés mindenkinek a British Library-ban a nagyszerű és nagyon örömteli órákért a Humántudományi Olvasóteremben. Lenyűgöző az újonnan bevezetett rendszer, minden nagyon tiszta, és hatékony. Örömmel megyek legközelebb is!" – írta egy kutató.[97]

A plexifalak és a szájmaszkok, kendők, rendszeres fertőtlenítés és biztonságos távolságtartás másoktól jelentette védelem minden bizonnyal új társadalmi normává válik, nem elképzelhetetlen, hogy az emberek többsége a világjárvány megszűnése után is ily módon fog védekezni a kórokozók ellen, ahogy az a járványok és a légszennyezés sújtotta ázsiai metropoliszokban évek óta megszokott. Mindazonáltal korai lenne biztos következtetéseket levonni a koronavírus könyvtárügyre gyakorolt hatásairól. Szinte bizonyos, hogy még idén egy újabb hullám várható, ha azon is túljutunk jelentősebb negatívabb következmények nélkül, akkor már le lehet majd vonni némi általános jellegű konzekvenciát.

Ami biztos, hogy az évek óta épített digitális könyvtári szolgáltatások a közelmúltban jelentős erőpróbán estek át. Égető fontosságú a megfelelő szolgáltatási infrastruktúra kialakítása és biztos működtetése. A szükség nagy úr – tartja a mondás, így amikor elkerülhetetlenné vált, a könyvtárak többsége gond nélkül át tudott állni az otthoni munkavégzésre, amely háttérmunkákban – most alkalom adódott régóta halasztott feladatok pótlására – és online tájékoztatásban, szolgáltatásban és foglalkozásokban mutatkozott meg, a könyvtárostársadalom, és a könyvtárhasználók visszajelzései szerint nem is rosszul.

A járvány romboló hatású kísérőjelensége az infodémia, az álhírek rendkívül gyors terjedése. A probléma kezelését már jóval a COVID-19 pandémia kitörése előtt globális feladatként ítélték meg a könyvtárak, eszköztárukat használóképzések, objektív tájékoztatások, hiteles források közzététele képezik. A járvány miatti infodémia következménye minden bizonnyal e feladat fontosságának hangsúlyozása lesz több könyvtár tevékenységében. Mivel a könyvtárak egyik legaktívabb közönségét az idősek teszik ki, akik ráadásul az álhírek szempontjából az egyik legveszélyeztetettebb társadalmi csoport, az ő hiteles, objektív tájékoztatásuk és oktatásuk prioritást érdemel a könyvtári feladatok sorában.

Az egyik legégetőbb kérdés, ami a koronavírushoz köthető, a járvány negatív gazdasági hatása. Az Egyesült Államokban a szövetségi kormány financiális beavatkozására volt szükség, hogy a könyvtárak jelentős része működőképes maradjon. Ehhez kapcsolódó kérdés a könyvtárak hasznossága a társadalom szemében. A tengerentúlon és Nyugat-Európában ez

nem különösebb probléma a könyvtárak mély társadalmi beágyazódása és általános kulturális jelentősége okán, ráadásul az Egyesült Államokban a szociális ellátószférának is szerves elemét képezik, így a rengeteg új munkanélküli joggal számít az amerikai könyvtárak támogatására az álláskeresésben.

Itt, Közép-Európában is fel kell tennünk, és őszintén megválaszolnunk a kérdést, hogy az elmúlt néhány hónapban sikerült-e maradéktalanul felmutatnunk saját közösségünknek a könyvtárak és szakmánk fontosságát. A jelek szerint igen: akik a járvány előtt aktív könyvtárhasználók voltak, azok akár online, akár a könyvtárosok házhoz látogató és telefonos segítsége révén a zárvatartás alatt, majd az újranyitást követően is könyvtárhasználók maradtak. Ha esetleg az újranyitás óta jelentősen visszaesett az olvasók száma, a szolgáltatások újragondolása szükséges. A járványtól függetlenül is igen fontos megvizsgálni: gyarapodott-e új használókkal a közönségünk az online szolgáltatásaink révén? Vajon azok is felfedezték-e a könyvtári szolgáltatások erényeit, akik eddig kimaradtak belőle? Ezekre a kérdésekre korai még választ adni. Az azonban bizonyos, hogy a könyvtárak, a könyvtári munkatársak rugalmassága, folyamatos alkalmazkodó- és fejlődőképessége lehetővé teszi, hogy az új helyzetekre és igényekre kidolgozott stratégiák, szervezeti és technológiai fejlesztések ne csak növeljék a könyvtári szolgáltatásokat igénybe vevők számát, de egyre erősödjön a könyvtár mint hiteles információforrás társadalmi elismertsége a következő évek folyamán.

***

Irodalmi hivatkozások

1. How libraries are connecting researchers and citizen scientists around the world [blogbejegyzés] == IMLS Blog: Institute of Museum and Library Services, 2020.04.17. Hozzáférhető: https://www.imls.gov/blog/2020/04/how-libraries-are-connecting-researchers-and-citizen-scientists-around-world [Megtekintve: 2020.07.24.]
2. COVIDSCIMAPS.ORG [online]. Budapest: Pro Sharp – MTA KIK, cop. 2020. Hozzáférhető: https://www.covidscimap.org/home [Megtekintve: 2020.08.06.]
3. Demographia world urban areas [elektronikus dok.]: Built up urban areas or world agglomerations 16th annual edition. Belleville : Demographia, June 2020. Hozzáférhető: http://www.demographia.com/db-worldua.pdf [Megtekintve: 2020.07.24.]
4. HUA, Jinling – SHAW, Rajib. Corona virus (COVID-19) „infodemic" and emerging issues through a data lens: the case of China == International Journal of Environmental Research and Public Health [online] 17. (2020) 7. Hozzáférhető: http://dx.doi.org/10.3390/ijerph17072309 [Megtekintve: 2020.07.24.]
5. HU, Zhiwen [et al.] Infodemiological study on COVID-19 epidemic and COVID-19 infodemic [online] == Preprints, 2020, 2020020380 (doi: 10.20944/preprints202002.0380.v3). Hozzáférhető: http://dx.doi.org/10.20944/preprints202002.0380.v3 [Megtekintve: 2020.07.24.]
6. HUA – SHAW i.m.
7. NATIONAL LIBRARY OF CHINA: Facing coronavirus epidemic, chinese library community in action == IFLA weboldala, 2020.04.23. Hozzáférhető: https://www.ifla.org/node/93039 [Megtekintve: 2020.08.03.]
8. Chinese library field active in fight against COVID-19 == IFLA weboldala, 2020. Hozzáférhető: https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/libraries-development/documents/chinese_library_field_active_in_fight_against_covid-19_002.pdf [Megtekintve: 2020.08.03.]
9. HUA - SHAW i.m.
10. Chinese library field active in fight against COVID-19 i.m.
11. HUA – SHAW i.m.
12. RUDAN, Igor. A cascade of causes that led to the COVID-19 tragedy in Italy and in other European Union == Journal of Global Health [online adatbázis] 10. (2020) 1. Előfizetéssel hozzáférhető: ProQuest Coronavirus Research Database https://search.proquest.com/docview/2396867980?accountid=27464 [Megtekintve: 2020.07.24.]
13. RUDAN i.m.
14. RUDAN i.m.
15. BÓDOG András – SZABÓ Piroska – MURÁNYI Lajos: Járványügyi körkép a könyvtárügy tükrében == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.04.06. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/sites/default/files/csatoltfajlok/jarvanyugyi_korkep_kvtarugy_tukerben_fedlappa_0402_2.pdf [Megtekintve: 2020.08.03.]
16. ALBANESE, Andrew. Changes loom as public libraries begint to reopen == Publishers Weekly [online adatbázis] 267. (2020) 23., p. 21. ISSN 0000-0019 Előfizetéssel hozzáférhető: ProQuest Library & Information Science Collection

https://search.proquest.com/docview/2409896324?accountid=27464 [Megtekintve: 2020. 07. 21.] Elérhető még: https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/libraries/article/83496-changes-loom-as-public-libraries-begin-to-reopen.html [Megtekintve. 2020.08.08.]

17. FREUDENBERGER, Erica. Programming through the pandemic = Library Journal [online adatbázis] 145. (2020) 5., p. 14-16. ISSN 0363-0277 Előfizetéssel hozzáférhető: ProQuest Library & Information Science Collection https://search.proquest.com/docview/2395216246?accountid=27464 [Megtekintve: 2020. 07. 22.] Elérhető még: https://www.libraryjournal.com/?detailStory=Programming-Through-the-Pandemic-covid-19 [Megtekintve: 2020.08.08.]

18. AIWUYOR, Jessica. ARL joins business, government, education leaders in call for emergency funding for libraries impacted by COVID-19 [blogbejegyzés] == ARL honlapja, 2020.05.11. Hozzáférhető: https://www.arl.org/news/arl-joins-business-government-education-leaders-in-call-for-emergency-funding-for-libraries-impacted-by-covid-19/ [Megtekintve: 2020.07.21.]

19. BREEDING, Marshall. A global crisis may reshape library services == Computers in Libraries [online adatbázis] 40. (2020) 3., p. 9-11. ISSN 1041-7915. Előfizetéssel hozzáférhető: ProQuest Library & Information Science Collection https://search.proquest.com/docview/2410493363?accountid=27464 [Megtekintve: 2020.07.21.] Elérhető még: http://www.infotoday.com/cilmag/may20/Breeding--A-Global-Crisis-May-Reshape-Library-Services.shtml [Megtekintve: 2020.08.08.]

20. BÓDOG – SZABÓ – MURÁNYI i.m.

21. COVID-19 and the global library field == IFLA honlapja, 2020.08.04. (legfrissebb változat) Hozzáférhető: https://www.ifla.org/covid-19-and-libraries [Megtekintve: 2020.08.05.]

22. TUCKER, Neely. Mapping pandemics at the library [blogbejegyzés] == Library of Congress Blog, 2020.04.23. Hozzáférhető: https://blogs.loc.gov/loc/2020/04/mapping-pandemics-at-the-library/ [Megtekintve: 2020. 07. 24.]

23. MALONEY, Wendy. How will we remember COVID-19? [blogbejegyzés] == Library of Congress Blog, 2020.06.25. Hozzáférhető: https://blogs.loc.gov/loc/2020/06/how-will-we-remember-covid-19/ [Megtekintve: 2020.07.24.]

24. BÓDOG András [et al.]: Könyvtárak a koronavírus-járványt követő időszakban == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.06.02. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/koronavirus_utan_kvtarak_2.pdf [Megtekintve: 2020.08.05.]

25. Rendkívüli zárvatartás == MTA KIK honlapja, 2020.03.13. Hozzáférhető: https://konyvtar.mta.hu/index.php?name=h_1_4#20_21 [Megtekintve: 2020.08.03.]

26. DIENES Éva: Ajánlás könyvtárak, kollégák és olvasók számára a vírus okozta helyzet kezelésére == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.03.21. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/sites/default/files/hirfajlok/pandemia_uj_szolgaltatasok_dienes.pdf [Megtekintve: 2020.08.04.]

27. Könyvtárak a társadalom szolgálatában veszélyhelyzet idején is == Könyvtárak.hu weboldal, 2020.03.23. Hozzáférhető: https://www.konyvtarak.hu/hirek/konyvtarak-tarsadalom-szolgalataban-veszelyhelyzet-idejen [Megtekintve: 2020.08.04.]

28. FEHÉR Miklós. Sürgős kérés a könyvtárakhoz == Könyvtári Intézet weboldala, 2020.03.27. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-szervezetfejlesztesi-osztaly/surgos-keres-konyvtarakhoz [Megtekintve: 2020.08.04.]

29. Elérhetővé váltak elektronikusan a Könyvtári Figyelő és a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros legfrissebb számai == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.08.24. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/hir/konyvtari-intezet/elerhetove-valtak-elektronikusan-konyvtari-figyelo-es-konyv-konyvtar [Megtekintve: 2020.08.04.]

30. FAZOKAS Eszter – BÓDOG András: Kitekintés a külföldi könyvtárak COVID-19 járvánnyal kapcsolatos gyakorlatára == Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár weboldala, 2020.03.25. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/hir/konyvtartudomanyi-szakkonyvtar/kitekintes-kulfoldi-konyvtarak-covid-19-jarvannyal-kapcsolatos [Megtekintve: 2020.08.04.]

31. SZABÓ Piroska. A koronavírus és az olasz könyvtárak – Bergamo megye könyvtári hálózatának szolgáltatásai a járvány idején == Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár honlapja, 2020.03.31. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/hir/konyvtartudomanyi-szakkonyvtar/koronavirus-es-az-olasz-konyvtarak-bergamo-megye-konyvtari [Megtekintve: 2020.08.03.]

32. A Nemzeti Népegészségügyi Központ Járványügyi és Infekciókontroll Főosztályának válasza a „Könyvet házhoz” és a „könyvcsomag összekészítése rendelésre” típusú szolgáltatásokkal kapcsolatosan == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.03.31. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/hir/konyvtari-intezet/nemzeti-nepegeszsegugyi-kozpont-jarvanyugyi-es-infekciokontroll-foosztalyanak [Megtekintve: 2020.08.04.]]

33. BÓDOG – SZABÓ – MURÁNYI i.m.

34. Néhány a járványhelyzet alatt (is) elérhető online forrás == Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár honlapja, 2020.04.08. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/hir/konyvtartudomanyi-szakkonyvtar/nehany-jarvanyhelyzet-alatt-elerheto-online-forras [Megtekintve: 2020.08.04.]

35. A koronavírus-járvány ideje alatt szabadon hozzáférhető nemzetközi szakirodalmi források == EISZ honlapja, 2020.03.19. Hozzáférhető: http://www.eisz.mtak.hu/index.php/hu/378-a-koronavirus-jarvany-ideje-alatt-szabadon-hozzaferheto-nemzetkozi-szakirodalmi-forrasok.html#online-adatbazis-hasznalati-treningek [Megtekintve: 2020.08.04.]

36. Koronavírus-járvány idején a határon túli könyvtárakban == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.04.17. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-szervezetfejlesztesi-osztaly/koronavirus-jarvany-idejen-hataron-tuli-konyvtarakban-0 [Megtekintve: 2020.08.04.]

37. Virtuális országjárás == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.04.17. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-szervezetfejlesztesi-osztaly/virtualis-orszagjaras [Megtekintve: 2020.08.04.]

38. BÓDOG András. Könyvtári gyűjtemények fertőtlenítése – villámkörkép == Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár honlapja, 2020.04.23. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/hir/konyvtartudomanyi-szakkonyvtar/konyvtari-gyujtemenyek-fertotlenitese-villamkorkep [Megtekintve: 2020.08.04.]

39. A magyar nemzeti könyvtár és a Könyvtári Intézet szolgáltatásaival bővült az IFLA koronavírussal foglalkozó oldala == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.04.28. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/hir/konyvtari-intezet/magyar-nemzeti-konyvtar-es-konyvtari-intezet-szolgaltatasaival-bovult-az-ifla [Megtekintve: 2020.08.04.]

40. A kibontakozás útjai: szolgáltatások és újranyitási tervek a világ könyvtáraiban == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.04.29. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/hir/konyvtari-intezet/kibontakozas-utjai-szolgaltatasok-es-ujranyitasi-tervek-vilag-konyvtaraiban [Megtekintve: 2020.08.04.]

41. Friss hírek a könyvtárak tervezett újranyitásáról == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.07.14. (legutolsó verzió) Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/hir/konyvtari-intezet/friss-hirek-konyvtarak-tervezett-ujranyitasarol [Megtekintve: 2020.08.04.]

42. Álhírek és infodémia a koronavírus korában – mit tehetnek a könyvtárak? == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.05.07. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/sites/default/files/hirfajlok/alhirek_vegleges.pdf [Megtekintve: 2020.08.04.]

43. A könyvtárak, az olvasás és a könyvpiac lehetőségei a koronavírus-járványt követő időszakban == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.06.02. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/hir/konyvtari-intezet/konyvtarak-az-olvasas-es-konyvpiac-lehetosegei-koronavirus-jarvanyt-koveto [Megtekintve: 2020.08.05.]

44. BÓDOG András. Kutatók igazolták, hogy a három napos karantént követően biztonságosak a könyvtári dokumentumok == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.06.26. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/hir/konyvtari-intezet/kutatok-igazoltak-hogy-harom-napos-karantent-kovetoen-biztonsagosak-konyvtari [Megtekintve: 2020.08.04.]

45. Beyond the horizon – A new series of inspirational talks from international thought leaders and industry experts == Libraries Unlimited honlapja, 2020.06.10 (első közzététel) Hozzáférhető: https://www.librariesunlimited.org.uk/news/beyond-the-horizon-a-new-series-of-inspirational-talks-from-international-thought-leaders-and-industry-experts/ [Megtekintve: 2020.08.04.]

46. Információk a könyvtárak újranyitásával kapcsolatban.: Túl a horizonton – beszélgetések a könyvtárügy nemzetközi innovátoraival == Könyvtár Intézet honlapja, 2020.07.17. (legutolsó verzió) Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/informacioszolgaltatas/informaciok-konyvtarak-ujranyitasaval-kapcsolatban [Megtekintve: 2020.08.04.]

47. A könyvtárak újranyitása a koronavírusjárványt követően == Könyvtári Intézet honlapja, 2020.07.01. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/covid_ujranyitas_0.pdf [Megtekintve: 2020.08.04.]

48. SCHWARTZ, Meredith. Lessons from COVID-19 == Library Journal [online adatbázis] 145. (2020) 4., p. 6. ISSN 0363-0277 Előfizetéssel hozzárérhető: EBSCO Library, Information Science & Technology Abstracts [Megtekintve: 2020. 07. 21.] Elérhető még: https://www.libraryjournal.com/?detailStory=Lessons-from-COVID-19-Editorial [Megtekintve: 2020.08.08.]

49. ALDRICH, Rebekkah Smith. What the world needs now == Library Journal [online adatbázis] 145. (2020) 6., p. 14. ISSN 0363-0277 Előfizetéssel hozzáférhető: EBSCO Academic Search Complete [Megtekintve: 2020. 07. 21.] Elérhető még: https://www.libraryjournal.com/?detailStory=What-the-World-Needs-Now-Sustainability-covid-19 [Megtekintve: 2020.08.08.]

50. BROWN, Wanda K. Libraries adapt amid crisis == American Libraries [online adatbázis] 51. (2020) 5., p. 4. ISSN 0002-9769 Előfizetéssel hozzáférhető: ProQuest Library & Information Science Collection https://search.proquest.com/docview/240

7564647?accountid=27464 [Megtekintve: 2020.07.22.] Elérhető még: https://americanlibrariesmagazine.org/2020/05/01/libraries-adapt-amid-crisis/ [Megtekintve: 2020.08.08.]

51. Wi-Fi on Wheels: How – and Why – Libraries are bringing their services into communities [blogbejegyzés] == IMLS Blog: Institute of Museum and Library Services, 2020.05.29. Hozzáférhető: https://www.imls.gov/blog/2020/05/wi-fi-wheels-how-and-why-libraries-are-bringing-their-services-communities [Megtekintve: 2020.07.21.]
52. VECCHIONE, Amy. Maker Spaces #FlattentheCurve == Library Journal [online adatbázis] 145. (2020) 5., p. 12. ISSN 0363-0277 Előfizetéssel hozzáférhető: EBSCO Academic Search Complete [Megtekintve: 2020. 07. 21.] Elérhető még: https://www.libraryjournal.com/?detailStory=how-library-maker-spaces-can-flatten-the-curve-covid-19-coronavirus [Megtekintve: 2020.08.08.]
53. SZILÁGYI Viktória. Arcpajzsok készülnek a Kollaborban == Behir [online], 2020.04.01. Hozzáférhető: https://behir.hu/arcpajzsok-keszulnek-a-kollaborban [Megtekintve: 2020.08.05.]
54. FREUDENBERGER i.m.
55. Virtuális országjárás i.m.
56. SAN FRANCISCO PUBLIC LIBRARY utilizes Savannah to engage students during COVID-19 pandemic [blogbejegyzés] == Library Technology Guides, 2020.04.29. Előfizetéssel hozzáférhető: https://librarytechnology.org/pr/25119 [Megtekintve: 2020. 07. 24.]
57. SZABÓ i.m.
58. BREEDING i.m
59. ALBANESE, Andrew. Covid-19 outbreak sparks digital shift for public libraries == Publishers Weekly [online adatbázis] 267. (2020) 13., p. 6-10. ISSN 0000-0019 Előfizetéssel hozzáférhető: EBSCO Academic Search Complete [Megtekintve: 2020. 07. 21.]
60. FELDMAN, Sari. Public libraries after the pandemic == Publishers Weekly [online], 2020.04.17. Hozzáférhető: https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/libraries/article/83093-public-libraries-after-the-pandemic.html [Megtekintve: 2020.08.05.]
61. MACDONALD, Heidi. Libraries offer access to graphic novels in pandemic == Publishers Weekly [online adatbázis] 267 (2020) 23., p. 57. ISSN 0000-0019 Előfizetéssel hozzáférhető: ProQuest Library & Information Science Collection https://search.proquest.com/docview/2409896011?accountid=27464 [Megtekintve: 2020. 07. 21.] Elérhető még: https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/comics/article/83500-libraries-offer-access-to-graphic-novels-in-pandemic.html [Megtekintve: 2020.08.08.]
62. MARX, Anthony W. Libraries must change ==The New York Times [online] 2020.05.28. Hozzáférhető: https://www-nytimes-com.cdn.ampproject.org/c/s/www.nytimes.com/2020/05/28/opinion/libraries-coronavirus.amp.html [Megtekintve: 2020.08.05.]
63. The Library in Your Pocket: Smart solutions for contactless services [webinárium] == Library Journal honlapja, 2020.07.22 https://www.libraryjournal.com/?event=the-library-in-your-pocket-smart-solutions-for-contactless-services [megtekintve: 2020.08.08.] (A webinárium regisztrációval utólag megtekinthető.)
64. PROQUEST. Coronavirus-impacted libraries get unlimited access to ebook central holdings [blogbejegyzés] == Library Technology Guides, 2020.03.18. Hozzáférhető: ProQuest Library & Information Science Collection https://search.proquest.com/docview/2377906788?accountid=27464 [Megtekintve: 2020.07.24.] Elérhető még. https://about.proquest.com/blog/pqblog/2020/Coronavirus-Impacted-Libraries-Get-Unlimited-Access-to-Ebook-Central.html [Megtekintve: 2020.08.08.]
65. Néhány, a járványhelyzet alatt (is) elérhető online forrás i.m.
66. BREEDING i.m.
67. FREUDENBERGER i.m.
68. Virtuális országjárás i.m.
69. KARVALICS László, Z.: Infodémia == Unesco honlapja, 2020.04.24. Hozzáférhető: http://unesco.hu/hirek/z-karvalics-laszlo-irasa-infodemia-cimmel-107248 [Megtekintve: 2020.08.13.]
70. Álhírek és infodémia a koronavírus korában – mit tehetnek a könyvtárak i.m.
71. EPI-WIN: WHO Information network for epidemics == WHO honlapja, 2020. Hozzáférhető: https://www.who.int/teams/risk-communication [Megtekintve: 2020.08.08.]
72. PATEL, Mohan P. [et al.] Infodemic of COVID-19: More pandemic than the virus == Indian Journal of Nephrology [online] 30. (2020) 3., p. 188-191. Hozzáférhető: http://dx.doi.org/10.4103/ijn.IJN_216_20 [Megtekintve: 2020.07.24.]
73. HU i.m.
74. koronavirus.gov.hu [weboldal] Magyarország kormánya, 2020. Hozzáférhető: https://koronavirus.gov.hu/ [Megtekintve: 2020.08.05.]

75. Álhírek és infodémia a koronavírus korában – mit tehetnek a könyvtárak i.m.

76. COVID-19: Older adults and the risks of misinformation == BMJ [online adatbázis] 2020.03.13. Előfizetéssel hozzáférhető: ProQuest Coronavirus Research Database https://search.proquest.com/docview/2387423472?accountid=27464 [Megtekintve: 2020.07.24.]

77. Álhírek és infodémia a koronavírus korában – mit tehetnek a könyvtárak i.m.

78. SHOENBERGER, Elisa. Librarians fight misinformation on coronavirus == Library Journal [online adatbázis] 145 (2020) 5., p. 11. ISSN ISSN 0363-0277. Előfizetéssel hozzáférhető: ProQuest Library & Information Science Collection https://search.proquest.com/docview/2395216150?accountid=27464 [Megtekintve: 2020.07.22.] Elérhető még: https://www.libraryjournal.com/?detailStory=libraries-fight-misinformation-on-coronavirus [Megtekintve: 2020.08.08.]

79. Libraries are a refuge in times of crisis [blogbejegyzés] == IMLS Blog: Institute of Museum and Library Services, 2020.03.13. Hozzáférhető: https://www.imls.gov/blog/2020/03/libraries-are-refuge-times-crisis [Megtekintve: 2020.07.24.]

80. SEALE, Anna C. [et al.] Learning from each other in the COVID-19 pandemic [online] == Wellcome Open Research 2020.05.26. Hozzáférhető: https://wellcomeopenresearch.org/articles/5-105/v1 [Megtekintve: 2020.07.24.]

81. How to spot fake news – COVID-19 edition == IFLA honlapja, 2020.07.27. (legfrissebb változat) Hozzáférhető: https://www.ifla.org/publications/node/93015 [Megtekintve: 2020.08.05.]

82. Libraries Respond: Combating xenophobia and fake news in light of COVID-19 == ALA honlapja, 2020.03.13. Hozzáférhető: http://www.ala.org/advocacy/libraries-respond-combating-xenophobia-and-fake-news-light-covid-19 [Megtekintve: 2020.08.05.]

83. OCLC's COVID-19 page brings together resources to help libraries serve their communities during the pandemic [blogbejegyzés] == Library Technology Guides, 2020.03.31. Hozzáférhető: https://librarytechnology.org/pr/24993 [Megtekintve: 2020.07.24.]

84. Álhírek és infodémia a koronavírus korában – mit tehetnek a könyvtárak i.m.

85. PULIDO, Christina M. [et al.] A new application of social impact in social media for overcoming fake news in health == International Journal of Environmental Research and Public Health [online] 17. (2020) 7. Hozzáférhető: http://dx.doi.org/10.3390/ijerph17072430 [Megtekintve: 2020.07.24.]

86. A kibontakozás útjai: szolgáltatások és újranyitási tervek a világ könyvtáraiban – Friss hírek a könyvtárak tervezett újranyitásáról i. m.

87. A könyvtárak újranyitása a koronavírusjárványt követően i.m.

88. A kibontakozás útjai: szolgáltatások és újranyitási tervek a világ könyvtáraiban – Friss hírek a könyvtárak tervezett újranyitásáról i. m.

89. A kibontakozás útjai: szolgáltatások és újranyitási tervek a világ könyvtáraiban – Friss hírek a könyvtárak tervezett újranyitásáról i. m.

90. PUCKETT RODGERS, Emily. Designing for health: Inspiration from other fields as libraries rethink shared spaces for COVID-19 == Library Journal [online adatbázis] 145. (2020) 7., p. 16. Előfizetéssel hozzáférhető: ProQuest Library & Information Science Collection https://search.proquest.com/docview/2420059188?accountid=27464 [Megtekintve: 2020.07.24.] Elérhető még: https://www.libraryjournal.com/?detailStory=reopening-libraries-designing-for-health-covid-19 [Megtekintve: 2020.08.08.]

91. Reopening archives, libraries, and museums (REALM) Information Hub: A COVID-19 Research Project == webjunction.org, 2020. [Megtekintve: 2020.08.07.]

92. Planning for reopening resources == ALA honlapja, 2020.04.29. http://www.ala.org/advocacy/planning-reopening-resources [Megtekintve: 2020.08.07.]

93. ALBANESE, Andrew. Changes loom as public libraries begint to reopen i.m.

94. ALBANESE, Andrew. Changes loom as public libraries begint to reopen i.m.

95. FELDMAN i.m.

96. SZABÓ Piroska – BÓDOG András. Túl a horizonton – Beyond the Horizon online beszélgetéssorozat. Találkozás Marie Østergårddal == Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár honlapja, 2020.07.06. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/hir/konyvtartudomanyi-szakkonyvtar/tul-horizonton-beyond-horizon-online-beszelgetessorozat [Megtekintve: 2020.08.05.]

97. Readers return: what you had to say [elektronikus dok.] == Life of the Library [A British Library hírlevele] 2020. 08. 11. Hozzáférhető: csak feliratkozással.

Beérkezett: 2020. augusztus 8.

A *Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek* projekt keretében megvalósult *Az én könyvtáram* program eredményei

FARKAS Ferenc

Bevezető

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) a *Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek* (EFOP-3.3.3-VEKOP/16-2016-000001) kiemelt uniós fejlesztési program[1] felkért konzorciumi partnereként *Az én könyvtáram* címen valósította meg a könyvtári komponens fejlesztéseit 2017. február 1-jétől 2020. január 31-ig. A konzorcium vezetője a Szabadtéri Néprajzi Múzeum (SZNM) – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ (MOKK) volt. A program célja – kapcsolódva a korábbi TÁMOP, TIOP és egyes EFOP pályázatokhoz – az országos könyvtári rendszer további fejlesztése volt.

A könyvtárak szerepe a kulturális ellátásban meghatározó. A hazai könyvtár rendszer skandináv mintára egyre inkább törekszik arra, hogy *harmadik helyként* – az otthon és az iskola mellett – megfelelő körülményeket tudjon biztosítani az egyéni és csoportos ta-

AZ ÉN KÖNYVTÁRAM

1. kép
Az én könyvtáram program logója

nuláshoz, támogatva a tanórán kívüli ismeretszerzés lehetőségeit is.

A köznevelést támogató könyvtári szolgáltatások fejlesztését megvalósító *Az én könyvtáram* program fejlesztési irányai között ennek érdekében megjelent:

– az olvasásfejlesztés támogatása,
– a digitális írástudás közvetítése,
– a könyvtárhasználat és információkeresés fejlesztése, valamint
– a szövegértés támogatása.

A program kiemelt célkitűzései voltak:

– az igényalapú szolgáltatásfejlesztés,
– az, hogy ne – illetve kevésbé – legyen hely- és személyfüggő, hogy hol, milyen szolgáltatások állnak rendelkezésre,
– felkészült könyvtárosok minőségi szolgáltatásokkal tudják segíteni a köznevelés céljainak elérését,
– a különböző fejlesztési irányok egymást erősítsék,
– a könyvtárak feladata a hátrány-kompenzálásban és a tehetséggondozásban is meg kell, hogy jelenjen,
– a módszertani fejlesztések segítsék az infrastrukturális fejlesztések tervezhetőségét,
– a könyvtári szakemberek tudásának megosztása, kooperáció, hálózatosodás és az adaptáció támogatása.

A projekt keretében a könyvtárosok és közgyűjteményi szakemberek továbbképzése jelentős támogatást kapott. 80 millió forintos beruházással 2017-ben új *Oktatási Központ* került átadásra a fővárosban, ahol *újonnan akkreditált négyféle* képzés keretében több mint 440 könyvtáros, közgyűjteményi szakember kapcsolódott be módszertani és kommunikációs tanfolyamokba. Munkájukat segítette a projekt keretében kiadott, módszertani ajánlásokat tartalmazó 8 kötetes könyvsorozat –, mely minden érdeklődő könyvtárba eljutott – egy, ezt kiegészítő e-tanulmánygyűjtemény, valamint egy pedagógusoknak szóló, a könyvtári szolgáltatásokat ajánló kis kötet megjelentetése.

Létrejött a köznevelést támogató könyvtári szolgáltatások továbbfejlesztését segítő *90 új könyvtári mintaprogram*, melyek az ország könyvtáraiban bárhol adaptálhatók a helyi igényeknek megfelelően. Az igények gyűjtésében és az eredmények terjesztésében közreműködött a megyénként 2–2 fővel létrehozott 40 fős *szaktanácsadói hálózat* is.

A mintaprogramokban megjelentek a digitalizált közgyűjteményi tartalmak, a robotika és a programozás könyvtári lehetőségei, az internet biztonságos használata, a digitális történetmesélés, a kiterjesztett valóság, illetve a mobilapplikációk könyvtári alkalmazása is. Ugyanakkor jelentős hangsúlyt kapott az olvasás megszerettetése, a klasszikus és kortárs gyerekirodalom népszerűsítése és a szövegértés fejlesztése. Mindemellett szempont volt a tanulótípusokra szabott egyéni tanulási módszerek figyelembe vétele is. Ezek programok nem helyettesítik a formális tanórai képzést, viszont – például gamifikációs eszközökkel – hozzájárulnak ahhoz, hogy a tananyag befogadhatóbb legyen. Kiemelt szerepet kapott a hátránykompenzáció, ugyanakkor a tehetséggondozás is.

A könyvtári fejlesztés keretében *száznál több szakmai rendezvény, konferencia, workshop* valósult meg országszerte, melyeken összesen több ezer könyvtáros és pedagógus vett részt. Ezek tematikája a Z és az Alfa generáció jobb megismerésétől a korszerű pedagógiai módszerek elsajátításán keresztül a jó gyakorlatok disszeminálásáig terjedt. A közzétett módszertani ajánlásokat és mintaprogramokat egyre több helyen adaptálják a könyvtárak, 2019-ben több, mint száz településen közel 6000 diák részvételével került sor e fejlesztések gyakorlati alkalmazásával megvalósított eseményekre.

2019 őszén *könyvtár- és olvasásnépszerűsítő kampány* lebonyolítására is sor került a közösségi médiában, online felületeken, valamint társadalmi célú reklámok közzétételével a közmédiában.

Tevékenység	Típus	Elvárt érték	Teljesült érték
Részvétel a könyvtári szaktanácsadói-koordinátori hálózatban	Számszerűsített szakmai elvárás	40 fő	**40**
Kidolgozott új képzési módszertanok száma	Indikátor	2 db	**2**
Könyvtári szakterület akkreditált képzései	Számszerűsített szakmai elvárás	4 db	**4**
Továbbképzési programokban résztvevő humán közszolgáltatásokban dolgozók száma	Indikátor	440 fő	**444**

Tevékenység	Típus	Elvárt érték	Teljesült érték
A továbbképzést bizonyítvánnyal vagy tanúsítvánnyal elvégző humán közszolgáltatásban dolgozók száma	Indikátor	360 fő	**422**
Új módszertan(okat) alkalmazó könyvtárak	Számszerűsített szakmai elvárás	50 db	**117**
Országos kampány a könyvtári szakterületen	Számszerűsített szakmai elvárás	1 db	**1**
Könyvtári szakterületen megjelentetett, oktatást támogató módszertani kiadványok	Számszerűsített szakmai elvárás	9 db	**9**
Szakmai napok, konferenciák, workshopok, műhelynapok a könyvtári szakterületen	Számszerűsített szakmai elvárás	88 db	**106**
Az új módszertan alapján kidolgozott mintaprojektek a könyvtári szakterületen	Számszerűsített szakmai elvárás	90 db	**90**
Támogatott programokban részt vevő tanulók száma	Indikátor	2000 fő	**2186**
Képzési portál a könyvtári szakterületen	Számszerűsített szakmai elvárás	1 db	**1**

1. táblázat

A projekt összesített számszerűsített eredményei és indikátorai

Partnerség

A megvalósításban kiemelt szerepet kapott a partnerség

- a köznevelési rendszer és a közgyűjtemények között,
- a közgyűjteményi terület két nagy ágazata, a könyvtárak és múzeumok között, illetve
- a közkönyvtári hálózat intézményhálózata és szakmai szervezetei között.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a projekt céljainak elérése érdekében 2017. I. negyedévében írásos együttműködési megállapodásokat kötött az alábbi szakmai szervezetekkel és intézményekkel: Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Bács-Kiskun Megyei Katona József Megyei Könyvtár, Berzsenyi Dániel Könyvtár, Békés Megyei Könyvtár, Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Csorba Győző Könyvtár, Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár, József Attila Megyei és Városi Könyvtár, Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér, Méliusz Juhász Péter Könyvtár, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Takáts Gyula Megyei és Városi Könyvtár, Tolna Megyei Illyés Gyula Könyvtár, Verseghy Ferenc Könyvtár és Közművelődési Intézmény, Vörösmarty Mihály Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Informatikai és Könyvtári Szövetség, Magyar Olvasástársaság, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Könyvtárostanárok Egyesülete.

A megállapodásokat az együttműködők teljes körével fenntartottuk a projekt végéig.

A partnerek hozzájárulása sokoldalú volt:

- igényeket és javaslatokat fogalmaztak meg a program kapcsán,
- szakértőket jelöltek a fejlesztésekhez,
- helyszíneket és a megvalósítás egyes feltételeit biztosították rendezvényekhez,
- közös disszeminációs tevékenységekre is sor került.

A megvalósítás szakmai körülményei

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a szervezetén belül projektirodát hozott létre a program megvalósítására. A szakmai stáb szorosan együttműködött a konzorciumvezető Szabadtéri Néprajzi Múzeum által irányított projektmenedzsmenttel. A stáb tagjai jelentős részben az országos könyvtári hálózatból érkeztek, de bevonásra került pedagógus, oktatásszervezői, kommunikációs és uniós pályázati tapasztalatokkal rendelkező munkatárs is.

Beruházás

A projekt keretében valósult meg Budapesten a IX. kerület, Közraktár utca 34. szám alatt oktatási központ és projektiroda létrehozása, illetve a kapcsolódó bútor- és eszközbeszerzés. A 268 nm-es komplexum átadására 2017. december 8-án került sor, a 48 fős – mobilan alakítható – oktatóteremben biztosítottak a feltételeket akkreditált képzések lebonyolításához.

2. kép
A Közraktár utcai projektiroda

Szaktanácsadói hálózat

A múzeumi területen már évek óta működő koordinátor hálózat mintájára, de a könyvtárosi munka sajátosságait figyelembe véve, megyénként és a fővárosban 2–2 fővel jött létre és működött *Az én könyvtáram* program által koordinált, 40 fős könyvtári szaktanácsadói hálózat a 2017. augusztus 1. – 2020. január 31-ig tartó időszakban. A szaktanácsadók, akiket a megyei könyvtárakkal kötött együttműködési megállapodások alapján a megyei igazgatók jelöltek, és a program által kidolgozott szakmai szempontrendszer alapján történt a kiválasztásuk, és főállásuk mellett, megbízási szerződés keretében látták el a feladatukat.

Jelölési kritériumok voltak:

- könyvtáros, informatikus könyvtáros vagy könyvtárpedagógia-tanári végzettség,
- legalább 3 év könyvtárosi tapasztalat,
- az adott megye/főváros sajátosságainak ismerete,
- digitális írástudás képessége,
- szakmai tudás magas szintű kommunikálásának és prezentálásának képessége,
- jó kommunikációs képesség,
- alkalmasság csapatmunkára,
- szervezési és irányítási képességek,
- önálló feladatmegoldó képesség,
- tárgyalási technikák ismerete.

A szaktanácsadói hálózat tagjainak feladatai

1. Részvétel ingyenes, akkreditált képzéseken (A képzéseken való részvétel díjmentes, és az utazási költség térítése, szükség esetén a szállás is biztosított volt.)
   - *Felkészülés a könyvtári szaktanácsadói feladatokra.*
   - *A könyvtárosok szerepe a tanulást támogató könyvtári szolgáltatások megvalósításában.*
   - *Projektkommunikáció, eredménykommunikáció.*

2. Hálózatépítés
   – Könyvtári, közművelődési, oktatási, közgyűjtemények közötti együttműködések kibontakoztatása.
   – Adatbázis-építés: egységes adatbázisok feltöltése adatokkal és folyamatos aktualizálása a szaktanácsadókkal együttműködő intézményekről, szervezetekről, illetve azok munkatársairól. Megyei/fővárosi szinten a kapcsolattartói címjegyzék összeállítása (pedagógiai intézmények, közgyűjtemények, helyi önkormányzat illetékesei, helyi civil és kulturális szervezetek).
   – Kapcsolat kialakítása a megye könyvtárosaival, levelezőlista összeállítása.
   – Egyéb lehetséges partnerek beazonosítása, tudás- és ötletgazdák felkutatása.
3. Tanácsadói feladatok
   – Települési könyvtárak munkatársainak információkkal történő ellátása, folyamatos kapcsolattartás.
   – A jó gyakorlat adatbázis folyamatos bővítésében való közreműködés.
   – Hírlevelek küldése (rendszeres időközönként).
   – Könyvtárosok segítése az új könyvtári szolgáltatások bevezetésében, a helyi intézményi, közösségi kapcsolataik fejlesztésében, a projekt eredményeinek népszerűsítésében.
   – Mintaprogram-csomagok mintaprojekt formában történő megvalósulásának figyelemmel kísérése.
   – Pedagógusok érzékenyítését célzó, könyvtári kezdeményezések támogatása.
   – Területi szakmai műhelyek szervezése, tevékenységük támogatása.
   – Közreműködés az új módszertant alkalmazó intézmények elérésében, támogatásában.
4. Részvétel szakmai rendezvényeken
   – A hálózat 30 hónapos működése során személyenként összesen kb. 12–14 szakmai eseményen való részvétel, illetve előadás tartása, szerepvállalás a program disszeminációjában.
5. Közreműködés szakmai napok szervezésében
   – Az adott megyei könyvtárral és az EFOP Projektiroda rendezvényszervező munkatársával együttműködve részvétel 3–4 helyi rendezvény (regionális és megyei szakmai napok) szervezésében, közreműködés a programterv elkészítésében, megvalósításában, a rendezvény dokumentálása, médiaanyag összeállítása.
6. Kommunikációs/Disszeminációs tevékenység
   – A könyvtárvezetők és munkatársak rendszeres informálása a projektfolyamatokról.
   – A szaktanácsadó saját munkájáról és a projekt eredményeiről szükség szerint tájékoztatásokat, beszámolókat tart saját intézményében, valamint más megyei könyvtárakban és oktatási intézményekben megtartott rendezvényeken.
   – Tájékoztatja a projekt előrehaladásáról a helyi döntéshozókat és a helyi médiát, Összegyűjti a helyi médiában megjelent tudósításokat.
7. Adminisztráció, részvétel a monitoring tevékenységben
   – A szaktanácsadói tevékenység nyilvántartása.
   – Éves munkaterv elkészítése.
   – A Projektiroda folyamatos tájékoztatása szaktanácsadói munka eredményeiről,
   – negyedévente előrehaladási jelentés készítése.
   – Beszámolók írása.
   – Adatszolgáltatás a projekt monitoringjához.

Könyvtári szaktanácsadók szakmai napjai

A projekt időszakában 5 alkalommal szerveztünk a szaktanácsadók részére kétnapos szakmai összejöveteleket, amelyek kötelezőek, egyfajta továbbképzések, csapatépítések voltak számukra. Az alkalmakat szakmai fejlődésük előmozdítása érdekében általuk kevésbé ismert témák köré igyekeztük felfűzni. A projekt egyik szándéka volt az is, hogy a két kulturális terület – múzeum és könyvtár – jobban megismerje egymás szakmai tevékenységét. Vannak megyék, ahol korábban is nagyon jó volt az együttműködés a két ágazat intézményei között, de sok helyen a kollégák személyesen nem ismerték eddig egymást. A közös szakmai napok ezt a hiányt igyekeztek orvosolni. A projekt során megrendezett hét regionális szakmai nap célja a múzeumi koordinátorok és a könyvtári szaktanácsadók tapasztalatcseréje, ismerkedése volt, három az SZNM, négy a FSZEK szervezésében valósult meg. A résztvevők megismerhették a szakterületek munkáját, és azonnal megtalálták a közös gondolkodás lehetőségeit.

Három alkalommal került sor olyan közös szakmai napra, ahol az első két alkalommal mindkét fél ismertette a saját projektrészének céljait, folyamatban lévő tevékenységeit, majd pedig a harmadik alkalommal már az eredményekről tudtak beszámolni a projekt szakemberei. Ekkor nyílt lehetőség arra is, hogy a területek által fejlesztett mintaprogramokat ismertessenek a kollégák, illetve bemutathassák az

3. kép
Szaktanácsadók az Alba Innovárban

elkészült kiadványokat. Nagyon fontos szempont volt az is, hogy csoportmunka keretében közösen is dolgozzanak a szakemberek.

A szaktanácsadói hálózat tapasztalatai

A könyvtári szaktanácsadói hálózat létrehozása egy teljesen új, eddig még nem ismert formát jelentett a hazai könyvtárügyben. Mivel előzmény nélküli tevékenységről van szó, az első lépéseknél valamennyien kerestük a megvalósítás lehetséges útjait. Mintaként a múzeumi koordinátori hálózat már működő rendszerét ismertük, tőlük kaptunk is az elinduláshoz támpontokat, de már az elején láthatóak voltak a különbségek: a könyvtári rendszer jóval összetettebb és más típusú, mint a múzeumok hálózata, így az ebből adódó sajátosságokat figyelembe kellett venni. A pályázati kiírásnak megfelelően a megyei könyvtárak kerültek partnerként bevonásra a projektbe. Ebből egyenesen következett, hogy a megyei igazgatók nagyobb számban megyei könyvtárban, 5 helyen városi könyvtárban dolgozó könyvtárost jelöltek szaktanácsadónak, így a városi könyvtárak elérése nehezebb feladat volt. Az időszakban a szaktanácsadók személyében alkalmanként történtek ugyan változások, de megyénként a 2 fő szaktanácsadó munkája folyamatos volt. Munkakörüket tekintve 19-en voltak hálózatgondozó könyvtárosok, ez felértékelte a KSZR rendszer szerepét.

Összegezve az elmúlt három év eseményeit és eredményeit, elmondható, hogy a létrejött könyvtári szaktanácsadói hálózat a projektidőszak végére egy jól működő, szervezett csapattá formálódott, melyben ki-ki a saját képességeinek, kompetenciáinak és mentalitásának megfelelően, valamint a lehetőségek ismeretében tudta kibontakoztatni megyéjében a projekt céljait. Kívánatos lenne az elért eredmények továbbvitele és a szaktanácsadói hálózat fenntartása is.

Módszertani fejlesztés

A négy fejlesztési iránynak megfelelő módszertani műhelyek összesen 20 szakértő bevonásával 2017. május 18–23. között alakultak meg, és december 31-ig működtek. A műhelyek tagjainak kiválasztására az együttműködő partnerek jelölése alapján került sor. A műhelyek rendszeresen tartottak üléseket, három alkalommal együttesen is dolgoztak. Elkészültek a szakterületi SWOT-elemzések és célfák, összegyűjtésre és tárgyszavazásra került egy 1400 tételből álló, a módszertant támogató magyar és angol nyelvű szakirodalmi adatbázis alapját képező bibliográfiai adatbázis. A műhelytagok véleményezték a jó gya-

korlatok gyűjtését, segítették a közvéleménykutatási tervek előkészítését, közreműködtek az új módszertan alapjának kidolgozásában, ehhez kapcsolódóan húsz módszertani tanulmány született.

Kutatások[2]

Országos, reprezentatív közvélemény-kutatások

Könyvtárhasználat, információkeresés, illetve olvasásfejlesztés témákban folytatott kutatásaink célcsoportjai a 3–17 évesek, illetve a 18 év felettiek voltak, a kérdőívet kitöltők száma 1500–1500 fő.

A kérdőívek összeállítását, a mintavétel szempontrendszerének kidolgozását és az eredmények kiértékelését *dr. Tóth Máté* kutatási szakértő, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet osztályvezetője végezte, a projekt belső munkatársainak, valamint a *Könyvtárhasználat, információkeresés* módszertani szakmai műhely tagjainak a bevonásával.

A kérdőívek összeállítása során figyelembe vették a korábbi években lefolytatott, illetve a nemzetközi könyvtárhasználati és olvasási szokásokat vizsgáló felmérések kérdéseit, hogy minél több téma vonatkozásában lehessen a megelőző adatokkal összehasonlítható válaszokat gyűjteni. Ezeknek az adatoknak az elemzése révén bemutathatóvá válnak a változások a könyvtárhasználat és az olvasási szokások vonatkozásában egyaránt. Bekerültek ugyanakkor a kérdőívbe olyan új kérdések is, amelyek előzmény nélküliek, igyekeznek azokat a folyamatokat követni, amelyek alapvetően befolyásolják a könyvtárhasználati, információkeresési és médiahasználati szokásokat.

Tartalmi értelemben a kidolgozott kérdőív a következő főbb csomópontok köré szerveződött:

- demográfiai, társadalmi változók,
- médiahasználat, internetezési szokások, televízió-nézés,
- a könyvtárhasználat gyakorisága, a szolgáltatások igénybe vétele,
- könyvtár- és könyvtároskép, könyvtári funkciók, a könyvtár társadalmi szerepeinek értelmezése,
- olvasási szokások, könyvvásárlás, házi könyvtár.

A lakossági felmérés 2017 őszén, szeptember 23. és október 1. között zajlott, a nyílt pályázaton kiválasztott PSYMA Hungary Kft. lebonyolításában. A cég feladata az adatfelvétel szervezése, lebonyolítása, menedzselése volt, ők végezték a kérdezőbiztosok kiválasztását és az adatfelvételt, amelynek végén egy SPSS adatbázist adtak át a FSZEK számára.

A kutatás értékét, fontosságát jelzi, hogy a 18 éven aluli lakosság körében első alkalommal került sor ilyen jellegű felmérésre, illetve 2005 óta ezt megelőzően nem volt mód országos, reprezentatív felmérésre.

További alapkutatások és felmérések

- 2017 novemberében valósult meg a könyvtárosok körében végzett online digitáliskompetencia-mérés. A mérés módszertani alapját a DIGCOMP keretrendszer szolgáltatta, amely alapvetően magában foglalja az információs műveltség tartalmi elemeit, továbbá a pedagógusok digitális kompetenciáját leíró ICT Competency framework for teachers elnevezésű UNESCO keretrendszert is. 1750 fő töltötte ki a kérdőíveket, a kutatási szakértő *Eszenyiné dr. Borbély Mária* volt, aki az eredményeket tanulmányban tette közzé.
- 2017. december 31-re elkészült *Németh Szilvia* (T-TUDOK) tanulmánya a PISA és PIRLS felmérések könyvtári szempontú elemzéséről.
- 2018. március 30-án zárult le a *Pedagógusok digitáliskompetencia-mérése,* a kutatási szakértő Eszenyiné dr. Borbély Mária volt. A Pedagógiai Oktatási Központok vezetőit is megkerestük a pedagógusok digitáliskompetencia-vizsgálatának támogatására, mely a könyvtárosok körében végzett méréshez hasonlóan a DIGCOMP keretrendszer használatával valósult meg. A kérdőív eljuttatásában a felkért megyei szaktanácsadók is segítettek, valamint a szakmai műhely tagjai közül a Magyar Olvasástársaság és a Könyvtárostanárok Egyesülete is támogatták tevékenységünket. 103 óvodát, 320 általános iskolát és 168 középiskolát kerestünk meg felkérő levelünkkel, a 43 kérdésből álló online kérdőívet 818 fő töltötte ki.

Zárókutatások

Könyvtárhasználat, információkeresés, olvasási szokások

- A projekt keretében 2017 őszén megvalósított lakossági közvéleménykutatás újbóli adatfelvételére került sor 2019 szeptemberében. Ennek előkészítési szakaszában megtörtént a 2017. évi kérdőívek felülvizsgálata, módosítása. A kérdőívvel kapcsolatban javaslatot tettek *Gereben Ferenc, dr. Gombos Péter, dr. Nagy Attila, Péterfi Rita* olvasáskutatók és a projekt kutatási szakértője, dr.

Tóth Máté is. A felnőtt kérdőív esetében történt jelentősebb tartalmi változás az *Elisabeth Noelle-Neumann* nevelési értékteszt beemelésével. A két országos lakossági közvéleménykutatás lebonyolítója ismét a PSYMA Hungary Kft. volt.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a további hasznosulás érdekében – a hasonló hazai felmérések történetében egyedülálló módon – meghatározott feltételekkel tudományos, kutatási és publikációs célra díjtalan hozzáférést biztosított a lakossági felmérések teljes nyers adatbázisaihoz.[3]

Felmérés a DIGCOMP 2.1 keretrendszerben

– 2017-es vizsgálatunkat követően 2019-ben új országos reprezentatív kutatást végeztünk a könyvtári szakemberek digitális írástudásának felmérése tárgyában. Az adatfelvételre 2019. szeptember 17–29. között került sor, az országos reprezentatív kutatás kérdőívét Eszenyiné dr. Borbély Mária kutatási szakértő a DigComp 2.1 állampolgári digitáliskompetencia-keretrendszer alapján állította össze. Az anonim felmérés keretében 23, digitális kompetenciára vonatkozó tartalmi kérdésre kellett válaszolniuk a vizsgálatban résztvevő könyvtárosoknak. Az online kérdőívet 1803 fő töltötte ki. A megkérdezettek megoszlása könyvtártípusonként: 738 fő megyei, 708 fő városi, 283 fő községi könyvtár munkatársa, a válaszadók közül 66 fő az egyéb kategóriába sorolta magát.
– A fenti kutatással párhuzamosan, szintén a DigComp keretrendszer segítségével zajlott le a pedagógushallgatók digitáliskompetencia-vizsgálata is.

Mintaprogramok fejlesztése és kipróbálása

Szakmai műhelyek keretében a köznevelést támogató könyvtári szolgáltatások továbbfejlesztését segítő új módszertan- és mintaprogramcsomagok kidolgozására került sor, a legjobb gyakorlatok integrálásával 90 mintaprogram kialakítását tűztük ki célul.

E mintaprogramoknak összhangban kellett lenniük a projektben meghatározott fejlesztési irányokkal: az olvasásfejlesztés támogatása, a digitális írástudás közvetítése, a könyvtárhasználat és információkeresés fejlesztése, valamint a szövegértés támogatása – azok gyakorlati megvalósítását szolgálva.

Az alábbiakban áttekintést adunk a cél eléréséhez kapcsolódó feladatokról.

1. *A jó gyakorlatok összegyűjtése, tipizálása, értékelése, kiválasztás*
   A projekt első évében történt meg a könyvtári jó gyakorlatok összegyűjtése, 135 településről 342 jó gyakorlatot töltöttek fel. A fejlesztésre szánt jó gyakorlatok kiválasztását, mintaprogram-fejlesztési javaslatok kidolgozását, a mintaprogramok fejlesztésének folyamatát a célra létrehozott munkacsoport, a Mintaprogramfejlesztési Bizottság segítette. A munkacsoport tagjainak személyére a korábbi fejlesztések révén tapasztalatokkal rendelkező együttműködő partnerek tehettek javaslatot, így az OSZK Könyvtári Intézete, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, a Könyvtárostanárok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség. A bizottság tagjai voltak: *Bognár Noémi Erika, Goda Beatrix, Sikaláné Sánta Ildikó, Simon Krisztina, Hámoriné Dr. Váczy Zsuzsanna*. A fejlesztők egy tágabb szakmai körből (könyvtáros-tanárok, könyvtári és fejlesztési szakemberek) kerültek ki.
   A bizottság továbbfejlesztési céllal 81 jó gyakorlatot választott ki, illetve, felmérve a „fehér foltokat", további 9 olyan témát határozott meg, melyekre nem érkezett jó gyakorlat, de fontosságuk miatt fejlesztőket kerestünk ezekhez. Kiemelt szempont volt a hátrányos helyzetűek bevonása, a végzettség nélküli korai iskolaelhagyók számának csökkentése, az esélyegyenlőség biztosítása, így készültek felzárkóztató, hátránykompenzáló, tehetséggondozó mintaprojektek is.
2. *Egységesített szempontú leíró fejlesztéshez sablon kidolgozása* (modulrendszer, ezen belül felkészítő modul az együttműködések kialakításához, NAT kompetenciák alkalmazása).
3. *Szerződés a mintaprogram-fejlesztőkkel, oktatásuk*. Összesen 75 mintaprogram-fejlesztővel dolgoztunk (68 gyakorló könyvtáros, 7 szakember társterületek képviselője).
4. *A mintaprogram-fejlesztők mentorálása*. A fejlesztett mintaprogram helyszíni megtekintése, monitoring vizsgálat kezdete.
5. *A mintaprogramok kipróbálására* összesen 127 intézmény jelentkezett, ezek közül 90 került kiválasztásra. Minden megyében – a lakosság és települések számának figyelembe vételével, az együttműködési megállapodásokban rögzítettek szerint – 4–6 mintaprogram kipróbálására került sor, minden fejlesztési irányhoz kapcsolódva legalább egy mintaprogram megjelent minden me-

gyében. A próbákra, amelyeken részt vett a szakmai monitoring képviselője, a fejlesztési csoport egy tagja és a megyei szaktanácsadó, 2018. október 25. – 2018. december 12. között került sor, 2071 diák bevonásával, ezzel teljesült az elvárt indikátorszám.

6. 2019 januárjában került *közzététel*re[4] portálunkon a kipróbálások és monitoring jelentések alapján véglegesített és lektorált 90 könyvtári mintaprogram. A portál keresőfelülete segítségével (fejlesztési irányok, célcsoport, csoportnagyság) kínál hozzáférést a gyakorlati szempontú gyűjteményhez.
7. 10 kiemelt mintaprogram esetében 2019. május és szeptember között zajlott *utókövetési és fókuszcsoportos vizsgálat*. A montoring-programot a T-TUDOK Zrt. végezte. A tevékenység részeként a bevont diákok száma 2186 főre emelkedett.
8. A szaktanácsadói hálózat segítségével figyelemmel kísértük a mintaprogramok *adaptációit*. A legutolsó összesítés alapján 162 helyszínen 398 alkalommal alkalmazták a mintaprogramokat, és ezeken 7816 fő vett részt.
9. 2019. II. félévében megkezdődött a *módszertan alkalmazását* potenciálisan vállaló intézményekkel való kapcsolatfelvétel. Az együttműködési megállapodás tervezetét előzetesen az Irányító Hatósággal egyeztettük. Minden megyében és a fővárosban szakmai tájékoztatókat szerveztünk, melyeken összesen több, mint 150 könyvtáros vett részt. A várt 50 helyett 2019. december 31-ig 117 együttműködési megállapodás aláírására került sor, az aláírók között az összes megyei hatókörű városi könyvtár is szerepelt. Könyvtártípustól függően 2023-ig évente 1–2–4 mintaprogram alkalmazását vállalták a partnerek.[5]

Monitoring

A szakmai monitoring célja volt a projekt keretében megvalósuló 90 mintaprogram fejlesztésének szakmai nyomon követése, az ellenőrzéshez szükséges dokumentumok vezetése, együttműködés a fejlesztési folyamat résztvevőivel.

A fenti tevékenység ellátása magában foglalja:

1. Az ellenőrzés folyamatának és dokumentációjának (folyamatkövetés, értékelési szempontok) kidolgozását.
2. A monitoring szakértők felkészítését a feladat ellátására.
3. Részvételt a mintaprogram-fejlesztők bemutatóján.
4. Az értékelési szempontok figyelembe vételével, a programbemutató és a megküldött dokumentáció alapján a szakmai grémium tagjaként a mintaprogramok értékelését.
5. A mintaprogram-fejlesztők számára észrevételek, módosítási javaslatok megküldését.
6. Részvételt a mintaprogramok kipróbálásán, melyek helyszínei a Mintaprogramfejlesztési Bizottság által kijelölt magyarországi közkönyvtárak (megyénként 4–6 könyvtár).
7. A mintaprogram kipróbálásának értékelése.
8. A programbemutató és a kipróbálás tapasztalatai alapján szakértői vélemény készítése a mintaprogramokról.
9. Összefoglaló jelentés készítése, közreműködés az új módszertanokat alkalmazó könyvtárak kiválasztásában.
10. A Mintaprogramfejlesztési Bizottság által javasolt 10 program teljes körű nyomon követése.
11. A kiemelt 10 mintaprogram értékelése, szakértői jelentés készítése.

2018 őszén megtörtént a kiválasztott 90 program bemutatása Budapesten, illetve országszerte. A monitoring szakértők kérdőívet töltöttek ki, illetve javaslatot tehettek korrekciókra, új fejlesztési irányokra is, majd meglátásaikat megbeszélték a fejlesztővel és a kipróbálóval. A részletes értékeléseket összegezve általános értékelő jelentés is készült, ehhez kapcsolódott azoknak a programoknak a listája, amelyek további fejlesztését és monitorozását javasolták.

Szakmai monitoring – szemelvények

A PISA-felmérések azt mutatják, hogy a magyar tanulók az átlag alatt teljesítenek mind a digitális és a nem digitális szövegértés terén. Ugyanakkor a PIRLS eredmények, amik a fiatalabb korosztály tudását mérik, jobb képet mutatnak. A 10 éves gyerekek kezdeti jó szövegértési teljesítménye tehát 15 éves korukra szignifikánsan elmarad a nemzetközi átlagtól. Ezt a romlást – az adatokat vizsgálva – az alábbi tényezők okozhatják:

- irodalom hangsúly a magyar oktatási struktúrában,
- életkori sajátosságok,
- korai szelekció, szegregáció,
- különbség a tanító- és tanárképzésben,
- Pygmalion- és Gólem-hatás.

Az életkori sajátosságok az oktatási rendszeren kívül

álló tényező, a korai szelekció, szegregáció és a tanító- és tanárképzés felépítése az oktatási struktúra része, a Pygmalion- és Gólem-hatást elsősorban a pedagógusok viselkedése idézi elő, így a hazai könyvtárak és szakembereik számára a szövegértés oktatásban megjelenő irodalom fókusz kérdése lehet a legérdekesebb szempont. A mérések szerint a magyar diákok hagyományosan jobban teljesítenek az élményszerző (irodalmi) szövegekhez kapcsolódó feladatokban, mint az információkereső szövegekében. Ez nem is csoda, hiszen míg alsó tagozatban kifejezett figyelem irányul a szövegértés fejlesztésére, ami jellemzően élményszerző, irodalmi szövegeken keresztül valósul meg, ötödik osztálytól kezdve ez a fajta fókuszált fejlesztés megszűnik a magyar nyelv és irodalom tantárgyban. Bár megjelennek olyan új tárgyak, mint a biológia, vagy a történelem, az ezekhez kapcsolódó (jellemzően információszerző) szövegek értelmezése a tanulók önálló feladata, *a tudományos tantárgyak nem kérik számon az információszerző szövegek értéséhez szükséges kompetenciákat*, ami eredményezheti azt, hogy a tanulók kevésbé fejlődnek az információszerző szövegek értelmezése terén. Ez az összefüggés rámutat arra, hogy a tudományos tényeket, híreket és információkat olyan módon kellene feldolgozni, ami a diákok számára érdekessé és érthetővé teszi ezeket.
A tanulók tanulói teljesítményét Magyarországon nemzetközileg is kimagasló mértékben határozza meg a családi hátterük. A különböző tényezők közt kiemelkedő összefüggést lehet találni az otthon talált könyvek száma és a tanulók szövegértési teljesítménye között. A tanulók olvasási motivációjára pedig nagyon nagy hatást fejt ki – nagyobbat, mint más országokban – a szülők olvasáshoz vetett viszonya. Ez egyrészt azt mutatja, hogy Magyarországon a szülőknek óriási szerepe lehet a gyerekek olvasási szokásainak, motivációinak alakulásában. Másrészt viszont létezik egy indirekt hatás is. Az Országos kompetenciamérés adatait elemezve kimutatható a pedagógusok előítéletes értékelése, amikor a tanuló családi háttere (a szülőknek az iskolához és a pedagógusok kultúrájához való viszonya) formálja a pedagógusok tanulók iránti elvárásait, és amennyiben ezek alacsonyak, demotiválják a tanulókat és hosszú távon parkolópályára helyezhetik őket.
A könyvtári adatokat tekintve az elmúlt három év időbeli trendjét vizsgálva azt találjuk, hogy csak *a kulturális, közművelődési programok átlagos száma növekszik évről-évre, az olvasáskultúra-fejlesztő és digitális kompetenciafejlesztő programoké nem.* A 2015-ös PISA-mérés szerint az iskolaigazgatók szerint a nemzetközi átlagnál súlyosabb problémát okoz a hazai iskolákban a könyvtári eszközök hiánya és azok nem megfelelő minősége.
A szakirodalom és adatok elemzése alapján elmondhatjuk, hogy nagy szükség van az olvasásfejlesztést megcélzó programokra a könyvtárakban, és külön hangsúlyt érdemes fektetni az információfeldolgozásra és természettudományos szövegek jobb megértésére.

A mintaprogram-fejlesztés tapasztalatai, eredményei

Áttekintve a megtett lépéseket, utat, végiggondolva a megismert programokat és felidézve azok megvalósítását, elmondható, hogy a könyvtárak alapvető célkitűzése teljesült: a könyvtárhasználóvá és olvasóvá nevelés új, hatékony eszközeinek, módszereinek alkalmazásával a gyerekek és pedagógusok megnyerése, érdeklődésének felkeltése, fenntartása, ahol eddig nem működött, ott a hosszabb távú tervezés, együttműködés alapjainak megteremtése. A könyvtárhasználat megszerettetését és technikáinak elsajátíttatását számtalan különböző úton, módszerrel lehet elérni, ezt szolgálja a programok sokfélesége, a könyvtárosok kreatív ötletei, a játékosság, az oldott légkör. Kiváló könyvtáros szakembereket ismertünk meg, akik nagyszerűen értenek a gyerekekhez, a foglalkozások vezetéséhez. Sok helyen tapasztaltuk, hogy a könyvtár szoros kapcsolatot tart fenn az iskolákkal, óvodákkal, rendszeresen együttműködik a pedagógusokkal, óvodapedagógusokkal. Jó volt látni, hogy a bemutatók helyszínein a résztvevők ismerősökként üdvözlik egymást, a képzések, a munka során már találkoztak, egymástól messze eső települések könyvtárosai működtek együtt a feladat megvalósítása érdekében.
A pályázat jókor, kellő anyagi háttérrel kezdett a kérdéssel foglalkozni, és különösen fontos eredménynek látjuk, hogy sikerült felszínre hozni sok kiváló könyvtáros szakember rejtett képességeit, illetve elindítani hálózatosodásuk folyamatát.
Ahogy az egyik könyvtáros monitoring szakértő fogalmazott: „*Azok a foglalkozások voltak a legkiemelkedőbbek, ahol maximálisan kihasználta a programíró a könyvtári lehetőségeket, azt az egyediségét a könyvtár sokszínű világának, amitől más lehet, mint egy iskolai óra. Támaszként, háttérbázisként támaszkodhatnak a gyerekek, az iskolák, a pedagógusok, és a szülők az ilyen jellegű könyvtári találkozásokra (legyen az tábor, valamilyen klub jellegű találkozó,*

de akár egy óra is). A helyi értékeket bemutató, a rendszer szemléletet megmutató, a szociális létet segítő *és még ezernyi lehetőséget felismertető könyvtári órák azok, amelyek megadhatják a gyerekek részére a szabad, kötetlen, az ismeretek szabad választása felé az utakat."*

Kiadványok

A projekt keretében kilenc kötetből álló kiadványsorozatot jelentettünk meg.

Módszertani kötetek 1–4.

A fejlesztési irányoknak megfelelően működtetett szakmai műhelyek tagjainak a módszertan kidolgozása mellett egy-egy tanulmány megírása is feladata volt. Az ezek alapján készülő kiadványok tartalmi összeállítását, szerkesztését két szerkesztőbizottsági tag, *Barátné dr. Hajdu Ágnes* és *dr. Béres Judit* végezte el. A tanulmányokat négy szaklektor ellenőrizte: *Bánkeszi Lajos Lászlóné, dr. Koltay Tibor, dr. Szinger Veronika, Zsigriné Sejtes Györgyi Erzsébet*.

A megjelent kötetek:

– *Olvasásfejlesztés könyvtári környezetben*
– *A könyvtárhasználat és az információkeresés fejlesztése*
– *Szövegértés fejlesztés a könyvtárban*
– *Digitáliskompetencia-fejlesztés a könyvtárakban*.

Együtt az olvasóvá nevelésért!

Az *Együtt az olvasóvá nevelésért!* című kiadvány célja az olvasásfejlesztés iránt érdeklődő pedagógusok és a könyvtárak közötti közös gondolkodás és együttműködés kialakítása, a könyvtárakban folyó tanulástámogató foglalkozások ajánlása. A szerzők feladata volt bemutatni, mit tudnak nyújtani a könyvtárak partnerintézményeiknek, és hogyan tudják motiválni az óvópedagógusokat, tanítókat és tanárokat a könyvtárakkal való kapcsolatépítésre. A kiadvány szerzői *Antalné Petrovics Erika, Fenyő D. György*, dr. Gombos Péter, *dr. Imre Angéla, Márföldi István*, Péterfi Rita és dr. Szinger Veronika.

Módszertani kötetek 5–8.

További négy, a mintaprogramokat ismertető kiadvány a *Módszertani kötetek* sorozat tagjaként jelent meg:

– *Digitális írástudást fejlesztő könyvtári mintaprogramok*
– *Szövegértést fejlesztő könyvtári mintaprogramok*
– *Olvasásfejlesztő könyvtári mintaprogramok*
– *Könyvtárhasználat-információkeresést fejlesztő könyvtári mintaprogramok.*

4. kép
Könyvbemutató Szabados Ágnes és Juhász Ágnes részvételével. Moderátor: Farkas Ferenc

E-tanulmányok – *Az én MódszerEm* tanulmánykötet

A gyűjtemény célja a négy fejlesztési területre vonatkozó, a módszertani kiadványokból hiányzó témák feldolgozása tanulmány formájában.

Témák:

- Közösségi tartalomfejlesztés.
- Zöld könyvtár – környezettudatosságra nevelés – a könyvtárak lehetőségei a fenntarthatóságra nevelésben.
- Jó gyakorlatok az olvasásfejlesztés támogatására: fókuszban a fiúk.
- A fiatal korosztály modern könyvtári terei és annak tervezése a közösség bevonásával.
- A digitális kor gyermekei a holnap könyvtárában.
- Digitális bennszülöttek és az olvasás.
- Iskola és könyvtár együttműködési gyakorlatok – a kipróbált mintaprogramok tapasztalatainak a tükrében.
- A kisiskolások animációs filmek és olvasás iránti attitűdjének komparatív vizsgálata az olvasás iránti érdeklődés fejlesztésének aspektusából.
- Változások a felnőttek olvasási szokásaiban fél évszázad távlatában.
- Könyvtár és könyvtároskép *Az én könyvtáram* program könyvtáros portfóliói alapján.

Képzési tevékenység

A projektben két képzési módszertan alapján négy képzés akkreditációja valósult meg.

1. *Felkészülés a könyvtári szaktanácsadói feladatokra* képzés

Akkreditációs szám:	57875-3/2017/KOZGYUJT
Óraszám:	30 óra
Képzés ütemezése:	4 nap
Képzési forma:	Jelenléti csoportos képzés.
Célcsoport:	Könyvtári szaktanácsadói hálózat tagjai.
Képzés célja:	A könyvtári szaktanácsadói hálózat tagjainak felkészítése a „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 projekt „Az én könyvtáram” részprojektjében meghatározott szaktanácsadói feladatokra, a szaktanácsadók koordinációs hálózatának kialakítására, működtetésére. Témák: „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” (EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001) projekt bemutatása. A közoktatást támogató, új típusú könyvtári szolgáltatások bevezetése. Közösségfejlesztés, együttműködés, partnerkapcsolat kialakítása a könyvtárakban. Szaktanácsadói kommunikáció. A szaktanácsadó adminisztrációs feladatai.
Képzés zárása:	Tanúsítvány Követelmény: Esettanulmány készítése ’Megyei helyzetkép’ címmel a könyvtári szaktanácsadó tevékenység elindítását megelőző állapotról.
Egyéb támogatás:	Szállás, útiköltség-térítés.

Megvalósítás:

A szaktanácsadók részéről nagy várakozás előzte meg a képzést, hiszen elsősorban a saját feladatkörük részletes meghatározását és az ezekre való felkészítést várták az óráktól. A témák és az oktatási módszerek igyekezték ezt az igényt kielégíteni, és az oktatók az elméleti megközelítések mellett konkrét gyakorlati példákat is bemutattak. A frontális előadások mellett – elsősorban a kommunikációs témakörnél – nagy szerep jutott a tréning jellegű módszerek alkalmazásának, valamint a csoportmunkáknak is. A résztvevők értékeléseikben pozitívan emelték ki e módszerek alkalmazását, hiszen kialakították, illetve elmélyítették azokat a szakmai együttműködéseket, amelyek a szaktanácsadói munkához szükségesek, A képzés záródolgozat készítésével zárult, amelyben a hallgatók mintegy meghatározták könyvtári szaktanácsadói munkájuk „terepét” és az elvégzendő feladatok körét.

2. A könyvtárosok szerepe a tanulást támogató könyvtári szolgáltatások megvalósításában

Akkreditációs szám:	24262-1/2018/KOZGYUJT
Óraszám:	60 óra
Képzés ütemezése:	5 hét (3x2 nap jelenléti képzés + távoktatás)
Képzési forma:	Blended képzés
Célcsoport:	Közkönyvtárban dolgozó könyvtárosok, könyvtáros tanárok, könyvtári szaktanácsadói hálózat tagjai.
Képzés célja:	A köznevelés céljainak támogatása érdekében *Az én könyvtáram* projektben kifejlesztett módszertan alapján olyan korszerű ismeretek és készség biztosítása a könyvtári szakembereknek, amelyek segítségével fejleszthetik a könyvtárhasználók kompetenciáit – különös tekintettel a végzettség nélküli iskolaelhagyókra, a hátrányos helyzetűekre és a fogyatékkal élőkre. Témák: I. Pedagógiai feladatok és korszerű oktatási módszerek a könyvtáros munkájában. II. A könyvtárak közoktatást támogató szerepe az esélyegyenlőtlenség csökkentésében. III. Olvasáskultúra, szövegértés, szövegalkotás fejlesztése. IV. Információs műveltség, digitális írástudás. V. Korszerű interpretációs technikák használata a könyvtárban.
Képzés zárása:	Tanúsítvány Követelmény: önálló portfólió összeállítása a képzés során elvégzett feladatok alapján, a könyvtárban alkalmazható korszerű formákról, módszerekről és a tanulást segítő tevékenységekről.
Egyéb támogatás:	Szállás, útiköltség-térítés.

A képzés formája:

A könyvtárosok szerepe a tanulást támogató könyvtári szolgáltatások megvalósításában című továbbképzés *folyamatba ágyazott blended képzés, jelenléti és távoktatási formában*. A résztvevőkkel való kapcsolattartás és az oktatás/tanulás egy része IKT-n keresztül (moodle keretrendszer) valósult meg. A továbbképzés során a résztvevők – elsősorban a kötelező házi feladatokkal és a portfóliók kidolgozásával – további tartalmakat hoztak létre, melyek a továbbképzés csoportjai között összeadódtak és a kurzusok végén egy közös tudást alkottak. Így a résztvevők maguk is fejlesztői, részesei lettek a továbbképzési folyamatnak.
A képzés menete:
A résztvevők az 5 hetes képzés során 3 héten keresztül, heti 2 napot töltöttek az oktatási központban, ahol a jelenléti órák zajlottak. A további napokon 6 házi feladatot készítettek el, melyeket – az oktatói értékelések után – portfólióba szerkesztettek. A távoktatásban zajló feladatkészítést és a moodle rendszer használatát online tutor segítette. A portfóliók összeállításában és „egyénre szabásában" (mit viszek magammal a képzésről, mit tudok alkalmazni a könyvtáramban, szakmai munkámban?) pedig portfólió témavezető működött közre.

A képzés tapasztalatai:

A képzés során a résztvevők napi és tanfolyamzáró elégedettségi kérdőíveket töltöttek ki, értékelték az oktatás tartalmát, az oktatókat, az oktatásszervezést és a technikai körülményeket. Ugyanígy az oktatók is visszajelzést adtak az órai munkájuk színvonaláról és az oktatási körülményekről. A kiértékelt kérdőívek és a személyes visszajelzések azt mutatták, hogy a továbbképzés összességében sikeres volt, nem volt lemorzsolódás sem, és a beiratkozott résztvevők közel 98%-a tanúsítványt szerzett. A résztvevők rövid felkészítés után (tutori háttér mellett) zökkenőmentesen használták a moodle rendszert, amivel közvetlen tapasztalatot szereztek a könyvtárakban is alkalmazható, nonformális tanulási formáról. A blended forma jól igazodott a résztvevők munkahelyi elfoglaltságához, és a tutorálással (csoport tutor, oktatásszervező) megfelelő támogatást lehetett nyújtani a távoktatási szakaszban. Az elmélet-gyakorlat arányán – továbbképzés esetén – érdemes elgondolkodni az utóbbi javára, mert a felnőttképzésben a résztvevők elsősorban az „itt és most használható" tudást részesítik előnyben. A digitális témák, az online marketing alkalmazása, a hazai és külföldi könyvtári jó gyakorlatok és mintaprogramok számos adaptálható ismeretet adtak. A képzés eredményei között szerepelnek – a számtalan új módszer megismerésén túl – a résztvevők között kialakult szakmai kapcsolatok és együttműködések. A bemutatkozáskor nagyon sok könyvtáros

megfogalmazta, hogy a megújulás szándéka hozta el a képzésre, és búcsúzáskor elmondták, nemcsak tudást, hanem számtalan ismeretséget visznek magukkal. Fontosnak tartották azt a szakmai körképet is, amit az ország minden részéből és intézménytípusából érkező könyvtárosok a közös feladatok, beszélgetések során megmutattak egymásnak.

3. Hatékony kommunikáció közgyűjteményekben

Akkreditációs szám:	19014-1/2018/KOZGYUJT
Óraszám:	60 óra
Képzés ütemezése:	8 alkalom + 1 hét záródolgozat készítés
Képzési forma:	Tréning jellegű képzés
Célcsoport:	Közgyűjteményben dolgozó szakemberek (könyvtárosok, muzeológusok, levéltárosok).
Képzés célja: *(a táblázat folytatódik)*	A könyvtárakban és más közgyűjteményekben dolgozó szakemberek felkészítése személyes kommunikációs stílusuk, erősségeik elmélyítésére és fejlesztendő területeik megismerésére; konfliktushelyzeteik asszertív megoldására, az ehhez szükséges kommunikációs eszköztár alkalmazásának elsajátítására; prezentációs és tárgyalástechnikai ismereteik továbbfejlesztésére a közgyűjteményi hálózaton belüli partnerség és együttműködés erősítése érdekében. Témák: A szervezeti kommunikáció alapjai, a hatékony kommunikációhoz szükséges egyéni kompetenciák számbavétele. Az online kommunikáció sajátosságai, eszközei. A hatásos kommunikáció alapvető ismeretei (prezentációs technikák). A partnerkapcsolati munka kommunikációs feladatai a közgyűjteményekben. Hatásos kommunikáció a gyakorlatban. A meeting (megbeszélés, értekezlet) mint a szervezeti kommunikáció hatékony formája.
Képzés célja: *(a táblázat folytatása)*	Mit csinál a könyvtáros, amikor nem könyvet olvas? (szakmai érdekközvetítés és -érvényesítés). A tréning ismeretanyagának összegzése, a tanultak rendszerezése.
Képzés zárása:	Tanúsítvány Követelmény: esettanulmány készítése megadott témák alapján.
Egyéb támogatás:	Nincs

Megvalósítás:

A képzésre – a *Projektkommunikáció, eredménykommunikáció* című képzéssel együtt – közbeszerzési pályázat került kiírásra, melyet az OKTKER-NODUS Kiadó Kft. nyert meg. A közös munka során az EFOP projektiroda végezte a résztvevők szervezését, az oktatási adminisztrációt és a tanúsítványok kiadását, a felnőttoktatási cég pedig biztosította a nyomtatott segédanyagokat, a trénereket (tréningvezetés, záródolgozatok értékelése) és a két vidéki (Debrecen, Veszprém) oktatási helyszínt.

A képzés nyolc tréning napból állt, amely után a kiválasztott témákból a résztvevők záródolgozatot készítettek. A témák gyakorlati megközelítésűek voltak, kapcsolódtak a közgyűjteményi intézmények napi munkájához, és a résztvevők további segédanyagokat érhettek el a projekt oktatási portálján.

Összességében megállapítható, hogy a tréning-forma – bár sokan idegenkedtek tőle – nagyon eredményes volt, és a nem formális képzéseknél gyakrabban kellene alkalmazni a felnőtt tanulók esetén. A résztvevők azokban a csoportokban, ahol könyvtárosok, muzeológusok és levéltárosok is voltak, minden alkalommal kiemelték annak előnyét, hogy jobban megismerhették egymás szakterületét.

4. Projektkommunikáció, eredménykommunikáció

Akkreditációs szám:	19012-1/2018/KOZGYUJT
Óraszám:	30 óra
Képzés ütemezése:	4 nap
Képzési forma:	Jelenléti képzés + tréning.
Célcsoport:	A könyvtári szaktanácsadói hálózat tagjai.

Képzés célja:	A könyvtári szaktanácsadói-koordinátori hálózat tagjainak felkészítése az elkészült fejlesztések eredményeinek és pozitív hatásainak bemutatására, az érintett célcsoportokkal való kommunikációra. A képzésen sor kerül a résztvevők kommunikációs ismereteinek elmélyítésére, prezentációs és tárgyalástechnikai ismereteik továbbfejlesztésére, a koordinátori hálózaton belüli partnerség, az együttműködés és a csapatkohézió erősítésére. Témák: 1. Közös kiindulási alap teremtése a tudástranszfer támogatásával. 2. Marketing alapok a sikeres eredménykommunikációhoz. 3. A kommunikációs tevékenység tervezése a hatékonyság és az eredményesség érdekében. 4. Hatékony és hatásos személyes kommunikáció a projekteredmények hasznosításának szolgálatában.
Képzés zárása:	Tanúsítvány Követelmény: esettanulmány készítése a projekten belül kötelezően tartandó szakmai nap kommunikációs tervéről és forgatókönyvéről.
Egyéb támogatás:	Szállás, útiköltség-térítés.

Megvalósítás:

A szaktanácsadóknak szervezett harmadik képzésre a projekt utolsó szakaszában került sor, ezért elsősorban a projekt lezárulása utáni disszeminációs feladatokra és a megkezdett szakmai munka folytatására készítette fel a résztvevőket.

Rendezvények

Fontos célunk volt rendezvények keretében a szakma egészével megismertetni a projekt aktuális fejlesztéseit és a kutatási eredményeket. 105 saját rendezvény mellett 30 külsős eseményen jelent meg a projekt előadóként.

Szakmai napok sorozata minden megyében és a fővárosban 2018-ban

2018. március 21-én a Csorba Győző Könyvtárban kezdődött országjáró sorozatunk, melynek résztvevői a szakmai műhelyek szakértőinek ajánlásait és a kutatási eredményeket ismerhették meg. Országosan mintegy 1400 könyvtáros vett részt a programsorozaton, minden negyedik könyvtáros legalább egy rendezvényünkre eljutott. Fontos számunkra, hogy számos alkalommal a helyi döntéshozók is jelen voltak a szakmai napokon.

Szakmai napok és workshopok minden megyében és a fővárosban 2018–2019-ben

Az én könyvtáram projekt második rendezvénysorozata a fejlesztett mintaprogramok bemutatására fókuszált, ezeken az eseményeken teret adtunk a helyi együttműködéseket erősítő információ- és tapasztalatcserének is. 2018 novembere és 2019 májusa között került sor összesen 20 ilyen találkozóra. Minden alkalommal fejlesztő és kipróbáló könyvtárosok is ismertették tapasztalataikat. A találkozókon részt vett *Steigervald Krisztián* generációkutató, aki a Z és Alfa generációk tagjainak megszólításához adott ötleteket, szempontokat.

Könyvtárpedagógiai workshopok minden megyében és a fővárosban 2019-ben

A projekt harmadik rendezvénysorozata fókuszában az élménypedagógia és a digitális kompetencia fejlesztése állt, továbbá folytattuk az adott megyéhez köthető, köznevelést támogató könyvtári szolgáltatások és mintaprogramok bemutatását. Összesen 20 ilyen találkozóra került sor 2019-ben.

Módszertani tájékoztatók

2019 szeptemberében 18 tájékoztatót szerveztünk országszerte a módszertan alkalmazása iránt érdeklődő könyvtárak munkatársai számára. Ennek eredményeként előzetesen 126 intézmény jelentkezett az új módszertan alkalmazását vállaló partnerként, ebből 117 írásos együttműködési megállapodás született, mely jelentősen meghaladta a pályázati kiírás 50 intézményre vonatkozó célértékét.

Konferenciák

2017. június 7-én projektismertető konferencián mutattuk be a fejlesztés céljait.
Mindhárom mérföldkő végén konferenciát szervez-

5. kép
Könyvtárpedagógiai workshop

tünk disszeminációs céllal. 2018-ban és 2020-ban Budapest, míg 2019-ben Eger adott otthont a rendezvénynek, ahol részletesen ismertettük a program előrehaladását, szakmai eredményeit.
A projekt megjelent a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Vándorgyűléseinek programjában 2017–2019-ig kiállítóként, de 2019-ben önálló szekcióval is.

A *Digitális tananyagfejlesztés Az én könyvtáramért – workshop* című, a Könytárostanárok Egyesületével közösen szervezett eseményre a FSZEK Központi Könyvtárában került sor. A plenáris ülések mellett hat szekcióban nyílt mód digitális programok kipróbálására.

6. kép
Ahány könyv, annyi élmény – workshop, 2019. november 15.

Az *Ahány könyv, annyi élmény – workshop az olvasásért* című országos rendezvényen 2019. november 15-én elsősorban könyvtárosok és pedagógusok vettek részt, de nyitott volt minden érdeklődő számára. A rendezvény fő témája az olvasás, illetve az olvasás élménnyé válásának fontossága volt. A plenáris ülést követően hét szekcióban volt lehetőség mintaprogramok kipróbálására.

A program számos egyéb rendezvényen is megjelent, így az MKE megyei szakmai napjain, így 2018-ban részt vettünk a XX. Országos Közoktatási Szakértői Konferencia programjában, továbbá Dunaszerdahelyen és Székelyudvarhelyen külhoni szakmai konferenciákon. 2019 áprilisában a 26. Nemzetközi Könyvfesztiválon, a Könyvtáros Klub rendezvényén szerveztünk szakmai programot.

Kommunikációs tevékenység

Portálfejlesztés – Projekt aloldal

A *www.azenkonyvtaram.hu* portálfejlesztése (módszertani, Moodle és kommunikációs céllal) a Monguz Kft. bevonásával valósult meg, a portál publikálására 2018. február 15-én került sor. A felületen – a projekt aktuális hírei mellett – elérhetővé váltak és maradnak 2025-ig a szakmai fejlesztés anyagai, a kiadványok, mintaprogramok.

Sajtó

Fontosnak tartottuk az országos, regionális és helyi média informálását minden jelentősebb tevékenységünkről, a médiamegjelenések száma 349 darab. Négy alkalommal tartottunk sajtóbeszélgetést, illetve sajtónyilvános kerekasztal-beszélgetést 2019. július 4-én az MKE Vándorgyűlés első napján, *Az én könyvtáram* projekt előrehaladásáról. 2019. szeptember 30-án kerekasztal-beszélgetést szerveztünk *Az olvasás és a könyvtárak szerepe az információs társadalomban* címmel.

2019. november 15-én kerekasztal beszélgetést szerveztünk *Ahány könyv, annyi élmény – kerekasztal-beszélgetés az olvasásról* címmel. Résztvevők: *Gál Katalin*, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének elnöke; *dr. Szabó Ildikó*, a Magyar Olvasástársaság elnöke, illetve *Kiss Judit Ágnes* költő, író és *Harcos Bálint* költő, író. 2020. január 30-án *Nem középiskolás fokon* címmel szerveztünk beszélgetést *Háy János* és *Nényei Pál* íróval.

Minden esemény után, illetve további 8 alkalommal országos sajtóközleményt jelentettünk meg. A helyi és regionális média számára szakmai workshop-sorozatainkhoz kötődően 33 sajtóközleményt készítettünk, melyet a szaktanácsadók juttattak el a sajtónak.

7. kép
Sajtóérdeklődés a rendezvényeken

Könyvtár- és olvasásnépszerűsítő kampány

2019. október 15-től november 15-ig tartott az olvasás és a könyvtárak népszerűsítésére szolgáló médiakampányunk, melyhez az alábbi négy reklámfilm készült 2019. I. félévében:

– *A könyvtár, ami összeköt – a könyvtárak közösségi szerepe*
– *A jövő a könyvtárban kezdődik – digitális könyvtári szolgáltatások*
– *Ahány könyv, annyi élmény – az olvasás népszerűsítése*
– *A te programod – sokszínű könyvtári rendezvények*[6].

Az egy hónapos kampány időszakában társadalmi célú hirdetésként a közszolgálati csatornákon (M1, M2, M4, Duna TV) összesen 300 alkalommal jelent meg a négy kisfilm 20 mp-es változata. Az AdvantEdge – TechEdge © 2019 adatai és az AGB szerint a futó reklámok nézettsége igazodott a fenti csatornák átlagos nézettségéhez; az elért nézők száma összesen 5,2 millió fő volt.

Az *online kampány* az adatok szerint a tervezett értékeket jelentősen felülteljesítette.

	megjelenésszám **(AV)**	*kattintás* **(CT)**
tervezett értékek	6 980 000	110 100
teljesült értékek	11 894 214	2 257 016

Ezen belül kiemelkedő adatokat mutattak az alábbi felületek:

– *YouTube*, ahol a megjelenések száma 7,884 millió volt,
– a *Facebook*, itt a megjelenési érték 1,457 millió,
– a *Videa* portál, ahol 1,2 milliós értéket regisztrált a MyAd ügynökség.
– Az *ADS* Interctive női site-mix, továbbá kulturális portálok esetében a banneralapú hirdetések megjelenésszáma 1,351 millió volt.

Közösségi média

A projekt a transzparencia jegyében folyamatosan adott hírt tevékenységéről. Az alábbi felületeken közzétett tartalmak összesített adatai:

– *Facebook:* a posztok száma 1046 darab. Egyes népszerűbb posztok, infografikák 50–60 000 főhöz is eljutottak.
– *YouTube*: a közzétett videók száma 132 film. Ebből 90 mintaprogramokat bemutató trailer, 17 szakmai napot bemutató kisfilm, 10 interjú mintaprogram-készítőkkel, de reklámfilmek és oktatóvideók is készültek. A csatorna nézettsége – a reklámokkal együtt – megközelítette a 8 milliót.
– *Instagram*: 76 bejegyzés készült erre a felületre.
– *Linkedin-SlideShare*: 72 prezentációt tettünk közzé.
– 8 darab 4 oldalas hírlevél került kibocsátásra *Az én könyvtáram* címmel partnereink számára.

Összegzés

A 2019-es reprezentatív felmérés szerint a magyar lakosság ötös skálán 4,37-es pontszámmal a könyvtárak legfontosabb feladatának a tanulás támogatását, illetve az információkhoz való hozzáférést jelölte meg. A 2017-es kutatás szerint a gyerekek 42%-a érkezett első alkalommal osztállyal, csoporttal a könyvtárakba, 2019-re ez az arány 51%-ra emelkedett, a könyvtári foglalkozásokon és rendezvényeken részt vevő gyerekek száma is hasonló módon nőtt. Ennek a kapcsolatnak a fenntartása és erősítése vi-

8. kép
A kreatív kampány egy eleme

szont elképzelhetetlen anélkül, hogy a könyvtárak folyamatosan fejlesszék korszerű, tanulást támogató szolgáltatásaikat – ehhez nyújtott fontos elméleti és gyakorlati segítséget *Az én könyvtáram* program. A projekt zárását követő 3 évre a pályázati kiírás elvárásait messze meghaladó módon országszerte 117 könyvtár – közöttük minden megyei hatókörű városi könyvtár – vállalta a kidolgozott módszertan gyakorlati alkalmazását írásos együttműködési megállapodások alapján, így jelenleg nem egy fejlesztés lezárásáról beszélhetünk, hanem egyfajta befektetésről a jövőbe, gyermekeink jövőjébe. *Palánkainé Sebők Zsuzsanna* monitoring-szakértő szavait idézve: *„Nagyszerű, hogy a szakma végre elindult ennek az útnak a felfedezése felé, melynek kis ösvényei már kitaposva vannak több helyen is országunkban. Érjenek hát össze ezek az ösvények, legyen belőle út, egy biztonságos út, melyre bárhol felcsatlakozhatnak a könyvtárosok. Építve, szélesítve a sávot, tágítva a lehetőségeket*."

***

Irodalmi hivatkozások

1. EFOP-3.3.3-VEKOP/16 Országos múzeumi és könyvtári központi fejlesztés == Palyazat.gov.hu honlap [online]. [Budapest]: Innovációs és Technológiai Minisztérium, 2019. Hozzáférhető: https://www.palyazat.gov.hu/efop-333-vekop-16-orszgos-mzeumi-s-knyvtri-kzponti-fejleszts [Megtekintve: 2020.07.09.]
2. CSÉPÁNYI Zoltán [et al.]. Módszertani mozaikok [elektronikus dok.]: Kutatások és válogatott tanulmányok gyűjteménye. [Budapest]: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2020. 517 p. (Módszertani kötetek 9.) ISBN 978-963-581-461-9 Hozzáférhető: http://www.azenkonyvtaram.hu/documents/11543/49997/M%C3%B3dszertani+mozaikok/979d3bcc-5383-44b7-9e91-69fb4c63cdbf [Megtekintve: 2020.07.09.]
3. Hozzáférés lehetősége az olvasási és könyvtárhasználati felmérések adatbázisához. == Az én könyvtáram honlap [online]. Budapest: EFOP Projektiroda : Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, cop. 2018. Hozzáférhető: http://www.azenkonyvtaram.hu/hu/current-news/-/tartalom/hozzaferes-lehetosege-az-olvasasi-es-konyvtarhasznalati-felmeresek-adatbazisahoz-49734 [Megtekintve: 2020.07.09.]
4. Mintaprogram-fejlesztés. == Az én könyvtáram honlap [online]. Budapest: EFOP Projektiroda : Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, cop. 2018.Hozzáférhető: http://www.azenkonyvtaram.hu/hu/fejlesztes [Megtekintve: 2020.07.09.]
5. Módszertant alkalmazó könyvtárak. == Az én könyvtáram honlap [online]. Budapest: EFOP Projektiroda : Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, cop. 2018. Hozzáférhető: http://www.azenkonyvtaram.hu/hu/modszertantalkalmazokonyvtarak [Megtekintve: 2020. 07.09.]
6. A könyvtár, ami összeköt – TV Spot [You Tube videó]. [S. l.]: [EFOP Projektiroda], 2019.10.10. 30 perc (Az én könyvtáram reklámfilmek). Hozzáférhető: https://www.youtube.com/watch?v=Dt9I2hzPe-8&list=PL0Y_qsjm6gNJNMr0JOL1P-HsfG_gS2hQr [Megtekintve: 2020.07.10.]

Beérkezett: 2020. július 10.

KÖNYVTÁRI INTÉZET

Képzési terv 2019/2020

A Könyvtári Intézet képzési tervében
(https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/kepzesi-terv-20192020)
elérhetők az őszi továbbképzések időpontjai.
Elektronikus jelentkezési lehetőség az egyes tanfolyamok leírásánál:
https://ki.oszk.hu/kepzes/engedelyezett-tovabbkepzesek

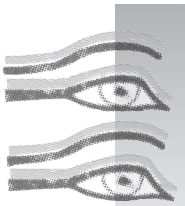

Digitális gyűjteményépítés Omeka alapokon: egy lehetséges válasz a könyvtárak (helytörténeti) digitalizált anyagainak szolgáltatására

NAGY Dóra – NAGY Gyula

Bevezetés

Néhány évvel ezelőtt *Sirhán Bálint* jóvoltából rövid összefoglalót[1] olvashattunk az *Omeka* rendszerről a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*ban, amely egyúttal a hazai szaksajtóban történő debütálását is jelentette ennek a speciális tartalomkezelő rendszernek. Azóta több konferenciaelőadásban[2,3] is bemutatásra kerültek a szoftver által biztosított lehetőségek. Ahogyan Sirhán is az egyetemi repozitóriumok oldaláról közelített – tulajdonképpen azok alternatívájaként bemutatva a rendszert –, úgy saját gyakorlatából kiindulva az SZTE Klebelsberg Könyvtár munkatársai is a program saját, felsőoktatási praxisukban való használatát ismertették elsősorban előadásaikban. Jelen tanulmányban a szoftver egy másik potenciális felhasználási módját szeretnénk kiemelni: úgy hisszük, hogy a szoftver képes volna pótolni azt az űrt, amellyel észrevételünk szerint a közművelődési könyvtárak küzdenek a helyben digitalizált, főként helytörténeti témájú digitális gyűjteményeik felhasználóbarát webes megjelenítése kapcsán.

Jelen pillanatban milyen lehetőségei vannak a könyvtáraknak a digitalizált anyagaik webes közzétételére? Milyen jó és milyen rossz gyakorlatokat ismerünk? Az általános, hazánkban elterjedt tartalomkezelő rendszerekben (Wordpress, Joomla, Drupal) való közzététel is jó lehetőségnek tűnik, ugyanakkor ezek a rendszerek extra fejlesztések nélkül kevésbé alkalmasak célzottan a digitális gyűjtemények felhasználóbarát szolgáltatására. A nagyobb könyvtárak előszeretettel használják ilyen célból valamelyik nemzetközileg is elterjedt repozitóriumszoftvert (Dspace, EPrints), ugyanakkor ezek üzemeltetése komoly szerverkörnyezetet, testreszabásuk pedig komoly informatikai szaktudást követel meg, így a kisebb intézmények számára nem nyújtanak reális alternatívát, arról nem beszélve, hogy ezek a rendszerek elsősorban tudományos publikációk közvetítésére optimalizáltak, így például egy digitalizált napilap olvasóbarát szolgáltatására kevésbé tűnnek alkalmasnak. Sok könyvtár digitális anyagai közzétételére a *Hungaricana* közgyűjteményi portált vá-

lasztotta, amely az adatbázis bővüléséhez vezetett, azonban – ahogyan a portál is fogalmaz – „*a több mint 10 millió oldalnyi anyag digitalizálását jórészt az NKA támogatta*", azaz kevésbé találhatóak meg itt a saját intézményi forrásból és elhatározásból készült anyagok.

Sok könyvtár használja digitális anyagai közzétételére a Monguz Információtechnológiai Kft. JaDoX szoftverét.[4,5] Mivel nagyjából egy 15 éves szoftverről van szó, amely az idő múlásával ugyan átesett néhány kisebb-nagyobb ráncfelvarráson, de lényegi koncepciójában valójában nem sokat változott, bizonyos pontokon már nem felel meg mindenben a mai kor elvárásainak. (Sajnos felhasználó-barátságát tekintve is akadnak vele problémák, legalábbis a szoftvert használó könyvtárak hozzánk eljutott visszajelzései alapján.) A fentiekben kifejtett, az egyes megoldási utakon tapasztalható nehézségekre adott egyfajta válaszként, azokat kiegészítő-kiváltó alternatívaként szeretnénk ismertté tenni az önálló közgyűjteményi digitális gyűjteményépítést modern eszközökkel szolgáló, Omeka elnevezésű programcsomagot.

Az Omeka projektről

Az Omeka egy nyílt forráskódú webes tartalomkezelő rendszer, amelyet elsősorban a könyvtárak, múzeumok, levéltárak számára fejlesztenek, azonban számos digitális bölcsészeti tematikájú projekt is kihasználja a szoftverben rejlő lehetőségeket. Az Omeka az amerikai Corporation for Digital Scholarship, a Roy Rosenzweig Center for History and New Media és a George Mason Egyetem közös projektje, melyet több szervezet is támogat. Számos más projektet gondoznak, ilyen például a hazánkban is széles körben ismert és elterjedt Zotero hivatkozáskezelő szoftver fejlesztése.

Maga az Omeka szó szuahéli eredetű, jelentése: megjelenít, elrendez, elterjeszt, kicsomagol. A projekt támogatói között szerepel többek között a Library of Congress, a Getty Foundation és az Institute of Museum and Library Services. A projekt 2007-es indulásakor még kevés lehetőség állt a múzeumok, könyvtárak és levéltárak rendelkezésére gyűjteményeik interneten való közzétételére. Weboldala természetesen már akkoriban is volt az intézményeknek, de a szabványos tartalomszolgáltatás feltételei kevésbé voltak adottak.[6]

A projekt résztvevői célul tűzték ki egy ingyenes, hivatalos irányelvekre épülő és szabványos metaadatokat tartalmazó szoftver készítését, ami a blogokhoz hasonlóan CMS (Content Management System) alapú. Az így létrejött Omeka szoftver könnyen használható adminisztrációs felületével egyesíti a weboldal-üzemeltetés, a gyűjteményszervezés és az archiválás funkcióit. A különféle bővítményekben rejlő lehetőségek kihasználásával további hasznos funkciók építhetők be.

A szoftver első verziója 2008-ban jelent meg, és hamar az egyik vezető web-publikációs platform lett az amerikai közgyűjtemények körében. Felismerve, hogy nem minden intézménynek van erőforrása/kapacitása saját szervert üzemeltetni, 2010-ben elindították az *Omeka.net*[7] tárhelyszolgáltatást, majd ugyanebben az évben a Library of Congress, elismerve az Omeka könyvtár- és információtudomány számára nyújtott potenciális lehetőségeit, kétéves támogatást nyújtott a szoftver további fejlesztésére és a fejlesztői közösség megerősítésére.

A különböző partnerségi szerződéseknek köszönhetően a projekt finanszírozása és fejlesztése egyenletes ütemben zajlik. Folyamatosan jelennek meg az újabb bővítmények, felhasználói és fejlesztői dokumentációk. A 2012-es évtől bárki elkészítheti a saját nyelvének megfelelő fordítást a Transifex felületén[8] keresztül. Regisztrálás és a megfelelő projekthez való csatlakozás után online szerkeszthetőek és letölthetőek a nyelvi fájlok. Az SZTE Klebelsberg Könyvtár munkatársainak segítségével elkészült több bővítmény és az alaprendszer nagy részének magyar fordítása, amely elérhető a fent említett oldalon, és hivatalosan is bekerült az Omeka Classic 2.7-es verziójába. A folyamatos fejlesztések eredményeként 2017 novemberétől az Omeka Classic mellett elérhetővé vált a nagyobb intézményi felhasználók igényeit is kielégítő Omeka S szoftver. Ennek segítségével egy központi telepítés alatt akár több önálló oldal is működhet. A két szoftverváltozat megléte miatt szükséges leszögeznünk, hogy a tanulmány további részében előforduló „Omeka" név alatt mindig az Omeka Classic szoftverváltozatot értjük, hacsak nem hangsúlyozzuk külön, hogy az Omeka S verzióról van szó.

Technikai háttér, praktikus tudnivalók

A szoftver nemcsak használatában hasonlít az elterjedt CMS rendszerekéhez, hanem rendszerkövetelménye is hasonló, így a legtöbb hazai tárhely-szolgáltatónál előfizethető tárhelyre telepíthető, valamint saját szerveren való használata is viszonylag egyszerűen megoldható. Az Omeka működéséhez szükséges környezet: Linux operációs rendszer, Apache HTTP

szerver, MySQL adatbázis-kezelő, PHP szkriptnyelv és ImageMagick képszerkesztő.[9] Kezelőfelülete hasonlít az elterjedt tartalomkezelő rendszerekhez (pl. WordPress), így viszonylag könnyen megtanulható a kezelése. Az Omeka nemcsak felhasználói[10], de fejlesztői[11] szempontból is jól dokumentált, valamint aktív felhasználói közösséggel rendelkezik a hivatalos fórumon.[12] Mindezek nagyban megkönnyítik és meggyorsítják a rendszer megismerését, adaptálását.

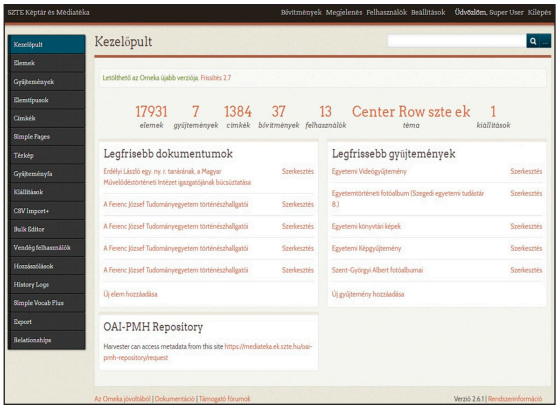

1. ábra

Az Omeka Classic adminisztrátori felülete
Forrás: SZTE Klebelsberg Könyvtár Képtár és Médiatéka – https://mediateka.ek.szte.hu

Adatszerkezet

A rendszer összesen 16 elemtípust tartalmaz: szöveg, mozgókép, oral history, hang, kép, weboldal, esemény, e-mail, tanterv, hiperlink, személy, interaktív forrás, adathalmaz, tárgy, szolgáltatás, szoftver. Mindegyik elemtípus a szabványos Dublin Core metaadatokkal írható le, az aktuális típushoz tartozó megfelelő mezők kitöltésével. A Dublin Core a következő 15 metaadatot használja: cím, téma, kiadó, dátum, típus, formátum, azonosító, létrehozó, forrás, nyelv, jogok, tartalmi leírás, közreműködő, kapcsolat, tér-idő vonatkozás.[13] Abban az esetben, ha a leíráshoz nem elég az alapértelmezett 15 elem, a *Dublin Core Extended*[14] bővítmény elérhetővé teszi a többi Dublin Core metaadat mezőt is (pl. létrehozás dátuma). A részletes Dublin Core elemkészlet megtalálható a Dublin Core™ Metadata Initiative honlapján.[15]

Rekordok feltöltése

Egy rekord feltöltési folyamata többlépcsős: első lépés a metaadatmezők kitöltése, majd következik az elem típusának meghatározása. Ezután lehet feltölteni a rekordhoz tartozó fájlokat. A következő lépésben címkék (*tag*ek) hozzáadására van lehetőség, ennek segítségével tovább pontosítható a leírandó elem. Az itt megadott címkékből automatikusan generálódó címkefelhő a böngészőnézeteknél jelenik meg. A szerkesztési űrlap legvégén a telepített bővítmények nyújtotta többletszolgáltatások érhetőek el, ilyen például a helyszín térképen való megjelölése. Lehetőség van tömeges adatfeltöltésre is *CSV Import+* bővítmény segítségével, mely nemcsak metaadatokat és fájlokat, hanem egyéb adatelemeket, pl. geokódokat is tud importálni. Többféle CSV struktúra áll rendelkezésre, így akár egy rekordhoz több fájl is betölthető egyszerre; utólagos nagy tömegű módosítás is végrehajtható, illetve az egész betöltés vissza is vonható.

Felhasználói típusok

A felhasználói típusok tárgyalása előtt a hozzáférési szintekkel érdemes megismerkednünk: a rendszer kétféle hozzáférési szintet kezel, egy elem nyilvános, vagy privát lehet. A felhasználó-kezelés tekintetében széleskörű lehetőségek állnak rendelkezésre. A négy felhasználótípus egyike a köztes lehetőségeket biztosító „researcher” felhasználó, aki megtekintheti a nyilvános és zárt tartalmakat is, de semmilyen módon nem tudja azokat módosítani. Ebben az esetben vagy megengedjük felhasználóinknak, hogy regisztráljanak oldalunkra (ahol adminisztrátori jóváhagyás után a kutatók hozzáférést kaphatnak a gyűjtemény azon elemeihez is, amelyeket nem feltétlenül szeretnénk nyilvánossá tenni), vagy mi osztunk ki számukra ilyen jogosultságokat.

A „super” elnevezésű felhasználó a legmagasabb szintű jogosultság, mellyel a rekordok létrehozása, szerkesztése és törlése mellett az oldal általános beállításaihoz, megjelenéséhez, a bővítmények konfigurációjához és a felhasználók kezeléséhez férhetünk hozzá. Az „admin” szint képes új elemek feltöltésére, illetve a már meglévő elemek szerkesztésére, törlésére. A „contributor” felhasználó ugyan tud új elemet feltölteni, azonban ezek csak ellenőrzés után válnak nyilvánossá. Ez a felhasználótípus bevonható a felhasználók általi gyűjteménygyarapítás folyamatába, ezzel is kiszolgálva a crowdsourcing (közösségi közreműködés) típusú kezdeményezéseket. A megfelelő működéshez szükséges a *Contribution*[16] bővítmény telepítése is.

A *Guest User*[17] bővítmény segítségével megadható egy ötödik típus, az úgynevezett „guest” felhasználó, amely más – mint például a hozzászólást lehetővé tévő *Commenting*[18] – bővítmények működéséhez

szükséges. Talán ez a megoldás is szépen rávilágít a szoftver bővítményeken keresztül megvalósított moduláris működésére, amelyről a következőkben részletesebben is olvashatunk.

2. ábra

A betöltött elemek az adminisztrátori felületen
Forrás: SZTE Klebelsberg Könyvtár Képtár és Médiatéka – https://mediateka.ek.szte.hu

A szoftverben rejlő lehetőségek: nemzetközi és magyar példák

A sokrétű tartalomszolgáltatási funkcionalitásnak köszönhetően a rendszer teljeskörűen testre szabható, a szolgáltató intézmények igényei szerint. Az interneten elérhetőek sablonok,[19] de ezek mellett szabadon elkészíthető az adott intézmény arculatához illeszkedő megjelenés is. A rendelkezésre álló bővítmények funkcionalitása igen szerteágazó: segítségükkel a gyűjtemény elemei akár térképen is megjeleníthetőek, vagy akár különféle tematikus virtuális kiállítások készíthetőek belőlük. A legfontosabb bővítmények használatát kipróbált, illetve elképzelt példákon keresztül mutatjuk be.

Az egyik tipikus felhasználási módot jelenti, amikor egy időszaki kiállításhoz párhuzamosan elkészül egy, a kiállítást virtuálisan is bemutató weboldal, amely a kiállítás bezárása után is elérhető marad, megteremtve ezzel egyfajta digitális kiállítási katalógust. Például ebbe a kategóriába tartozik a kanadai Ryerson Egyetem *Remembering the Real Winnie* című kiállításának oldala[20], ahol megtekinthetőek a digitalizált kiállítási tárgyak és fotók. Maga a kiállítás 2014. november 5. és december 7. között volt látogatható, de weboldala segítségével bárki számára elérhető a mai napig.

Az alaprendszerhez kapcsolódó, szintén ingyenes *Omeka Everywhere*[21] elnevezésű, mobilalkalmazás- alapú keretrendszer lehetővé teszi az Omeka rendszert használó közgyűjtemények számára, hogy mobileszközök segítségével interaktív kiállításokat hozzanak létre. Ily módon a látogatók egy tárlaton végigsétálva, az alkalmazást használva saját telefonjaikra menthetik a számukra leginkább tetsző kiállítási tárgyakat, alkotásokat, és egyúttal a közösségi médiában is megoszthatják azokat.

Mivel a rendszer képes többféle felhasználótípus kezelésére, alkalmas közösségi közreműködés alapú projektek megvalósítására is, melynek egyik kiváló példája a *The September 11 Digital Archive*.[22] A crowdsourcing funkciók segítségével a felhasználók is bevonhatóak a feldolgozás folyamatába közreműködések és hozzászólások formájában. A crowdsourcing egyfajta önkéntességen alapuló kiszervezett munkavégzés, mely a különböző memóriaintézményeknek nyújt lehetőséget a célközönséggel való élő kapcsolat kiépítésére.[23] Különösen hasznos és széles körben használt lehetőséget jelent a helytörténeti jellegű anyagok felkutatására és feldolgozására, többek között emiatt is tartjuk alkalmasnak a szoftvert a közművelődési könyvtárak ilyen jellegű projektjeinek támogatására.

A programot világszerte több ezer intézmény használja digitális tartalmainak szolgáltatására[24], ezek között rengeteg helytörténeti jellegű található. Ilyen például a *Cleveland Historical*[25] oldal, amely a város jelentős személyeit, helyeit és eseményeit mutatja be képeken és részletes leírásokon keresztül, mindezeket térképen is ábrázolva.

Az *EHRI Documents*[26] a *European Holocaust Research Infrastructure* projekt részeként működő *EHRI Document Blog*on[27] megjelenő tartalmak adatbázisa. A Wordpress alapú blog egyes bejegyzéseihez az adatbázisban tárolt dokumentumokat és az Omeka Neatline bővítmény segítségével elkészített adatvizualizációkat kötik be. Az EHRI célja összegyűjteni minden, holokausztthoz kapcsolódó írott és képi anyagot, ezért lehetőséget biztosítanak a felhasználóknak (ellenőrzött körülmények között) saját blog-bejegyzés létrehozására.[28] A projektet az Európai Bizottság támogatja az *FP7* és a *Horizont 2020* program keretében.

A külföldi példák után a magyar Omeka-alapú szolgáltatásokat is bemutatjuk, – tudomásunk szerint jelen pillanatban hazánkban ezek a telepítések léteznek. Nagyszerű hazai példa a helytörténeti jellegű gyűjteményre a *Salgótarjáni Értéktár*, amelyet a Balassi Bálint Megyei Könyvtár épít. Itt őrzik és adják közre a településhez köthető szöveges és képi anyagokat, melynek összegyűjtésében a lakosok segítségére is számítanak. A *Magyar Shakespeare Archívum*[29] cél-

ja Shakespeare műveinek angol és magyar nyelvű szöveges, színházi és filmes változatainak gyűjtése, emellett egyfajta eligazító portál szerepet is szeretne betölteni az interneten található műveket tartalmazó adatbázisokhoz. (Jelenleg a *Sok hűhó semmiért* és a *Macbeth* különböző változatai találhatóak meg az oldalon.)

A *Magyar Fotóirodalmi Adatbázis* (MAFIA)[30] a magyar nyelvű fotókkal illusztrált szépirodalmi könyvek gyűjteménye, amely a francia *PHLIT* adatbázis[31] mintájára készült. Az adatgyűjtés a Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvtára és az SZTE Klebelsberg Könyvtár kötetein alapult. A több, mint 27 ezer átnézett kiadvány között 400 darab fotóval illusztrált könyvet azonosítottak, ezekből 250 került be az adatbázisba.

A *Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár*[32] a digitalizált anyagait szintén Omeka rendszeren keresztül teszi elérhetővé a nagyközönség számára. A csaknem 10 ezer rekordot tartalmazó adatbázisban fényképek és tárgyfotók mellett könyvek és levéltári iratok is megtalálhatóak.

Az *<1956> Digitális Gyűjteményt*[33] az OSA Archívum[34] készítette. Az adatbázisban rádióközvetítések, tanúvallomások hangfelvételei, filmfelvételek, gépelt jelentések és beszámolók, illetve a Fortepanról átemelt több mint 900 fotó található. A gyűjtemény népszerűsítésére és használatának ösztönzésére 2016-ban két pályázatot is szerveztek, melynek anyagai szintén elérhetők az adatbázisban.

Az *SZTE Képtár és Médiatéka*[35] az SZTE Klebelsberg Könyvtár kép-, illetve egyéb médiaanyagainak központi digitális tároló- és kiállítóhelye. Az egyetemtörténeti jelentőségű fotók és videók mellett megtalálható a gyűjteményben *Shvoy Károly* altábornagy teljes fotóalbum-hagyatéka, melyben az I. világháborús frontokon készült fotók, illetve utazási témájú képei is elérhetőek.

A fenti példák jól illusztrálják, hogy az Omeka akár egy helytörténeti jellegű, holisztikus szemléletű, portálszerű gyűjtemény- és szolgáltatásépítés során is kiváló társunk lehet. Alkalmas szövegek, képek, audió- és videó-anyagok és szinte minden egyéb tartalomtípus felhasználóbarát kezelésére.

További lehetőségek bővítmények használatán keresztül

Már az eddigiekben is említettünk néhány bővítményt, a következőkben a hivatalos oldalon található több, mint 90 bővítmény[36] közül mutatjuk be a legfontosabbakat.

A *Neatline*[37] egy olyan kiállításszerkesztő bővítménycsomag, amelynek segítségével a gyűjtemény elemeit felhasználva interaktív térképeket, képmegjelöléseket és idővonalas ábrázolásokat[38] lehet készíteni. Lehetőség van a szöveges dokumentumokban az egyes bekezdésekhez, mondatokhoz és szavakhoz kommentárokat fűzni, ami használható például egy kéziratos szöveg és a hozzá készült átirat esetében.[39] A képeken szabad rajzolással megjelölhetünk dolgokat, amelyek összekapcsolhatóak a gyűjtemény egyes elemeivel.[40]

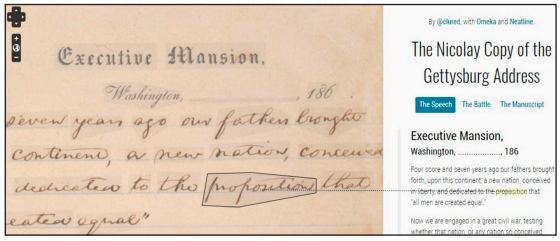

3. ábra
A Gettysburgi beszéd átirata Neatline használatával
Forrás: http://neatline.dclure.org/neatline/show/gettysburg-address

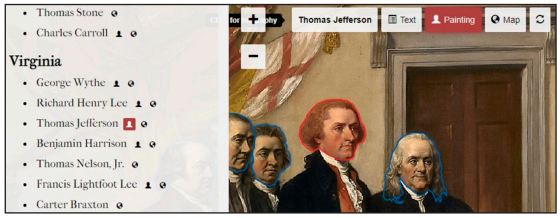

4. ábra
A festményen szereplők megjelenítése a Neatline alkalmazásával
Forrás: http://neatline.dclure.org/neatline/show/declaration-of-independence

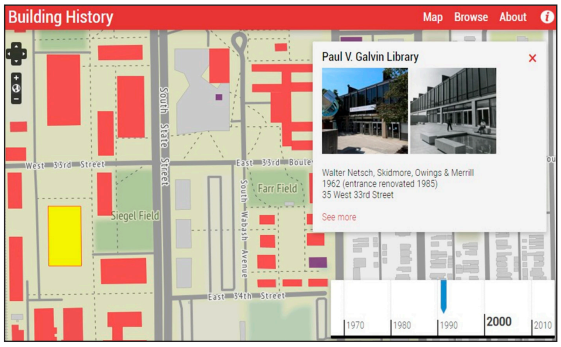

5. ábra
Chicago épületei térképen, idővonallal, a Neatline bővítmény alkalmazásával
Forrás: http://buildinghistory.iit.edu/#records/16

Az OpenStreetMap alapú *Geolocation*[41] bővítmény jól használható az egyes elemek térképen való ábrázolására. Ez esetben nem szükséges külön kiállítás készítése, ugyanis a bővítmény hozzákapcsol a feltöltő űrlaphoz egy térképes szerkesztő felületet, ahol megadhatjuk a pontos helyet. Az összefoglaló térképes nézetben konfigurálható, hogy megjelenjen az összes térképen ábrázolt rekord, vagy csak a megadott gyűjteményhez, címkéhez tartozó rekordok.

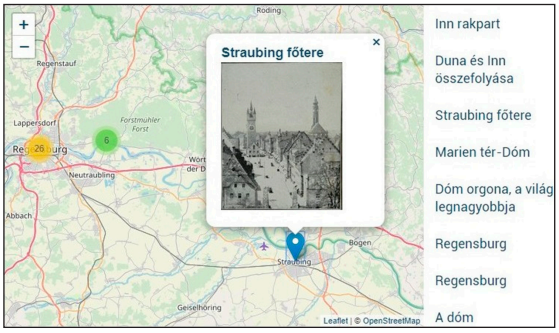

6. ábra

Térképes böngésző nézet a Geolocation bővítménnyel Forrás: https://mediateka.ek.szte.hu/geolocation/map/browse

Az *Exhibit Builder*[42] bővítménnyel több aloldalt tartalmazó virtuális kiállítást tudunk létrehozni, melynek akár a főoldaltól eltérő egyedi megjelenést is készíthetünk. Az *Exhibit Image Annotation*[43] ezen belül a képen szereplő dolgok, személyek megjelölésére (tagelésére) alkalmas, modern eszközt nyújtva ezzel a képi információk magas színvonalú feldolgozásához.

7. ábra

Személyek megjelölése az Exhibit Image Annotation bővítménnyel Forrás: https://mediateka.ek.szte.hu/exhibits/show/egy/egy_kepek

A *Simple Pages*[44] lehetővé teszi a nyilvános felületen megjelenő, egyszerű szöveges (pl. bemutatkozó) oldalak létrehozását. Vizuális és HTML szerkesztő felület is elérhető hozzá, és az itt szerkesztett oldalakhoz beszúrhatóak az adatbázis elemei, kiállításai, egyéb fájlok és shortcode-ok is. Az Omeka 2.2-es verziójától kezdve néhány bővítmény (pl. Simple Pages, Exhibit Builder) támogatja az ún. shortcodeokat. Segítségével kiválasztható, hogy mely címkék vagy gyűjtemények elemei jelenjenek meg az adott oldalon. A következő shortcode például azt a tíz elemet mutatja cím szerinti növekvő sorrendben, ahol a gyűjtemény ID=5 és a címke 'kosárlabda': [items num=10 collection=5 tags=basketball sort=„Dublin Core,Title" order=a], tulajdonképpen egy egyszerű keresési lekérdezést tudunk így beilleszteni és megjeleníteni.

Az alapértelmezettek mellett az egyes bővítményeknek is lehet saját shortcode készlete. Ilyen például a *Geolocation* bővítmény, ahol a fenti példához hasonló paraméterek alapján tudjuk szűrni a térképen megjelenő elemeket, illetve segítségével finomhangolhatjuk a térkép különféle méretarányait (pl.: [geolocation lat=42 lon=117 zoom=7 type=hybrid collection=5 tags=baseball height=500px width=500px]). További lehetőséget nyújt a *Shortcode Carousel*[45] bővítmény, melynek segítségével automatikusan mozgó módon, galériaszerűen listázhatóak ki az elemek, mint például a legfrissebb feltöltések ([recent_carousel autoscroll=true interval=700 showtitles=true]).

Az *Admin Images*[46] az adminisztrátori felületen lehetővé teszi olyan képek feltöltését is, amelyek nem tartoznak egyetlen elemhez sem. Ezek az önálló képek (pl. logók vagy más illusztrációk) szabadon bekötheők a virtuális kiállításokhoz és egyéb oldalakhoz.

Folytatva a bővítmények felsorolásszerű bemutatását, a *Social Bookmarking*[47] minden elemhez megosztás gombokat társít (pl. Facebook, Twitter) a nyilvános felületeken, míg a *SimpleContactForm*[48] regisztráció nélküli üzenetküldésre használható. A hierarchikus gyűjteményépítés a *Collection Tree*[49] bővítmény segítségével lehetséges, míg a *PDF Embed*[50] bővítmény a PDF fájlok beágyazására szolgál.

A fentiekben volt már szó néhány crowdsourcing megoldásról (ld. Commenting, Contribution). A *Scripto*[51] ezek sorába illeszkedik; segítségével szövegátiratok készülhetnek az egyes elemekhez. A bővítmény a MediaWiki szoftvert használva az adminisztrátori és a publikus oldalra is egy funkciókban gazdag felületet ad, melyen regisztráció után az egyes felhasználók elkészíthetik az átiratukat, javíthatóak

az esetleges hibák, és adminisztrátori jóváhagyásra is van lehetőség. A felület mutatja az egyes átiratok készültségi fokát is.

8. ábra

Átirat készítése a Scripto bővítménnyel
Forrás: http://diyhistory.lib.uiowa.edu/transcribe/5098/159095

A feldolgozó munkát megkönnyítendő és egységesítendő, a *Simple Vocab Plus*[52] bővítmény segítségével automatikus kiegészítés (autocomplete) funkciót ellátó tárgyszólistát tudunk készíteni a kiválasztott Dublin Core metaadatmezőkhöz. Így például a többször előforduló tárgyszavakat nem kell egyesével begépelni, és a tartalmi feltárás is sokkal egységesebb lesz.
Természetesen a különböző adatbázisok közötti szabványos kapcsolat és átjárhatóság megteremtésére létrejött OAI-PMH protokollt is ismeri az Omeka. Ezt a funkciót a következő két bővítmény segítségével lehet megvalósítani: az *OAI-PMH Repository*[53] bővítménnyel exportálhatók a Dublin Core metaadatok, míg az *OAI-PMH Harvester*[54] bővítmény a másik irányt biztosítja; segítségével importálhatóak az adatok a saját rendszerünkbe a különböző OAI-PMH kompatibilis adatszolgáltatóktól.
Már-már a szemantikus megoldásokra hasonlítva, az *AvantRelationships*[55] bővítmény segítségével kapcsolati hálót hozhatunk létre az egyes elemek között. Egy rekord megtekintésekor a bővítmény megmutatja az adatbázisban található többi, definiált kapcsolódó elemet. A kapcsolati típusok a különböző igényeknek megfelelően szerkeszthetőek. A kapcsolat lehet egy- vagy kétirányú, illetve lehetnek közvetett kapcsolatok is.[56]
Az *AvantSearch*[57] bővítmény kiterjedt keresési és találati lista megjelenítési lehetőségeket nyújt, teljes mértékben felülírva az Omeka beépített keresőjének funkcióit a nyilvános felületen. Tartalmaz egy összetett és egy egyszerű keresőt, illetve négyféle

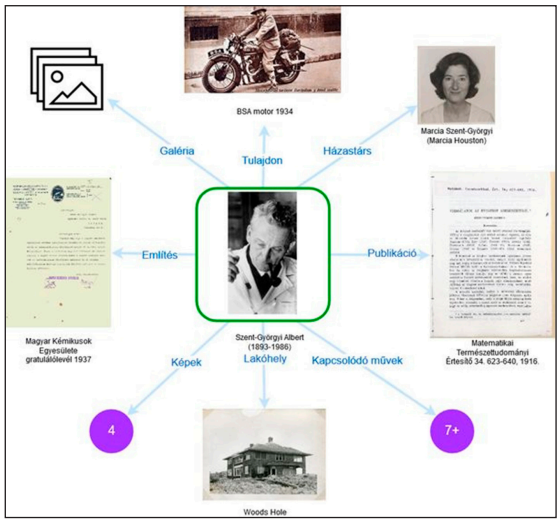

9. ábra

Kapcsolati háló megjelenítése AvantRelationships bővítménnyel
Forrás: SZTE Klebelsberg Könyvtár által készített látványtervek

találatilista-nézetet. Ha az AvantRelationships bővítmény is használatban van, akkor egy plusz ötödik nézet is elérhető, amely a találatok mellett a hozzájuk kapcsolódó elemeket is megjeleníti. A táblázatos és a képes megjelenítő nézetben egy-egy nézőkép (thumbnail) mutatja az elemhez tartozó képet. A beépített *lightbox* megjelenítő funkciónak köszönhetően erre a kis képre kattintva felugrik a kép nagyobb változata, a képek között nyilak segítségével lehet navigálni.

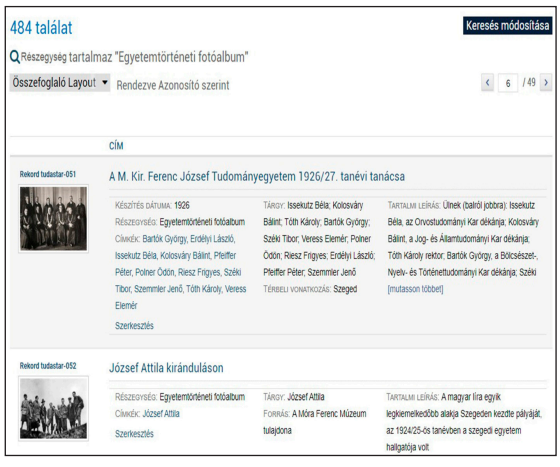

10. ábra

AvantSearch találati lista, táblázatnézetben
Forrás: https://bit.ly/3aZqHiu

11. ábra
AvantSearch találati lista, képnézetben
Forrás: https://bit.ly/3lmcyjZ

Az összetett kereső űrlapon megadható, hogy melyik Dublin Core mezőben szeretnénk keresni, hány darab találatot szeretnénk egy oldalon látni, illetve milyen nézetben jelenítse meg a találatokat. Lehet keresni címkék és kulcsszavak szerint is. A legnagyobb hátránya az Omeka beépített keresőjével szemben, hogy AvantSearch nem ad lehetőséget gyűjtemény szerinti keresésre. (Remélhetőleg ezt a hiányosságot hamarosan kiküszöbölik a fejlesztők.) Az AvantSearch egyelőre sajnos nem képes teljes szövegű keresésre, így leginkább a képi anyagokat tartalmazó adatbázisok estében jelent jó megoldást a metaadatok visszakeresésére.

Az alap Omeka szoftver összetett keresője szintén csak a metaadatokban képes keresni. A full-text keresés működéséhez további bővítmények telepítésére van szükség. Az egyik ilyen bővítmény a *PDF Text*[58], mely létrehoz egy új „Szöveg” nevű mezőt a fájlok metaadatait tartalmazó adatbázisban, ahova lementi a PDF-ek teljes szövegét. Így már az Omeka beépített egyszerű keresője is alkalmazható teljes szövegű visszakeresésre, azonban ha az összetett keresőben is szeretnénk ezt a funkciót használni, akkor szükség van egy kiegészítő külső keresőmotor telepítésére. Az Omeka hivatalos oldalán két ilyet említenek, az egyik az Elasticsearch,[59] a másik a Solr.[60]

Digitális gyűjteményépítés egy elképzelt példa alapján

A következőkben – mintegy esettanulmány jelleggel, képernyőképeken keresztül – egy Omeka alapú helytörténeti adatbázist mutatunk be. Az ilyen módon elképzelt archívum tartalmaz képeket, hang- és videóanyagokat, illetve szöveges dokumentumokat is, ahogyan az általában megszokott az ilyen típusú szolgáltatások esetében. Találhatóak benne korabeli fotók, képeslapok, hírlapok, helyi újságok, oral history jellegű hanganyagok. (Természetesen a korábban bemutatott alapfunkciók és bővítmények által biztosított lehetőségek kihasználásával.)

12. ábra
Az adatbázis nyitóoldala
Forrás: SZTE Klebelsberg Könyvtár által készített látványtervek

13. ábra
Gyűjtemények böngészése
Forrás: SZTE Klebelsberg Könyvtár által készített látványtervek

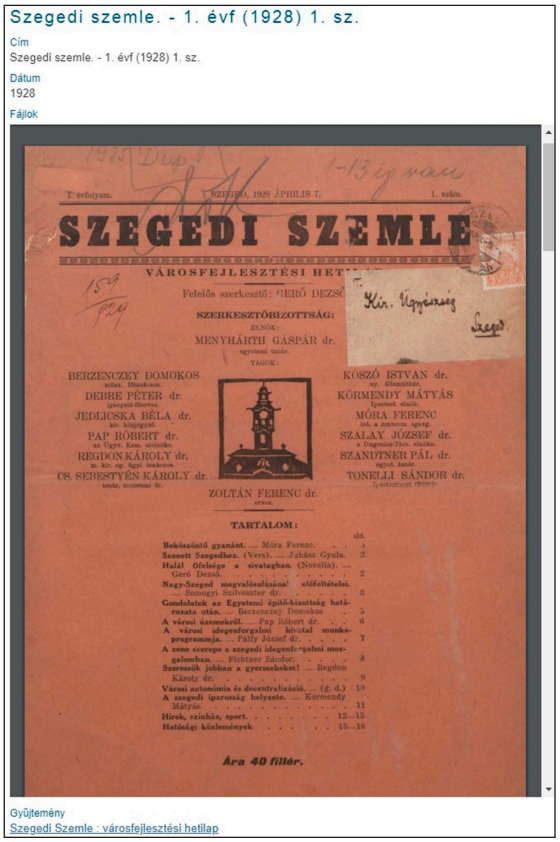

14. ábra
Beágyazott PDF rekordnézetben
Forrás: SZTE Klebelsberg Könyvtár által készített látványtervek

15. ábra
Hangfelvétel megjelenése rekordnézetben
Forrás: SZTE Klebelsberg Könyvtár által készített látványtervek

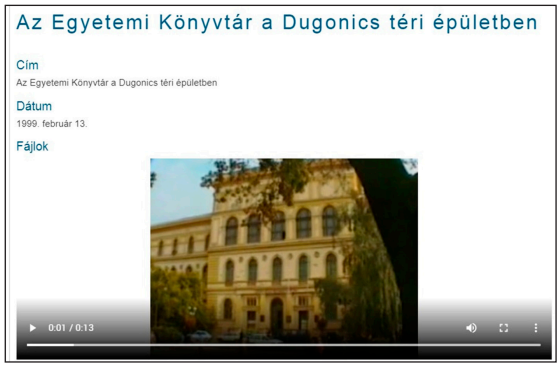

16. ábra
Videofelvétel megjelenése rekordnézetben
Forrás: SZTE Klebelsberg Könyvtár által készített látványtervek

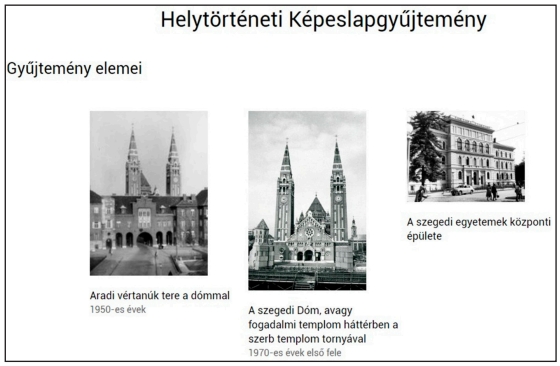

17. ábra
Képeslapok galériaszerű megjelenítése
Forrás: SZTE Klebelsberg Könyvtár által készített látványtervek

Összegzés

A bemutatott magyar és nemzetközi példák segítségével, illetve az alapszoftver, továbbá a bővítmények funkcionalitásának prezentálása mellett az utolsó szakaszban elképzelt koncepción keresztül mind a szoftver által biztosított széleskörű lehetőségeket szerettük volna bemutatni. Azt reméljük, hogy átfogó képet sikerült nyújtani arról, hogy az Omeka jól használható a lokális közösségek igényeinek kiszolgálására a helytörténeti jellegű anyagok gyűjtésében, feldolgozásában és szolgáltatásában (legyenek azok korabeli fotók, képeslapok, újságok, térképek, naplók, visszaemlékezések, gyászjelentések vagy bármilyen digitalizált dokumentumtípus). Ez az ingyenes programcsomag talán segíthet választ adni arra a vákuumhelyzetre, amely tapasztalataink szerint mostanában jellemzi az ilyen típusú projekteket. Az Omeka-t egy korábbi tanulmányban „könnyűsúlyú (lightweight)" megoldásként jellemezték[61], amely megállapítás abszolút helytálló, jól meghatározza a szoftver helyét és potenciális felhasználási körét: több tízezer tételes, főként szöveges alapú tudományos repozitóriumépítésre nem a legjobb megoldás feltétlenül, de főként vizuális elemeket tartalmazó gyűjtemények építésére (pl. az SZTE Képtár és Médiatéka jelenleg 19 000 rekordot számlál) alkalmasabbnak tűnik a klasszikus repozitóriumszoftvereknél (DSpace, EPrints). Az Omeka helyi, saját intézményi fennhatóságon belül maradó megoldást ad, ugyanakkor az OAI-PMH kompatibilitáson keresztül természetesen nyitva hagyja az országos aggregáló szolgáltatásokhoz való kapcsolódás lehetőségét. A szoftver képességei mellett a modernebb architekturális felépítés és a testre szabható, felhasználóbarát dizájn (pl. többféle böngészőnézet, reszponzivitás) miatt is alkalmas lehet az olyan, lassan évtizedes korú megoldások kiváltására, mint amilyen a közkönyvtárak körében igen elterjedt JaDoX. A könyvtárhasználók körében egyre inkább alapvető elvárássá válik, hogy a helyi kötődésű tartalmak digitalizált, online hozzáférhető állományait is a napjainkban bevett, az interneten széles körben használt, megszokott, modern megoldások segítségével tudják használni. Minderre optimális megoldást nyújthat a tanulmányban bemutatott Omeka szoftvercsomag.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. SIRHÁN Bálint. Repozitóriumépítés: Válasszuk az Omeka open source rendszert! == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 64. (2017) 12., p. 619-622. ISSN 1586-2984. Hozzáférhető: http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1598/10361 [Megtekintve: 2020.07.22.]
2. NAGY Dóra – NAGY Gyula. Haladó funkciók és innovatív fejlesztések az EPrints és Omeka szoftverek körében. == Networkshop 2019. Budapest: HUNGARNET Egyesület, [2019]. p. 121-130. ISBN 9786150072609. Hozzáférhető: https://doi.org/10.31915/NWS.2019.16 [Megtekintve: 2020.07.23.] Letölthető az MTAK REAL repozitóriumból is: http://real.mtak.hu/104947/
3. NAGY Gyula – NAGY Dóra – SÁNDOR Ákos. Tömeges adatkonverzió és rugalmas export-import lehetőségek az EPrints, OJS és Omeka szoftverek körében. == Networkshop 2019. Budapest: HUNGARNET Egyesület, [2019]. p. 131-140. ISBN 9786150072609. Hozzáférhető: https://doi.org/10.31915/NWS.2019.16 [Megtekintve: 2020.07.23.] Letölthető az MTAK REAL repozitóriumból is: http://real.mtak.hu/104947/
4. SZEPESI Judit. Digitalizálás a Németh László Városi Könyvtárban. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 53. (2006) 7-8., p. 349-353. ISSN 1586-2984. Hozzáférhető: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html@id=4467&issue_id=474.html [Megtekintve: 2020.07.22.]
5. TÍMÁR Ferenc Illés. e-Könyvtár Szentes: Digitális helytörténeti gyűjtemény építése JaDoX elektronikus dokumentumkezelő rendszerben. [Diplomadolgozat.] [Szeged], Szegedi Tudományegyetem, 2013. Csak nyilvántartásba vett egyetemi IP-ről nyitható meg: http://diploma.bibl.u-szeged.hu/47310 [Megtekintve: 2020.07.22.]
6. Omeka project == Omeka.org [online]. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/about/project [Megtekintve: 2020.07.22.]
7. Omeka.net [online]. Vienna, Virginia: Corporation for Digital Scholarship, cop. 2020. Hozzáférhető: https://www.omeka.net/ [Megtekintve: 2020.07.22.]
8. [Omeka Classic fordítások]. == Transifex [online]. Walnut, CA, USA : Marousi, Attiki, Greece, Transifex, cop. 2020. Hozzáférhető: https://www.transifex.com/omeka/omeka [Megtekintve: 2020.07.22.]
9. Systems requirements == Omeka classic user manual [online]. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/docs/Installation/System_Requirements [Megtekintve: 2020.07.22.]

10. Omeka classic user manual [elektronikus dok.]. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/docs [Megtekintve: 2020.07.22.]

11. Omeka Classic developer documentation [elektronikus dok.]. [Fairfax, Virginia]: Roy Rosenzweig Center for History and New Media Revision, cop. 2012-2018. Hozzáférhető: https://omeka.readthedocs.io/en/latest [Megtekintve:2020.07.22.]

12. Omeka Classic [online fórum]. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://forum.omeka.org/c/omeka-classic [Megtekintve: 2020.07.22.]

13. A Dublin Core [elektronikus dok.]. == A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja [online]. Irattár aloldal. Budapest : OSZK, cop. 2003-2020. Hozzáférhető: http://mek.oszk.hu/html/irattar/dc.htm [Megtekintve: 2020.07.22.]

14. Dublin Core Extended [elektronikus dok.]. == Omeka Classic [online]. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University, cop. 2007-2013, 2014. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/DublinCoreExtended/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

15 DCMI Metadata Terms. Creator DCMI Usage Board. == Dublin Core Metadata Initiative [online]. [S. l.]: DCMI, date issued: 2020.01.20. Hozzáférhető: https://www.dublincore.org/specifications/dublin-core/dcmi-terms/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

16. Contribution [szoftver]. == Omeka.org [online]. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/Contribution/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

17. Guest User [szoftver]. == Omeka.org [online]. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/GuestUser/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

18. Commenting [szoftver]. == Omeka.org [online]. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/Commenting/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

19. Themes. == Omeka.org [online]. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/themes [Megtekintve: 2020.07.22.]

20. Remembering the Real Winnie [elektronikus dok.]: The World's Most Famous Bear Turns 100. Toronto: Ryerson University Library and Archives, [2014]. Hozzáférhető: http://therealwinnie.ryerson.ca/collection/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

21. Omeka Everywhere [szoftver]. [Fairfax, Virginia]: Roy Rosenzweig Center for History, New Media, Ideum, The University of Connecticut's Digital Media and Design Department, [s. a.]. Hozzáférhető: https://omeka.org/everywhere/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

22. The September 11 Digital Archive: Saving The Histories of September 11, 2001. Roy Rosenzweig Center for History and New Media and American Social History Project/Center for Media and Learning. Proudly powered by Omeka. Copyright 2002-2020. Hozzáférhető: https://911digitalarchive.org/about [Megtekintve: 2020.07.22.]

23. NAGY-SÁNDOR Zsuzsa: Crowdsourcing [elektronikus dok.]: Az olvasó segít. Szeged : [s.n.], 2019. júl. 31. Hozzáférhető: https://www.slideshare.net/csmke/crowdsourcing-163906681 [Megtekintve: 2020.07.22.]

24. Directory [elektronikus dok.] == Omeka.org [online]. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Az Omeka Classic szoftverrel készült digitális tartalmak listája. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/directory/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

25. Cleveland Historical [online]. Cleveland: Center for Public History + Digital Humanities Department of History Cleveland State Univ., cop. 2020. Hozzáférhető: https://clevelandhistorical.org/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

26. EHRI Documents [adatbázis] == European Holocaust Research Infrastructure project [online]. [S. l.]: EHRI Consortium, [2020]. Hozzáférhető: https://visualisations.ehri-project.eu/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

27. EHRI Document Blog [online]. [S. l.]: EHRI Consortium, cop. 2015-2020. Hozzáférhető: https://blog.ehri-project.eu/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

28. How to contribute to the EHRI Document Blog [elektronikus dok. g == EHRI Document Blog [online]. [S. l.]: EHRI Consortium, cop. 2015-2020. Hozzáférhető: https://blog.ehri-project.eu/about/contribute/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

29. Magyar Shakespeare Archívum [online]. Az archívumot Almási Zsolt készítette. Béta verzió. [S. l.]: Almási Zsolt, [s. a.] Hozzáférhető: https://msha.btk.ppke.hu/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

30. Magyar Fotóirodalmi Adatbázis [online]. [Budapest]: Emberi Erőforrások Minisztériuma ; [Szeged]: Szegedi Tudományegyetem, Francia Tanszék, [s. a.] Hozzáférhető: http://fotoirodalom.hu/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

31. PHLIT [online]: Répertoire de la Photolittérature Ancienne et Contemporaine. [Rennes]: CELLAM [etc.], [s.a.] Hozzáférhető: http://phlit.org/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

32. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár [online]. Budapest: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, 2020. Hozzáférhető: http://collections.milev.hu/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

33. <1956> Digitális Gyűjtemény [online]. Budapest: OSA Archívum, [s. a.] Hozzáférhető: http://1956.osaarchivum.org/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

34. OSA [online]: The Vera and Donald Blinken Open Society Archives. Budapest : CEU, [s. a.] Hozzáférhető: http://www.osaarchivum.org/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

35. SZTE Klebelsberg Könyvtár Képtár és Médiatéka [online]. [Szeged]: Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtára, cop. 2019. Hozzáférhető: https://mediateka.ek.szte.hu/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

36. Plugins == Omeka.org [online]. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Az Omeka-bővítmények listája. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins [Megtekintve: 2020.07.22.]

37. Neatline [online]: Plot Your Course in Space and Time. Charlottesville, VA: Scholars' Lab at the University of Virginia Library, [s. a.]. Omeka-bővítmény weblapja. Hozzáférhető: https://neatline.org/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

38. Building History [online]. Chicago: IIT Paul V. Galvin Library, [s. a.]. Hozzáférhető: http://buildinghistory.iit.edu/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

39. The Nicolay Copy of the Gettysburg Address [elektronikus dok.] == Neatline: Plot Your Course in Space and Time. Charlottesville, VA: Scholars' Lab at the University of Virginia Library, August 13 2013. Hozzáférhető: http://neatline.dclure.org/neatline/show/gettysburg-address [Megtekintve: 2020.07.22.]

40. The <Digital /> Declaration of Independence [eletronikus dok.] == Neatline: Plot Your Course in Space and Time. Charlottesville, VA: Scholars' Lab at the University of Virginia Library, May 04 2014. Hozzáférhető: http://neatline.dclure.org/neatline/show/declaration-of-independence [Megtekintve: 2020.07.22.]

41. Geolocation [szoftver]. == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/Geolocation/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

42. Exhibit Builder [szoftver]. == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/ExhibitBuilder/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

43. Exhibit Image Annotation [szoftver]. == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/ExhibitImageAnnotation/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

44. Simple Pages [szoftver]. == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/SimplePages/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

45. Shortcode Carousel [szoftver]. == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/ShortcodeCarousel/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

46. Admin Images [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/AdminImages/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

47. Social Bookmarking [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/SocialBookmarking/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

48. SimpleContactForm [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/SimpleContactForm/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

49. Collection Tree [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/CollectionTree/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

50. PDF Embed [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George

Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/PdfEmbed/ [Megtekintve: 2020.07.22.]

51. Scripto [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/Scripto/ [Megtekintve: 2020.07.22.]
52. Simple Vocab Plus [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/SimpleVocabPlus/ [Megtekintve: 2020.07.22.]
53. OAI-PMH Repository [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/OaiPmhRepository/ [Megtekintve: 2020.07.22.]
54. OAI-PMH Harvester [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/OaipmhHarvester/ [Megtekintve: 2020.07.22.]
55. AvantRelationships [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/AvantRelationships/ [Megtekintve: 2020.07.22.]
56. Relationships [elektronikus dok.] == Digital Archive. Southwest Harbor, Maine: Southwest Harbor Public Library, [s. a.] Hozzáférhető: http://swhplibrary.net/archive/relationships/ [Megtekintve: 2020.07.22.] Az AvantRelationship bővítményről ld. a szöveg utolsó mondatát, illetve a linket, amely a https://github.com/gsoules/AvantRelationships oldalra visz.
57. AvantSearch [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/AvantSearch/ [Megtekintve: 2020.07.22.]
58. PDF Text [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/PdfText/ [Megtekintve: 2020.07.22.]
59. Elasticsearch [szoftver] == Omeka.org [online]: Omeka Classic. [S. l.]: Corporation for Digital Scholarship, the Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University.Hozzáférhető: https://omeka.org/classic/plugins/Elasticsearch/ [Megtekintve: 2020.07.22.]
60. SolrSearch. == Scholarslab [online]. Charlotteswille, VA.: GitHub, Inc., 2020. Hozzáférhető: https://github.com/scholarslab/SolrSearch [Megtekintve: 2020.07.22.]
61. SIRHÁN Bálint. Repozitóriumépítés: válasszuk az Omeka open source rendszert! == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 64. (2017) 12., p. 619-622. ISSN 1586-2984 Hozzáférhető: http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1598/10361 [Megtekintve: 2020.07.22.]

Beérkezett: 2020. március 24.

Újra elérhető az Arcanum Digitális Tudástár

A Nemzeti Kulturális Alap meghívásos pályázaton keresztül nyújtott támogatásának köszönhetően augusztus 15-étől újra elérhető az Arcanum Digitális Tudástár (ADT).

Az ADT csaknem 30 millió oldalon több mint 2300 újság és folyóirat, lexikon és egyéb kiadvány online elérését teszi lehetővé a felhasználók számára.

Az NKA – a Petőfi Irodalmi Múzeum Digitális Bölcsészeti Központján keresztül – 50 millió forinttal támogatja az ADT teljes tartalmának ingyenes elérését az ország minden jelentősebb közgyűjteményében, a megyei és az egyetemi könyvtárakban, a megyei múzeumokban, a levéltárakban, valamint a határon túli magyar gyűjteményekben.

A tájékoztatás szerint a szolgáltatást több mint 130 gyűjtemény részére fizeti elő a Nemzeti Kulturális Alap, amelyet így nem csupán a támogatott intézmények munkatársai, hanem azok látogatói is igénybe vehetnek.

Forrás: http://www.oszk.hu/hirek/ujra-elerheto-az-arcanum-digitalis-tudastar 2020. augusztus 27.

Műhely

A kutatási adatok és a minőség*

KOLTAY Tibor

Bevezető

Az adatokhoz való nyílt hozzáférés számos területen, így az oktatásban, a munkáltatók, a kormányzatok és a nonprofit szervezetek adatai tekintetében is, nagy jelentőségre tett szert.[1] Azt is tudjuk, hogy a tudományos kutatás negyedik paradigmája az adatokat állította középpontba,[2] ami abból a szempontból is fontos, hogy – amint a tudományban a dokumentum-központú szemléletet (fokozatosan) felváltja vagy legalábbis kiegészíti az adatközpontú gondolkodás – a könyvtáraknak is „lépést kell váltaniuk".[3] Ez az írás éppen ezért a tudomány művelése során létrejövő adatokra koncentrál. Ezeket az adatokat olyan heterogén és kontextualizált objektumokként határozhatjuk meg, amelyek a különböző tudományterületeken végzett, szisztematikus vizsgálódás nyomán keletkeznek.[4]

A kutatási adatok minőségéről szólva ugyanakkor elkerülhetetlen, hogy az üzleti adatokról is szóljunk. Ezeket többnyire vagyontárgyként kezelik, és velük szemben elvárás, hogy hasznot hozzanak tulajdonosuknak.[5] Ráadásul az üzleti adatokat egészen az 1990-es évekig nem értékes üzleti forrásnak, hanem olyan melléktermékeknek tekintették, amely a tranzakciók befejeztével elveszíti értékét.[6] Ma már viszont azt mondhatjuk, hogy a minőség fontos a tudományos kutatásban és az üzleti életben is. E két adattípus között tehát nemcsak különbségek vannak, hanem az is látható, hogy az üzleti adatokkal szemben támasztott minőségi követelmények jelentős mértékben egybeesnek a tudományos adatokéval. Mielőtt azonban a kutatási adatok minőségi jellemzőit megvizsgálnánk, figyelmet kell szentelnünk azoknak a változásoknak, amelyeken az adatok és az információ természetére vonatkozó nézeteink átmentek.

Bár az adatokkal kapcsolatos minőségbiztosítás terén számos kihívással kell szembenézniük,[7] a legfontosabb érdekeltek a kutatók. A kutatási adatok minőségének tétje van a nemzetközi, a nemzeti és az ágazati szinten működő finanszírozó szervezetek számára is.[8] A tudományos kiadók más módon is tudják segíteni az átláthatóságot és a nyitottságot:

– javítják a lektorálás minőségét és objektivitását;
– segítségükkel könnyebben megérthetjük a kuta-

tók problémáit és motivációit;
– számos problémára rámutatva segítik a kutatói kultúraváltást;
– a repozitóriumokkal karöltve elősegítik a nyílt tudomány meggyökeresedését.[9]

Természetesen nem feledkezhetünk könyvtárak szerepéről, – részvételük fontosságáról és néhány részletkérdéséről már több magyar nyelvű írás is megjelent.[10]

Az adatminőség természete

A minőség összetett kérdéseinek megismerése nem lehet teljes az adatok ökológiájának ismerete nélkül. Az ökológiai elvek ugyanis magukba foglalják az adatok újrafelhasználását és az ezt elősegítő szolgáltatásokat, amivel az adatvezérelt, digitális tudomány egy lehetséges keretét adják meg.[11]
A kutatási adatok menedzselésének céljai között ott van a hozzáférhető és újrafelhasználható, tehát jól dokumentált és jó minőségű adatok szolgáltatása.[12] Az adatok minőségének biztosítása része az adatműveltségnek is, amely a kritikus gondolkodás hangsúlyozásával szorosan kapcsolódik az információs műveltséghez,[13] és amelyet úgy határozhatunk meg, mint az adatok megkereséséhez, elemzéséhez, szervezéséhez, bemutatásához és értékeléséhez szükséges kompetenciák együttesét.[14]

Az adatok és az információ viszonyáról alkotott elképzelések

Az adatok és információk között különbség van. Ez nem strukturális jellegű, hanem funkcionális természetű, tehát az adatok – a hagyományos felfogás szerint legalábbis – nem jelentenek tudást, míg az információ a Mit, a tudás a Hogyan kérdésére ad választ.[15] Némileg más megközelítésben nézve az információ feldolgozott adat, amely nemcsak a Mit, hanem a Ki, a Hol és a Mikor szavakkal kezdődő kérdésekre válaszol, amihez hozzátehetjük, hogy a bölcsesség az okok (miértek) ismeretét is jelenti.[16] Ebben a kontextusban tehát az adatokra úgy szokás tekinteni, mint az elemzést és a tényeket megelőző, az interpretáció és az érvek előtti nyersanyagra. Természetesen az ilyen vagy hasonló alapokon nyugvó elképzelések fő pillére az a megközelítés, hogy az adatból meghatározható az információ, az információból a tudás, méghozzá feltételezve, hogy ezek a folyamatok az ellenkező irányban is működnek.[17] Ezt a szemléletet az az értékpiramis illusztrálja, amelynek a legalján, az információ szintje alatt helyezik el az adatokat.[18] Mindezt azonban napjainkban többen is megkérdőjelezik. Az adatok és az információk ugyanis kölcsönhatásban állnak egymással, és értéküket az a cél határozza meg, amelynek elérésére felhasználjuk őket.[19]
Az ellentétek fényében nagy súlyt kap az, a digitális bölcsészet szempontjából egyébként is alapvető jelentőségű feltételezés, hogy a szöveget adatokként, az adatokat pedig szövegként értelmezhetjük,[20] különös tekintettel arra, hogy célközönségük meghatározható meghatározható.[21] Ráadásul azt az állítást is elfogadhatjuk, hogy bármi lehet információ, ami informáló erővel bír, tehát gyakorlatilag lehetetlen eldönteni, hogy valami információ-e vagy sem, különös tekintettel arra, hogy a hibás vagy a soha nem látott információ sem zárható ki az információk köréből.[22] Figyelembe véve tehát az interpretálható tárgyak, szimbólumaik és interpretációik közötti összefüggéseket, adatnak tekinthetünk bármit, ami szemantikai és pragmatikai szempontból megfelelő módon rögzíthető adatbázisokban. Amit ugyanis rögzítünk, annak szemantikai szempontból igaz vagy hamis állításnak kell lennie.[23]
A rögzített jellegnek ez a szükségszerűsége megjelenik *Michael Buckland* jól ismert tipológiájában, amelyben kimondja, hogy az információnak három létformája van.[24] Az információ lehet átadott tudás, tehát az, amit annak eredményeként, hogy informáltak bennünket, megtanultunk. Ez az első létforma, vagyis az *információ-mint-tudás*. Ugyanakkor nézhetjük azt a folyamatot is, amely akkor valósul meg, amikor informálnak bennünket. Ez a létforma az *információ-mint-folyamat*, amely tudatállapotunkat módosíthatja. Az információ dolog (tárgy) is, tehát bitek, bájtok sorozata, vagy alkothatják hangok, képek és bármi, ami fizikailag jelenéssel bíró entitásként észlelhető, amelyet ki tudunk fejezni, le tudunk írni, reprezentációk formájában tükrözni tudunk, vagy fizikailag (jelként) képviselve van. Ennek a létformának a megtestesülése nem korlátozódik a szöveges médiára, tehát lehet a könyv és a szöveg mellett akár múzeumi tárgy és adat is. Ez a harmadik létforma, amelyet az *információ-mint-dolog* elnevezéssel szoktunk említeni.
Ha ezt a hármas felosztást kiindulási pontnak tekintjük, akkor érdemes elgondolkoznunk azon, hogy az adatokra is kiterjeszthető-e. Az adatok informálási képességét figyelembe véve úgy gondolom, hogy – az információ-mint-tudás mintájára – az *adat-*

mint-folyamat fogalmáról beszélhetünk. Az adatok tárgyi megvalósulása pedig az *adat-mint-dolog*. Az információ-mint-tudás létformának az adatokra való alkalmazása azonban kérdéses. Ez elsősorban azért van így, mert a kritikai megközelítések jegyében megkérdőjelezhető, ha egyenlőségjelet teszünk az adatok és az információk közé.[25] Mindazonáltal hasznosabbnak tűnik, ha a kritikák ellenére elfogadjuk *Bawden* és *Robinson* érvelését, miszerint az információkat és az adatokat célszerű egymáshoz szorosan kapcsolódó fogalmaknak tekintenünk.[26] Az adatok és az információ közötti szoros kapcsolat elfogadását az is mutatja, hogy az adatműveltség elméletével és gyakorlatával foglalkozó szakemberek egy része az *adat- és információs műveltség* (data information literacy) terminust használja.[27]

Azon kívül, hogy érintettük az adatok és az információ közötti hasonlóságokat és különbözőségeket, valamint kitértünk a szövegekhez való viszonyukra, a dokumentum fogalmával is érdemes röviden foglalkoznunk. *Paul Otlet* ugyanis 1934-ben kiadott *Traité de documentation* című könyvében nemcsak egy olyan rendszert írt le, amely a modern digitális eszközök és platformok, mindenekelőtt a hipertext és a World Wide Web elődjének tekinthető, hanem aláhúzta, hogy a dokumentum rögzíti, amit értékeltünk és elménkben megalkottunk, tehát nemcsak a fizikai vagy elvont dolgok reprezentációi, hanem maguk a dolgok is dokumentumoknak tekinthetők. Mivel az intézmények mellett mi magunk is képesek vagyunk dokumentumokat létrehozni magukról és tevékenységükről, lehetséges, hogy ezeknek az adatoknak és metaadatoknak a felhasználásával modellezhetővé váljunk,[28] tehát szokásainkat és preferenciáinkat akaratlanul is felfedjük. Az adatoknak az információhoz, a szöveghez és a dokumentumhoz való viszonya kapcsán azonban elég leszögeznünk, ebben az esetben is felfedezhető köztük a rokonság.

Részösszegzésként leszögezhetjük, hogy nincs megfelelő képünk azoknak a folyamatoknak a természetéről, amelyek az adatokat, az információt és a tudást egymással összekötik. Fontos viszont hangsúlyoznunk, hogy a kutatási adatok nemcsak empirikus kutatómunka eredményei vagy statisztikai elemzések nyersanyagai, hanem „saját jogon" kutatási tárgyak is,[29] ami erősíti a tudomány világának az adatok iránt érzett elkötelezettségét. Mivel a könyvtár- és információtudomány érdeklődési körébe mindig is beletartoztak az információ szervezésének és terjesztésének problémái, az adatok és az információk közötti rokonság okán tényként kezelhetjük, hogy e tudományterület egyre gyakrabban foglalkozik az adatok kezelésének, gondozásának és szervezésének kérdéseivel.[30]

Az adatminőség attribútumai

Az adatminőségnek számos attribútuma, azaz a minőségtől elválaszthatatlan tulajdonsága, jellemzője van, amelyeket sokféleképpen csoportosíthatunk. *Wang* és *Strong* 1996-ban például 179 minőségi jellemzőt sorolt fel.[31]

Az adatminőséget olyan külsőleges sajátságok is meghatározhatják, mint az adatok használatra való alkalmassága.[32] Ugyanakkor a digitalizált objektumoknak vannak belső lényegükből fakadó, intrinzikus értékei is, amelyek függetlenek attól, hogy használják, vagy valaha használták-e az adatokat.[33] Ezek közé tartozik a pontosság, az objektivitás és a hihetőség, amelyeket a minőség később említendő, szemantikai attribútumai között is megtalálunk. A kontextuális jellemzők közé a relevancia, a hozzáadott érték megléte, az időszerűség, a teljesség és az adatok mennyisége tartozik.[34] A kontextus esetükben nem annyira szövegösszefüggést jelent, mint inkább az adatok alkalmazásából és a kutatás teremtette szituációkból eredő tulajdonságokat határozza meg.

Vannak ezeken kívül olyan, az időbeliséggel összefüggésbe hozható jellemzők, mint az érvényesség, az illékonyság (gyors elavulás), amelyek általános jellegüknél fogva számos kontextusban megjelenhetnek, ezért is találjuk itt az időszerűséget, amellyel már a kontextuális jellemzők kapcsán találkoztunk.[35] Ezeket a jellemzőket kiegészíthetjük a teljességgel, az összehasonlíthatósággal, a széleskörűséggel és az eredetiséggel.[36]

A legfontosabb minőségi jellemzők egyike a bizalom, amelyet az adott szakterület jellemzői mellett az adott kutató jó hírneve és az adatokat értékelők előítéletei határoznak meg. Az adatok életciklusának egy másik pontján úgy is megközelíthető, hogy segítségével arra keresünk válaszokat, hogy a kérdéses adatállományt bírálta-e szerzőjén kívül más is.[37]

A bizalom vonatkozhat magára az adatállományra, vagy kiterjedhet valamely repozitóriumban elhelyezett példányára is.[38] Több összetevője is van. Ezek közül az érthetőség annak függvénye, hogy elegendő kontextus áll-e rendelkezésre az adatok eredetéről. A használhatóság azt jelenti, hogy az adatok megtalálhatók, hozzáférhetők és használható formátumban vannak. Az adatoknak emellett a bitek szintjén azonosnak kell lenniük egy korábbi, elfogadott és ellen-

őrzött állapottal.[39] A bizalom része, hogy az adatok szolgáltatójának kultúrája garanciát jelentsen arra, hogy biztosítani tudja a felhasználókat az adatok számos jellemzőjének megfelelő voltáról. A felsőoktatási intézmények és a kutatóintézetek esetében a bizalom lényegében automatikus, ha egyébként nyitottságot és átláthatóságot mutatnak.[40]

Azt is tudnunk kell, hogy a bizalom megítélése szubjektív, hiszen mértékét befolyásolja az adott szakterületen kialakult gyakorlat, valamint azok jóhírneve, akik az adatok létrehozásáért felelősek, de hatással vannak rá az adatokat értékelő személyek előítéletei is.[41] Az adatrepozitóriumok esetében a bizalom lényege, hogy úgy gondoljuk, nem lehet szó félrevezetésről, viszont ez nincs összefüggésben avval a bizalommal, amely magukra az adatokra vonatkozik.[42]

Az eredetiség szintén az adatok minőségének alapvető attribútuma, amely azt mutatja, hogy megítélésünk szerint egy adott adatállomány a tudományos kutatás megfelelő módját képviseli-e, ide értve az adatok gyűjtésére használt műszerek megbízhatóságát és a kutatást megalapozó elméletek helyességét, az adatok teljes voltát, pontosságát és érvényességét.[43] Az érvényesség egyúttal olyan dimenziókkal függ össze, mint az időszerűség, a teljesség és a biztonságosság.[44]

Hogy eredetiségüket meg tudjuk ítélni, az adatoknak érthetőnek kell lenniük, amit a dokumentáció és a metaadatok megléte folytán létrejövő kontextus tud biztosítani. Ehhez használhatónak is kell lenniük, ami megköveteli a megfelelő formátumot és azt, hogy felfedezhetők és hozzáférhetők legyenek. Azoknak, akik az adatok minőségét megítélik, szükségük van egy olyan eszközre is, amelyet az integritás (sértetlenség) jellemez.[45]

A szemiotikai megközelítés természetét a mondatok példájával illusztrálhatjuk. Egy mondat minősége jó, ha a megfelelő betűkből, szavakból áll, és követi a nyelvtani szabályokat. Ha viszont nem anyanyelvi beszélőként nem, vagy csak részben értünk egy mondatot, akkor minőségét rossznak érezzük. Mindez arra hívja fel a figyelmünket, hogy az adatok minőségét a kódolásukra, tárolásukra és kommunikációjukra vonatkozó, előre rögzített specifikációk alapján kell megítélnünk. Amikor tehát a minőség attribútumait szemiotikai szempontból csoportosíthatjuk, a tapasztalat (empíria) szintjén ott találjuk az időszerűséget, a biztonságos jelleget, a nyomon követhetőséget és a hozzáférhetőséget. A szintaktikát tekintve szükség van a pontosságra, a lényegre törő reprezentációra, a konzisztens jellegre, a könnyű kezelhetőségre, míg a szemantikai attribútumok közé tartozik az egyértelműség, a hihetőség és az interpretálhatóság.

Az adatok minősége és az újrafelhasználás

Az adatok újrafelhasználása kapcsán újra felmerül az adatminőség számos, már említett attribútuma. Vannak esetek, amikor nem csak azok a kutatók akarják használni az adatokat, akik eredetileg összegyűjtötték azokat. Ahhoz azonban, hogy mások is használhassák őket, jó minőségű és gondosan kezelt adatállományokra van szükség. Ezzel biztosítható ugyanis ezeknek az adatoknak az integritása és eredetisége.

Ha a tudományos szigor és a jó minőségű tudományos kutatás összekapcsolása eredményeként létrejövő intrinzikus jellemzőket nézzük, akkor azok hagyományosan nem tartoznak az adatok kurátorok által történő gondozásának körébe. Ugyanakkor viszont érdemes elgondolkoznunk azon, hogy ezek a jellemzők miként integrálhatók az adatgondozás gyakorlatába, hiszen az amúgy is számos, eltérő végzettségű és munkakörű szakember együttműködésében valósul meg.

Az újrafelhasználással kapcsolatos minőségi döntéseket befolyásolja az is, hogy a kutatók milyen fogalmak, személyes tudás és készségek alapján választanak ki adatokat, és mit tekintenek hibának.[46] Az olyan minőségi jellemzők, mint a hozzáférhetőség, a teljesség, a hitelesség, valamit az adatokhoz tartozó dokumentáció is befolyásolják az adatállományok felhasználását. Az újrafelhasználást az elnevezésekre vonatkozó megegyezések, a felhasznált mértékegységek, valamint a létrehozás és az aktualizálás dátumai is ösztönözhetik, de akadályozhatják is.[47] Ebben a körben fontos még minden olyan információ, amely a karbantartás aktuális voltára, a kutatás finanszírozójának kilétére, valamint a korábbi felhasználásokra és aktualizálásokra vonatkozik.

Szintén létfontosságú, hogy az alábbi három kérdésre választ kapjunk:

- Ki felelős a minőség ellenőrzéséért?
- Milyen folyamatok zajlanak le ennek az az ellenőrzésnek a folyamán?
- Hogyan oldhatók meg a hiányzó adatok okozta problémák?[48]

A technikai és a tudományos minőség

Az újrafelhasználás szempontjából lényeges, hogy megfelelő legyen a technikai és tudományos adatminőség, amelyeket azért is kell figyelnünk, mert ez az első lépés ahhoz, hogy megteremtsük a szükséges bizalmat az adatok potenciális felhasználóinak körében.[49]

A technikai minőség annak mértéke, hogy mennyire tartja be egy-egy kutató vagy kutatócsoport a szabványok előírásait és a megfelelő szoftvereket használja-e. Attribútumai közé tartozik még az adatállományok teljessége és konzisztens volta is.

A publikációk minőségét a tudományos közösség előzetes és utólagos lektorálás (szakértői véleményezés) útján állapítja meg. Ez a megközelítés közismerten azon a feltevésen alapul, hogy a lektorok többnyire nem anyagi előnyök fejében, hanem szakmai tekintélyük növelése és az adott tudományos közösséggel szemben érzett lojalitás által vezérelve dolgoznak.[50] Tudnunk kell viszont, hogy – a tudományos könyvekkel és cikkekkel ellentétben – az adatok esetében nincs lektorálás, pedig az jelentős mértékben garantálná a megfelelő minőséget.[51]

A tudományos közösségnek ezért is van szüksége arra, hogy az adatok megosztásához és újrafelhasználására megfelelő mechanizmusok és fórumok álljanak rendelkezésre. Ennek megteremtésében segítenek a kiadók az úgynevezett adatfolyóiratokat megjelentetésével. Ezek többnyire nyílt hozzáférésűek és a folyóiratcikkekhez hasonló formában tesznek közzé metaadat-dokumentumokat, amelyek online hozzáférhető adatkészleteket vagy adatkészlet-csoportokat írnak le. Ez azt jelenti, hogy ezek a kereshető cikkek sok tekintetben megfelelnek a szokásos tudományos közlés gyakorlatának.[52] Esetükben arról van szó, hogy a kutatók nem magukra az adatkészletekre, hanem az adatfolyóiratokban megjelenő cikkekre hivatkoznak, ami – bár nem jár egységes formai követelményekkel – egyszerűbbé teszi a hivatkozás aktusát. Mivel azonban nincs teljes egyetértés a lektorálás és az adatok minősége közötti összefüggés természetéről, különösen fontos, hogy figyeljük a megbízható és minősített adatrepozitóriumok adatfolyóiratokban megjelenő ajánlólistáit.[53]

Egyéb minőségi tényezők

Ha az adatok ökoszisztémáját vizsgálva arra is odafigyelünk, hogy az adatok gyűjtése, kezelése és felhasználása etikai szempontból is megfelelő módon történik-e, akkor jól szolgáljuk az adatokba vetett (már többször említett) bizalom megerősítését. A korábban szintén már említett metaadatok is nélkülözhetetlenek az adatminőség szempontjából, mivel azok számos minőségi paraméterről, például az adatok eredetéről és eredetiségéről informálnak.[54]

Az adatszabványoknak az adatok minőségére gyakorolt hatása az adatok típusától függően más és más. Ez részben attól is függ, milyen a minőséggel kapcsolatos szemléletünk. Koncentrálhatunk a specifikációknak való megfelelésre, vagy az adatok használatra való alkalmasságát tekinthetjük igazán fontosnak. Bár ezek nem feltétlenül és nem gyökeresen különböznek egymástól, sokszor nem ugyanazt jelentik. Mindazonáltal, figyelmet érdemel az ISO/IEC 25012 szabvány, amely a minőségi jellemzőket (tulajdonságokat) három kategóriába sorolja:

- az adatok lényegéből fakadó (inherens),
- rendszerfüggő,
- a kettőt egyesítő (inherens és rendszerfüggő) tulajdonságok.

Az inherens tulajdonságok elsősorban az adatoknak az adott szakterületen nekik tulajdonított értékét, használatuk lehetséges korlátait, valamint az értékekhez és a metaadatokhoz való viszonyait tükrözik. A rendszerfüggő tulajdonságok természetét magától értetődőnek tekinthetjük, mivel az adott szakterülettől és az alkalmazott technológiáktól függ, hogy mely adatok kerülnek felhasználásra. Az is meghatározó jelentőségű kérdés, hogy miként érhető el és tartható fenn a minőség megfelelő szintje az adott számítógépes rendszerben. Számolnunk kell a fenti két jellemzőt ötvöző (hibrid) kategória meglétével is. Az inherens minőségi jellemzők között a szintaktikai és a szemantikai pontosságot találjuk. A teljesség jelzi, hogy az adatok minden egyes előfordulása az attribútum elvárt értékét mutatja-e fel. A konzisztencia annak a jele, hogy az adatok más adatokkal koherensek, valamint mentesek az ellentmondástól. A hihetőség azt jelenti, hogy az adatokat valódinak és hihetőnek tekintjük: ennek része az eredetiség, vagyis az adatok forrásainak hitelessége.[55] A minőségnek ezt a típusát *Strong*, *Lee* és *Wang* 1997-ben úgy írta le, mint a pontosság, az objektivitás, a hihetőség, valamint a jó hírnév együttesét.[56] Az utóbbiak közül a pontosság több esetben előfordul az adatminőséggel kapcsolatos írásokban, még ha több, egymástól eltérő keretbe illesztik is be őket.

A már említett ISO/IEC 25012 szabvány első rendszerfüggő tulajdonságként a rendelkezésre állást említi, ami azt garantálja, hogy csak a megfelelő jogo-

sultsággal rendelkező felhasználók és/vagy alkalmazások férhessenek hozzá az adott adatállományhoz. A hordozhatóság lehetővé teszi, hogy az adatok egyik rendszerből a másikba mozgathatók, ott installálhatók és felülírhatók legyenek úgy, hogy közben meglevő minőségüket megőrizzük. A visszaállíthatóság megléte esetében az adatok minőségének meghatározott szintje még a rendszerek meghibásodás esetében is megmarad.

Az inherens és rendszerfüggő tulajdonságokat magukba foglaló tulajdonságok közül a – már fentebb említett – hozzáférhetőség lehetővé teszi az adatok változó kontextusokban történő felhasználását. A megfelelés azt mutatja meg, hogy az adatok mennyire követik a szabványok, megegyezések és egyéb szabályozások előírásait. A biztonság – a titkossággal párosítva – lehetővé teszi, hogy csak az arra feljogosított személyek férhessenek hozzá az adatokhoz. A hatékonyság azt jelenti, hogy az adatok az elvárható teljesítményszintnek megfelelően dolgozhatók fel. Talán mondanunk sem kell, hogy a pontosságnak ebben a kontextusban az attribútumok tekintetében kell érvényesülnie. A nyomonkövethetőség azon múlik, hogy az adatok attribútumai mennyire teszik lehetővé a hozzáféréshez kapcsolódó ellenőrzés visszakövethetőségét.

Az érthetőség viszont lehetővé teszi, hogy az adatokat a felhasználók olvasni és értelmezni tudják, amihez általában hozzájárul a metaadatok megléte.[57]

Bár csak közvetve hathat az adatok minőségre, érdemes odafigyelni az adatkezelési tervek problémáira. Ezek elkészítését számos, a kutatásokat finanszírozó szervezet előírja. Sok kutatónak azonban nincsenek meg a készítésükhöz szükséges ismeretei.[58] Jó hír, hogy világszerte és Európában is számos könyvtár kínál olyan szakszerű szolgáltatást, ami megoldásokat kínál erre a problémára.[59]

A nagy adatok minősége

A nagy adatok (big data) megközelítése sok tekintetben megegyezik azzal, ahogy általában is viszonyulunk az adatokhoz, tehát az emberi elme mintákat keres és eszközöket talál arra, hogy kezelni tudja a tárgyak komplexitását.[60] Ugyanakkor hiányos jellegük és gyakran bizonytalan természetük negatívan befolyásolja minőségüket, ami egyre fokozódó veszéllyé válhat. Mindazonáltal jövőbeli kutatásoknak kell majd feltárniuk, hogy a minőségnek mely attribútumai alapján határozhatjuk meg azt, hogy mennyire tekinthetők adekvátnak bizonyos adatállományok, továbbá hogy ezeknek a paramétereknek milyen mértékben kell pontosnak lenniük.[61]

Ettől függetlenül a minőségi jellemzők többségének érvényesnek kell lennie a nagy adatokra is, azonban esetükben nem mindig egyértelmű, mit jelentenek ezek az adatok, és milyen kontextusban gyűjtötték őket, ezért a döntéshozatallal kapcsolatos érvényességük megkérdőjelezhető.[62] Ez egyúttal arra is rámutat, hogy az adatok és az információ közötti különbséggel kapcsolatos viták mellett további elméleti kérdések is megválaszolásra várnak.

A nagy adatokat mindenesetre három tulajdonság meglétével szoktuk jellemezni. Ezek a mennyiség, a sebesség és a változatosság. Újabban az értéket is idesoroljuk, amihez mára már az érvényesség is csatlakozott. Az utóbbi két aspektus az adatok eredetétől, gyűjtésük és feldolgozásuk módjától függő statisztikai megbízhatóság elérése kapcsán is fontos. A megbízhatóságnak az adatok életciklusának kezdetétől a végéig, vagyis származásuk és tárolásuk tekintetében is meg kell lennie. Fontos további tényezők még:

- az adatok integritása,
- a tároló számítógépek és tárolási platformok megbízhatósága,
- a rendelkezésre állás és az időszerűség,
- a felelősség és a jó hírnév.[63]

Végül, de nem utolsósorban (és főként a nagy adatok kapcsán) nem feledkezhetünk meg arról, hogy ma már nemcsak információs túlterhelésről beszélhetünk, hanem az adattúlterhelés meglétét is tudomásul kell vennünk.[64]

Összegzés

A tudományos kutatás és az adatok minősége közötti kapcsolat lényegét *Christine Borgman* fogalmazta meg a legfrappánsabb formában. Szerinte ugyanis a kutatók nem több adatot igényelnek, hanem a megfelelő adatokra van szükségük.[65] Ezt erősíti meg *Frické*, amikor úgy fogalmaz, hogy a tudomány eredményes működésének nem több adaton, hanem több elméleten kellene alapulnia.[66] Ez azt is jelenti, hogy ha a minőségre figyelünk, az sokkal hasznosabb, mint ha az adatok mennyiségét növelnénk.[67]

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

* A cikk megjelenését az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen" projekt támogatta.

1. CORRALL, Sheila. Repositioning data literacy as a mission-critical competence. == ACRL 2019 [online]: Recasting the Narrative, April 10-13, 2019, Cleveland, OH. Hozzáférhető: http://d-scholarship.pitt.edu/id/eprint/36975 [Megtekintve: 2020. június 15.]
2. HEY, Tony – HEY, Jessie. E-science and its implications for the library community. == Library Hi Tech, 24. (2006) 4., p. 515-528. ISSN 1737-8831
3. CHOUDURY, Sayeed. Data curation: An ecological perspective. == College and Research Library News, 71. (2010) 4., p. 194-196. ISSN 0099-0086
4. SEMELER, Alexandre Ribas – PINTO, Adilson Luiz – ROZADOS, Helen Beatriz Frota. Data science in data librarianship: Core competencies of a data librarian. == Journal of Librarianship and Information Science, 51. (2019) 3., p. 771-780. ISSN 1961-0006
5. Amendments to the International Financial Reporting Standard for Small and Medium-sized Entities (IFRS for SMEs) : commentsto be received by 3 march 2014. - London : International Accounting Standards Board, 2015. – 76. p. – (International financial reporting standard). – ISBN 9781909704770
6. AL-RUITHE, Majid – BENKHELIFA, Elhadj – HAMEED, Khawar. A systematic literature review of data governance and cloud data governance. == Personal and Ubiquitous Computing, 23. (2019) 5-6., p. 839-859. ISSN 1617-4909
7. SCHUMACHER, Jaime – VANDECREEK, Drew. Intellectual capital at risk: data management practices and data loss by faculty members at five American universities. == International Journal of Digital Curation [online], 10. (2015) 2., p. 96-109. ISSN 1746-8256. Hozzáférhető: https://doi.org/10.2218/ijdc.v10i2.321 [Megtekintve: 2020. június 15.]
8. FOSTER, Jonathan – MCLEOD, Julie – NOLIN, Jan – GREIFENEDER, Elke. Data work in context: value, risks, and governance. == Journal of the Association for Information Science and Technology, 69. (2018) 12., p. 1414-1427. ISSN 1532-2882
9. HRYNASZKIEWICZ, Iain: Publishers' responsibilities in promoting data quality and reproducibility. == Good research practice in non-clinical pharmacology and biomedicine [online] Berlin, Heidelberg: Springer, 2019. p. 319-348. ISBN 978-3-030-33656-1 (Handbook of Experimental Pharmacology, ISSN 1865-0325, vol. 257.) Hozzáférhető: https://link.springer.com/chapter/10.1007/164_2019_290 [Megtekintve: 2020. június 15.]
10. KOLTAY Tibor. A kutatási adatok és a könyvtár. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 24. = 60. (2014) 2., p. 223-236. ISSN 0023-3773
HOLL András. Kutatási adatok kezelésének trendjei. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. (2015) 5., p. 177-180. ISSN 0041-3917
KOLTAY Tibor. Adatkönyvtáros vagy adattudós – Néhány gondolat a különbségekről és a hasonlóságokról. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 65. (2015) 10., p. 518-522. ISSN 0041-3917
KOLTAY Tibor. Új könyvtári feladatok az adatintenzív kutatás korában. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 29. = 65. (2019) 2., p. 211-217. ISSN 0023-3773
11. STEINEROVÁ, Jela. Information ecology – emerging framework for digital scholarship. == Libraries in the Digital Age (LIDA) Proceedings [online], 12. (2012). Hozzáférhető: http://ozk.unizd.hr/proceedings/index.php/lida/article/view/66 [Megtekintve: 2020. június 15.]
12. KIM, Jeonghyun. Who is teaching data: meeting the demand for data professionals? == Journal of Education for Library and Information Science, 57. (2016) 2., p. 161-173. ISSN 0748-5786
13. HOBBS, Renee. Multiple visions of multimedia literacy: emerging areas of synthesis. == Micahel C. McKENNA [et al.] eds. International handbook of literacy and technology. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum, 2006. p. 15-26. ISBN 0805850880
14. SCHNEIDER René. Research Data Literacy. == KURBANOGLU, Serap, [et al.] eds. Worldwide commonalities and challenges in information literacy research and practice. Cham: Springer International, [2013]. p. 134-140. ISBN 9783319039190
15. ZELENY, Milan. Management support systems: towards integrated knowledge management. == Human Systems Management, 7. (1987) 1., p. 59-70. ISSN 0167-2533
16. ACKOFF, Russell L. From data to wisdom. == Journal of Applied Systems Analysis, 16. (1989) 1., p. 3-9. ISSN 0308-9541
17. WANG, Lin. Twinning data science with digital science in schools of library and digital science. == Journal of Documentation, 74. (2018) 6., p. 1243-1257. ISSN 0022-0418
18. ROWLEY, Jennifer The wisdom hierarchy: representations of the DIKW hierarchy. == Journal of Information Science, 33. (2007) 2., p. 163-180. ISSN 1165-5515
19. MAKANI, Joyline. Knowledge management, research data management, and university scholarship: towards an integrated institutional research data management support-system framework. == VINE, 45. (2015) 3., p. 344-359. ISSN 0305-5728

20. KOLTAY Tibor. Gondolatok a digitális bölcsészet, a könyvtártudomány és a könyvtárak kapcsolatrendszeréről. == Digitális Bölcsészet [online], 2. (2019.), p. 9-19. ISSN 2630-9696. Hozzáférhető: DOI: https://doi.org/10.31400/dh-hun.2019.2 [Megtekintve: 2020. június 15.]
21. OWENS, Trevor. Defining data for humanists: text, artifact, digital or evidence? == Journal of Digital Humanities [online], 1. (2011) 1. ISSN 2165-6673. Hozzáférhető: http://journalofdigitalhumanities.org/1-1/defining-data-for-humanists-by-trevor-owens/ [Megtekintve: 2020. június 15.]
22. LATHAM, Kiersten. Museum object as document: using Buckland's information concepts to understand museum experiences. == Journal of Documentation, 68. (2012) 1., p. 45-71. ISSN 0022-0418
23. FRICKÉ, Martin. The knowledge pyramid: a critique of the DIKW hierarchy. == Journal of Information Science, 35. (2009) 2., p. 131-142. ISSN 1165-5515
24. BUCKLAND, Michael. Information as thing. == Journal of the American Society for Information Science, 42. (1991) 5., p. 351-360. ISSN 0002-8231; BUCKLAND, Michael. What kind of science can information science be? == Journal of the American Society for Information Science and Technology, 63. (2012) 1., p. 1-7. ISSN 1532-2882
25 ŠPIRANEC, Sonja – KOS, Denis – GEORGE, Michael. Searching for critical dimensions in data literacy. == Information Research [online], 24. (2019) 4. paper colis1922. ISSN 1368-1613. Hozzáférhető: http://InformationR.net/ir/24-4/colis/colis1922.html [Megtekintve: 2020. június 15.]
26. BAWDEN, David – ROBINSON, Lyn. The dark side of information: overload, anxiety and other paradoxes and pathologies. == Journal of Information Science, 35. (2009) 2., p. 180-191. ISSN 1165-5515
27. CARLSON, Jake R. – FOSMIRE, Michael – MILLER, Chris – SAPP NELSON, Megan R. Determining data information literacy needs: a study of students and research faculty. == Libraries faculty and staff scholarship and research [online]. 2011. Paper 23. Hozzáférhető: http://docs.lib.purdue.edu/lib_fsdocs/23
[Megtekintve: 2020. június 15.]
28. LE DEUFF, Olivier – PERRET, Arthur. 'Hyperdocumentation: origin and evolution of a concept.' == Journal of Documentation, 75. (2019) 6., p. 1463-1474. ISSN 0022-0418
29. PRYOR, Graham. ed. Managing research data. London: Facet Publishing, 2012. XI, 239 p. ISBN 9781856047562
30. GOLUb, Koraljka – HANSSON, Joacim. (Big) Data in library and digital science: a brief overview of some important problem areas. == Journal of Universal Computer Science, 23. (2017) 1., p. 1098–1108. ISSN 0948-695X
31. WANG, Richard Y. – STRONG, Diane M. Beyond accuracy: what data quality means to data consumers == Journal of Management Information Systems, 12. (1996) 4. p. 5-33. ISSN 0742-1222
32. ALTMAN, Micah [et al.]. Mitigating threats to data quality throughout the curation lifecycle. == Curating for quality: ensuring data quality to enable new science. Arlington County, VA: National Science Foundation, 2012. p. 1-119.
33. SPOSITO, Frank Andreas. What do data curators care about? [online]: Data quality, user trust, and the data reuse plan. IFLA 2017 Satellite Meeting, IFLA WLIC 2017 Wroclaw. [Wroclaw] : IFLA, cp. 2017. 7 p. Hozzáférhető: http://library.ifla.org/1797/1/S06-2017-sposito-en.pdf [Megtekintve: 2020. június 15.]
34. STRONG, Diane M. – LEE, Yang W. – WANG, Richard Y. Data quality in context. == Communications of the ACM, 40. (1997) 5., p. 103-110. ISSN 0001-0782
35. LARANJEIRO, Nuno – SOYDEMIR, Seyma Nur – BERNARDINO, Jorge. A survey on data quality: classifying poor data. == 2015 IEEE 21st Pacific rim international symposium on dependable computing (PRDC) [online]. [S. l.]: IEEE, 2015. p. 179-188. ISBN 9781467393775 Hozzáférhető regisztrációval: https://ieeexplore.ieee.org/document/7371861 [Megtekintve: 2020. június 15.]
36. DARAIO, Cinzia [et al.]. The advantages of an ontology-based data management approach: openness, interoperability and data quality. == Scientometrics, 108. (2016) 1., p. 441-455. ISSN 0138-9130
37. SMITH, MacKenzie. Communicating with data: new roles for scientists, publishers and librarians. == Learned Publishing, 24. (2011) 3., p. 203-205. ISSN 1741-4857
38. WOLSKI, Malcolm – HOWARD, Louise – RICHARDSON, Joanna. A trust framework for online research data services. == Publications [online] MDPI. Vol. 5. Issue 2. (2017) no. 14. https://www.mdpi.com/2304-6775/5/2/14/htm [Megtekintve: 2020. június 15.]
39. GIARLO, Michael J. Academic libraries as data quality hubs. == Journal of Librarianship & Scholarly Communication [online], 1. (2013) 3., eP1059. ISSN 2162-3309. Hozzáférhető: https://jlsc-pub.org/articles/abstract/10.7710/2162-3309.1059/ [Megtekintve: 2020. június 15.]
40. WOLSKI – HOWARD – RICHARDSON, i.m.
41. GIARLO, i.m.
42. YOON, Ayoung. End users' trust in data repositories: Definition and influences on trust development. == Archival Science, 14. (2014) 1., p. 17-34. ISSN 1389-0166
43. GIARLO, i.m.

44. MILLER, Holmes. The multiple dimensions of information quality. == Information Systems Management, 13. (1996) 2., p. 79-82. ISSN 1058-0530

45. GIARLO, i.m.

46. BORGMAN, Christine L. Scholarship in the digital age: Information, infrastructure, and the Internet. Cambridge, MA, London: MIT Press, 2010. XXIV, 336 p. ISBN 9780262514903

47. FANIEL, Ixchel M. – KRIESBERG, Adam – YAKEL, Elizabeth. Social scientists' satisfaction with data reuse. = Journal of the Association for Information Science and Technology, 67. (2016) 6., p. 1404-1416. ISSN 1532-2882

48. ZILINSKI, Lisa D. – NELSON, Megan S. Thinking critically about data consumption: creating the data credibility checklist. == Proceedings of the American Society for Information Science and Technology, 51. (2014) 1., p. 1-4. ISSN 1550-8390

49. YOON, Ayoung – LEE, Yoo Young. Factors of trust in data reuse. == Online Information Review, 43. (2019) 7., p. 1245-1262. ISSN 1468-4527

50. COLEPICOLO, Eliane. Information reliability for academic research: review and recommendations. == New Library World, 116. (2015) 11/12. , p. 646-660. ISSN 0307-4803

51. DODDS, Leigh – WELLS, Peter. Data infrastructure. == T. DAVIES [et al.] eds. The state of open data: Histories and horizons. Cape Town: African Minds, Ottawa: International Development Research Centre, cop. 2019. p. 260-273. ISBN 978-1-928331-95-7

52. CHAVAN, Vishwas – PENEV, Lyubomir. The data paper: a mechanism to incentivize data publishing in biodiversity science. = BMC Bioinformatics [online], 12. (2011) 15. ISSN 1471-2105. Hozzáférhető: https://link.springer.com/article/10.1186/1471-2105-12-S15-S2 [Megtekintve: 2020. június 15.]

53. CANDELA, Leonardo – CASTELLI, Donatella – MANGHI, Paolo – TANI, Alice. Data journals: a survey. == Journal of the Association for Information Science and Technology, 66. (2015) 9., p. 1747-1762. ISSN 1532-2882

54. Data management and use [elektronikus dok.]: governance in the 21st century: a joint report by the British Academy and the Royal Society. London: British Academy, The Royal Society, 2017. 95 p. Hozzáférhető: https://royalsociety.org/~/media/policy/projects/data-governance/data-management-governance.pdf. [Megtekintve: 2020. június 15.]

55. ISO/IEC 25012:2008 Software engineering – Sotware product quallity requirements and evaluation (SquaRE) – Data quality model [elektronikus dok.]. Geneva: ISO, 2008. Hozzáférhető: https://iso25000.com/index.php/en/iso-25000-standards/iso-25012 [Megtekintve: 2020. június 15.]

56. STRONG, Diane M. – LEE, Yang W. – WANG, Richard Y. Data quality in context. == Communications of the ACM, 40. (1997) 5., p. 103-110. ISSN 0001-0782

57. ISO/IEC. i.m.

58. VAN LOON, James E. – AKERS, Katherine G. – HUDSON, Cole – SARKOZY, Alexandra. Quality evaluation of data management plans at a research university. == IFLA Journal, 43. (2017) 1., p. 98-104. ISSN 0340-0352

59. TENOPIR, Carol [et al.]. Research data services in European academic research libraries. == LIBER Quarterly [online], 27. (2017) 1., p. 23-44. ISSN 2213-056X. Hozzáférhető: https://www.liberquarterly.eu/articles/10.18352/lq.10180/ [Megtekintve: 2020. június 15.]

60. LE DEUFF – PERRET, i.m.

61. ABRAHAM, Rene – SCHNEIDER, Johannes – VOM BROCKE, Jan: Data governance: A conceptual framework, structured review, and research agenda. == International Journal of Information Management, 49. (2019) p. 424-438. ISSN 0268-4012

62. JANSSEN, Marijn – VAN DER VOORT, Haiko – WAHYUDI, Agung. Factors influencing big data decision-making quality. == Journal of Business Research, 70. (2017) p. 338-345. ISSN 0148-2963

63. DEMCHENKO, Yuri – Membrey, Peter – Grosso, Paola – de Laat, Cees. Addressing big data issues in a scientific data infrastructure. == 2013 International Conference on Collaboration Technologies and Systems (CTS). [S. l.]: IEEE, 2013. p. 48-55. ISBN 978-1-4673-6403-4

64. VIRKUS, Sirje – GAROUFALLOU, Emmanouel. Data science from a library and information science perspective. == Data Technologies and Applications, 53. (2019) 4., p. 422-441. ISSN 2514-9288
KOLTAY Tibor. Egy „örökzöld téma", az információs túlterhelés. == Információs Társadalom, 17. (2017) 3., p. 39-54. ISSN 1587-8694

65. BORGMAN, i.m.

66. FRICKÉ, Martin. Big data and its epistemology. == Journal of the Association for Information Science and Technology, 66. (2015) 4., p. 651-661. ISSN 1532-2882

67. HALME, Panu – KOMONEN, Atte – HUITU, Otso. Solutions to replace quantity with quality in science. == Trends in Ecology & Evolution, 27. (2012) 11., p. 586. ISSN 0169-5347

Beérkezett: 2020. május 11.

Megújult a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

Hivatalosan is átadták a Debreceni Egyetem megújult Egyetemi és Nemzeti Könyvtárát. Az összesen csaknem 400 millió forintos ráfordítással megvalósult beruházásnak köszönhetően 21. századi megújult infrastruktúra várja a látogatókat.

Az Élettudományi Épület és Könyvtár hallgatói terei 59,4 millió, míg a Főépület Egyetemi és Nemzeti Könyvtár terei 170,7 millió forintból újultak meg.

„A Debreceni Egyetem felsőoktatási infrastruktúra fejlesztése a gyakorlati és szakmai képzés megújítása érdekében" EFOP-4.2.1-16-2017-00015 projekt keretein belül az Élettudományi Könyvtár fejlesztésére informatikai- és szemléltető eszközöket is vásároltak 61 millió forint értékben. Az építési beruházásokat kiegészítve, a szükséges bútorok beszerzését az egyetem saját forrásból 81,7 millió forint összegben támogatta. Emellett egy modern, az automatikus azonosításhoz és adatközléshez használt Radio Frequency IDentification (RFID) technológia beszerzésével egy további fejlesztés is megvalósult 16,7 millió forint saját forrásból. Az ünnepélyes szalagátvágást követően a program ünnepi üléssel folytatódott a Főépület Aulájában."

Forrás:

https://hirek.unideb.hu/hu/node/23677

ahol a hír tovább olvasható.

Közzétette: Haraszti Katalin, IFLA-HUN moderátor, Katalist, 2020. szeptember 9.

A képviselőház könyvtári bizottságának kezdeti működése (1869–1887)

JÓNÁS Károly

Bevezető

Ismeretes, hogy a magyar képviselőház az 1868-ban megszavazott házszabályokban a képviselők részére könyvtár felállításáról döntött,[1] s ez 1870-től – a törvényhozás sokoldalú munkáját támogatva – ténylegesen is működni kezdett. Megszervezésére 1869 májusában a Ház plenáris ülése könyvtári bizottságot választott,[2] amely 1887-ig – 3 éves ciklusonként megválasztva – vezetőit szakmai-kulturális szempontok alapján a bizottság tagjai saját maguk jelölték ki. 1887-ben, az öt éves országgyűlési ciklusok életbe lépésétől jelentős változás következett be: a könyvtári bizottság elnöki tisztségét hivatalból a képviselőház elnöke kapta, innen kezdve tehát az elnök személyének kiválasztásában nem a tudományos-kulturális, kutatói-szakirodalmi tevékenység dominál, hanem a politikai, illetve pártszempontok az elsődlegesek. Alábbiakban a testület működésének első időszakát – közel két évtizedét – tesszük vizsgálat tárgyává, vagyis amikor még szakmai-kulturális szempontok játszottak elsődleges szerepet a bizottság vezetési és működési tevékenységében.

Könyvtári bizottság létrehozásának már az 1868-as házszabályok elfogadása előtt is volt előzménye. A költségvető bizottság (akkor így nevezték) 1866 májusi jelentésében nemcsak könyvek vásárlására szavazott meg 1000 forintot, hanem „egy képviselőházi könyvtár megalapítása iránt bizottságot véleményez a képviselőház által kiküldetni”.[3] Ezt a véleményt a jelentést tárgyaló képviselőházi ülésen, a következő évben a képviselők elfogadták, és 1867. március

18-án az elnöklő *Zeyk Károly* képviselőházi másodelnök öttagú könyvtári bizottságot (a megválasztási ceremóniát mellőzve) előterjesztés útján nevezett ki.[4] Az általa kijelölt, jogászokból és politikusokból álló bizottság tagjai *Bezerédj László, Csengery Imre, Kubicza Pál, Nyáry Pál és Várady Gábor* lettek. Miután a Ház helyiséget nem biztosított a jövendő könyvtár számára, a bizottság érdemi tevékenységet nem végzett. Erről Nyáry Pál képviselő két évvel későbbi, 1869. május 24-i felszólalásából értesülhetünk: *„[…] a múlt évben-e avagy az azelőtti 1867-dik évben volt kiküldve egy bizottság[…] E bizottságnak tagja voltam én is, de mielőtt a könyvek megszerzéséről gondoskodtunk volna, azt a kérdést kellett tennünk, hogy azon könyvek mily helyiségben fognak kezeltetni? És ezen nehézségen múlt, hogy eddig a könyvtár föl nem állitatott. Az a bizottság, mely a múlt törvényhozás által volt kinevezve, most igen természetesen nem működhetik”*.[5]

Nyáry ekkor új öttagú könyvtári bizottság felállítását javasolta, mert *„már rendelkezett a t. ház a könyvtárnokról,*[6] *de még nem rendelkezett magáról a könyvtárról […]”*, és *„ez a könyvtár még nem létezik.”*

A javaslatot a képviselők elfogadták, és a szavazást másnapra halasztva új könyvtári bizottságot választottak, amelynek döntő szerepe volt a Képviselőházi Könyvtár létrehozásában és fennmaradásában.

E testület kezdetben nem állandó bizottságként tevékenykedett. A Ház ekkor még nem gondolta át előre, hogy mivel jár egy könyvtár működtetése, a szüntelen gyarapodás révén állandóan növekvő jellege, folyamatos kezelése. Még nem volt látható, hogy egy, csupán a legfontosabb kézikönyveket beszerző kisebb intézményi, vagy egy komoly nagy könyvtár válhat belőle. A bizottságot tehát egy hirtelen jelentkező feladat megoldásaként ad hoc módon alakították meg, és még a következő ciklusban is eseti bizottságként tevékenykedett, anélkül, hogy az elnevezése ezt visszatükrözte volna. E külön bizottságot csak az 1875-ben megalkotott házszabály ismerte el állandó bizottságként, amely még háromnegyed évszázadig felügyeleti szerve maradt a képviselőket és az egyre több „idegen”-t[7] kiszolgáló könyvtárban.

A könyvtári bizottságban 1887-ig a tagok az alakuló ülésen maguk közül két tisztséget választottak, elnököt és jegyzőt. Az elnök a bizottság meghatározó embere, a könyvtár életének kulcsfontosságú szereplője. Nemcsak a havonkénti üléseken irányít, hanem az ülések között is folyamatosan képviseli a bizottságot, nélküle fontosabb döntés nem születhetett a képviselők zárt jellegű könyvtárában. A jegyző is fontos személyiség, ellentétben a többi taggal, akik – hasonlóan a mai helyzethez – nem mindig vettek részt az ülések munkájában. Ő az ülések jegyzőkönyvének vezetője, egyben a képviselőház plenáris ülésein a bizottság előadója, azaz a jelentések tolmácsolója, tehát a bizottsági munka és a könyvtári tevékenység állandó figyelemmel kísérője, az elnököt követően a bizottság legaktívabb tagja.

Az első működő könyvtári bizottság (1869–1872)

1869. május 25-én a bizottságba a következő öt képviselő került: *Hoffmann Pál, Horváth Mihály, Kautz Gyula, Pulszky Ferenc és Somossy Ignác*.[8] A nagyrészt tudományos munkásságukról ismert, illusztris személyekből álló testület feladatvégrehajtó tevékenysége nem indult zökkenőmentesen. A probléma azzal kezdődött, hogy az *Ybl Miklós* tervei alapján felépült régi pesti képviselőházban egy könyvtár céljára szolgáló helyiség továbbra sem állt rendelkezésre, ezért a bizottság – házelnöki döntésre várva – nem tartott alakuló ülést, tehát elnököt és előadót sem választott. Ezt bő félévvel később *Simonyi Ernő* könyvtárt hiányoló képviselői felszólalása tárta fel: *„Talán az elnök ur képes lesz fölvilágositást adni az iránt, miként áll ezen könyvtár ügye? Emlékszem, hogy a ház összeülése alkalmával egy bizottságot nevezett ki, de ugy vagyok értesülve magán-uton, hogy ezen bizottság tagjai közül egyik sem érezvén magát följogosítva arra, hogy a többieket összehívja, idáig ülést nem tartott. Talán a ház elnöke lenne szives őket e kényes helyzetből kiszabadítani és összehívná a bizottság tagjait.”*[9]

Somssich Pál képviselőházi elnök elismerte a kritikát: *„A könyvtár ügye abban áll, hogy az épületben nincs helyiség, hova az elhelyezhető lenne. Meg volt tehát bízva a ház elnöksége akkor, midőn bizottság választatott a beszerzendő könyvek lajstromának elkészítésére, hogy helyiséget keressen”.* Utána gyerekesnek tűnő mentegetőzéssel pozitívan nyilatkozott: *„az elnökség nagynehezen a szomszéd múzeum épületében szobát talált, melyben mégis talán circa 5–600 könyvet el lehetne helyezni; ebbe már a szekrények is elkészültek, épen ma akartam a t. háznak jelenteni, hogy itt az ideje, hogy a bizottság megalakuljon és a beszerzendő könyvek lajstromát elkészítve adja be; mert van már helyiség, hova a könyveket elhelyezni lehet[…] kérem a bizottság tagjait, legyenek szívesek összeülni és megalakulni”*.[10]

Ezt követően a tagok alakuló ülésükön saját maguk

közül Horváth Mihály tudós történészt elnökké, Hoffmann Pál jogászt jegyzővé-előadóvá választották. Az alábbi (kézikönyvekben és az interneten fellelhető adatbázisok, valamint egyéb források alapján a témánkhoz szükséges) rövid életrajzi adatok hűen mutatják, milyen személyiségek vettek részt az első könyvtári bizottság munkájában. (A további ciklusoknál is az életrajzokban a bizottsági szereplés szempontjából fontosabb adatokat igyekszünk kiemelni.)
Horváth Mihály (1809–1878) 1825-től a váci papneveldében teológiát és történelmet tanul, 1828-ban bölcsészdoktori képesítést szerez. 1831-től katolikus pap és történelmi művek szerzője. 1839-től az Akadémia levelező, 1841-től rendes tagja. 1848–1849-ben csanádi püspök, 1849. május 2-től az augusztus 11-ig *Szemere Bertalan* kormányának vallás- és közoktatásügyi minisztere. Itthoni bujdosást követően külföldre menekül. A világosi bukás után halálra ítélik, és jelképesen felakasztják. 18 évig emigrációban él, és külföldi nagyvárosok levéltárait kutatja. Genfben nagy terjedelmű történeti munkái jelennek meg a reformkorról és az 1848–49-es szabadságharcunkról. 1867-ben hazatér. A Magyar Történeti társulat alelnöke, majd elnöke, az MTA Történeti osztályának elnöke, 1871-től az Akadémia igazgató tagja. Számos mű szerzője. 1869-től 1872-ig Szeged, majd 1872-től 1875-ig és 1876-tól 1878-ig Budapest belvárosának országgyűlési képviselője.
A bizottságban a másik tisztségviselő, a jegyző Hoffmann Pál (1830–1907) neves jogász volt. Pozsonyi és bécsi jogi tanulmányok után 1860-tól jogi doktor és ügyvéd, később a pesti egyetem, majd a pozsonyi jogakadémia tanára. 1865-től 1893-ig a Pázmány Péter Tudományegyetem nyilvános rendes tanára, 1877–1878-ban rektora. 1863-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1890-től rendes tagja. Az 1873-as Magyar Jogászgyűlésnek elnöke. Jogi szakirodalmi munkássága igen gazdag. 1865-től 1875-ig és 1878-tól 1884-ig országgyűlési képviselő.
A további három tag között jelentős személyiség volt Kautz Gyula (1829–1909), a kor híres közgazdásza, aki 1850-ben már jogi doktor. Tanulmányokat folytatott a berlini, heidelbergi és lipcsei egyetemeken is. 1854-től jogakadémiai, majd 1856-tól egyetemi tanár a Műegyetemen, illetve a Pesti Tudományegyetemen a nemzetgazdaságtan, pénzügyi jog, a közjog és közigazgatás területén. Utóbbi helyen 1872–1873-ban a Jog és Államtudományi Kar dékánja, a következő tanévben az egyetem rektora. 1862-től az Akadémia levelező, 1865-től rendes tagja, 1904-től 1907-ig alelnöke. 1883-tól az Osztrák–Magyar Bank alkormányzója, 1892-től 1900-ig főkormányzója. 1902-től hat éven át a Magyar Közgazdasági Társaság elnöke. 1865-től 1881-ig Győr országgyűlési képviselője, 1886-tól főrendiházi tag. Sok közgazdasági és jogi mű népszerű szerzője.
Pulszky Ferenc (1814–1897) régész, művészettörténész, a „dualizmus kultúrpápája". A jogi egyetem elvégzése után ügyvéd, aljegyző, 1839-től Sáros vármegye követe az országgyűlésen. 1848-ban államtitkár *Kossuth*, majd *Esterházy Pál* miniszterek mellett. Az emigrációból 1866-ban tér haza. Az Akadémiának 1838-tól levelező, 1840-től rendes, 1873-tól igazgató tagja, 1895-től haláláig másodelnöke. 1867-től 1875-ig és 1884-től 1887-ig országgyűlési képviselő. 1869-től 25 éven át a Nemzeti Múzeum igazgatója, számos tudományos értekezés szerzője, hosszabb ideig elnöke a Régészeti Társaságnak és a Képzőművészeti Társaságnak. 1872-től a magyarországi múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője. Az 1870-es években elősegítette az Iparművészeti Múzeum, a 1880-as években az Országos Képtár (a későbbi Szépművészeti Múzeum) létrehozását.
Az öt tag közül egyedül a jogász Somossy Ignácnak (1809–1876) nem volt számottevő tudományos tevékenysége és fokozata. 1831-ben szerez ügyvédi képzettséget, majd járási alszolgabíró, és évekig megyei főügyész, illetve táblabíró. Az 1848–49-es országgyűlésen Nyírbátor képviselője és kormánybiztos. 1861-ben Szabolcs vármegye első alispánja. 1865-től 1870-ig képviselő és utána haláláig a Hétszemélyes Tábla bírája. A bizottságban rövid ideig tevékenykedett, mert 1870. július 6-án új hivatalviselése miatt lemondott mandátumáról. Helyére a parlament nyári szünete után, 1870. november végén *Szontagh Pál* nógrádi képviselőt választották.[11] Szontagh Pál (1820–1904) jogi tanulmányait követően 1842-től 1847-ig vármegyei jegyző, szolgabíró, majd követ az 1847–1848. évi országgyűlésen. 1848-ban Pulszky Ferenc munkatársa a minisztériumban. A szabadságharc bukása után kétévi olmützi várfogságra ítélik. 1850-ben szabadul, gazdálkodik, alapító tagja a Kisfaludy Társaságnak, és – Madách Imre barátjaként – szépirodalommal foglalkozik. Később egyre inkább a politika színpadára lép: 1865-től 1887-ig országgyűlési képviselő, két ízben a képviselőház alelnöke. 1887-től a főrendiház élethossziglan kinevezett tagja. Verseket, epigrammákat is írt, és sok politikai cikke jelent meg a napilapokban.

Az első könyvtári bizottság tagjai (1869–1872)

1. kép
Horváth Mihály (1809–1878)
a bizottság elnöke (1869–1872)

2. kép
Hoffmann Pál (1830–1907)
a bizottság jegyzője (1869–1872)

3. kép
Kautz Gyula (1829–1909)
bizottsági tag (1869–1872)

4. kép
Pulszky Ferenc (1814–1897)
bizottsági tag (1869–1872)

5. kép
Somossy Ignácz (1809–1876)
bizottsági tag (1869–1870. 07. 06.)

6. kép
Szontagh Pál (1820–1904)
bizottsági tag (1870. 11. 30.–1872)

Az alakuló ülés után a bizottság tagjai nekiláttak a beszerzendő könyvek listáját összeállítni. Nem sokkal később, a Ház 1870. február 15-i ülésén Nyáry Pál újabb képviselői türelmetlenségnek adott hangot: *„Azt hallom, a t. elnök ur már rendelkezett helyiség iránt. Annál fogva azt tartom, utasítani kellene azon bizottságot, mely e részben meg van bízva, hogy jelentését a t. háznak mielőbb terjeszsze be. (Helyeslés.)*[12] Somssich *Pál* képviselőházi elnök válaszában megerősítette: *„Egy kis helyiséget sikerült a könyvtár számára a Múzeum épületében szereznem […] melyben mintegy ezer kötet könyv elfér. Ez ugyan még nem könyvtár, de mégis meglehetős kis készület, hova a legszükségesebb könyvek beszereztethetnek.”* Úgy tűnik, az elnök könyvtár témában nem volt eléggé felkészült, mert így folytatta: *„Ha tehát a t. ház elhatározza, fel fogom kérni azon bizottságot, készítse el mielőbb a beszerzendő könyvek lajstromát, hogy be lehessen szerezni. (Helyeslés.)”* Erről a Ház ugyanis a bizottság megválasztásakor határozott már, tehát óvatoskodás nélkül felszólíthatta volna a feladat mielőbbi teljesítésére. Fentiekre az ülésen jelen levő Somossy Ignác bizottsági tag azonnal reagált: „*e tárgyban a munkálkodás a legnagyobb részben már be van végezve […] Ma délután 5 órakor fog a bizottság e tárgyban ülést tartani, hogy mai napon bevégezze teendőjét, és igy […] minden fölszólitás nélkül jelentést fog tenni a tisztelt háznak.”*[13]

Végül a jelentés, a beszerzendő könyvek listájával mellékelve, elkészült, amit Hoffmann Pál bizottsági előadó ismertetett a képviselőház 1870. március 26-i ülésén.[14] A dokumentumot[15] a képviselők kinyomtatva szerették volna látni, így a vitát későbbre halasztották, amire 1870. július 27-én került sor.

Érdemes a 11 oldalas könyvlistát kicsit közelebbről megvizsgálni. Kb. 100 tétel magyar vonatkozású cím szerepel rajta kb. 250 kötetben.[16] Könyvek és folyóiratok, több kötetes sorozatok egyaránt, lexikonok (általánosak is), összefoglaló művek, egy-egy szakterület fontosabb könyvei, jogszabálygyűjtemények. A zöme jogi mű (kb. 50 cím), továbbá történelmi–politikai (20–25), közgazdasági (7), országgyűlési dokumentumok (15), néhány földrajzi, egyházi, statisztikai kiadvány található még a listán. Természetesen jó néhány könyv két vagy több szakterületre is besorolható, az átfedések tovább bonyolítják és nehezítik az áttekinthetőséget. A külföldi művek száma kb. 140 cím ugyancsak kb. 250 kötetben. A nyelvi megoszlás: német (70 cím), francia (30), latin (26), angol (12). Nagyrészt itt is a jogi szakirodalomból válogattak, kisebb részben a történelem, közgazdaságtan, filozófia és általános jellegű kézikönyvek (gyakran szakszerűséggel nem párosuló) sokszor hiányos adatai kerültek a listára.

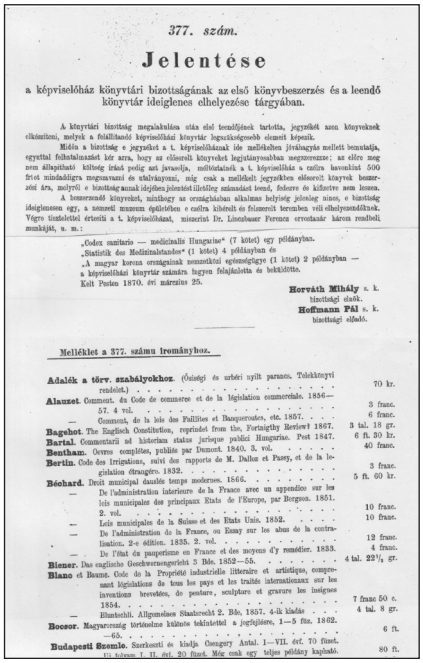

377. *szám.*

Jelentése

a képviselőház könyvtári bizottságának az első könyvbeszerzés és a leendő könyvtár ideiglenes elhelyezése tárgyában.

A könyvtári bizottság megalakulása után első teendőjének tartotta, jegyzéket azon könyvekről elkészíteni, melyek a felállítandó képviselőházi könyvtár legszükségesebb elemeit képezik.

Miéla a bizottság e jegyzéket a t. képviselőháznak ide mellékelten jóváhagyás mellett bemutatja, egyuttal felhatalmazást kér arra, hogy az előszerelt könyvekét legistányosabban megszerezhesse; az előre meg nem állapitható költség iránt pedig azt javasolja, mélóztatnának a t. képviselőház a czélra havonkint 500 frtot mindaddigra megszavazni és utalványozni, mig csak a mellékelt jegyzékben előszerzi könyvek beszerzési ára, melyről e bizottság annak idejében jelentést illendőleg számadást tesend, fedezve és kifestve nem lesznek.

A beszerzendő könyvekről, mintegy az országházban alkalmas helyiség jelenleg nincs, e bizottság ideiglenesen egy, a nemzeti muzeum épületében e czélra kibirált és felszerelt teremben vett elhelyezéséknek. Végre tisztelettel értesíti a t. képviselőházat, miszerint Dr. Lichtenberger Ferencz orvostudor három rendbeli munkáját, u. m.:

„Codex sanitario — medicinalis Hungariae" (7 kötet) egy példányban.
„Statistik des Medizinalstandes" (1 kötet) 4 példányban és
„A magyar korona országainak nemzetközi egészségügye (1 kötet) 2 példányban —
a képviselőházi könyvtár számára hagyom felajánlotta és bekküldötte.

Kelt Pesten 1870. évi márczius 25.

Horváth Mihály s. k.
bizottsági elnök.
Hoffmann Pál s. k.
bizottsági előadó.

Melléklet a 377. számu irományhoz.

Adalék a törv. szabályokhoz. (Ósdági és urbéri nyilt parancs. Tolekkönyvi rendelet.) . . . . . 70 kr.
Alauzet. Comment. des Code de commerce et de la législation commerciale. 1856—57. 4 vol. . . . . 3 franc.
— Comment. de la loi des Faillites et Banqueroutes, etc. 1857. . . . . 6 franc.
Bagehot. The English Constitution, reprinted from the, Fortnightly Reviewf 1867. 3 tal. 18 gr.
Bartal. Commentarii ad historiam status jurisque publici Hungarise. Pest 1847. 6 fl. 30 kr.
Bentham. Oevres complètes, publiés par Dumont. 1840. 3. vol. . . . . 40 franc.
Bertin. Code des Irrigations, suivi des rapports de M. Dalloz et Pasy, et de la législation étrangère. 1852. . . . . 3 franc.
Béchard. Droit municipal dauaés temps modernes. 1866. . . . . 5 fl. 60 kr.
— De l'administration interieure de la France avec un appendice sur les lois municipales des principaux Etats de l'Europe, par Bergeon. 1851. 2. vol. . . . . 10 franc.
— Leis municipales de la Suisse et des Etats Unis. 1852. . . . . 10 franc.
— De l'administration de la France, ou Essay sur les abus de la centralisation. 2-e édition. 1835. 2. vol. . . . . 12 franc.
— De l'état de pauperisme en France et des moyens d'y remédier. 1833. . . . . 4 franc.
Biener. Das englische Geschwornengericht 3 Bde. 1852—55. . . . . 4 tal. 22½ gr.
Blanc et Baumé. Code de la Propiété industrielle litteraire et artistique, comprenant législations de tous les pays et les traités internationaux sur les invention brevetées, de peinture, sculpture et gravure les insignes 1854. . . . . 7 franc 50 c.
— Bibliothek. Allgemeines Staatsrecht 2. Bde. 1857. 4-ik kiadás . . . . 4 tal. 8 gr.
Bocsor. Magyarország történelme kútfeinek tekintettel a jogfejlésre, 1—5 füz. 1862. —65. . . . . 6 ft.
Budapesti Szemle. Szerkesztő és kiadja Csengery Antal. I—VII. évf. 70 füzet. VII. kötetes I. II. évf. 20 füzet. Még csak egy teljes példány kapható. 80 ft.

7. kép
A könyvtári bizottság 11 oldalas első jelentésének eleje 1870-ből

A bizottság által készített könyvlista tüzetes átnézése után mélyreható elemzés nélkül is levonhatók az alábbi következtetések:

– a lista hűen illusztrálja, hogy a tudományos kutatásban napi szinten járatos akadémikusok és a joggyakorlatban tapasztalt emberek készítették;
– a jogtudomány döntő fölénnyel szerepel a többi tudományággal szemben (ez érthető, hiszen a törvényalkotásban a jog alapos ismerete és szakszerű alkalmazása alapvető fontosságú feltétel);
– a történelmet (a politika ekkor még nem önállóan, hanem a joggal és a történelemmel összefonódva jelent meg) és a közgazdaságot már a kezdeti időkben is fontosnak tartották;
– a magyarnál nagyobb mennyiségű külföldi címanyag is mutatja, hogy a külföldi tapasztalatok megismerését és a magyar törvényalkotás számára történő átvételét, illetve hasznosítását kiemelt szempontként kezelték;
– a bizottsági tagok a régebbi, latin nyelvű műveknek is méltó helyet biztosítottak;
– szépirodalmi mű a magyar tételeknél sem került a listába;
– az is látható, hogy a könyvtári bizottság nem szűk körű, pusztán a legfontosabb kézikönyveket gyűjtő könyvtárban gondolkodott, hanem sokkal szélesebb perspektívában.

Mindenesetre a képviselőház 1870. július 27-i ülésén elfogadott határozatok egyértelművé tették, hogy ha szűk kapacitással is, de van már könyvek elhelyezésére szolgáló felszerelt helyiség, a könyvtár részére költségvetési keretet biztosítanak, s az elkészült lista alapján megindul a könyvek beszerzése, elhelyezése és olvasók fogadásának lehetősége.[17] Innen datálható a könyvtár tényleges működésének megkezdése (a Ház leendő könyvtárának kezelését már 1869 májusában a levéltárnok feladatkörébe utalták).

A könyvtári bizottságot – erről korábban említés történt – nem állandó, hanem eseti külön bizottságként alakították meg egy konkrét feladat elvégzésére. Ezt maga a bizottság is így értelmezte, azt gondolván, hogy feladatuk az első könyvbeszerzés listájának összeállításával véget ért, amit Horváth Mihály elnöknek még ezen az ülésen tett alábbi indítványa bizonyít: *„[…]üdvös volna egy állandó kis bizottságot kiküldeni, mely felügyelne a könyvtárra, azt rendben tartaná és azt azon munkákkal, melyek a világirodalomban*[18] *megjelennek, ellátná."* A logikus felvetést mellőzve *Gajzágó Salamon,* az elnöki funkciót gyakorló képviselőházi első alelnök inkább a határozat ismertetését adta elő, amely azt is tartalmazta, hogy még ez a bizottság szerezze be a listán szereplő könyveket. (Tehát folytassa a munkát.) Majd visszatérve a bizottsági elnök indítványára, így reagált: *„Én azt hiszem, hogy azon bizottság, a mely eddig ezen tárgyban működött, továbbra is folytathatná teendőit. Ha ezen ülésszak be lesz zárva, akkor választhatunk e célra állandó bizottságot."* Ennek még ebben az évben, az őszi ülésszakban kellett volna megtörténnie, de a Ház 1870. október 27-i ülésén megerősítették a könyvtárt felügyelő testület eseti bizottsági jellegét.[19] Egyébként a jelentés címében szereplő „ideiglenes elhelyezés" is sejtetni engedte, hogy ezen a téren még további feladatok várhatók, ami az őszi ülésszak elején hamarosan napirendre is került. 1870. október végén ugyanis a képviselőház gazdasági bizottságának ülésén bejelentették, hogy november 1-jétől a szomszédságban (ez volt a Luby-ház) egy ötszobás lakást bérelnek három évre a Ház könyvtára, levéltára és pénztára részére.[20]

Amit az első könyvbeszerzés jegyzéke már előre jelzett (hogy a bizottság nem csupán egy kézikönyvtár jellegű könyvgyűjtemény kialakítása felé orientálódik), az még ebben a három éves parlamenti ciklusban (tehát az első könyvtári bizottság időbeli periódusában) véglegesen eldőlt. A Ház 1872. március 11-i ülésén bejelentette, hogy *Ghyczy Ignác,* 1870 májusában elhunyt volt országgyűlési képviselő kb. 20 ezer kötetre becsült könyvtárát gyerekei a képviselőháznak ajándékozzák,[21] s az ezzel kapcsolatos sokirányú ügyintézést a képviselők a könyvtári bizottság hatáskörébe utalták.

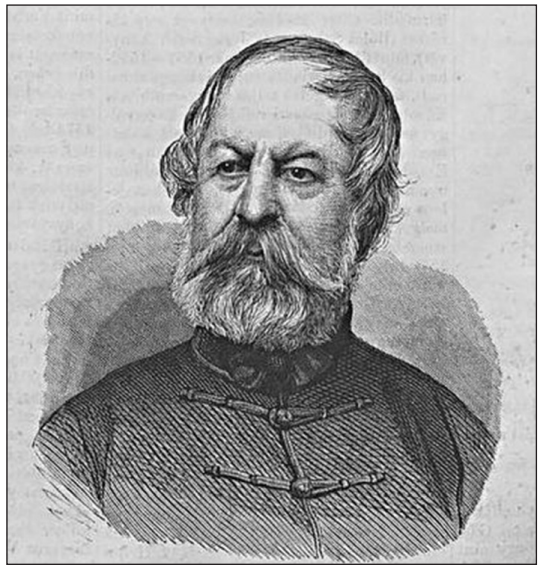

8. kép
Ghyczy Ignác (1799–1870)

A Ghyczy-hagyaték nemcsak nagy mennyiségű magyar és külföldi, jogi, történelmi, közgazdasági, filozófiai könyvet tartalmazott, hanem számos folyóiratot, újságot, szépirodalmi, földrajzi és más tudományok fontos műveit is. Ezzel egyértelművé vált, hogy a mindenféle tudományágban igen gazdag könyv- és periodika-állomány a még kisméretű könyvtárt jelentős mértékben meg is erősíti, ugyanakkor nagy könyvtárrá fejlődéséhez igen kedvező feltételeket teremt.

Hogy ez mennyire így van, azt a könyvtári bizottság 1872-es ciklusvégi, a Ghyczy-hagyaték ügyében tett 1434. számú jelentésében[22] olvasható alábbi idézet ékesen bizonyítja:

„Felhasználja végül a tisztelettel alulirt bizottság a jelen alkalmat arra is, hogy egyfelől az országgyűlési könyvtár kezelési rendszerének megállapítását sürgős feladatként megjelölje; másfelől felhívja a t. ház figyelmét arra, […] hogy országgyűlési könyvtárunk az eddigi beszerzések alapján, már is igen becses gyűjteményévé vált a szakmunkáknak, az itt szóban levő nagylelkű adomány által pedig […] nagyobb közönség szükségeit és igényeit is kielégítheti: a legközelebb egybeülendő országgyűlésnek feladata leend gondoskodni az iránt, hogy a könyvtár szélesb körökre nézve is hozzáférhetővé tétessék, az az nyilvános könyvtárrá változtattassék." Bár a nyilvánossá válásra még nyolc évtizedig várni kellett, a külső olvasók („idegenek") – feltételekhez kötött – szűk körű könyvtárhasználata az 1880-as évek második felétől már lehetségessé vált.

Az első könyvtári bizottság elvitathatatlan érdemei közé tartozik, hogy

- ténylegesen létrejött a Képviselőházi Könyvtár, amely a bizottság áldásos tevékenysége nyomán, 1870-ben elkezdhette ma is tartó működését;
- a kézikönyveknél sokkal szélesebb körű első könyvbeszerzési lista összeállításával és a Ghyczy-hagyaték kezelésével kapcsolatos ügyek intézésével megalapozta a Ház könyvtárának nagykönyvtárrá történő fejlődését;
- Horváth Mihály vezetésével az ideiglenes, eseti testület már az elején az állandó könyvtári bizottság létrehozását szorgalmazta;
- felhívta a figyelmet a könyvtári kezelési rendszer kialakításának sürgős feladatára;
- felvetette a nyilvános könyvtárrá változtatás szükségességét.

Külön érdekesség, de fontos megjegyezni, hogy az Országgyűlési Könyvtár elnevezést (mint az előbbi idézetben látható) először – már 1872. március végén – Horváth Mihály, a nyolc évtizedig létező könyvtári bizottság első elnöke használta (bár a névhasználat gyakoribbá csak az 1920-as évek végétől, véglegessé pedig az 1950-es évek elejétől válik).[23]

A parlament második könyvtári bizottsága (1872–l875)

A bizottság státusza a következő ciklusban sem változott, továbbra is eseti külön bizottságként tevékenykedett. Megválasztására 1872. szeptember 13-án, az új képviselőházi ülés elején került sor.[24] *Bittó István* házelnök a másnapi ülésen ismertette a tagok névsorát: Hoffmann Pál, Horváth Mihály, Kautz Gyula, *Pulszky Ágost*, *Vécsey Tamás*.[25] Látható, hogy az újra megválasztott képviselőkből hárman az előző bizottságban is aktívan részt vettek. A minőségi munka folytatásában ennek fontos szerepe volt: nem kellett az újrakezdés nehézségeivel megküzdeni, sok mindent elölről kezdeni, és a tanulópénz megfizetésével hosszabb időt elvesztegetni. Az elnök újra a tapasztalt Horváth Mihály lett, míg a jegyző posztját egy fiatal, rendkívül agilis személy, Pulszky Ágost (az előző ciklusban tagként szereplő „kultúrpápa", Pulszky Ferenc fia) vette át. Ugyanakkor Hoffmann Pál, az első bizottság fontos tapasztalatokat szerző jegyzője és Kautz Gyula továbbra is a bizottság tevékeny tagja maradt. Alábbiakban a két új tag fontosabb életrajzi adataival is megismerkedhetünk.

Pulszky Ágost (1846–1901) 22 éves korában már jogi doktor, aljegyző, majd 1869-től 1871-ig minisztériumi tisztviselő. 1871-től 1901-ig országgyűlési képviselő. 1874-től egyetemi magántanár, 1875-től 1894-ig a jogfilozófia, jogszociológia és nemzetközi jog rendes tanára a budapesti egyetemen, 1883–1884-ben a Jog és Államtudományi Kar dékánja. 1887-től az Akadémia levelező tagja, 1894–1895-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára. 1901-ben a Társadalomtudományi Társaság alapítója és első elnöke. 55 éves korában bekövetkezett haláláig igen gazdag jogi és szociológiai tudományos munkásságot fejtett ki.

Vécsey Tamás (1839–1912) 1862-ben jogi doktorátust és ügyvédi képesítést szerez. 1863-ban a római jog egyetemi magántanára, 1864-től Eperjesen a római jog, a közgazdaság és a statisztika jogakadémiai tanára. 1874-től haláláig a budapesti egyetem Római Jogi tanszékén tanít, két ízben a Jogtudományi Kar dékánja, 1901–1902-ben az egyetem rektora. 1878-tól a Magyar Jogászegylet alelnöke, a Magyar

Történelmi Társulat igazgató-választmányának tagja. 1881-től az Akadémia levelező, 1889-től rendes tagjává választják. 1870-től 1881-ig országgyűlési képviselő.

A fenti életrajzi adatok egyértelműen bizonyítják, hogy valamennyi tag egyetemi tanár, akadémikus a tudományos-kulturális élet kiemelkedő képviselője, a jog, a történelem, a közgazdaság, szociológia stb. tudósként termékeny szakirodalmi tevékenységet végző személyisége.

Ez a testület kemény küzdelmet folytatott a Képviselőházi Könyvtár nívósabb működésért, a képviselők előtti elismertség növelésért, a könyvtár iránti jelentős törvényhozói közöny felszámolásáért, a nagyobb parlamenti megbecsülésért és az elegendő pénzügyi támogatásért.

A második könyvtári bizottság tagjai (1872–1875)

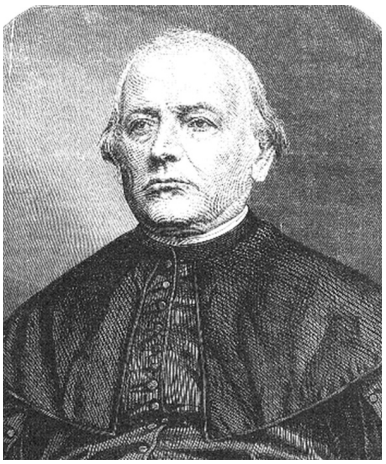

9. kép
Horváth Mihály (1809–1878)
a *bizottság elnöke (1872–1875)*

10. kép
Pulszky Ágost (1846–1901)
a bizottság jegyzője (1872–1875)

11. kép
Hoffmann Pál (1830–1907)
bizottsági tag (1872–1875)

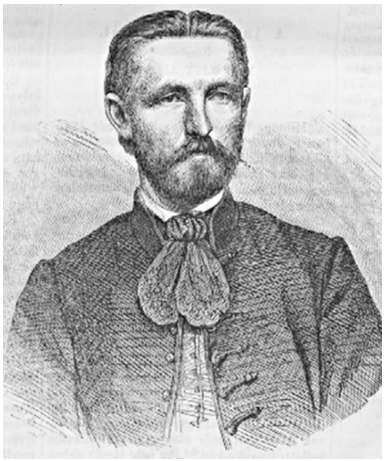

12. kép
Kautz Gyula (1829–1909)
bizottsági tag (1872–1875)

13. kép
Vécsey Tamás (1839–1912)
bizottsági tag (1872–1875)

A testület ebben a ciklusban érte el, hogy a rövid, ideiglenes kényszermegoldások (nemzeti múzeumi szoba, Luby-féle ház) után a könyvtár az Ybl Miklós-féle régi pesti képviselőházba, vagyis a képviselők közvetlen közelébe kerüljön. 1873 novemberében a bizottság rendelkezett a könyvtár használatának módjáról és az első kölcsönzési szabályokról.[26] A két éven át tartó következetes küzdelem könyvtári személyzet felállításáért, állandó és szakképzett könyvtárnoki állás létesítéséért[27] végül eredménnyel zárult. E ciklus végén, az 1875. május 21-én elfogadott házszabályok 98. §-a[28] már az addigi ideiglenes, eseti jellegűnek választott könyvtári bizottságot is állandó bizottsággá minősítette, ugyanakkor a Ház könyvtára című fejezetben a könyvtárnoki állás státuszát is rögzítette,[29] ami lehetővé tette, hogy – hosszú éveket követően – Ghyczy Kálmán képviselőházi elnök a Ház első igazi könyvtárnokának *Bassó Ármint* 1875 nyarán kinevezze.

A könyvtári bizottság az 1875–1878 közötti országgyűlési ciklusban

A kiharcolt eredmények értelmében az 1875-ös Házszabályok az állandó könyvtári bizottság létszámát legalább 7 főben állapította meg.[30] Az új három éves ciklus elején, 1875. szeptember 7-én[31] elnöknek *Tóth Kálmán* hírlapíró-költőt, jegyzőnek pedig az előző ciklus igen aktív jegyzőjét, Pulszky Ágostot választották meg, aki 1876. május 10-ig látta el bizottsági feladatait. A ciklus második ülésszakán, 1876. május 10-től Vécsey Tamás, az előző bizottság tagja váltotta őt a poszton.[32] Röviden az új tagok lényeges életrajzi adatait is közöljük.

Tóth Kálmán (1831–1881) bizottsági elnök előbb papnövendék, majd Pécsett jogot tanul, de nem lett ügyvéd. A költői-írói hivatást választva tehetséges újságíró lesz, 1851-től a *Hölgyfutár* munkatársa, majd 1856-tól 1861-ig felelős szerkesztője. Főleg a politikai és szerelmi költészet képviselője. 1860-ban megalapítja a *Bolond Miksa* című élclapot, 1864-ben a *Fővárosi Lapokat*, amelynek három évig főszerkesztője. A Nemzeti Színház több színdarabját bemutatja. 1860-tól a Kisfaludy Társaság rendes tagja, 1863-tól az Akadémia levelezőtagja. 1865-től 1878-ig szülővárosa, Baja országgyűlési képviselőjeként kiváló szónok.

Csávossy (neve Csávosyként is gyakran szerepel az életrajzokban) *Béla* (1848–1915) bizottsági tag a jogot Budapesten végzi. 1871-től a Belügyminisztérium munkatársa. 1875-től 1906-ig országgyűlési képviselő, 1892 februárjától 1905 februárjáig a képviselőház háznagya. Torontál megye politikai és gazdasági életének aktív szereplője, jelentős földbirtokosa. 1911-ben elnyeri a bárói címet.

Rónay (Rónai) István (1840–1893) 1863-tól felszentelt papként segédlelkész, 1868-tól érseki levéltárnok, tanár, később alkönyvtárnok Kalocsán. 1875-től 1884-ig országgyűlési képviselő, 1878-tól plébános, majd kanonok a kalocsai főszékeskáptalanban, 1884-től esperes. Számos lapban és folyóiratban megjelentek irodalmi művei és költeményei, egyházi témakörben több könyvét is kiadták.

A jogász-politikus *Szilágyi Dezső* (1840–1901) pályája elején ügyvéd, majd a *Pesti Napló* és a *Magyarország* című napilapok munkatársa. 1867-től minisztériumi titkár és osztálytanácsos, 1874-től 1889-ig a büntetőjog és a politika rendes tanára a pesti egyetemen. 1871-től haláláig országgyűlési képviselő. 1889-től 1895-ig három kormányban igazságügy-miniszter, utána 1898-ig a képviselőház elnöke. A XIX. század végén a jogi, közigazgatási és egyházpolitikai reformok vezéralakja. 1897-től az Akadémia levelező tagja. Több jogi és politikai mű szerzője.

Hieronymi Károly (1836–1911) mérnöki képesítést szerez, 1861-től Máramaros vármegye főmérnöke. 1867-től miniszteri titkár, majd tanácsos a Közlekedésügyi Minisztériumban. 1874-től ugyanott helyettes államtitkár, majd államtitkár, 1875-től országgyűlési képviselő. 1882-től 10 évig az Osztrák–Magyar Államvaspálya Társaság vezérigazgatója. 1892-ben rövid ideig az Állami Számvevőszék elnöke, majd 1895-ig belügyminiszter, számos közigazgatási reform elindítója és megvalósítója, később az Agrár Bank elnöke. 1903-tól 1905-ig és 1910 januárjától haláláig kereskedelemügyi miniszter. Cikkei gazdasági folyóiratokban, könyvei közlekedési, munkaügyi, közigazgatási témában láttak napvilágot.

Ürményi Miksa (1832–1913) 1861-ben és 1869-től 1881-ig országgyűlési képviselő. Az 1880-as években teljes tönkremenése, vagyonainak elvesztése miatt visszavonult a politikától és a közélettől. Publikációi nem voltak. (Egyéb életrajzi adatai nem ismertek.)

Hérits (Hérics) Antal (1825–1905) teológiát végzett Zágrábban és Pesten, 1847-től pappá szentelik. A szabadság harc bukása után büntetésből nem teljesíthet egyházi szolgálatot. 1857 után plébánosként és szentszéki ülnökként tevékenykedik. 1875-től 1884-ig országgyűlési képviselő. Néhány egyházi témájú műve jelent meg.

Pesty Frigyes (1823–1889) történész a szabadságharc bukása után fogságba kerül. 1850–1864-ig a Temes-

vári Iparkamara titkára. 1858-ban megalapítja a *Delejtű* című lapot, amelynek 1861-ig szerkesztője is. 1859-től az Akadémia levelező, 1877-től rendes tagja. 1861-ben és 1876–1878-ig országgyűlési képviselő. Számos nemzetgazdasági témájú cikket írt különböző lapokba. 1864-től a Magyar Iparbank titkára, majd a történeti irodalom aktív művelője. 1867-től az általa kezdeményezett Magyar Történelmi Társulatnak igazgató választmányi tagja. Hosszan kutatott külföldi levéltárakban. 1878-tól haláláig szerkesztője az *Értekezések a társadalmi tudományok köréből* és az *Értekezések a történelmi tudományok köréből* című akadémiai könyvsorozatoknak. Rengeteg cikke, tanulmánya jelent meg a napi- és hetilapokban, a történelmi folyóiratokban. Kiadott önálló könyvei és sok, kéziratban maradt kötete is rendkívül gazdag történészi munkásságról tesznek tanúbizonyságot.
Láthatjuk, hogy Csávossy Béla és Ürményi Miksa kivételével a többi tag (a ciklus közbeni változások miatt összesen tízen vettek részt a bizottságban) komoly kutatásokat végzett, és jelentős a szakirodalmi munkásságuk.

A könyvtári bizottság tagjai (1875–1878)

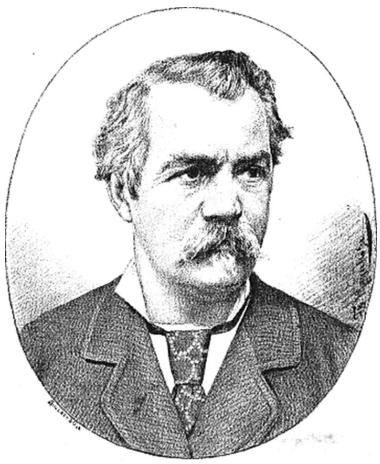

14. kép
Tóth Kálmán (1831–1881)
a bizottság elnöke
(1875–1878)

15. kép
Pulszky Ágost (1846–1901)
a bizottság jegyzője
(1875–1876. máj. 10.)

16. kép
Vécsey Tamás (1839–1912)
a bizottság jegyzője
1876. máj. 10.–1878)

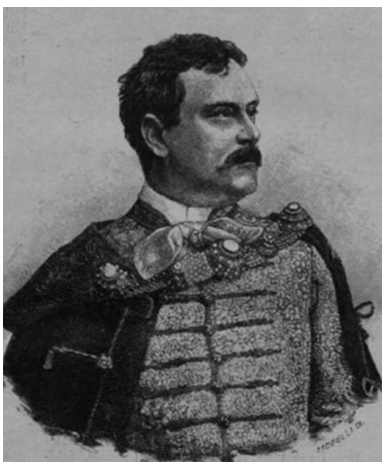

17. kép
Csávossy Béla (1848–1915)
bizottsági tag (1875–1878)

Rónay István

bizottsági tag

Kép nélkül

Rónay István (1840–1893)
bizottsági tag (1875–1878)

18. kép
Szilágyi Dezső (1840–1901)
bizottsági tag (1875–1878)

19. kép
Hieronymi Károly
(1836–1911)
bizottsági tag
(1875–1877. 03. 21.)

Ürményi Miksa	Hérits Antal
bizottsági tag	bizottsági tag
Kép nélkül	Kép nélkül

Ürményi Miksa
(1832–1913)
bizottsági tag
(1875–1877. 03. 21.)

Hérits Antal
(1825–1905)
bizottsági tag
(1877. 03. 21.–1878)

20. kép
Pesty Frigyes
(1823–1889)
bizottsági tag
(1877. 03. 21.– 1878)

A bizottság ebben a ciklusban is szívügyének tartotta a honatyák könyvtárának fejlesztését, amikor fellépett a korábban kiharcolt költségvetési átalány fenntartásáért, az állományból hiányzó jogi, nemzetgazdasági, politikai művek pótlásáért, 24 tudományos folyóirat további előfizetéséért, az országgyűlés előtt álló, jelentős aktuális témák irodalmának beszerzéséért,[33] az első betűrendes és szak szerinti kötetkatalógus elkészítéséért. A bizottság összeállította a könyvtárhasználat és a kölcsönzés (az előző ciklushoz képest) jóval részletesebb szabályait is.[34] A Ghyczy-gyűjtemény elhelyezése és rendezése is komoly terhet rótt a bizottság tagjaira.

Az 1878–1881 közötti könyvtári bizottság

Az újabb három éves ciklus elején, az 1878. október 29-i képviselőházi ülésen választással az alábbi hét tag került a könyvtári bizottságba:[35] *Fabritius Károly, Irányi Dániel, Lukácsy Béla, Roman Sándor, Rónay István, Simonyi Iván, Taray Andor.* A bizottság november 8-i megalakulásakor[36] az elnök Taray Andor jogász, a jegyző *Simonyi Iván* újságíró lett. A 2. ülésszak kezdetén, az 1879. október 7-i újraválasztás során Irányi Dánielt herceg *Odescalchi Arthur* váltotta.[37] A három éves időszakban egyéb személyi változás nem történt. Az előző ciklusból egyedül Rónay István maradt a bizottság tagja.

Taray Andor (1822–1900) bizottsági elnök tanulmányai befejeztével ügyvédi képesítést szerez. Előbb Pécs aljegyzője, majd 1850-ig főjegyzője, később törvényszéki ülnök. 1865-től 1870-ig a Pécsi Püspökség uradalmi kormányzója. 1872-től 1881-ig a város országgyűlési képviselője, utána a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság ítélő bírája. Több tudományos cikket és könyvet írt alkotmányjogi, igazságszolgáltatási, pénzügyi jogi témakörben.

Simonyi Iván (1838–1904) bizottsági jegyző kezdeti katonai szolgálat után, az 1860-as évek elején, Pesten ügyvédi diplomát szerez, és Pozsonyban irodát nyit. Ugyanitt 1872-től egy német nyelvű lap (*Westungarischer Grenzbote*) alapítója, tulajdonosa és haláláig szerkesztője is. 1878-tól 1887-ig országgyűlési képviselő. 1883-ban az Antiszemita Párt egyik alapítója. Sokféle témakörben publikált: regényt, számos politikai cikket, antiszemita könyveket is írt magyar és német nyelven, alkotmányjogi, egyházi, oktatáspolitikai tárgyú művei is megjelentek.

Fabritius Károly (1826–1881) evangélikus lelkész és erdélyi szász történetíró, a lipcsei egyetemen teológiát tanult. Előbb a *Pressburger Deutsche Zeitung* pozsonyi lap munkatársa, majd egy nagyszebeni újság szerkesztője. 1850-től 1855-ig tanár Segesváron, 1855-től 1879-ig ugyanitt lelkészi hivatását gyakorolja. 1867 májusától haláláig (1881. február 2.) országgyűlési képviselő. 1872-től az Akadémia levelező tagja. Számos tanulmánya jelent meg történelmi folyóiratokban, és jó néhány műve német nyelven is.

Lukácsy Béla (1838–1881) a teológiát Bécsben végezte. 1861-től katolikus pap, káplán, majd alesperes.

1872-től haláláig országgyűlési képviselő. Néhány egyházi témakörű műve látott napvilágot.
Roman (Romanu Alexandru) Sándor (1826–1897) a papi pályát választotta, és 1849-től éveken át tanárként működött. A pályát elhagyva 1857-től 1863-ig helytartótanácsi fogalmazó. 1861-től 1867-ig a *Concordia* című politikai és irodalmi lap főmunkatársa, majd felelős szerkesztője, 1868–1876-ig egy hasonló profilú rumén lap kiadója, szerkesztője. 1862-től Pesten rendkívüli, 1880-tól a rumén nyelv és irodalom tanszéken rendes egyetemi tanár. 1866-tól a bukaresti tudományos akadémia irodalmi osztályának tagja. 1866-tól 1887-ig országgyűlési képviselő. Lapjaiban történelmi, irodalmi cikkeket és forrásanyagokat tett közzé.
Irányi Dániel (1822–1892) politikus és publicista, 1844-től ügyvéd. 1848-ban képviselőnek választják, kormánybiztosként részt vesz a szabadságharcban. A halálos ítélet végrehajtása elől külföldre menekül. Az 1850-es évek végén Párizsban megírja a magyar forradalom és szabadságharc politikai történetét francia nyelven. 1868-as képviselővé választásakor tér haza, haláláig valamennyi országgyűlési ciklusnak tagja, 1869-től a különböző nevek alatt működő Függetlenségi Párt elnöke. 1869-ben és 1873 januárjától egy évig a *Magyar Újság* című politikai napilap szerkesztője. Főleg napilapokban és folyóiratokban publikált, néhány önálló műve is megjelent.

A könyvtári bizottság tagjai (1878–1881)

Taray Andor

bizottsági elnök

Kép nélkül

21. kép
Simonyi Iván (1838–1904)
a bizottság jegyzője (1878–1881)

22. kép
Fabritius Károly (1826–1881)
bizottsági tag (1878–1881)

Taray Andor (1822–1900)
a bizottság elnöke (1878–1881)

Lukácsy Béla

bizottsági tag

Kép nélkül

23. kép
Roman Sándor (1826–1897)
bizottsági tag (1878–1881)

Rónay István

bizottsági tag

Kép nélkül

Lukácsy Béla (1838–1881)
bizottsági tag (1878–1881)

Rónay István (1840–1893)
bizottsági tag (1878–1881)

24. kép
Irányi Dániel (1822–1892)
bizottsági tag (1878–1879. 10. 08.)

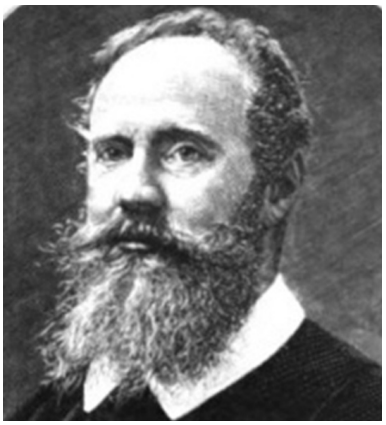

25. kép
Odescalchi Arthur herceg (1837–1925)
bizottsági tag (1879. 10. 08.–1881)

Herceg Odescalchi Arthur (1837–1925) a pesti, bécsi és lipcsei egyetemen tanult. Előbb külföldi hadseregben vállalt szolgálatot, majd 1861-ben hazatér, és birtokain gazdálkodik. 1868-tól századosként újra a honvédség kötelékébe lép, később elsősorban közgazdasági és történeti munkákkal foglalkozott. Igazgató választmányi tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaságnak, az Országos Régészeti Társaságnak. 1878-tól 1884-ig és 1886–1887-ben országgyűlési képviselő, 1885-től a főrendiház tagja.

Tehát valamennyi tagnak van jogi, történelmi, közgazdasági, politikai, publicisztikai, teológiai és/vagy szépirodalmi munkássága, vagyis többnyire gazdag könyv- és könyvtárhasználati tapasztalatokkal felvértezett tudományos kutatók kaptak szerepet a könyvtári bizottságban.

A bizottságnak még e ciklusban is küzdeni kellett, hogy a könyvtár működése kezdetén elfogadott költségvetési keretet a képviselők megszavazzák. *„Tekintve […], hogy a folytatólagos munkák, valamint a folyóiratok azon hónapokban is fizetendők, melyekben az országgyűlés nem tart gyűléseket; tekintve, hogy a képviselőház könyvtára még sok tekintetben hiányos; sok, csaknem nélkülözhetlen […] a törvényhozási munkálkodáshoz szükséges régibb munkát nélkülöz; tekintve, hogy csak a legkitűnőbb munkákat számítva, az irodalom naponta szaporodik; és hogy e könyvtárnak feladata van a jövőre nézve, az eddig megszavazott 450 frtnyi havijáradék mutatkozik a könyvtár részére szükségesnek, hogy az a képviselőház igényeinek a legszerényebben is megfelelhessen*"– tartalmazza a könyvtári bizottság korabeli, Taray Andor elnök és Simonyi Iván jegyző által aláírt jelentése.[38] A testület szorgalmazta 1879-ben Ghyczy Kálmán házelnöknél, hogy a jelentősebb külföldi államok parlamenti kiadványait csere útján beszerezzék a képviselők, illetve a könyvtár számára, s ez Tisza Kálmán miniszterelnök segítségével meg is történt, így 1879-ben az 1878. évi külföldi parlamenti dokumentumok első sorozatai megérkeztek a könyvtárba. Fontos volt a bizottság közreműködése abban is, hogy 1880-ban a könyvtár újabb katalógusköte jelenhetett meg.

A könyvtári bizottság 1881-től 1884-ig

Az új ciklus elején, 1881. október 5-én a következő hét tagot választották meg[39] a képviselőház ülésén: *Kiss Lajos, Lánczy Gyula,* Roman Sándor, *Rostaházy Kálmán,* Simonyi Iván*, Vágner József,* báró *Radvánszky Béla*. Az előző ciklusból mindössze ketten maradtak: Roman (Román) Sándor és Simonyi Iván. A második ülésszak elején báró Radvánszky Béla főispáni kinevezése miatt lemondott a képviselőségről,[40] és Simonyi Ivánt sem választották újra. Helyükre 1882. október 10-én báró *Mednyánszky Árpád* és *Mészáros Nándor* került a bizottságba,[41] akik egy év múlva, a harmadik ülésszak elején, az 1883. október 2-i választáskor kimaradtak, a két új tag pedig *Grecsák Károly* és *Kiss Albert* lett.[42] (Roman Sándor és Simonyi Iván kivételével a többiek rövid életrajzát az alábbiakban ismertetjük.)

A bizottság elnöki tisztét Kiss Lajos (1814–1885) kapta, aki ügyvédi végzettségével és kiváló nyelvtudásával jelentős szerepet játszott szülővárosa, Debrecen gazdasági és kulturális életében. 1847-

ben már a város főjegyzője. 1848–1849-ben nemzetőr-kapitány, majd honvédtiszt Bem seregében. 1861-ben Debrecen polgármestere, utána a provizórium idején a debreceni egyház főgondnoka, majd az észak-keleti vasúthálózat kialakításának vezető személyisége. 1865-től haláláig országgyűlési képviselő. Főleg a *Debreceni Közlönyben* és más helyi lapokban publikált.

A bizottság jegyzője-előadója Lánczy Gyula (1850–1911) lett. Jogi végzettséggel 1872-től a Pénzügyminisztérium, 1874-től 1880-ig a Belügyminisztérium munkatársa. Már fiatal korában sok történeti, politikai, irodalmi cikke és tanulmánya jelent meg, számos hírlapi vezér- és tárcacikket írt. 1881-től 1884-ig országgyűlési képviselő, majd a politikától visszavonulva életében a tudományos tevékenység játszotta a főszerepet. 1886-tól a világtörténet egyetemi tanára Kolozsvárott, 1891-től haláláig pedig Budapesten. Sok önálló munkáját, könyvét adták ki, és számtalan tanulmányt publikált különböző szakfolyóiratokban.

Rostaházy Kálmán (1836–1915) bölcseletet és teológiát tanult. 1859-ben pappá szentelik, utána 10 évig káplán, majd krisztinavárosi plébános. 1876-tól 1897-ig tagja a fővárosi törvényhatósági bizottságnak és egy évtizedig az Országos Közoktatási Tanácsnak. 1881-től 1886-ig országgyűlési képviselő. Több egyházi témakörű írása jelent meg.

Vágner (Wagner) József (1833–1910) teológia tanulmányokat végez, 1855-ben pappá szentelik, utána káplán, plébános, alesperes, kanonok, 1880-tól prépost. 1879-től a Nyitrai Egyházmegyei Könyvtár igazgatója. 1881-től 1884-ig országgyűlési képviselő. 1890-től nyitrai prépost-kanonok. Egyházi cikkei és fordításai a *Religió*, az *Idők Tanúja*, a *Magyar Állam* című folyóiratokban találhatók, könyvtári vonatkozású írásai a *Magyar Könyvszemlében* olvashatók.

Báró Radvánszky Béla (1849–1906) művelődéstörténész a jogot Budapesten végezte. Történelmi érdeklődése korán kibontakozott, az 1870-es években több nyugat-európai tanulmányúton vett részt. 1874-től a Magyar Történelmi Társulat választmányi tagja. 1875-től 1882-ig országgyűlési képviselő, utána 1892-ig Zólyom vármegye főispánja. 1879-től az Akadémia levelező, 1887-től tiszteleti tagja. 1879-től az Országos Régészeti Társulat választmányi tagja, 1883-tól 1906-ig a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság alapító elnöke, 1889-től 1895-ig a Protestáns Irodalmi Társaság másodelnöke. Főrendiházi tag és 1894-től haláláig koronaőr. 1888-tól az Akadémia Történelmi bizottságának, 1891-től igazgató tanácsának, 1904-től Irodalomtörténeti bizottságának is tagja. Intenzíven foglalkozott művelődéstörténeti kutatásokkal, heraldikával, genealógiával, az elsők között a régebbi korok mindennapjainak történetével, pl. a XVI–XVII. századi családi élet, a háztartások, lakások, bútorok, ékszerek, lakodalmak, mesterségek, játékok stb. történetével, emlékeivel, de irodalommal, költészettel is. E vonatkozásban sokat publikált, és fontos forráskiadói tevékenységet is végzett.

Báró Mednyánszky Árpád (1848–?) ifjúkorát Svájcban töltötte, mérnöki tanulmányait Zürichben végezte, és orvosi tanulmányokat is folytatott. 1878-tól 1884-ig országgyűlési képviselő. 1880-tól a *Vadász Ujság* egyik kiadótulajdonosa. Született főrendként a főrendiház örökös tagja, de tagságát ténylegesen nem gyakorolta. Az 1890-es évek végén „mint gyakorló orvos" valószínűleg „az észak-amerikai államokban telepedett le".[43] Publikációi nem voltak.

Mészáros Nándor (1837–1889) papi tanulmányainak elvégzése után kilépett az egyházi rendből, és gimnáziumi tanár lett. 1872-től a Közoktatási Tanács tagja, 1874-től a szegedi tankerület főigazgatója. 1882-től 1884-ig országgyűlési képviselő. 1884-től a pécsi tankerület főigazgatója. Egy ideig szerkesztette az Országos Tanáregylet Közlönyét, gimnáziumi tankönyvet írt, és oktatási témában publikált.

Grecsák Károly (1854–1924) jogi tanulmányait a fővárosban végezte, 1877-től ügyvédi tevékenységet végez. 1881-től 1884-ig és 1887–1891-ig országgyűlési képviselő. 1884-től 1891-ig a *Budapester Tagblatt* című politikai napilap alapító szerkesztője. 1891-től Szegeden táblabíró, 1901-től 1913-ig kúriai bíró. 1904-től 1916-ig szerkesztője a *Magyar Döntvénytár* sorozatnak. 1907-től az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület alapítója és elnöke. 1911-ben főszerkesztője a Codex Hungaricus (Magyar törvények) tízkötetes gyűjteményének. 1912-től 1916-ig ugyancsak szerkesztője az *Új Döntvénytár* kereskedelmi jogi köteteinek. 1913-tól 1917-ig kúriai tanácselnök. 1914-től egyik alapítója, szerkesztője, majd főszerkesztője a *Kereskedelmi Jog* című folyóiratnak. 1917-ben igazságügyi államtitkár, majd fél évig igazságügy-miniszter 1918 elejéig. Utána ismét ügyvédként dolgozik. Sok cikke és tanulmánya jelent meg jogi és közgazdasági szakfolyóiratokban és különböző napilapokban is.

Kiss Albert (1838–1908) jogi és hittani tanulmányait követően református lelkész Szatmár, később Bihar megyében, majd egyházkerületi tanácsbíró és zsinati tag. Közben 1878-tól 1887-ig országgyűlési képviselő. Megjelent néhány egyházi beszéde és publikációit a debreceni lapok közölték.

Mednyánszky Árpád kivételével minden bizottsági tag aktív szereplője kulturális életünknek, a többnyire magas szintű tudományos, illetve szakirodalmi tevékenységnek.

A következetes bizottsági munka ebben a hároméves periódusban is több jelentős eredményt hozott. Az egyik fontos változás, hogy az addigi egyedüli könyvtárnok, az egyre növekvő mennyiségű munkát elvégezni már nem képes Bassó Ármin 1881-ben segítséget kapott *Küffer Béla* segédkönyvtárnok személyében. Lényeges szakmai előre lépést jelentett 1882-ben a cédulakatalógus bevezetése (betűrendes és szakkatalógus megvalósításával). Ugyancsak ki kell emelni, hogy az egyre növekvő állományt sújtó helyhiány csökkentése érdekében Ybl Miklós 1883-ban belső átalakításokat végzett a Sándor utcai régi pesti képviselőházban, számottevően javítva a könyvek elhelyezési lehetőségeit.

A könyvtári bizottság tagjai (1881–1884)

26. kép
Kiss Lajos (1814–1885)
a bizottság elnöke (1881–1884)

27. kép
Lánczy Gyula (1850–1911)
a bizottság jegyzője (1881–1884)

28. kép
Roman Sándor (1826–1897)
bizottsági tag (1881–1884)

29. kép
Rostaházy Kálmán (1836–1915)
bizottsági tag
(1881–1884)

Vágner József

bizottsági tag

Kép nélkül

Vágner József (1833–1910)
bizottsági tag
(1881–1884)

30. kép
Simonyi Iván (1838–1904)
bizottsági tag
(1881–1882. 10. 03.)

31. kép
Radvánszky Béla (1849–1906)
bizottsági tag
(1881–1882. 10. 03.)

32. kép
Mednyánszky Árpád (1848–?)
bizottsági tag
(1882. 10. 03.–1883. 10. 03.)

Mészáros Nándor

bizottsági tag

Kép nélkül

Mészáros Nándor (1837–1889)
bizottsági tag
(1882. 10. 03.–1883. 10. 03.)

33. kép
Grecsák Károly (1854–1924)
bizottsági tag (1883. 10. 03.–1884)

34. kép
Kiss Albert (1838–1908)
bizottsági tag (1883. 10. 03.–1884)

A bizottsági erőfeszítések gyümölcseként állapítható meg a könyvtár Országházon belüli komoly presztízsnövekedésének elérése: 1884 tavaszán a képviselőház új hivatali rendjében már önálló, a többi hivatallal egyenrangú egységként szerepel.[44]

A könyvtári bizottság saját munkáját 1884. május 10-i ülésén így értékelte:[45]

„A bizottság igyekezete úgy ezen ülésszak, mint az egész országgyűlési cyclus alatt első sorban oda irányult, hogy a könyvtár részére a törvényhozási munkásságnak tárgyát képező szakokban és kérdésekben az irodalmi segédanyag lehető teljességgel beszereztessék és a tisztelt háznak könnyen hozzáférhetőleg rendelkezésére álljon. Kiváló gondot fordított továbbá a bizottság arra, hogy a könyvtár a hazai és világirodalom remekművei, állandó becscsel biró termékei tekintetében tervszerűleg kiegészíttessék. E czélt megbízatásának tartama alatt nem csekély mérvben sikerült előmozdítania; igyekezete azonban főleg oda irányult, hogy szervezeti intézkedések által, melyeket e tekintetben a jövőre kihatólag tőn, az ily irányú fejlesztés lehetőleg biztosittassék. Megrendelte az összes hazai s a legkitűnőbb külföldi szemléket és folyóiratokat […] Különös figyelmünk tárgyát képezte a könyvtári szolgálatnak olyatén szervezése, mely a könyvtár czélszerű berendezését, használatának könnyűségét, anyagának áttekinthetését fejleszsze és lehetőleg a jövőre is biztosítsa.”

A könyvtári bizottság az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban

A vizsgált időszakban az utolsó három éves ciklus első ülésszakára a bizottságokat 1884. október 6-án választották meg a honatyák. A könyvtári bizottságot a következő tagok alkották: Kiss Lajos, *Nemény Ambrus*, *Beksics Gusztáv*, *Fenyvessy Ferenc*, *Orbán Balázs*, Roman Sándor.[46] Közülük az utóbbi négy végig a bizottság tagja maradt három éven, azaz három ülésszakon át. Nemény Ambrus csak az első ülésszakban, 1885. október 3-ig szerepelt a testületben.[47] Helyére ekkor az előző ciklusból már ismert Rostaházy Kálmán lett bizottsági tag a második és a harmadik ülésszakban. Kiss Lajos újraválasztott bizottsági elnök viszont 1885. december 26-i elhunytáig tudta csak betölteni vezető funkcióját. A téli parlamenti szünetet követően két hónap múlva választották be a bizottságba[48] és az elnöki tisztségbe is az első könyvtári bizottság egykori tagját, Szontagh Pált, aki csak a fennmaradó ülésszakra vállalta az elnökséget, mert a harmadik ülésszak elején, a megválasztását követően, 1886. szeptember 25-én bizottsági tagságáról is lemondott.[49] Őt az elnöki poszton, 1886. október 13-án *Zichy Antal* követte.[50] A ciklus során változás történt a bizottsági jegyző személyében is: a második és harmadik ülésszakban, 1885. október 3-tól 1887-ig a tagként tovább tényked Beksics Gusztáv helyett, *Pulszky Károly* (a korábbi bizottsági tag, Pulszky Ferenc másik fia, illetve Pulszky Ágost korábbi jegyző testvéröccse) látta el a fontos jegyzői tisztség teendőit. Az alábbiakban az 1884–1887. évi ciklusban lehetőséget kapó új tagok lényegesebb adatait ismertetjük.

Zichy Antal (1823–1898) az első két ülésszakban elnökként működő Kiss Lajos, illetve Szontágh Pál után a harmadik ülésszakban vezette a bizottságot. Jogot végzett a pesti egyetemen. Országgyűlési képviselő 1848–49-ben, 1861-ben, 1865-től 1868-ig, 1872-től 1875-ig, 1884-től 1887-ig. 1891-től haláláig főrendiházi tag. 1866-tól a Kisfaludy Társaság, 1870-től az Akadémia levelező, 1877-től tiszteleti, 1883-tól igazgatósági tagja, 1892-től I. osztályának elnöke. Az Országos Képzőművészeti Társaság választmányának is tagja. Történelmi és szépirodalmi munkássága jelentős.

A történész, jogász, politikus Beksics Gusztáv (1846–1906) az első ülésszak jegyzője hittudományi tanulmányok után elhagyja a papi pályát, majd újságíróként jogi végzettséget szerez. 1874-ben ügyvédi vizsgát tesz, de már 1869-től ír regényeket, színműveket, verseket, és francia, olasz, spanyol műfordításai jelennek meg. Több lapnak dolgozott, cikkeit sok (15–20-féle) lap közli. 1884-től 10 évig országgyűlési képviselő. 1894-től 1896-ig a Miniszterelnökségen miniszteri tanácsos. 1896-tól a *Magyar Nemzet*, 1905-től haláláig a *Budapesti Közlöny* szerkesztője. Számos történelmi, politikai és közjogi témájú könyvét kiadták.

Beksics utódaként a második–harmadik ülésszakban Pulszky Károly művészettörténész (1853–1899) a bizottsági jegyző. Kezdeti orvosi, majd művészettörténeti tanulmányok után Lipcsében bölcsészdoktorátust szerez. 20 éves korától részt vesz a magyar tudományos életben. 1873-tól 1881-ig az Iparművészeti Múzeum őre, 1881-től 1884-ig az *Archeológiai Értesítő* szerkesztője. 1883-tól az Akadémia levelező tagja. 1884-től az Országos Képtár igazgatója és 1884-től 1892-ig országgyűlési képviselő. Szakirodalmi munkássága önálló művek, tanulmányok és cikkek terén egyaránt jelentős.

Fenyvessy Ferenc (1855–1903) a jogi diploma megszerzése után Pápa képviselőtestületének és törvényhatósági bizottságának tagja, Veszprém vármegye tiszteletbeli ügyésze. 1874-től 1892-ig a *Pápai Lapok* egyik szerkesztője és tulajdonosa. 1891-ben a *Magyar Ujság* című politikai napilap egyik alapítója és szerkesztője. 1881-től 1898 áprilisáig országgyűlési képviselő, 1898 áprilisától haláláig Veszprém vármegye főispánja. Több könyvet írt, és számos cikke jelent meg köz-, illetve felsőoktatási, valamint művészeti témákban.

Báró Orbán Balázs (1829–1890) író, néprajzkutató egyetemi tanulmányai befejezése előtt külföldre távozott, bejárta a Közel-Keletet, Kis-Ázsiát, a török és a görög vidéket (ezt dokumentálta *Utazás Keleten* című hatkötetes könyvében). 1859-ben hazatér. Az 1860-as években főjegyző, majd a Székelyföld minden települését végigtanulmányozva 1868 és 1873 között kiadja a *Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból* című, szintén hatkötetes fő művét. 1872-től 1890-ig országgyűlési képviselő. 1888-tól az Akadémia levelező tagja. Jó néhány könyvet, szakfolyóiratokban megjelent történelmi tanulmányt és cikket írt ellenzéki lapokba.

Nemény Ambrus (1852–1904) hírlapíró és politikus külföldi tanulmányok után a budapesti egyetemen jogi doktorátust szerez, majd a *Pester Lloyd* című napilap, 1887-től pedig a *Budapesti Szemle* munkatársa. 1882-től a fővárosi törvényhatósági bizottság tagja, 1884-től haláláig országgyűlési képviselő. Egyidejűleg több gazdasági vállalat vezetőségének tagja

és 1904-ig a Gyáriparosok Országos Szövetségének igazgatója. 1889-től 1901-ig a *Pesti Napló* című napilap főszerkesztője. Történelmi, államjogi könyveket (ezek közül több külföldön jelent meg) és történelmi, politikai, közgazdasági, pénzügyi tanulmányokat írt különböző szakfolyóiratokba.

Az 1869–1887. közötti időszak hatodik, 1884–1887. közötti ciklusában még mindig küzdeni kell az első bizottsági időszakban, 1870-ben megszerzett 450 forintnyi éves pénzügyi költségvetési ellátmány biztosításáért. Beksics Gusztáv bizottsági jegyző-előadó a képviselőház 1884. október 26-i ülésén így érvelt: *„a képviselőház könyvtárát tovább kell fejleszteni azon már is szélesebb alapon, a melyen eddig fejlődött, de a mely jelentékeny pénzerőt igényel […]”,* mert *„a társadalmi és politikai irodalom termékeinek összegyűjtése egyetlen közkönyvtárnak sem áll annyira hivatásában, mint épen a képviselőház könyvtárának. E szakokban a képviselőház könyvtárának teljesnek kell lennie.”*[51]

A ház elfogadta a ciklus első és második ülésszakában a bizottság javaslatát, azonban a harmadik ülésszakban, 1887. május 16-án a könyvtári bizottság tiltakozott a burkolt költségvetési csökkentés miatt: „ *[…] a képviselőház gazdasági bizottsága* (amelynek elnöke a képviselőház elnöke volt – J. K.) *a külföldi parlamenti iromány szállítási költségeit, ugy nemkülönben a könyvtári czímjegyzék második pótfüzetének nyomtatási költségeit […] az eddigi gyakorlattal ellentétben a könyvtár javadalmának terhére utalványozta, mi által a könyvtár tulajdonképi czéljaira fordítandó összeg tetemesen megcsökkent. A könyvtári bizottság, mely a könyvtár érdekeit és a képviselőház tagjainak a könyvtárral szemben való igényeit legjobban ismeri, nem tarthatja helyesnek a gazdasági bizottságnak, a ház és a könyvtári bizottság megkérdezése nélkül való oly intézkedését, mely a képviselőház által a könyvtárnak könyvvásárlásra és kötésre megszavazott javadalmát a gyakorlat és a ház határozata ellenére csökkenti”,*[52] ezért *„van szerencsénk kérni a tisztelt házat, méltóztassék […] elfogadni a könyvtári bizottságnak azon javaslatát, hogy a külföldi parlamenti irományok szállítási költségei és a czímjegyzékek nyomtatási költségei jövőben ne a könyvtári javadalom terhére utalványoztassanak.”*[53]

Öt nap múlva, a képviselőház 1887. május 21-i ülésén a honatyák ezt a javaslatot vita nélkül elfogadták,[54] tehát a belső csatát a könyvtári bizottság nyerte meg.

A könyvtári bizottság tagjai (1884–1887)

35. kép
Kiss Lajos (1814–1885)
a bizottság elnöke
(1884–1885. 12. 26.)

36. kép
Szontagh Pál (1820–1904)
a bizottság elnöke
(1886. 02. 24.–1886. 09. 23.)

37. kép
Zichy Antal (1823–1898)
a bizottság elnöke
(1886. 10. 13.–1887)

38. kép
Beksics Gusztáv (1847–1906)
a bizottság jegyzője (1885. 10. 03-ig, utána tag 1887-ig)

39. kép
Pulszky Károly (1853–1899)
a bizottság jegyzője (1885. 10. 03.–1887)

40. kép
Fenyvessy Ferenc (1855–1903)
bizottsági tag (1884–1887)

41. kép
Orbán Balázs (1829–1890)
bizottsági tag (1884–1887)

42. kép
Roman Sándor (1826–1897)
bizottsági tag (1884–1887)

43. kép
Neményi Ambrus (1852–1904)
bizottsági tag (1884–1885. 10. 01.)

44. kép
Rostaházy Kálmán (1836–1915)
bizottsági tag (1885. 10. 01.–1887)

Összegezve az első két évtized könyvtári bizottságának legfontosabb jellemzőit: a bizottsági tagok első, alakuló ülésükön – a többi bizottsághoz hasonlóan – általános többséggel elnököt és jegyzőt választottak, erről a bizottság elnöke köteles volt tájékoztatni a képviselőház elnökét, aki a soron következő képviselőházi ülésen a bizottsági tisztségviselőket hivatalosan is bejelentette. A bizottság feladatait, jogait és kötelességeit ebben az időszakban a házszabályok írták elő. Ennek értelmében folyamatosan ellátta a könyvtár irányító-vezető funkcióját: összeállította és elfogadtatta az intézmény költségvetését, a különböző működési szabályokat, intézte a könyv- és folyóirat-megrendeléseket, utasította a könyvtárkezelőt, 1875-től pedig a könyvtárnokot a feladatok végrehajtására. A teljes könyvtári rendet – a helyviszonyok kialakításától a létszám biztosításáig – meghatározta: minden fontosabb szakmai és gazdasági kérdésben állást foglalt, s az általa előírt szabályok, feladatok végrehajtását ellenőrizte is. A bizottság ülésszakonként köteles volt a Háznak jelentést tenni saját munkájáról, illetve a könyvtár tevékenységéről és használatáról.

A parlament könyvtári bizottságának első két évtizede a nehézségek leküzdésének időszaka volt. Küzdeni kellett a könyvek, illetve a Képviselőházi Könyvtár elhelyezésének biztosításáért, kezelési rendszerének kialakításáért és megerősítéséért, a költségvetési keret szinten tartásáért, a felügyeletet ellátó bizottság állandósításáért, a könyvtárkezelő személy, majd állandó személyzet elfogadásáért, a könyvtárnak a többi országgyűlési hivatallal azonos szintre emeléséért, jelentős nagykönyvtárrá fejlesztéséért és a képviselői közöny ellen is. A harcot – az átmeneti kudarcok ellenére – a tudományos-kulturális életben jártas bizottsági tagok a bizottsági elnökök és jegyzők vezetésével végül is sikeresen vívták meg. A könyvtárt irányító-felügyelő testület összesen nyolc évtizedig állt fenn, a Képviselőházi Könyvtár pedig Országgyűlési Könyvtár néven az egyik legnagyobb országos tudományos szakkönyvtárrá fejlődött, s ebben a kezdeti könyvtári bizottság jelentős érdemeket szerzett.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. Ezt a dátumot a mai vezetés alapításnak fogadta el, így az Országgyűlési Könyvtár 2018 novemberében ünnepelte fennállásának 150. évfordulóját, nem érdektelen tehát e neves kulturális intézményünket megszervező képviselőházi testület göröngyös kezdeti tevékenységének részletesebb bemutatása.
2. Összefoglaló áttekintéssel lásd: JÓNÁS Károly. A képviselőház könyvtári bizottságának működése (1867–1918) == Magyar Könyvszemle, 110. (1994) 4., p. 389–403. ISSN 0025-0171 és JÓNÁS Károly – VEREDY Katalin. Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995. Budapest: Magyar Országgyűlés, 1995. 492 p. című kötet erre vonatkozó fejezetét (30–61. p.)
3. CV. országos ülés, 1867. marczius 18-dikán == Képviselőházi Napló, 1865–1869. 3. köt. p. 335.
4. Lásd uo.
5. 15. országos ülés 1869. május 24-én == Képviselőházi Napló, 1869–1872. 1. köt. p. 158.
6. Határozat a a képviselőház ügyeinek kezelésére szükséges hivatalok rendezése iránt == Képviselőházi Irományok, 1869–1872. 1. köt. 27. sz., p. 68–69.
7. A házbeliek így nevezték a kívülről érkező olvasókat.
8. 16. országos ülés 1869. május 25-én == Képviselőházi Napló, 1869–1872. 1. köt. p. 193.
9. 92. országos ülés 1869. deczember 21-dikén == Képviselőházi Napló, 1869–1872. 4. köt. p.165.
10. Uo.
11. 244. országos ülés 1870. november 30-kán == Képviselőházi napló, 1869–1872. 11. köt. p. 200.
12. 121. országos ülés 1870. február 15-dikén == Képviselőházi napló, 1869–1872. 5. köt. p. 349.
13. Lásd uo.
14. 153. országos ülés 1870. márczius 26-án == Képviselőházi napló, 1869–1872. 7. köt. p. 194.
15. Jelentése a képviselőház könyvtári bizottságának az első könyvbeszerzés és a leendő könyvtár ideiglenes elhelyezése tárgyában. == Képviselőházi Irományok, 1869–1872. 4. köt. 377. sz., p. 75–85.
16. A pontos darabszám – a következetlen és elnagyolt címleírások miatt – nem állapítható meg.
17. 220. országos ülés 1870. julius 27-ikén == Képviselőházi napló, 1869–1872. 10. köt. p. 323.
18. Természetesen a világirodalomba (ez alatt itt szakirodalomra kell gondolni) a magyart is beleértette.
19. 235. országos ülés 1870. october 27-ikén == Képviselőházi napló, 1869–1872. 11. köt. p. 74.
20. Jelentése a gazdasági bizottságnak, f. é. oktober hó 31-én tartott üléséből. == Képviselőházi Irományok, 1869–1872. 7.

köt. 655. sz., p. 32.

21. 458. országos ülés 1872. márczius 11-én == Képviselőházi napló, 1869–1872. 22. köt. p. 278–280.
22. Jelentése a könyvtári bizottságnak, a Ghyczy féle könyvtár átvétele és elhelyezése tárgyában. == Képviselőházi Irományok, 1869–1872. 15. köt. 1434. sz., p. 331–332.
23. Részletesen lásd: JÓNÁS Károly. Az Országgyűlési Könyvtár névváltozásai. == Könyvtáros, 35. (1985) 9., p. 555–556.
24. 9. országos ülés 1872. september 13-án == Képviselőházi napló, 1872–1875. 1. köt. p. 41.
25. 10. országos ülés 1872. september 14-én == Képviselőházi napló, 1872–1875. 1. köt. p. 43.
26. A képviselőház könyvtári bizottságának jelentése a képviselőház könyvtárának felállítása és kezelése tárgyában == Képviselőházi Irományok, 1872–1875. 9. köt. 492. sz., p. 34.
27. Részletesen lásd: JÓNÁS Károly. A magyar képviselőház első könyvtárnokai. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 28. = 64. (2018) 3. sz., p. 421.
28. A képviselőház házszabályai. Budapest:[s. n.], 1875. p. 39.
29. Uo. 78. p.
30. Lásd a 27. sz. jegyzetet.
31. 9. országos ülés 1875. september 8-án == Képviselőházi napló, 1875–1878. 1. köt. p. 40.
32. Az állandó bizottságoknál az éves ülésszakok elején újraválasztották a bizottsági tagokat.
33. A képviselőház könyvtári bizottságának jelentése, a képviselőház könyvtárának költségvetése tárgyában, az 1875-8. országgyűlés első ülésszakára. == Képviselőházi Irományok, 1875–1878. 1. köt. 6. sz., p. 19.
34. Jelentése, a könyvtári bizottságnak, a képviselőház könyvtárában levő könyvek használati módját illetőleg. == Képviselőházi Irományok, 1875–1878. 1. köt. 14. sz., p. 38–40.
35. 8. országos ülés 1878. évi október hó 30-án == Képviselőházi napló, 1878–1881. 1. köt. p. 52.
36. 13. országos ülés 1878. évi november hó 9-én == Képviselőházi napló, 1878–1881. 1. köt. p. 134.
37. 149. országos ülés 1879. évi október hó 8-án == Képviselőházi napló, 1878–1881. 7. köt. p. 211-212.
38. A képviselőház könyvtári bizottságának jelentése, a képviselőház könyvtárának költségvetése tárgyában, az 1878-80. országgyűlés első ülésszakára. == Képviselőházi Irományok, 1878–1881. 1. köt. 21. sz., p. 95–96.
39. 7. országos ülés 1881. évi október hó 6-án == Képviselőházi napló, 1881–1884. 1. köt. p. 30.
40. 122. országos ülés 1882. évi október hó 5-én == Képviselőházi napló, 1881–1884. 7. köt. p. 4.
41. 125. országos ülés 1882. évi október hó 11-én == Képviselőházi napló, 1881–1884. 7. köt. p. 23.
42. 256. országos ülés 1883. évi október hó 3-án == Képviselőházi napló, 1881–1884. 13. köt. p. 15.
43. Lásd a Főrendiházi Évkönyv, 1900, 1902 és 1907-es kötetének rávonatkozó adatait.
44. A gazdasági bizottság jelentése, a képviselőház hivatalai és szolgaszemélyzetének szervezéséről, ugyanezek fizetése, illetőleg bére, nyugdíjaztatása s egyéb illetményeiről. == Képviselőházi irományok, 1881–1884. 22. köt. 877. sz., p. 42–43.
45. A képviselőház könyvtári bizottságának jelentése, a képviselőház könyvtárának az 1881/84-iki országgyűlés harmadik ülésszaka alatt történt gyarapodásáról és számadásairól. == Képviselőházi irományok, 1881–1884. 22. köt. 878. sz., p. 48.
46. 7. országos ülés 1884. évi október hó 7-én == Képviselőházi napló, 1884–1887. 1. köt. p. 24.
47. 133. országos ülés 1885. évi október hó 3-án == Képviselőházi napló, 1884–1887. 7. köt. p. 24.
48. 191. országos ülés 1886. évi február hó 24-án == Képviselőházi napló, 1884–1887. 9. köt. p. 268.
49. 269. országos ülés 1886. évi szeptember hó 25-én == Képviselőházi napló, 1884–1887. 13. köt. p. 20.
50. 280. országos ülés 1886. évi október hó 14-én == Képviselőházi napló, 1884–1887. 13. köt. p. 258.
51. 24. országos ülés 1884. évi november hó 26-án == Képviselőházi napló, 1884–1887. 1. köt. p. 292.
52. A képviselőház könyvtári bizottságának jelentése, a képviselőház könyvtárának az 1884-87-iki országgyűlés harmadik ülésszaka alatt történt gyarapodásáról és számadásairól. == Képviselőházi Irományok, 1884–1887. 24. köt. 759. sz., p. 212.
53. Uo. 213. p.
54. 371. országos ülés 1887. évi május hó 21-én == Képviselőházi napló, 1884–1887. 16. köt. p. 463.

Az arcképek forrása

1. Vasárnapi Ujság, 1878. 08. 25. 533. p.
2. Vasárnapi Ujság, 1880. 03. 14. 161. p.

3. Országgyűlési emlékkönyv, 247. p.
4. Vasárnapi Ujság, 1874. 08. 16. 513. p.
5. Sarkady István: Hajnal. Arcképalbum, 1873.
6. Vasárnapi Ujság, 1868. 01. 26. 37. p.
7. Képviselőházi Irományok, 1869–1872. 4. köt. 377. sz., p. 75–85.
8. Vasárnapi Ujság, 1870. 05. 15. 241. p.
9. Vasárnapi Ujság, 1878. 08. 25. 533. p.
10. Vasárnapi Ujság, 1878. 12. 22. 805. p.
11. Vasárnapi Ujság, 1880. 03. 14. 161. p.
12. Országgyűlési emlékkönyv, 247. p.
13. Vasárnapi Ujság, 1901. 09. 22. 613. p.
14. Vasárnapi Ujság, 1881. 02. 06. 81.p.
15. Vasárnapi Ujság, 1878. 12. 22. 805. p.
16. Vasárnapi Ujság, 1901. 09. 22. 613. p.
17. Vasárnapi Ujság, 1892. 03. 06. 173. p.
18. Vasárnapi Ujság, 1889. 04. 14. 233. p.
19. Vasárnapi Ujság, 1880. 09. 26. 637. p.
20. Vasárnapi Ujság, 1889. 12. 01. 777. p.
21. Westungarischer Weinbergsbote, 1904. 13. sz. 1. p.
22. Magyarország és a Nagyvilág, 1881. 02. 13. 1. p.
23. Familia, 1893. 5. sz. 49. p.
24. Vasárnapi Ujság, 1878. 12. 22. 805. p.
25. Vasárnapi Ujság, 1883. 04. 15. 236. p.
26. Borsos József: Képviselői arcképgyűjtemény 1865–1867.
27. Vasárnapi Ujság, 1911. 01. 29. 84. p.
28. Familia, 1893. 5. sz. 49. p.
29. Szabadelvű Naptár, 1885. 253. p. (OSZK DKA)
30. Westungarischer Weinbergsbote, 1904. 13. sz. 1. p. (OSZK DKA)
31. Vasárnapi Ujság,1895. 01. 27. 49. p.
32. Ellinger Ede korabeli fotója
33. Vasárnapi Ujság, 1889. 03. 31. 204. p.
34. Vasárnapi Ujság, 1891. 07. 19. 468. p.
35. Borsos József: Képviselői arcképgyűjtemény 1865–1867.
36. Vasárnapi Ujság, 1868. 01. 26. 37. p.
37. Vasárnapi Ujság, 1897. 06. 06. 364.p.
38. Vasárnapi Ujság, 1902. 03. 23. 180. p.
39. Vasárnapi Ujság, 1899. 07. 23. 503. p.
40. Vasárnapi Ujság, 1889. 03. 24. 188. p.
41. Vasárnapi Ujság, 1890. 04. 27. 265. p.
42. Familia, 1893. 5. sz. 49. p.
43. Vasárnapi Ujság, 1902. 03. 23. 181. p.
44. Szabadelvűpárti Naptár, 1885. 253. p. (OSZK DKA)

Beérkezett: 2020. január 29.

OSZK „Földabrosz”

„Földabrosz”néven új digitális tartalomszolgáltatást indított
az Országos Széchényi Könyvtár
https://foldabrosz.oszk.hu/

Célunk sokrétű gyűjteményünk közkinccsé tétele a lehető legszélesebb körben, kiemelt figyelemmel a középiskolai és a felsőfokú oktatásban részt vevők, valamint a kutatók igényeire. Folyamatosan bővülő adatbázisunk jelenleg csaknem ezer, 1850 előtt nyomtatott hazai és külföldi térképet tartalmaz, amelynek jelentős része a 18. században készült, de több 17. századi kiadás is gazdagítja a könyvtárunk alapítójától, gróf Széchényi Ferenctől (1754–1820) származó gyűjteményt. A Földabrosz szolgáltatást folyamatosan bővítjük Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtárunk változatos gyűjteményének további részeivel, azonos nevű térképtörténeti blogunk pedig megújul, s a későbbiekben az oldal szerves részét alkotja majd.

Forrás: http://www.oszk.hu/hirek/foldabrosz-hirek, https://foldabrosz.oszk.hu/ 2020. augusztus 28.

A norvég csoda nyomában – avagy hogyan jött létre az első elektronikus nemzeti könyvtár Európában

RADÓ Rita

Bevezető

Norvégia nemzeti könyvtára az elsők között ismerte fel, hogy a könyvtári gyűjtemények és a digitális technikák közötti kapcsolat új szakaszba lépett. A legfontosabb kérdés már nem az, hogy a felhasználók digitális kommunikáció útján hozzáférjenek a katalógusokhoz, hanem sokkal inkább az, hogy a gyűjtemények tartalmát elérhetővé tegyék az interneten keresztül. Az európai nemzeti könyvtárak közül a norvég nemzeti könyvtár elsőként valósítja meg gyűjteményének teljes digitalizálását. A norvég modell – tervszerűsége, a változásokhoz való rugalmas és gyors alkalmazkodása és együttműködési gyakorlatai miatt – a közgyűjtemények számára követendő példa lehet.

A Norvég Nemzeti Könyvtár honlapján olvasható, 2013-ban megjelent közlemény alapján *a könyvtár teljes gyűjteményét digitalizálni kívánja, hogy a nemzet „memóriabankjaként" a digitális tartalmakat archiválja, és mindenki számára bármikor, bárhonnan elérhetővé tegye. Az archiválás és a felhasználás lehetőségeinek növelése érdekében a digitalizált tartalmakat metaadatokkal és azonosítókkal is gazdagítják. Külön figyelmet fordítanak arra, hogy a tartalmat vonzó formában tegyék közzé. A Norvég Nemzeti Könyvtár megállapodik a kiadókkal arról, hogy a lehető legtöbb tartalom digitális formájú tárolását biztosíthassa, együttműködik gazdasági és szakmai partnerekkel, és amennyiben a tartalom nem áll köztulajdonban, szerződik a jogbirtokosokkal. A könyvtár lehetővé teszi, hogy a kiadók elektronikus formában közvetlenül elhelyezhessenek szerzői jogok által már nem védett digitális tartalmakat a könyvtár megfelelő felületein. A hozzáférés megkönnyítése érdekében a könyvtár gyűjteménye a keresőmotorok és a legfontosabb portálok számára látható lesz. A számítógépes keresést metaadatok és tartalom szerint is biztosítják. A teljes elektronikus gyűjtemény a könyvtárban helyben is használható lesz.*[1]

Mik azok a körülmények, melyek azok a stratégiai vezérfonalak, amik lehetővé tették ennek a grandiózus tervnek a megvalósítását, és elősegítették, hogy a norvég nemzeti könyvtár (törvényi keretek között) modern elektronikus nemzeti könyvtárrá váljon?

A Norvég Digitális Könyvtár[2] koncepciója a 2000-es évek elején fogalmazódott meg.[3] A fejlesztési terv elsődleges feladata az volt, hogy az ország összes könyvtártípusában a felhasználói szolgáltatások bővülése érdekében közös keretet nyújtson a digitalizálási, licenszelési, portálfejlesztési tervek megvalósulásához Későbbiekben a teljes közgyűjteményi szektor bevonását tervezték.[4]

A közgyűjteményi digitalizálással kapcsolatban az egyik legfontosabb kérdés mindig az, hogy az olvasók – megfelelő módon – elérik-e a digitális tartalmakat. Az optimális megoldás megvalósításához a műszaki/technikai, pénzügyi és jogi feltételeknek egyszerre kell teljesülniük. A norvég nemzeti könyvtár abban a szerencsés helyzetben van, hogy már a 2000-es évek elején mindhárom feltétel teljesüléséhez megkapta a megfelelő politikai támogatást. A nemzeti kulturális örökség megőrzésére és terjesztésére vonatkozó kormányzati nemzeti stratégiában azóta is központi szerepet játszik a Nemzeti Könyvtár.[5] A könyvtár honlapján örvendetes hírként olvashattuk, hogy a 2018-as kormányzati költségvetés szerint ismét komoly összegű támogatásban részesült az intézmény. *Svein Arne Tinnesand* főosztályvezető elmondta, hogy az összeget ismét a fejlesztésre és innovációra fordították.[6]

Stratégiai dokumentumok és a digitalizálás

Az elmúlt 15 évben a nemzeti könyvtár stratégiai dokumentumaiban is központi szerepet kapott a dokumentumok digitalizálási lehetőségének megteremtése, a munkafolyamatok előkészítése és a digitalizálás. 2005 és 2006 folyamán három nagyon lényeges stratégiai dokumentum született, melyek lehetővé tették, hogy a Norvég Nemzeti Könyvtár digitális nemzeti könyvtárként működjön, és ezzel kulcsszerepet játszszon az ország digitális könyvtári szolgáltatásában.[7]

Az első meghatározó dokumentum 2005 februárjában jelent meg a *Digitale nasjonalbibliotek – Strategimanifest 2005* (Digitális Nemzeti Könyvtár – stratégiai manifesztum 2005) címmel. A stratégiai dokumentum elsősorban a felhasználók igényeire összpontosított, illetve kiemelte, hogy a nemzeti könyvtárnak hozzáférést kell biztosítania a birtokában lévő dokumentumok által nyújtott gazdag és változatos tartalmakhoz. Mindezzel hozzájárul a teljes norvég könyvtári közösség szolgáltatásainak fejlesztéséhez és megújításához. Egyúttal továbbra is hangsúlyozta az oktatás és a különböző kutatások megkönnyítésének fontosságát, továbbá azt is, hogy ezzel a könyvtár az összes felhasználói csoportot – a diákokat és kutatókat, az ország könyvtárait és az egész társadalmat – szolgálni kívánja. A digitalizálási projektnek nemzeti dimenziót kölcsönöz, hogy a program a teljes társadalmat célcsoportnak tekinti.

2005 decemberében a Nemzeti Könyvtár bemutatta második stratégiai dokumentumát, melynek címe *Tilgang til digitalt innhold i Nasjonalbiblioteket* (Hozzáférés a digitális tartalomhoz a Nemzeti Könyvtárban. Stratégiai dokumentum a Nemzeti Könyvtár gyűjteményének digitalizálására). Ebben fogalmazta meg a könyvtár először azt a kifejezett célját, hogy egy digitalizációs program keretében a könyvtár teljes gyűjteményét szeretné (valamennyi dokumentumtípust) digitalizálni. A stratégiai dokumentum arról is beszámolt, hogy a nemzeti könyvtár norvég nyelvű anyagának eddig csak jelentéktelen hányadát digitalizálták 2005-ig. (A 2005 év végi becslés szerint a könyvtár digitalizált állománya 100 000 hírlap, 570 óra film, 54 000 órányi rádióadás, 205 000 kép és hozzávetőlegesen 1000 kézirat volt.) Kiemelten fontosnak tartom felhívni a figyelmet arra, hogy 2005-ben a digitális dokumentumok gyűjteménye nem tartalmazott egyetlen könyvet vagy folyóiratot sem.

A harmadik stratégiai dokumentum 2006-ban jelent meg *Digitalisering av Nasjonalbibliotekets samling* (A Nemzeti Könyvtár gyűjteményének digitalizálása) címmel. Ebben a dokumentumban a hangsúly a „miért?"-ről a „hogyan?"-ra tolódott. A fókusz nem a könyvtári gyűjtemény digitalizálásának szükségességére, hanem a kitűzött cél megvalósítási lehetőségeire került. Azt vizsgálta, hogyan lehet az analóg gyűjteményt digitálissá tenni a gyakorlatban, és azt a leghatékonyabban szolgáltatni. Ezt követte a célok eléréséhez szükséges erőforrások rangsorolása. A stratégiai dokumentum különösen fontos eredményének tartom, hogy a gyakorlati megvalósítási lehetőségek áttekintése után a korábbi nagy volumenű elképzeléseket a konkrét implementálás leírásában mérsékelték. Ezt kiegészítették egy prioritási listával, melyet csatoltak a stratégiai dokumentumhoz. Véleményem szerint igen figyelemreméltó, hogy a lehetőségek pontos mérlegelése után az eredeti elképzeléseket moderálva változtattak a terveken, és ezzel megteremtették egy hatékony digitalizálási projekt megvalósításának reális lehetőségét.

A Nemzeti Könyvtár teljes gyűjteményének szisztematikus digitalizálása hivatalosan – egy ünnep-

ség keretén belül – 2006. március 29-én vette kezdetét.[8] Ugyanazon a napon jelent meg *Vigdis Moe Skarstein*nek, a könyvtár egyik munkatársának cikke, amelyben kijelentette, hogy a Nemzeti Könyvtár célja az, hogy „az első legyen Európában, ahol minden megtalálható számítógépen".[9] A nagyszabású digitalizálási projekt keretében végzett munka jelentősen hozzájárul az interneten fellelhető norvég digitális tartalom mennyiségének növekedéséhez. Mivel azonban a felhasználók továbbra is inkább az olyan nagyobb internetes keresőmotorokat szeretik használni, mint például a Google vagy a Yahoo, ezért a Nemzeti Könyvtár mind a hazai, mind a nemzetközi keresőmotorokban kereshetővé tette a digitalizált dokumentumok metaadatait és a tartalmakat is. Ez a kezdeményezés azonban nem zajlott zökkenőmentesen, hiszen az új dokumentumok ilyen szintű nyilvános elérésének lehetővé tétele feltételezi a jogtulajdonosokkal kötött megállapodásokat is, amelyek többnyire valamilyen finanszírozási modellt is tartalmaznak. Ez a kérdés és a lehetséges válaszok azonban 2006-ban még nem voltak terítéken Norvégiában. A működőképes modell kidolgozása még egy kis ideig váratott magára, de mindezzel együtt a fenti három stratégiai dokumentumban megfogalmazott ambiciózus tervet gyors és konkrét eredmény követte.

A nemzeti könyvtár egyre növekvő, komoly digitális gyűjteményéről számol be a *Storting* (Norvégia legfőbb törvényhozó testülete) részére egy későbbi – 2008–2009-es – stratégiai dokumentum *St.meld. nr. 24 (2008–2009) Nasjonal strategi for digital bevaring og formidling av kulturarv* (Nemzeti stratégia a digitális örökség megőrzésére és terjesztésére) címmel: a norvég Nemzeti Könyvtár digitális gyűjteménye 2009-ben 90 000 könyv, 200 000 újság, 3100 óra film, 250 000 órányi rádióadás, több mint 420 000 fotó és mintegy 23 000 kézirat.[10]

A digitalizálási terv irányadó elvei

Bár a digitalizálási stratégia általános célkitűzése, amint azt már korábban említettem, a norvég nemzeti könyvtár teljes gyűjteményének digitalizálása, természetesen itt is vannak prioritást élvező, kiemelt területek. A kiválasztási kritériumoknak három irányadó elvét határozták meg, melyek kijelölik, hogy a gyűjtemény mely területei kerülnek digitalizálásra.

Az első ilyen irányadó elv részben *pragmatikus,* részben *technikai* jellegű. A könyvtár a legrégebbi anyagait digitalizálja először, melyeket rögtön közkincsként elérhetővé is tesz. Az újságok esetében a legkeresettebb példányok élveznek elsőbbséget. A fotódokumentumok körében az adományozott, illetve letétbe helyezett példányok digitalizálásával kezdik a munkát, míg a zenei dokumentumok digitalizálása terén elsőbbséget élveznek a veszélyeztetett hangformátumok.

A második irányadó elv – valamennyi dokumentumtípus esetében – *tematikus* jellegű. A digitalizálandó dokumentumok köre valamely híres író évfordulójához, nemzeti- és nemzetközi ünnepekhez köthető. Az ezzel kapcsolatos munkák több esetben is új szerepkörbe helyezték a nemzeti könyvtárat. Ennek köszönhető például az is, hogy 2007 óta az ország hivatalos nemzeti évfordulójának a nemzeti könyvtár a hivatalos szervezője, ami egyben új webes szolgáltatások létrehozását is igényelte. Az írói évfordulók esetében mindenképpen említést érdemel, hogy a 2006-os *Henrik Ibsen* emlékév alkalmából[11] készült hivatalos weboldalt átvette a nemzeti könyvtár, és a továbbiakban is az intézmény felel a szolgáltatás folytatásáért és bővítéséért. (A könyvtárnak saját gyűjteményéből összeállított weboldala van pl. Knut Hamsun íróról is.) Ezek a tematikus alapokon nyugvó digitalizálások lehetővé teszik, hogy a könyvtár gyűjteményét tágabb kontextusba helyezzék, különböző keretprogramokkal (előadások, bemutatók, kiállítások) és eseményekkel még vonzóbbá tegyék a felhasználók számára. A nemzeti könyvtár kulturális és ismeretterjesztő feladatait illetően ily módon a digitális nemzeti könyvtár jelentősége is egyre növekszik.

A digitalizálásra szánt anyagok kiválasztásának harmadik irányelve szerint fokozott figyelemmel kísérik az egyéni és intézményi *felhasználói igényeket*, amelyeket a digitalizálás igyekszik kielégíteni. Ez kiterjedhet a nemzeti könyvtár saját dokumentumain kívül akár más intézmények tulajdonában lévő digitalizálásra szánt anyagokra is.

Együttműködések

A nemzeti és nemzetközi együttműködésre törekvés mindig fontos jellemzője volt a norvég nemzeti könyvtár tevékenységének. Az intézmény már 2009-ben is több nemzetközi projektben vett részt (Európai Digitális Könyvtár, Europeana, TELplus). 2017. június 10-én egy igen előremutató nemzetközi együttműködésről szóló megállapodást írtak alá a Nigériai Nemzeti Könyvtárral; a megállapodás alapján a norvég nemzeti könyvtár digitalizálja a nigériai irodalmat.[12] A költségeket a két állam közösen fedezte. A nigériai fél az irodalmi művek begyűjtését, a norvég könyvtár a digitalizálást, a nigériai norvég

nagykövetség pedig a nigériai könyvek Norvégiába szállítását vállalta magára.
Aslak Sira Myhre, a Norvég Nemzeti Könyvtár akkori igazgatója hangsúlyozta, hogy a norvég könyvtár nem valamiféle fejlesztési segélyt akar nyújtani Nigériának, hanem egy kölcsönösen előnyös projektről van szó, amelyből a Norvég Nemzeti Könyvtár haszna az, hogy bővítheti idegennyelvű irodalmát. Mindkét fél bízik abban, hogy ez a példa nélkül álló konstrukció mintaként szolgál majd más országok számára is, és segít létrehozni egy „önálló afrikai digitális könyvtárat".
A nemzeti együttműködések közül a norvég műsorszóró társasággal (*Norsk rikskringkasting, NRK*) kötött együttműködési megállapodás a rádiós programok digitalizálásáról és a digitális anyag hosszútávú megőrzéséről mindenképpen említésre méltó. A rádiós anyag mintájára 2008-ban megkezdődött a televíziós műsorok adatfájlokba való átvitele és digitális formában való tárolása is. A digitalizálási együttműködési munkák költségeit 50–50%-ban fedezték a résztvevő intézmények.[13]

A „Norvég modell" – Digitális dokumentumok szerző jogi kérdései

A digitális formában történő hozzáférhetővé tétel legnagyobb akadálya sok esetben nem a technológiával, hanem a szerzői jogi kérdésekkel kapcsolatos. A jog ebben a tekintetben sajnos le van maradva a technikai lehetőségek fejlődéséhez képest. A digitális könyvtár munkájában és a digitális tartalmakhoz való hozzáférésben a Nemzeti Könyvtárnak meg kell felelnie a törvényben rögzített jogoknak és korlátozásoknak. A magyarországi joggyakorlathoz hasonlóan Norvégiában is a szerző halála után 70 év a szerzői jogok védelmi ideje. A védelmi idő lejárta előtt a mű másolatát csak a törvényes örökös hozzájárulásával lehet előállítani. 2007-ben némileg módosították a norvég szerzői jogi törvény könyvtárakra vonatkozó részét. A változtatások értelmében a Nemzeti Könyvtár az eredeti példányokról saját gyűjteménye számára megőrzés és archiválás céljából készíthet másolatokat. Az anyag megőrzése érdekében a könyvtár jogosult a digitalizálásra, de a digitális formátumú másolatok közzététele előzetes és konkrét megállapodás nélkül még ezután sem lehetséges.
A Norvég Nemzeti Könyvtár a digitális szerzői jogvédelem területén tett erőfeszítései következtében a jogi kérdések tisztázásában kulcsszereplővé vált. A digitális dokumentumok interneten történő terjesztése érdekében két projektet is indított, mindkét projekt célja a szerzői jogi védelem alatt álló anyagok jogtisztázása volt. Ugyanakkor hangsúlyozták, hogy ezek a projektek olyan tapasztalatok szerzésére is alkalmasak, amelyek a norvég szerzői jogi védelem alatt álló művek digitális terjesztésére vonatkozó jövőbeni megállapodásoknak is alapjául szolgálhatnak. Az első kezdeményezésük – 2007 márciusában – a *High North projekt* volt, melynek keretében különböző norvég írói/szerzői és kiadói társaságok[14] kötöttek megállapodást a Nemzeti Könyvtárral, hogy digitálisan is elérhetővé tegyék a szerzői jogi védelem alatt álló anyagokat. A közös projekt az eredeti tervek szerint 2008 szeptemberéig tartott volna, de a sikeres együttműködésre való tekintettel egy évvel meghosszabbították. A *High North* projekt keretében a Nemzeti Könyvtár számára lehetővé vált, hogy a szerzői jogi védelem alatt álló műveket is digitalizálják és hozzáférhetővé tegyék a könyvtár honlapján. A felhasználást azonban nagyon komolyan korlátozták. A dokumentumokat a felhasználók nem tölthették le, nem másolhatták saját eszközeikre, és a Nemzeti Könyvtár sem készíthetett a felhasználók számára nyomtatott példányokat. A Nemzeti Könyvtár a digitalizálásért felelt, a jogtulajdonos szervezetek pedig a jogok tisztázásáért. Ezenfelül a Nemzeti Könyvtár 200 000 NOK[15] összegű egyszeri díjat fizetett a jogtulajdonos szervezeteknek a művek hozzáférhetővé tételéért.
A *High North* projekt 2008-as értékelésekor bizonyosságot nyert a projekt sikere, mivel – egyéb pozitív eredmények mellett – igen magas számú online látogatottságot eredményezett. Ezért a nemzeti könyvtár egy új együttműködési projektet hozott létre *Bokhylla.no* néven, amely már kiterjesztett közös engedélyezésen alapult. Erre a szerzői jogi együttműködésre azért is volt szükség, mert azon szerzők, akik nem tagjai jogtulajdonosi szervezeteknek, kívül estek a korábbi megállapodáson. A projekt keretében digitalizálásra kerültek és elérhetővé váltak az 1790-es, 1890-es és 1990-es évek irodalmi művei.[17] Szerzői jogi szempontból az utolsó időszak irodalmának közzététele jelentette a problémát, hiszen az 1990-es évek irodalma szerzői jogi védelem alatt állt. A Kulturális és Egyházügyi Minisztérium ezért egy munkacsoportot hozott létre – melynek a nemzeti könyvtár is tagja volt –, hogy kialakítsanak egy fizetési modellt azon szerzők számára, akiknek műveit a nemzeti könyvtár a honlapján közzé kívánja tenni. A modell a kiterjesztett közös engedély egyik formájaként valósult meg, ami azt jelenti, hogy a felhasználók és a szerzők képviseletét végző szervezetek közötti megállapodások (feltételei) érvénye-

sülnek. Így minden szerzői joggal rendelkező munka közzétételének jogtisztázását egy kollektív szervezet által kötött megállapodással lehet rendezni. Ezért a nemzeti könyvtár 2009-ben megállapodást kötött a Kopinorral.[18] (A Kopinor egy olyan, Norvégiában működő jogtulajdonosi szervezet, amely számos norvég kiadó és szerző jogait képviseli – és megadhatja a jogtulajdonosok nevében a terjesztéssel kapcsolatos jogokat.) A Kopinorral kötött megállapodás alapján a nemzeti könyvtár digitális tartalmakat szolgáltatott a *Bookhylla.no*-n keresztül. (A *Bokhylla.no* utóbb integrálódott a nemzeti könyvtár katalógusába.) A *High North* projekthez hasonlóan ezek az anyagok is az interneten közzétehetőek és kereshetőek, de sem letölteni, sem kinyomtatni nem lehet őket. Előrelépést jelent azonban, hogy a felhasználók norvég IP-címek nélkül is kérhetnek hozzáférést speciális esetekben (elsősorban kutatási, oktatási és szakfordítási célú felhasználáskor). Ezekben az esetekben a hozzáférést rendszerint hat hónapos időtartamra biztosítják további hosszabbítás lehetőségével.[19]

A norvég jogkezelés esete azért is különleges, mert a megállapodásban a kormány aktívan részt vett, továbbá a szerzőket és a felhasználókat is képviselték szakmai szervezetek a tárgyalások során. Mind a Kulturális és Egyházügyi Minisztérium, mind pedig az Oktatási és Kutatási Minisztérium megerősítette, hogy hasonló kiterjesztett közös engedélyezésekre van szükség. A könyvtári szektor erre kétféle szabályozási elképzelést dolgozott ki: vagy egységes hozzáférést kellene biztosítani minden elektronikus anyaghoz, vagy differenciált hozzáférési szinteket kell kidolgozni a különböző felhasználói csoportok számára.[20] A Minisztérium nagyfokú felelősséget és tág hatáskört biztosított a nemzeti könyvtár számára, hogy kikísérletezze a megoldást a digitális anyagok terjesztésével kapcsolatos szerzői jogi kérdések rendezésére. Ez a politikai felhatalmazás és maga az a tény, hogy a nemzeti könyvtár korábban szerződést kötött a jogtulajdonosi szervezetekkel (a *High North* projekt és a *Bookhylla.no* projekt keretében), a nemzeti könyvtárat komoly résztvevővé tette a szerzői jogi védelem alatt álló anyagok digitális hozzáférhetőségére vonatkozó nemzeti jogi gyakorlat kialakításában, ezzel is megerősítve a nemzeti könyvtár kulcsfontosságú szerepét a digitalizálás területén.

Mobil-eszközök

A Norvég Nemzeti Könyvtár minden esetben szem előtt tartotta a technikai kihívásokhoz való alkalmazkodás szükségességét. A mobiltelefonok mint multimédiás eszközök és mint az internetelérés legalapvetőbb eszközei Norvégiában is igen elterjedtek. Ma már telefonokon végzik a legtöbb tranzakciót, és egy 2009-es adat szerint a mobiltelefonokat többször használták internetelérésre/adatletöltésre, mint telefonhívásra. Az emberek bárhol és bármikor szeretnének információhoz jutni, és ezt a megnövekedett információigényt a hagyományos eszközök már nem tudják kielégíteni. A mobiltelefonok elterjedése kapcsán felmerülő kérdésekre és kihívásokra a könyvtár a szolgáltatásainak bővítésével válaszolt.

A nemzeti könyvtár honlapja alapvető szerepet játszik a norvégiai online könyvtári szolgáltatásokban, így elérkezettnek látszott az idő arra, hogy a szolgáltatás elérését mobil eszközökre is kiterjesszék. A szolgáltatás bevezetésének első lépéseként kifejlesztették a mobileszközökön használható weboldal prototípusát: *m.nb.no.* Az így létrehozott weboldal széleskörű könyvtári szolgáltatásokat nyújtott a felhasználók számára, de a fejlesztés különlegessége mégis inkább abban állt, hogy a tesztelés folyamán – önkéntes regisztráció alapján – egy felhasználói közösségi hálózatot építettek ki, ahol olyan kereteket sikerült teremteni, hogy érdemben tudják vizsgálni és értékelni a felhasználási módokat, szokásokat. Mindez nemcsak azért volt nagyon fontos, mert mobilon is szolgáltathatóvá vált a könyvtár anyaga, hanem mert nagyon komoly visszajelzést kaptak a szolgáltatásaikkal kapcsolatban. Az önkéntes részvétel garantálta a visszajelzést. A mobilszolgáltatást preferálók érdemi visszajelzéseket adtak, blogbejegyzéseket írtak, chateltek egymással és a könyvtár dolgozóival, felbecsülhetetlen információkat átadva a könyvtárosoknak nem csupán a mobilszolgáltatásról, hanem a könyvtár tejes szolgáltatásáról is. A felmérés egyben értékelés is volt.[21]

A fejlesztők különös figyelmet fordítottak arra, hogy a mobil verzió ne csupán az asztali verzió egy hordozható kiadása legyen, hanem úgynevezett „elit kiadás", egy jól szelektált, szervezett, esztétikusan szerkesztett felhasználóbarát mobilváltozat.

Összegzés

A Norvég Nemzeti Könyvtár napjainkban is igen fontos szerepet tölt be a norvég digitális média rendszerében. Ezt a kulcsszerepet a jogtulajdonosi szervezetekkel kötött megállapodások, a más intézményekkel fenntartott partnerségi együttműködések, a digitális gyűjtemények létrehozása és szolgáltatása kapcsán érte el. A nemzeti könyvtár ezáltal nemcsak nemzet-

politikai célok megvalósításának fontos szereplőjévé, de komoly politikai partnerré is vált.

Az, hogy a Norvég Nemzeti Könyvtár állami intézmény, ebben a megközelítésben kiemelten fontos, hiszen ez egyúttal azt is jelenti, hogy Norvégiában a domináns médiabázist nem egy magánszervezet irányítja. A könyvtár mind a digitalizációs tevékenységek, mind a jogtulajdonosokkal kötött megállapodások terén nemzeti hatáskörrel rendelkezik – a norvég kormányt mint aktív résztvevőt vonják be a tárgyalásokba és megállapodásokba. Ez teszi az *NBdigital*-t nemzeti projektté a nemzetközi digitális média világában.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. Nasjonalbiblioteket [online]. Oslo: NB. [A Norvég Nemzeti Könytár honlapja] Hozzáférhető: https://www.nb.no/ [Megtekintve: 2020.07.07.]
2. Digitizing at the National Library [elektronikus dok.] == National Library of Norway [website]. [Oslo]: NB. Hozzáférhető: https://www.nb.no/en/digitizing-at-the-national-library/ [Megtekintve: 2020.07.07.]
3. NUYS,Carol van. The Norwegian Digital Library [elektronikus dok.]: Easy access to information and knowledge sources == World Library and Information Congress: 71th IFLA General Conference and Council: „Libraries - A voyage of discovery", August 14th – 18th 2005, Oslo, Norway. [Oslo]: IFLA, 2005. Hozzáférhető: https://archive.ifla.org/IV/ifla71/papers/120e-vanNuys.pdf [Megtekintve: 2020.07.07.]
4. NÉMETH Márton. Nemzeti nyelvű könyvtári e-könyvszolgáltatási keretrendszerek: Skandináv esettanulmányok itthoni tanulságokkal == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 64. (2017) 5., p. 247-251. Hozzáférhető: https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/973/10386 [Megtekintve: 2020.07.07.]
5. National strategy for digital preservation and dissemination of cultural heritage [elektronikus dok.]: Summary in English: Report No. 24 (2008–2009) to the Storting. [Oslo]: Norwegian Ministry of Culture, 2010. 19 p. Hozzáférhető: https://www.regjeringen.no/contentassets/f3f0e538cc704abda770db1ef2c5399b/en-gb/pdfs/stm200820090024000en_pdfs.pdf [Megtekintve: 2020.07.07.]
6. Nå åpner søknadsportalen [online]: Nasjonalbiblioteket åpner i dag søknadsportalen for utviklingsmidlene 2018. == Nasjonalbibliotket. Nyheter [web page]. [Oslo]: NB. Feltöltve: 2018.01.10. Hozzáférhető: https://kunnskapsbase.bibliotekutvikling.no/nyheter/na-apner-soknadsportalen/ [Megtekintve: 2020.07.07.]
7. TAKLE, Marianne. The Norwegian National Digital Library [online] == Ariadne, Issue 60. (2009). ISSN 1361-3200. Hozzáférhető: http://www.ariadne.ac.uk/issue/60/takle/ [Megtekintve: 2020.07.07.]
8. Ekkor digitalizálta a könyvtár az első könyvet.
9. SKARSTEIN, Vigdis Moe. Europas første med alt på data == Aftenposten [online]. Feltöltve: 29 March 2006 Hozzáférhető: https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/OrRIA/europas-foerste-med-alt-paa-data [Megtekintve: 2020.07.07.]
10. Ld. 5. hivatkozás
11. 2006-ban volt Henrik Ibsen (1828. március 20. – 1906. május 23.) halálának századik évfordulója.
12. Először Nigéria haussza, igbó és joruba nyelvű irodalmát teszik elektronikusan elérhetővé.
13. Kringkasting i en digital fremtid [elektronikus dok.]: St.meld. nr. 30 (2006-2007). [Oslo]: Det kongelige Kultur- og kirkedepartement, 169 p. Hozzáférhető: https://www.regjeringen.no/contentassets/66bafc2460d541d78c0b59c7761a58de/no/pdfs/stm200620070030000dddpdfs.pdf [Megtekintve: 2020.07.07.]
14. Norvég Kiadók Társasága, Norvég Szerzői Unió, Norvég non-fiction írók és fordítók egyesülete, Norvég kritikusok szövetsége és a Licensing and Collecting Society (LINO)
15. Norvég korona
16. A projekt hozzávetőlegesen 50 000 kötet digitalizálását jelentette. Mennyiségét tekintve lényegesen nagyszabásúbb, mint a High North projekt.
17. Bookshelf contract [online]: Contract regarding the digital dissemination of books (Bokhylla / The Bookshelf) between The National Library of Norway on the one hand, and Kopinor on behalf of the members of (…), on the other hand. == Kopinor [webpage]. Oslo: Kopinor, cop. 2020. Hozzáférhető: https://www.kopinor.no/articles/bookshelf-contract [Megtekintve: 2020.07.07.]
18. A projekt már lezárult. Korábban a hozzáférés igényléséhez szükséges nyomtatvány a könyvtár honlapján volt elérhető. A kitöltött és aláírt igényléseket a bokhyllatilgang@nb.no címre kellett elküldeni.
19. Libraries [elektronikus dok.]: Knowledge commons, meeting place and cultural arena in a digital age: Summary in English: Report No. 23 (2008–2009) to the Storting. [Oslo]: Norwegian Ministry of Culture, 2010. 18 p. Hozzáférhető: https://www.regjeringen.no/contentassets/6a7ad6f5ba584c8aafdc8bfa5cba86b1/en-gb/pdfs/stm200820090023000en_pdfs.pdf [Megtekintve: 2020.07.07.
20. HØIVIK, Jingru. Mobile digital library in the National Library of Norway == Library Hi Tech New [online], 28. (2011) 2., p. 1-8. DOI: 10.1108/07419051111135218 https://www.researchgate.net/publication/239781347_Mobile_Digital_Library_in_The_National_Library_of_Norway

Beérkezett: 2020. július 9.

KÖNYVSZEMLE

Információs műveltség és a könyvtárak a hamis hírek korszakában

A tanulmánykötet megszületését a 2016-os amerikai elnökválasztás kapcsán tapasztalt jelenségek ihlették. Az Egyesült Államokban drámai módon merül fel az információs műveltség hiányát kiaknázó manipuláció ereje, ugyanakkor élesen jelentkeznek a könyvtárak munkáját, tágabb értelemben véve társadalmi küldetését érintő kihívások is. A kötet tanulmányai az amerikai környezetből merítenek, ez nem jelenti azonban azt, hogy a mű ne szolgálna mélyreható tanulságokkal az európai olvasók számára is. A tanulmánykötet számos fontos szakmai erénnyel bír. Megfelelő arányt alakít ki a hamis hírek és az információs műveltség viszonya különféle, a könyvtárakat érintő társadalomelméleti dimenzióinak felvázolása, illetve a gyakorlati teendőket felvillantó esettanulmányok között. Az esettanulmányok nagyon jó egyensúlyt képeznek az iskolai könyvtárak és a tudományos-felsőoktatási szféra könyvtári példáinak bemutatása között. A teljes összképhez pedig hozzájárul és nagyban emeli a kötet értékét a történeti háttér bemutatása is.

Az egész kötet mondanivalóján átvilágít az a megállapítás, hogy a könyvtárak nagyon fontos társadalmi nevelési-oktatási feladatokkal bírnak. Ahogy egyre összetettebbé válik az információs környezet, amiben élünk, a szolgáltatások hangsúlya egyre inkább áthelyeződik az abban való eligazodáshoz szükséges készségek és képességek kialakítására a gyűjteményközpontú dimenzió helyett. A szerzők az előszóban és több tanulmányban is rámutatnak arra, hogy a különféle digitális források előtérbe kerülésével maga a gyűjteményi környezet is radikálisan átalakul. Számos példát találunk arra, hogy az információs műveltség egyes elemei, a hamis hírek elleni küzdelem miként merül fel egyben gyűjteményfejlesztési dilemmaként is. Otthont kell, hogy adjon a könyvtár nyilvánvalóan hamis információkat tartalmazó dokumentumoknak? A hamis híreket, a szándékos félretájékoztatást kifejezetten

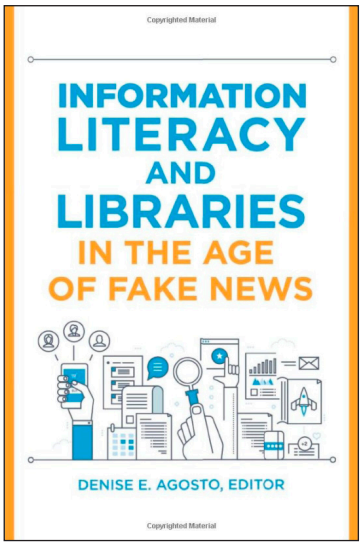

AGOSTO, Denise, E. (ed.). Information Literacy and Libraries in the age of fake news. Santa Barbara: Libraries Unlimited, cop. 2018., X, 184 p. ISBN 978 1 4408 6418 6

az előállító manipulatív szándéka különbözteti meg például az esetleg időközben meghaladottá vált tudományos tényeket tartalmazó művektől. Mennyire terjed ki az igen szigorú amerikai szólásszabadság-elv a manipulatív szándékkal szolgáltatott hírforrásokra? Figyelembe kell azt is venni, hogy ha ezeket a könyvtár teljesen kirekeszti a begyűjtött és szolgáltatott információk köréből, akkor fontos információktól foszthatja meg a jelenséget vizsgáló kutatókat is. A kötet több szerzője utal tehát arra, hogy a könyvtár gyűjteménye egészének kell kiegyensúlyozottnak lennie. A félretájékoztatás elleni legfontosabb fegyvert nem a cenzúra jelenti, hanem a különféle gyűjteményekben értő módon tájékozódni képes, megfelelő műveltséggel bíró felhasználók. A könyvtárosoknak olyan kiegyensúlyozott gyűjteményi rendet kell kialakítaniuk a fizikai, illetve a digitális információs terekben, ahol a hamis információkat tartalmazó dokumentumokat ugyan nem lehet kizárni a szolgáltatásból, de azok kontextusában megjelennek a korrekt tájékozódást lehetővé tévő dokumentumok is. A felhasználót épp arra kell szívós munkával ránevelni, hogy meg tudja különböztetni az ocsút a búzától.

A történeti áttekintést nyújtó fejezet nagyon találóan felvillantja, hogy voltaképpen nincs új a nap alatt. A könyvnyomtatás megjelenésétől kezdve, a XIX. században megjelenő bulvársajtó kezdeti diadalútjáig se szeri se száma azon kezdeményezéseknek, amelyek az arisztokratikus műveltségmonopóliumot megtörő tájékoztatási eszközöket negatív célokra igyekeznek kihasználni. Az érzelmi alapú manipuláció, zsarolás, hamis információk szándékos, tömeges, minden korlát nélküli terjesztése a maga korában ugyanakkora társadalmi sokkot okozott, mint a közösségi média által támasztott hasonló kihívások mostanság. Erre válaszul születtek meg a sajtójogi szabályozás alapjai, maga az újságíróképzés, azok az etikai normák, melyek elkezdték lassanként áthatni az újságírás világát. A bulvár veszélyeit felismerő, attól egyre inkább megcsömörlött társadalomban egyre nagyobb befolyásra tettek szert a minőségi sajtótermékek. A bulvár persze nem tűnt el, nagy társadalmi tömegek igényeit, ízlését szolgálja mind a mai napig. A nyomtatott sajtó világában mégis egyfajta egyensúlyi állapot következett be.

A kétezres években viszont azzal kellett szembesülni, hogy az online média megjelenésével az információközlés tovább demokratizálódott, lebomlanak azok a gátak, melyek a tekintélyes sajtótermékek információs monopóliumának biztosításával ellen tudtak tartani a teljesen ellenőrizetlen és hamis értesülésekkel teli információterjesztésnek. A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy a tömegek információfogyasztása egyre inkább ezekre a közösségi média alapú információforrásokra épül. A hagyományos tömegtájékoztatás hírei, de még a hírportálok anyaga is csak a közösségi média szűrőjén jut el hozzájuk (ha eljut egyáltalán). Ehhez járul a különféle közösségi médiaszolgáltatások algoritmusainak való végletes kiszolgáltatottság kialakulása, amelynek legfőbb sajnálatos jellemzőjeként arra utalnak többen is a szerzők közül, hogy véleménybuborékokba zárnak minket ezek a felületek. Amit jónak, helyesnek tartunk, ahhoz rendel hozzá az algoritmus újabb megerősítő információkat, függetlenül annak objektív módon pozitív vagy negatív voltától, így a sokszínű, kiegyensúlyozott tájékozódás lehetősége is kiiktatásra kerül. Egyre meghatározóbb jelenség, hogy a társadalom többsége nem szembesül a sajátjától eltérő értékrendet közvetítő információkkal. Külön ta-

nulmány mutat rá arra a kötetben, hogy a társadalmi különbségek soha nem voltak olyan drámaian nagyok az USA-ban, mint mostanság. Körülbelül másfél magyarországnyi ember az írástudatlanság állapotában él, és funkcionális analfabétának tekinthető ezen felül mintegy harmincmillió ember. Amikor az oktatási rendszer a hagyományos műveltség megalapozásában ennyire nem tudja betölteni a feladatát, hogyan várhatjuk el ezektől a napi létbizonytalansággal küzdő emberektől, hogy felelősen tudjanak tájékozódni a világ dolgaiban? Ezekkel, a demokrácia működését, a társadalmi kohéziót alapjaiban fenyegető folyamatokkal is fel kell venniük a küzdelmet a könyvtáraknak. Talán az első lépés, hogy meg kell őrizni az iskolai könyvtárak önállóságát, gyűjteményét, és képzett könyvtárosra van ezekben a könyvtárakban is szükség, aki a tantervhez kapcsolódó, szakmailag korrekt, korszerű kurzusokat tud tartani a diákok hagyományos és digitális információs műveltségének megalapozása érdekében. Erre az alapra építhetnek a közkönyvtárak, illetve a tudományos-felsőoktatási könyvtárak hasonló célú kezdeményezései, továbbfejlesztve és kiterjesztve az információs műveltség spektrumát. Ebben nagy segítséget nyújthat, hogy az Egyesült Államokban jellemzően magas a könyvtárak presztízse, s alacsony a belépési küszöb. Rengeteg, a társadalom perifériáján élő ember is biztonságos, megbízható helynek tekinti a könyvtárakat, ahol a különféle műveltségterjesztő, szemléletformáló kurzusok nagy hatékonysággal juthatnak el hozzájuk. A társadalmi esélyegyenlőtlenségekkel foglalkozó fejezet utal arra, hogy a társadalomban való teljes értékű részvételnek nem csupán anyagi jellegű, egzisztenciális, hanem komoly alapműveltségi előfeltételei is vannak. A közkönyvtárak, iskolai könyvtárak, tudományos és felsőoktatási könyvtárak információs műveltségi készségeket és képességeket fejlesztő tevékenysége a társadalmi kohézió szempontjából is kulcsfontossággal bír.

Az információs műveltség alapelemeinek meghatározása és a társadalmi különbségek hatásának elemzése mellett az elméleti jellegű fejezetek kiemelten foglalkoznak a kritikai szemléletmód meghatározásával, annak egyes elemeivel, korlátaival, a félretájékoztatás és a gondolatszabadság (fentebb már jelzett) viszonyával. Az online forráskritikai készségek és képességek mint a digitális információs műveltség alapvető elemei is tárgyalásra kerülnek. Fontos kérdés, hogy milyen pontokon választható el az egészséges kritikai attitűd a romboló, bizalmatlanságot és nihilizmust sugalló cinizmustól, hiszen sokszor a hamis információ keltésének elsősorban nem is a félretájékoztatás, hanem a zavarkeltés, társadalmi káosz előidézése a fő célja. Ilyenkor nagyon fontos, hogy a pro és kontra értesüléseket, információforrásokat megfelelő hozzáállással tudjuk kezelni.

Három különböző fejezet tekinti át általános jelleggel azokat a feladatköröket, melyekkel a közkönyvtárak, iskolai könyvtárak, illetve tudományos és felsőoktatási könyvtárak szembesülnek a hamis hírekkel való küzdelem kapcsán.

A közkönyvtári relevanciát és teendőket számba vevő fejezet rámutat, hogy az intézményeknek az elevenébe vág a hamis, manipulatív információ elleni küzdelem. A könyvtáraknak mindig is feladata volt, hogy bemutassák, miként lehet felelősen tájékozódni a különféle információforrások között. Ezt kell tehát kiterjeszteni erre az új területre. Főként workshopokon, tanfolyamokon keresztül valósítható meg, ahol először szembesítik a résztvevőket a saját információfogyasztási szokásaik előnyeivel, hátrányaival, aztán különféle szituációs gyakorlatokon keresztül rávezetik őket a kiegyensúlyozott, többféle forráson alapuló tájékozódás, az információk elemzésének fontosságára, a kritikai felfogás előnyeire. Általános tapasztalat volt, hogy a mintául szolgáló amerikai könyvtárban nyílt konfliktusok nélkül sikerült lebonyolítani a tanfolyamokat. A kurzusok vége felé pedig azzal is szembesülhettek a résztvevők, hogy milyen nehéz a könyvtári gyűjteményfejlesztést végzők munkája, amikor a különféle hamis és manipulatív információkat tartalmazó könyvek, sajtótermékek, digitális források felhasználók felé való bemutatásának módját kell megoldani.

Az iskolai könyvtárak kapcsán említettük már a megfelelően képzett könyvtáros, illetve a tantervkészítésbe történő bekapcsolódás fontosságát. Két kiemelt terület merül fel: a diákok általános médiahasználati szokásainak formálása (a közösségi média hatásainak interaktív bemutatása, a manipuláció forrásainak felismerése, a megfelelő értékelési készségek kialakítása), másfelől a tantervekben korábban is szereplő általános információs írástudás kompetenciákhoz kötődően a hamis, manipulatív hírek felismerése képességének a megalapozása. Az információk jellegének, helyének meghatározása, azok tartalmának elemző értékelése és hatékony felhasználása azok a kulcskompetenciák, amelyek nélkül nem lehet napjainak világában megfelelően boldogulni. Az iskolai könyvtáros önálló kurzusok keretében is foglalkozhat ezzel a területtel, illetve segíthet beépíteni az egyes tárgyak tanterveibe is a megfelelő elemeket.

A felsőoktatási, tudományos könyvtárak világába kalauzoló fejezet a fentebb vázoltakat vezeti tovább. Itt már inkább a tanuláshoz, kutatáshoz szükséges információk válogatásának módszereire, a megfelelő kontextus meghatározására, a különféle források kritikai értékelésére és összekapcsolására kerül a hangsúly. Fontos, hogy a hallgatók belső motivációjává váljék, hogy megfelelően lektorált, ellenőrzött színvonalú tudományos anyagokkal dolgozzanak, másfelől képesnek kell lenniük arra, hogy kitekintsenek saját tudományos alapállásukból. Ez azt jelenti, hogy megfelelően vegyék számba és értékeljék a saját tudományos alapelképzeléseiknek ellentmondó forrásokat is.

Egyéb fejezetekben is felvetődik az a különös kihívás, hogy számos előfizetéses tudományos információforrás felhasználása egy adott intézmény hallgatói, oktatói, kutatói számára van korlátozva. Hiába tanulja meg tehát a hallgató a megfelelő forráshasználati módszereket, és a megbízható források behatárolásának képességét, amennyiben elveszíti a hozzáférését ezekhez az információforrásokhoz, kevéssé megbízható alternatívákkal kénytelen sokszor pótolni azokat, így gyengül a felhasznált információ hitelessége. A nyílt hozzáférés előtérébe kerülésének, a közpénzből finanszírozott kutatások eredményei ingyenes hozzáférésének tehát fontos információs műveltségi, az ellenőrizetlen hamis információkat szűrő dimenziója is van.

Az utolsó két fejezet már teljesen gyakorlati jellegű. Olyan tantervfejlesztési és pedagógiai tevékenységeket mutat be, melyek segítségével a gyakorlatban alapozhatjuk meg az egyes információs műveltségterületek alapkészségeinek és képességeinek elsajátítását. Az első gyakorlati fejezet a kettő közül ráadásul magyar szemmel nézve is igazán hiánypótló jellegű, mivel az adatműveltséghez kötődő kompetenciák átadásával foglalkozik. Általános globális jelenség, hogy nyakon öntenek minket mindenféle, az objektivitás ruháját viselő adatsorokkal, grafikákkal, infografikákkal a különféle tudományos álláspontok, de akár, sajnos, önző társadalmi részérdekeket képviselő vélemények alátámasztásaként is. A digitális műveltség fontos eleme, hogy adatsorokon keresztül se lehessen manipulálni bennünket. Meg tudjuk-e magyarázni, el tudjuk-e fogadtatni magunkkal az egyes adatsorok üzenetét, hihetőnek tűnik-e az számunkra? Ellenőrizni lehet-e az adatsorok mögött álló forrásokat, hogy megbízhatónak tekinthetők-e? Kinek milyen személyes érdeke fűződhet a kutatáshoz, az eredmények adott módon történő prezentálásához? El tudjuk-e választani egymástól a tényeket és a következtetéseket? Tudunk-e olvasni az adatsorok között? Rendelkezünk-e azokkal a készségekkel és képességekkel, hogy átlássuk, korrekt volt-e a mintavétel, milyen típusú grafikákkal vannak prezentálva az adatok, mit akar kiemelni az adatközlő, s mi húzódhat meg a háttérben az adatokból kiolvasva? Ezek mind olyan kérdések, melyeket a hagyományos tudományos környezeteken kívül egyre inkább a mindennapi életben is meg kell tudnunk legalább alapszinten válaszolni. A könyvtárosoknak ebben is fontos szerep juthat, hogy megtanítsák, miként tudunk olvasni adatsorokból, hogyan mérjük fel az adatközlés kontextusát, az adatok jellemzőit, illetve az adatközlés formátumának jellemzőit. Felsőoktatási és tudományos könyvtárakban kiemelt feladatként jelenhet meg hogy az adatok előállítására, elemzésére, értelmezésére, kommunikálására tanítsák meg például a különféle tudományos adminisztratív területen dolgozó munkatársakat.

A másik gyakorlati fejezet az alapképzésben résztvevő hallgatók információs műveltsége fejlesztésének lehetőségeit tárgyalja workshopokon, különféle útmutatók készítésén keresztül. Az alapvető cél az, hogy a hallgatók az információforrások értékeléséhez megfelelő kompetenciákkal bírjanak. Az elemzőkészség szintjének növekedése hozzájárulhat a hamis, manipulatív információk hatékonyabb kiszűréséhez is. Fontos tudatni azoknak a manipulációs mechanizmusoknak a működését is, melyekkel befolyásolni akarnak minket. A rengeteg példa felvázolása, a közös csoportmunka keretében történő gyakorlások az általános kutatói forráskritikai készségek megalapozásában is nélkülözhetetlenek. A fejezet utal arra, hogy a hamis információk elleni küzdelem nem önmagában, hanem a különféle tantervi elemekben eddig is meglévő információkritikai, forráskritikai elemek ilyen irányú kiterjesztésében válik igazán hatékonnyá, s egyben elválaszthatatlan a tudományos karrierhez kötődő alapvető kutatói készségek elsajátításától.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtárban megtalálható kötetet tömör, de mégis gazdag, sokszínű információkat közlő tanulmányaival jó szívvel ajánlom az információtudományi és kommunikációtudományi kutatók, illetve iskolai könyvtárosok, a közkönyvtárak munkatársai, valamint a felsőoktatási és tudományos szakkönyvtárak könyvtárosainak figyelmébe is.

Németh Márton

136
205

Könyvtár- és információ-tudomány

Általános kérdések

136/2020

SRAJBERG, Â. L. – SOKOLOVA, Û. V.: Èlektronnoe bibliotekovedenie – novaâ nauka? K postanovke voprosa. – Bibliogr. **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2019) 12., p. 85-93.

Res. angol nyelven

Elektronikus könyvtártudomány – új tudományterület? Problémafelvetés

Elektronikus könyvtár; Információtechnológia; Könyvtártudomány; Könyvtártudományi kutatás; Terminológia

A társadalmat az elektronikus (digitális) technológiák, források és szolgáltatások rohamos fejlődése jellemzi. Az 1990-es évekig a könyvtártudomány olyan hagyományos fogalmakon alapult, mint a könyv, az állomány, a könyvtár, az olvasó stb., a digitális környezet azonban olyan paradigmaváltást hozott, ahol ezeket mind újra kell gondolni. Már a 2000-es évek elején hangsúlyozták könyvtártudományi körökben, hogy a könyvtárügynek a könyvtári-információs tevékenységen túlmenő elmélete és gyakorlata nem felel meg a digitalizáció szükséges szintjének. *A. V. Sokolov* már 2005-ben

az egyik legfontosabb kutatási témának nevezte a könyvtári informatikát. Ily módon a könyvtártudományi szakembereknek szembe kell nézniük az aktuális kérdések vizsgálatával, új módszertan, új terminológia kidolgozásával. Ide sorolható az elektronikus könyvtárak tipológiája, a digitális közegben folyó szolgáltatás szervezésének elmélete, az információkeresési eszközök integrálása a korszerű információs térbe, valamint a könyvtárvezetés elmélete a digitális gazdasági környezetben. A könyvtári folyamatok korszerűsítése mellett foglalkozni kell a digitális világban végbemenő társadalmi változásokkal is. A digitális bölcsészet népszerűségének növekedésével néhány tudós – tévesen – úgy gondolja, hogy a humán tudományok a digitális eszközök és források segítségével válnak digitálissá.

Még eldöntendő kérdés, hogy a könyvtári szférában új tudományra, vagy a meglévő tudomány új fejezetére van szükség. A 2000-es években számos, a témába vágó publikáció jelent meg a szakirodalomban. *Jacsó Péter* (Hawaii Egyetem, USA) 2000-ben a *Computers in Libraries* c. folyóiratban megjelent cikke szerint az elektronikus vagy digitális könyvtártudomány a hagyományos könyvtártudomány részhalmaza, és három fő összetevőből áll:

– digitális állományok (folyóiratok, könyvek, adatbázisok stb.);
– kiemelkedően jó keresőapparátusok, webes katalógusok, a könyvtárosok munkájához és a használóképzéshez szükséges keresőeszközök;
– képzett könyvtári-információs szakemberek, akik részt vesznek az elektronikus források és az egyszerű, de nagy teljesítményű szoftverek létrehozásában.

A mindent „elnyelő” internet és az általános digitalizáció komoly gondolkodásra készteti a kutatókat az új tudomány vagy tudományág, irányzat fejlesztéséről. Sok publikációban a „digitális” és az „elektronikus” jelzőket szinonimaként használják. Bár az elektronikus könyvtártudomány struktúrája külön kutatás tárgya, érdemes megnevezni néhány elemét:

– az elektronikus könyvtártudomány általános elmélete (terminológia, tárgy, módszertan, elvek);
– lehetséges területek: elektronikus állományszervezés, a digitális térbe integrált tájékoztató apparátusok, katalógusok, a szolgáltatások elmélete, elektronikus kommunikáció a használókkal;
– az elektronikus könyvtárügy irányítása és szervezése;
– az elektronikus könyvtártudomány és könyvtárügy története;
– az elektronikus könyvtárügy filozófiája és etikája.

Ma a tudósok legfontosabb feladata a terminológia meghatározása, továbbá a választás az „elektronikus” és a „digitális” jelzők között. A könyvtári filozófiának pedig foglalkoznia kell a robottechnológia és a mesterséges intelligencia alkalmazási lehetőségével az információgyűjtés, -feldolgozás és -szolgáltatás terén. Végezetül ide tartozik még az elektronikus könyvtártudomány helye a tudományok rendszerében: az interdiszciplinaritás elve elmélyíti a hagyományos könyvtártudomány, az informatika, a digitális és mobilkommunikáció, a digitális gazdaságtan, pedagógia, történelem stb. kapcsolatát.

A vitaindítónak szánt cikk felhívás az új tudományág részletes kidolgozására.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 139

Terminológia

Lásd 136, 150, 205

Történet

137/2020

FLACHOWSKY, Sören – RAU, Christian: Geschichte der Deutschen Nationalbibliothek. – Bibliogr. **In:** Dialog mit Bibliotheken. – 31. (2019) 2., p. 40-43.

A Német Nemzeti Könyvtár története

Cenzúra története; Könyvtárpolitika; Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A XIX. században a nemzeti könyvtárak a nemzetállami egységesülés és a birodalmi terjeszkedés hatására fejlődtek ki. A Német Császárság 1871-es megalapítását követően egy központi könyvtár létrehozása szembement az egyes német tartományok érdekeivel, melyek védték szuverén jogaikat a porosz dominanciával szemben. Ugyanezen okból a kötelespéldány-rendszer sem épült ki szövetségi szinten. Csak a berlini Királyi Porosz Könyvtár (*Königlich-Preußische Bibliothek*, KPK) nemzeti könyvtárrá alakításának kudarca után írta alá a Szász Királyság, a lipcsei önkormányzat és a Német Könyvkereskedők Szövetsége (*Börsenverein der Deutschen*

Buchhändler) 1912-ben a lipcsei *Deutsche Bücherei* (DB) alapításáról szóló szerződést, melynek feladata 1913. január 1-től a Németországban és külföldön kiadott német nyelvű kiadványok gyűjtése, tárolása és rendelkezésre bocsátása volt.

A DB első igazgatója *Gustav Wahl* volt, aki az új könyvtárépületet 1916 szeptemberében nyitotta meg, de október végén távozott is. Utódja *Georg Minde-Pouet* lett, aki a nagy háború és az azt követő válság éveiben vezette a könyvtárat, és bővítette is feladatkörét. 1924-ben *Heinrich Uhlendahl* vette át a könyvtár vezetését, amelyet 1954-ig, haláláig irányított. Ezen évtizedek alatt a DB az egyetlen könyvtár volt, amely ingyenesen kapta a kiadványokat, emellett Németország bibliográfiai központja lett, amit az 1931-től kiadott Német Nemzeti Bibliográfia segítségével ért el. Ez azonban ütközött a KPK utódja, a Porosz Állami Könyvtár (*Preußische Staatsbibliothek*) állításával, amely szerint ők Németország „szellemi központja". Bár a porosz könyvtár továbbra is a birodalom legnagyobb könyvtára volt, a DB berlini riválisához képest gazdasági szempontból előnyben volt az ingyenes példányok miatt, illetve egyetlen könyvtárként részesült 1918-tól birodalmi támogatásban. Emiatt egyre inkább feladatokat vállalt az állam érdekében. A nemzetiszocialista hatalomátvétel után ez a fejlemény új dimenziót kapott. A könyvtárosok szívesen működtek együtt a „feketelisták" elkészítésében, s a *Liste des schädlichen und unerwünschten Schrifttums* [*Káros és nemkívánatos irodalom listája*] a rezsim hatékony cenzúraeszköze lett. 1933-tól a könyvtár a Propagandaminisztérium alá tartozott. A gyarapítási osztály vezetője, *Albert Paust* nemcsak nagyszabású könyvrekvirálást szervezett, hanem a zsákmány elosztásáért is felelős volt, ami kedvezett a DB-nek is. A könyvtár katalógusai, kartotékjegyzékei és bibliográfiai segédletei fontos bázist képeztek *Himmler* gépezetéhez, hatékony információs osztálya pedig segítette a tudományt, a kormányt, az ipart és a katonaságot. Nyomasztó példája ennek a „Zsidó bibliográfia", amely szorosan kapcsolódott a zsidók kulturális életből való kirekesztéséhez.

A II. világháború európai lezárása, a német kapituláció nem jelentett „nulladik órát" a DB számára. A könyvtár a szovjet megszállási övezetbe (később az NDK-ba) „került", és gyorsan fel tudta építeni nemzeti könyvtári státuszát szovjet segítséggel. Az alapvető feladatok folytatása volt a cél, kiegészítve azzal, hogy az intézmény támogassa a szovjethatalom kulturális igényét (például a *Listen der auszusondernden Literatur* [*A kivonandó irodalom jegyzékei*] kiadásával). Ennek ellenére alig változott a mindennapi munka. Az NDK-irodalom népszerűsítésére szánt „ajánlott bibliográfiák" szerkesztése révén a DB ismét hatékony állami szolgáltató lett. Az ideiglenes igazgató a DB régi munkatársa, *Curt Fleischhack* lett, aki 1955 és 1961 között irányította a könyvtárat. *Helmut Rötzsch* volt az első állampárttag igazgató, aki 1955-től az Állambiztonsági Minisztérium nem hivatalos alkalmazottja volt, kölcsönös előnyöket biztosítva a felek számára. Az 1960-as években a szovjet modelleknek az NDK tudományos könyvtári rendszerében történő átvételére irányuló kísérletek lezárultak, és a DB egyre inkább nyitott a Nyugat felé, ahol a számítógépek használatának új lehetőségeivel foglalkoztak. A DB, amely 1960 óta volt az IFLA tagja, terveket készített a számítástechnika integrálására, ám röviddel a berlini fal leomlása előtt a keletnémet nemzeti könyvtár technológiai szempontból messze elmaradt a nemzetközi szinttől.

A Frankfurt am Main-i *Die Deutsche Bibliothek* (DDB), amelyet 1946-ban alapítottak az amerikai megszállók segítségével, egyre inkább a nyugatnémet nemzeti könyvtár szerepét öltötte magára. Fejlődése a DB-éhez hasonlított. Már 1952-ben átadták egy alapítványnak, amelyet a szövetségi kormány, Hessen állam, Frankfurt am Main városa és az 1948-ban újjáalakult *Börsenverein des Deutschen Buchhandels* támogatott. Az első igazgató, *Hanns-Wilhelm Eppelsheimer* 1950-ben vállalta az első nemzeti könyvtári feladatokat, melyek a lipcsei könyvtár mint potenciális kommunista intézmény befolyásának ellensúlyozására irányultak. Ennek ellenére a könyvtár évekig ideiglenes maradt; az egyes tartományok ellenálltak annak, hogy szövetségi intézmény legyen. A nyugatnémet kiadók többségét nem lehetett rávenni arra, hogy abbahagyják a lipcsei beszállítást, mert féltek értékesítési piacaik és a kelet-európai kapcsolatok elvesztésétől. Csak az 1969-es német könyvtári törvény vetett véget az intézményt övező konfliktusoknak. Második igazgatója, *Kurt Köster* vezetése alatt kidolgozták és végrehajtották a számítástechnika mindennapi könyvtári munkába történő integrálását, ami növelte a DDB nemzetközi presztízsét. Ezt a fejlesztést *Günther Pflug* és *Klaus-Dieter Lehmann* vezetésével folytatták.

A két könyvtár 1990. évi egyesülése kevéssé hozta össze a két összetartozó, de különböző intézményi kultúrát és nemzeti könyvtári koncepciót képviselő intézményt: Lipcsében a majdnem 80 éves hagyományra, Frankfurtban a digitálisan hálózatba kapcsolt jövőre hivatkoztak. Mindkét könyvtár nemcsak ver-

senytársként találkozott a hidegháború alatt, hanem az idő múlásával egyre intenzívebb együttműködést is kifejlesztett. Számos lipcsei könyvtáros azonban az egyesülést munkája elvesztéseként élte meg. Ennek ellenére a „két testvér egy fedél alatt" együtt növekedett az idő múltával. 2006-ban a Német Nemzeti Könyvtárról (*Deutsche Nationalbibliothek*) szóló törvény az új intézménynévvel új fejezetet nyitott a német nemzeti könyvtár(ak) közel százéves történetében.

(Murányi Lajos)

138/2020

VLASÁK, Rudolf: Československá soustava VTEI a listopad '89 **In:** Čtenář. – 71. (2019) 11., p. 387-390.

A csehszlovák tudományos és műszaki tájékoztatási rendszer '89 előtt

Információtechnológia; Könyvtárügy története; Kutatás információellátása; Nemzeti tájékoztatási rendszer; Számítógépesítés; Tájékoztatás -műszaki; Tájékoztatási hálózat; Termelés információellátása

Csehszlovákiában az 1968-as megtorlásokat követően a VTEI-t (a Csehszlovák Tudományos, Műszaki és Gazdasági Információs Rendszert) főként a politikailag perifériára került, nyugatos orientációjú tudósok hozták létre az ún. kemény tudományágak területén. A bársonyos forradalom előtt a szocialista blokk országainak nyugati információkhoz való hozzáférését a szovjet rezsim erősen korlátozta. A nyugati adatbázisokhoz való hozzáférésre kizárólag a Moszkvában található VNIIPAS munkahelyein volt lehetőség. A szocialista országok számos szovjet adatbázishoz hozzáférést kaptak a VINITI (Össz-oroszországi Tudományos-Műszaki Információs Intézet) információs központon keresztül, amely referáló folyóiratával lefedte a műszaki és természettudományi ágakat, majd a '80-as évektől mágnesszalagon is elérhetővé tette az információkat.

Az ágazati hierarchikus rendszer a VTEI irányítása alá tartozott, néhány speciális információs központtal, intézménnyel együtt. Kiemelt szerepet töltött be a Tudományos, Műszaki és Gazdasági Információs Központ (ÚVTEI), országos szinten mintegy 600 munkatárssal. A '70-es és '80-as években Központi Technológiai Bázis (ÚTZ) néven a legkorszerűbb technikai és telekommunikációs eszközökkel felszerelt központot hozták létre, amely kiszolgálóként országosan biztosította a számítógépes feldolgozást és információközvetítést, elsősorban a műszaki tudományok, az orvostudomány, a kémia, a mezőgazdaság és további reál tudományok számára. Ez tette lehetővé a nyugati adatbázisokból származó növekvő mennyiségű információk begyűjtését, amelyek heti vagy havi frissítéssel érkeztek; az adatbázisok összesítve évente közel 2 millió tétellel gyarapodtak. Az SDI szolgáltatás mellett a felhasználók az online elérhető amerikai, svájci és német adatbázisokban évente mintegy 500 keresést folytattak. Csehszlovákiában ekkor még mindez csodaszámba ment: a népszerűbb tudományterületeken néhány száz, legfeljebb ezer profilt működtettek. Az adatbázisok futtatását két központi számítógép (EC 1055 és Siemens 7750) végezte napi két műszakban. A technikai nehézségeket fokozta a számítástechnikai eszközökre kivetett nyugati embargó is. A korabeli számítógépek külső memóriája hat lemezen 100 megabájt tárolását tette lehetővé, a rendszer gyenge pontjai emellett a használói oldalról is jelentkeztek az adatátviteli kapacitások hiánya miatt. A csehszlovák adatbáziscentrum a legjobb korszakában (1986 és 1989 között) is csupán 340 regisztrált felhasználóval rendelkezett. A kiemelt ágazatokban a használatot az állam finanszírozta.

A rendszerváltást követően, a tervgazdálkodás megszüntetésével az állami fenntartású VTEI rendszer léte is megkérdőjeleződött. A VTEI és központjai Csehországban átalakultak Nemzeti Információs Központtá, majd 1997-ben megszűntek. A helyükön piaci alapon működő műszaki-információs szolgáltatók jöttek létre (pl. *Medistyl*, *Albertina icome*). A korábban ideológiailag korlátozott felsőoktatásban az adatbázisokhoz való (előfizetett) hozzáférés szabaddá vált.

A VTEI rendszer és a könyvtárak viszonylatában is fordulópontot jelentett a bársonyos forradalom. A természettudományi-műszaki könyvtárak az 1970-es évektől sokszor valamelyik kutató- vagy tájékoztatási központ részeként működtek, gyakran át is nevezték őket „információs központtá", ám a VTEI a rendszerváltás után az emberek szemében az államszocializmus örökségét jelképezte, a hangsúly pedig a könyvtárakra került, amit bizonyos esetekben a „könyvtárrá" való visszanevezés – egyúttal fenntartóváltás és a munkatársak fizetésének csökkenése – is kísért. (Pl. a prágai Orvostudományi Információs Intézetből ismét Nemzeti Orvosi Könyvtár lett.)

A rendszerváltással nemcsak az ideológiai teher alól szabadultak fel a könyvtárak, hanem megkezdődött korszerű számítástechnikai felszerelésük is. Főként

a nyilvános könyvtárakban indult meg gyorsan és látványosan a fejlődés, a gépesítés. A PC-k mellett hamarosan megjelentek a külföldi és hazai integrált rendszerek, amelyek lehetővé tették a gépi és később az automatikus kölcsönzést. A ’90-es években az internet elérése az online katalógusok és bibliográfiai adatbázisok hazai és nemzetközi egyesítését is lehetővé tette.

Harminc évvel a rendszerváltás után immár nemcsak a „kemény”, hanem a „puha” tudományok is rendelkeznek korszerű információs rendszerekkel. Számos könyvtár fizikai terei is megújultak, a könyvtárak pedig a hazai és nemzetközi információforrások kapuivá váltak. A VTEI egykori információkeresési és -elemzési szakembergárdája helyett ma már kevesebb szolgáltatás áll a kutatói közösség rendelkezésére, ám ezek igyekeznek növelni hatékonyságukat.

(Prókai Margit)

Lásd még 205

Kutatás

139/2020

KAMPMANN, Inga – HÄHNLEIN, Inka – PIRNAY-DUMMER, Pablo: Automatisierte Modellierung von akademischen Wissensdomänen als Methode zum innovativen Wissensmanagement. – Bibliogr. **In:** Information Wissenschaft und Praxis. – 71. (2020) 1., p. 28-38.

Res. angol és francia nyelven

A tudományos kutatási területek automatikus modellezése mint az innovatív tudásmenedzsment módszere

Adatfeldolgozás; Információszervezés; Kutatás információellátása; Tudományos kutatás

A gyorsan változó tartalmú tudományos kutatási területek modellezése a nagy ráfordítások, az állandó adaptációk és a hatalmas adathalmaz miatt kihívást jelent. Ez a cikk egy új, episztemológiai megközelítést mutat be a tudományterület-modellezéshez, amely az emberi mentális modellezés elméletén alapul, és lehetővé teszi az állandó változásnak kitett tudományterületek ábrázolását. A tudományterület-modellezés e változata új módszerekkel gazdagítja a tudásmodellezés (*knowledge engineering*) meglévő technológiai spektrumát, és áthidalja a gépi tudásfeldolgozás és az emberi használat közötti elméleti űrt. Az emberi tudást az információk kontextusfüggő hálózatba szervezése jellemzi. Ezek a hálózatok asszociatív természetűek. Az emberi tudás ezen alapvető funkcionalitásának megfelelően elemzi a validált T-MITOCAR (*Text Model Inspection Trace of Concepts and Relations*) szövegelemző program a szövegben rejlő szemantikus tudásstruktúrákat számítógépes nyelvészeti eszközökkel, és alkot belőlük kapcsolati hálókat (a tudás térképeit). Az eredményként létrejövő tudástérképek megjelenésükben az elmetérképhez (*mindmap*) hasonlítanak. A cél az emberi tudás adekvát újra-reprezentációjának előállítása szöveg alapján. Második lépésben e módszerek segítségével teljes szövegkorpuszok egy tudományterület térképévé aggregálhatók. Ezekkel a technológiákkal egy teljes tudományos kutatási terület automatikusan tudástérképként ábrázolható. Az ilyen tudományterületi modelleket innovatív információ- és tudásmenedzsment-eszközként alkalmazhatják a gyakran változó tudományterületekkel foglalkozó intézmények, mint például az egyetemek és a szakinformációs szolgálatok. A módszerek lehetővé teszik a könyvtárak számára például különböző szövegkorpuszokból tudástérképek automatikus előállítását, ezek összehasonlítását és az alapot képező tudományterületek tartalmi átfedéseinek azonosítását. A tudományterületek változásai áttekintő módon elemezhetők, és a fent leírtak alapján szakirodalmi ajánlás is készíthető.

(Autoref.)

Lásd még 136

Tudománymetria, bibliometria

Lásd 165, 179, 204

Információszervezés (information management)

140/2020

SHROPSHIRE, Sandra – SEMENZA, Jenny Lynne – KOURY, Regina: Knowledge management in practice in academic libraries. – Bibliogr. **In:** IFLA journal. – 46. (2020) 1., p. 25-33.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A tudásmenedzsment gyakorlata a felsőoktatási könyvtárakban

Felsőoktatási könyvtár; Információszervezés; Kommunikáció -személyzeten belül; Munkafolyamat; Munkaszervezet; Tervezés; Vezetés

A tudásmenedzsmentet a sokan a XXI. századi szervezetmenedzsment sarokkövének tartják, hiszen az intézményi tudás – amely a dolgozók egyéni tudásának, a hálózatoknak, a munkafolyamatoknak és a kapcsolatoknak az összessége – egy szervezet egyik legfőbb „tőkéjének" számít. A tudásmenedzsment meghatározására a szakirodalomban több példát is találunk; könyvtári kontextusban a tudásalapú gyakorlati megoldások hatékony alkalmazását jelenti a tudásforrások felhasználására egy-egy intézmény fejlesztése érdekében.

A tudásmenedzsment módszereinek alkalmazásához a vezetőknek a következő területeken kell megfelelő készségekkel rendelkezniük: interperszonális kommunikáció, általános menedzsment, információmenedzsment, információtechnológia, stratégiai gondolkodás, íráskészség, tanulás, prezentációkészítés, nyitottság és a kritikára való reagálás. E kompetenciákra építve a tudásmenedzsmenttel kapcsolatos tevékenységek a következőkre irányulhatnak: szervezetfejlesztés, az intézmény küldetéséhez való alkalmazkodás, a tudás dokumentálása és megosztása, többszintű kommunikáció, folyamatos tervezés és értékelés. A tudásmenedzsment alapelveit és módszereit használva a könyvtári vezetők képesek javítani intézményük teljesítményét, azáltal, hogy megértik a felmerülő nehézségeket, meghatározzák a teendőket, meghozzák a szükséges döntéseket, majd megoldják a problémákat.

A tudásmenedzsment felsőoktatási könyvtári alkalmazását a cikk két, hasonló nagyságú könyvtár, a Rutgers Egyetem–Camden Paul Robeson Könyvtára és az Idaho Állami Egyetem Eli M. Oboler Könyvtára példáin mutatja be. Az Eli M. Oboler Könyvtár önálló egység az egyetem szervezetében, a Paul Robeson Könyvtár ugyanakkor a Rutgers Egyetem Könyvtárában a két nagyobb részleg egyike – részben önállóan működik, részben központi irányítás alá tartozik.

A tudásmenedzsment módszerei jól felhasználhatók, amikor változások vagy előre nem látott események következnek be, illetve a módszerek proaktív használata is elképzelhető. A cikkben röviden a következő példák szerepelnek: az integrált rendszer lecserélésének tapasztalatai (mindkét könyvtában); létszámcsökkentés (Eli M. Oboler Könyvtár), az olvasó- és tájékoztató szolgálat átszervezése (Paul Robeson Könyvtár); stratégiai tervezés (Eli M. Oboler Könyvtár); használók képzése (Eli M. Oboler Könyvtár); új munkatársak betanítása (mindkét intézményben); a munkatársak éves értékelése (mindkét könyvtárban).

A tudásmenedzsment a tapasztalatok szerint hatékonynak bizonyult a változások kezelésében és a napi munkában egyaránt. A cikkben ismertetett gyakorlati alkalmazások a következő három terület köré csoportosultak:

1. kommunikáció: formális kommunikáció (e-mail, megbeszélések) és informális kommunikáció (eseti megbeszélések, kiscsoportos konzultációk), korszerű módszerek (kétoldalú kommunikáció, teamek összeállítása, a feladatok megosztása, audiovizuális és felhőalapú technológiák, visszacsatolás külső csoportoktól);
2. oktatás (sokoldalú képzés több feladatkörre – *cross-training*, valamint a tapasztalt munkatársak tevékenységének személyes követése – *job shadowing*);
3. a tudásanyag dokumentálása és megőrzése (projektmenedzsment-szoftverek, felhőalapú szoftverek, dokumentációs alapelvek).

A tudásmenedzsment elvei és gyakorlati megoldásai jól használhatók az olyan szolgáltató intézmények menedzselésében, melyek elsődleges értékeit maguk az ott dolgozó emberek jelentik.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 139, 180

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

141/2020

CORRADO, Edward M.: Libraries and protecting patron privacy. – Bibliogr. **In:** Technical services quarterly. – 37. (2020) 1., p. 44-54.

A személyes adatok védelme és a könyvtárak

Adatvédelem; Használó; Használók képzése; Információtechnológia; Jogi kérdések -könyvtárban; Könyvtárosetika

A legtöbb könyvtárszakmai szervezet etikai kódexe szerint a személyiségi jogok védelme alapvető feladata a könyvtári-információs szféra intézményeinek, elegendő megemlíteni az IFLA állásfoglalását a magánszféra (*privacy*) tiszteletben tartásáról a könyvtári környezetben, összefüggésben a szólás- és információs szabadsággal (https://www.ifla.org/publications/node/10056). A legnagyobb kihívást azonban a gyakorlat jelenti: könnyebb beszélni az adatvédelemről, mint aktívan tenni az érdekében.

A tudományos és egyéb jellegű információk egyre nagyobb arányban jelennek meg online, gyakran különböző szolgáltatók licencei által megszabott feltételekkel, amely tényező miatt a könyvtáraknak a korábbinál kevesebb közvetlen hatásuk van használóik személyes adatainak sorsára. Egy másik tényező a fenntartó által kért használati statisztika, ami viszont a könyvtárak számára is alapvető a minőségbiztosítás és teljesítményértékelés szempontjából. Egy harmadik tényező a könyvtárak és a személyes adatok viszonyában az, hogy a használók adatai segíthetik hatékonyabb rendszerek kialakítását a leginkább releváns információforrások kiválasztása érdekében. Az olvasói adatok példának okáért az olyan használói kérdések megválaszolásában is elengedhetetlenek, mint egy korábban kölcsönzött könyv megkeresése. Több jogszabály is foglalkozik a személyes adatok védelmével. Az Európai Unióban az általános adatvédelmi rendelet (GDPR), Kaliforniában a *California Consumer Privacy Act* (CCPA) hatályos, de az Egyesült Államokban és Kanadában külön szabályozás van érvényben a diákok vagy a betegek személyes adatainak kezelésére, ami a kapcsolódó területek könyvtáraira is vonatkozik. Ráadásul a jogszabályok államonként is változhatnak, sőt, a személyes adat definíciója is eltérő lehet (pl. az e-mail-cím nem feltétlenül számít mindenütt személyes adatnak).

A személyes adatok védelmét a könyvtárak öt lépésben kezdhetik meg a gyakorlatban: 1. erős jelszavak használatának ösztönzése; 2. oktatás a biztonságos online szöveges és telefonos kommunikációra; 3. rendszeres szoftverfrissítés és a *Flash*-bővítmények eltávolítása; 4. online anonimitás a *Tor* böngésző használatával; 5. HTTPS-protokoll használata minden digitális könyvtári szolgáltatás esetében. A könyvtáraknak mérlegelniük kell harmadik fél szoftvereinek (például a *Google Analytics*-nek) a használatát olvasóik adatkezelése során, mivel a személyes adatok továbbadása az informatikai szolgáltató részére adatvédelmi szempontból aggályos.

Licencszerződések kötésekor a könyvtárosoknak alaposan meg kell ismerniük, milyen feltételek járulnak a szolgáltatáshoz, és ajánlatos kritikus szemmel kideríteni, a szolgáltató milyen adatokat kíván gyűjteni és miért. Az esetleges kérdések tisztázására érdemes jogi segítséget is igénybe venni. Komoly megkötést jelenthet természetesen a tartalom iránti használói igény, hiszen igen gyakori, hogy más szolgáltatónál nem elérhető a kívánt információ. Elfogadhatatlan licencfeltételek esetén le kell mondani a szóban forgó termékről, esetleg nyomtatott formában kell azt beszerezni.

Az átláthatóság kulcsfontosságú az adatkezelésben: pontosan fel kell tüntetni, milyen adatokat gyűjtenek, használnak fel és osztanak meg a különböző szolgáltató platformok. Érdemes világos, jól értelmezhető adatvédelmi tájékoztatót is közölni a vonatkozó könyvtári weboldalakon. (A könyvtárnak a hatályos jogszabályok betartása mellett mindig a fenntartó adatvédelmi és -kezelési irányelveit kell követnie és adoptálnia.) Lényeges, hogy a könyvtárosok pontosan értsék, milyen adatokat és hogyan gyűjt és kezel a számukra konfigurált platform, és ki fér hozzá a személyes adatokhoz. Az adatgyűjtést a feltétlenül szükséges adatokra kell korlátozni, a „jó lesz valamire” hozzáállás kerülendő. Így például a felsőoktatási könyvtárakban a lakcím nyilvántartása felesleges, adott esetben ki lehet kérni az adatot a központi egyetemi nyilvántartásból. (Kibervédelmi

szempontból is egyszerűbb kevesebb adat biztosítását megoldani.) Az adattárolás időtartamát is meg kell fontolni, és elévüléskor az adatok megsemmisítéséről megfelelően gondoskodni kell (pl. a *NIST 800–88* és a *DoD 5220.22-M* adatmegsemmisítő szabványok alkalmazásával). Az adatgyűjtést alapértelmezetten elfogadó vagy elutasító (*opt-in* / *opt-out*) eljárásrendek megválasztása egyedi elbírálást kívánhat.

Veszélyt jelenthet a személyes adatvédelemre a könyvtári közösségimédia-felületek felelőtlen használata és a hálózati eszközök adattárolása is. A vezeték nélküli hozzáférési pontok és a routerek is gyűjthetnek információkat, ha nincsenek megfelelően beállítva, nem is beszélve az internetszolgáltatókról. (A domainnevek és az IP-címek szerveroldali beállításaiban is lehetnek adatvédelmi szempontból aggályos megoldások.)

Nyilvánvaló, hogy a digitális korban az adatvédelem nehezebb, mint valaha, de a könyvtáraknak lehetőségeikhez mérten törekedniük kell használóik adatainak megfelelő védelmére.

(Bódog András)

Lásd még 173, 191

Nemzetközi könyvtárügy

Lásd 145, 155, 156, 201

Nemzeti könyvtárügy

142/2020

CLEMENS, Annika: Digitala utlån ökar kraftigt **In:** Biblioteksbladet. – 105. (2020) 4., p. 8.

Jelentősen nő Svédországban a digitális kölcsönzés mennyisége

Állomány használata; Általános helyzetkép; Elektronikus dokumentum; Kölcsönzés; Könyvtárügy; Statisztika

A Svéd Nemzeti Könyvtár által gondozott országos statisztikák szerint 2019-ben meredeken nőtt a digitális kölcsönzés mennyisége a közkönyvtárakban. Az e-könyvek letöltése 14%-os növekedést mutatott: minden egyes svéd polgárra átlagosan 8,4 kölcsönzött e-médium jutott. 2,4 millió e-könyvpéldányt kölcsönöztek összesen a közkönyvtári rendszerben – az e-könyvek kölcsönzése 6%-kal nőtt –, ez a forgalom viszont csupán az összes kölcsönzés 6,5%-át tette ki! A közkönyvtárakban az e-könyvcímek száma 10%-kal, a streamingalapon megtekinthető filmek száma 122%-kal nőtt. Az elmúlt tíz évben a könyvek, filmek és egyéb fizikai hordozókon megjelenő dokumentumtípusok állománya mintegy 20%-kal csökkent. A közkönyvtárakban visszaesett a személyes látogatások száma, viszont – az e-dokumentumok fokozott használata mellett – a fizikai térben a könyvtárosokhoz intézett kérdések száma emelkedett, ami jól mutatja a könyvtár mint közösségi információs tér társadalmi jelentőségét. Az óvodákban, illetve sportlétesítményekben kialakított fiókkönyvtárak különösen népszerűek. Az iskolai könyvtárak száma emelkedik, ám a közkönyvtárak száma fokozatosan csökken, az ezredforduló óta mintegy 25%-kal apadt. 2015-ben még csak 53 kistérségben lehetett találni hosszabbított nyitvatartási idejű könyvtárakat, 2019-ben országos szinten már a kistérségek felében volt elérhető ilyen intézmény. 31 kistérségben ellenben nincs olyan könyvtár, amely hétköznap 18 óra után, illetve hétvégén nyitva tartana. Összességében azonban a nyitvatartási napok száma évről évre nő.

A felsőoktatási könyvtárakban a digitális előfizetéses források (könyvek, folyóiratok) használatának mintegy 10%-os növekedése volt megfigyelhető. Kérdéses azonban, hogy ez a trend az *Elsevier* kiadói konszernnel kötött szerződés felbontása után is tovább érvényesül-e majd 2020-ban. Az e-médiumokra irányuló keresések, illetve letöltések összesített mennyisége a felsőoktatási szektorban 129 millió volt. Ezekben az intézményekben a fizikai hordozón megjelent dokumentumok száma mintegy 3 millióval lett kevesebb 2015 óta, míg 2019-ben 15,7 millió e-cím volt elérhető az ország egyetemi könyvtáraiban. 2019-ben a felsőoktatási könyvtáraknak összesen 12,6 millió látogatójuk volt. Ez a szám stagnálást mutat, a korábbi években viszont a látogatottság terén enyhe csökkenés volt tapasztalható a növekvő hallgatói létszám ellenére.

Végezetül a 2019-es statisztikai adatokból kiemelhető, hogy a könyvtári szférában 9527 embert foglalkoztattak, ebből 8117 főt teljes munkaidőben.

(Németh Márton)

Lásd még 137, 138, 144, 148, 152, 157, 158, 173, 184

Központi szolgáltatások

Lásd 145, 196

Együttműködés

143/2020

STRAUB, Esther – MÜLLER, Alexandra – TSCHANDER, Ladina: ALPZUG : was Kühe mit Bibliotheken zu tun haben. – Bibliogr. **In:** ABI-Technik. – 40. (2020) 1., p. 52-59.

Res. angol nyelven

ALPZUG: mi köze a teheneknek a könyvtárakhoz?

Együttműködés -regionális; Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Regionális könyvtár; Szoftverválasztás

A Zürichi Egyetem (*Universität Zürich*, UZH) könyvtárai és Zürich központi könyvtára (*Zentralbibliothek Zürich*, ZB) eldöntötték, hogy egy új könyvtári rendszer, az *Alma* bevezetésével (valamint a *Primo VE* discovery eszköz megvásárlásával) közös útra lépnek, és az ALPZUG nevű projekt keretében együttműködésük a jövőben intenzívebb lesz: a munkafolyamatokat optimalizálják, és így új szolgáltatásokat tudnak nyújtani mind a Zürichi Egyetem polgárai, mind Zürich város és kanton olvasói számára a Svájci Könyvtári Szolgáltatások Platform (*Swiss Library Service Platform*, SLSP) országos könyvtári platformon keresztül.

A hároméves együttműködési projekt 2018 augusztusában indult. Az ALPZUG egy betűszó, feloldása (*Alma Primo ZB UZH gemeinsam*) a nagy közkönyvtár és az egyetemi könyvtári szervezet szoros együttműködését hangsúlyozza. A projekt logója is a regionális identitást domborítja ki: két tehenet ábrázol a havasi legelőn, alattuk az ALPZUG felirattal. Mind az UZH, mind a ZB fenntartója Zürich kanton. Adottságaik azonban teljesen eltérőek: a ZB hagyományokban gazdag szervezet egy telephellyel és szakrészlegekkel; ellátja a várost, a kantont és az egyetemet is. Az UZH könyvtárai 37 szervezeti egységben, a kutatással szoros kapcsolatban működnek, és nincs közös stratégiájuk. 25 könyvtár a filozófiai karhoz tartozik, ezenkívül van teológiai, jogi, állatorvosi és 2 közgazdaságtudományi kari könyvtár is. A matematikai-természettudományi és az orvostudományi kar információigényeit nagyrészt a központi könyvtár szolgálja ki. Utóbbi az online katalógus bevezetése óta központi feladatokat lát el (digitalizálás, nyílt hozzáférésű publikálás támogatása, tanulótér biztosítása stb.), illetve az e-könyvtárat a ZB-vel közösen gondozza. Az UZH és a ZB szorosabb együttműködése révén nőtt a hatékonyság, javult a teljesítmény, de gondot jelentett a két önálló szervezet technikai összekapcsolása.

Az SLSP projekt előkészületei során, 2015–2017-ben az UZH és a ZB egyaránt tevékenyen részt vett a munkálatokban. Volt gyakorlatuk a könyvtári rendszerekben: az UZH könyvtárait 2013-ban integrálták a svájci NEBIS-be (*Netzwerk von Bibliotheken und Informationsstellen in der Schweiz*), a ZB kezdettől fogva benne volt a hálózatban.

Az SLSP koncepciója többszintű platformot biztosít: a legtágabb kör az *Almát* használó könyvtárak együttműködése (*community zone*), ezt követi a közös hálózat metakatalógusa, amely közel 500 könyvtár bibiográfiai- és példányadatait tartalmazza (*network zone*), majd ez alatt találjuk a szorosan összekapcsolódó, közös munkafolyamatokkal és adminisztatív adatokkal rendelkező könyvtárakat (*institution zone*). Ezen a szinten valósul meg az UZH és a ZB együttműködése is; 2019 és 2020 folyamán közösen a projekt 3 tesztmigrációjában vesznek részt. (A legalsó szinten végezetül az egyes könyvtárak foglalnak helyet.)

A kiegyensúlyozott projektszervezet a siker záloga, ezért ügyeltek arra, hogy mindkét fél képviseltesse magát az SLSP minden területén. Projektkoordinációs módszerként a HERMES-re esett a választás. A projektet három részre bontották: a funkcionalitás, az oktatás és a szervezés kérdéseire. Mivel fontos a jól működő kommunikáció, létrehoztak egy blogot az UZH közösségi platformján, ahol minden dokumentumot elérhetővé tettek. Emellett félévente tájékoztatókat rendeztek. (A legutóbbin az *Alma* rendszer működését mutatták be.)

Az ALPZUG számára kihívást jelent az egyetemi tagkönyvtári rendszer átszervezése: a decentralizált szervezeti egységeket integrálják, és egy évvel az *Alma* bevezetése után a könyvtárosok egy szervezetben, a Zürichi Egyetemi Könyvtárban (*Universitätsbibliothek Zürich*, UBZH) fognak dolgozni. Az egyetem 2019 májusában hozott döntése nyomán 2021-re már megvalósul a tagkönyvtárak egyesítése.

A projekt jelenlegi fázisában a használói adatok migrációján (*SWITCH edu-ID*), a harmadik féltől beszerzett rendszerek integrációján (pl. automatikus

adatgazdagítás, RFID, SAP pénzügyi rendszerek), valamint az adatmigráció (tesztmigrációk) feladatain dolgoznak.

(Murányi Lajos)

Lásd még 152, 161, 178

Jogi szabályozás

144/2020

Il deposito legale regionale in Italia : stato dell'arte e risultati di una recente indagine. – Bibliogr. **In:** AIB studi. – 59. (2019) 3., p. 423-452.

Res. angol nyelven

A regionális kötelespéldányok Olaszországban: helyzetjelentés és egy közelmúltbeli felmérés eredményei

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Felmérés; Könyvtári rendszer -országos; Könyvtári hálózat; Kötelespéldány; Regionális könyvtár

A cikk ismerteti annak a felmérésnek az eredményeit, melyet az Olasz Könyvtáros Egyesület (AIB) könyvtárakkal és országos szolgáltatásokkal foglalkozó nemzeti bizottsága (*Commissione nazionale biblioteche e servizi nazionali*) végzett 2019 októbere és novembere között a regionális kötelespéldányrendszerről – 15 évvel az utolsó primer kutatás után, amely ugyanezzel a témával foglalkozott. A regionális kötelespéldány-szolgáltatást a 106/2004. törvény fektette le, és a 252/2006. elnöki rendelet, valamint két miniszteri rendelet (a 2007-es és a 2009-es) szabályozza. A jogszabályegyüttes előírja, hogy minden kiadó elküldjön egy bizonyos számú példányt az általa publikált kiadványokból a kiadóvállalat székhelye szerinti tartomány (*Regione*) meghatározott könyvtárainak, annak érdekében, hogy létrejöhessen az olasz kiadói termés regionális archívuma. A regionális kötelespéldány-beszolgáltatás a kötelespéldány-rendelkezések egyik legúttörőbb, ám leginkább kritikus és legkevésbé ismert vonatkozása. A kutatás első fázisában úgy döntöttek, hogy a könyvtárak által szolgáltatott információkat vetik alá elemzésnek, lehetővé téve, hogy képet kapjanak az olaszországi regionális kötelespéldányokat őrző könyvtárak helyzetéről, amely 2009 óta részben változásokon ment át. A kutatás második fázisában egy online kérdőívvel keresték meg a regionális kötelespéldányokat gyűjtő könyvtárakat, amely kilenc kérdésre tagozódott – ezek mindegyikéhez három zárt válaszlehetőség tartozott, valamint kommentárt is lehetett írni hozzájuk. A felmérés, amely kedvező részvételi arányt ért el (62%), a múltbeli helyzettől nem sokban eltérő összképet mutatott, kiemelve elsősorban a raktári helyhiány, az elégtelen személyzet, a forráshiány és a helyi gyakorlatoktól való erős függés problémáit. A kérdőívre érkezett némely válasz mindazonáltal biztató: a kiadványok egy bizonyos rendszerességgel megérkeznek; a regionális kötelespéldány-rendeletet olyan kötelezettségként értékelik, amelynek pozitív vonatkozásai is vannak; valamint történnek ellenőrzések a teljesítését illetően. Felmerül emellett annak a fontossága is, hogy hozzanak létre egy egyesített adatbázist a kiadókból, amely megkönnyítheti a kötelespéldány-rendelet végrehajtását, és kiindulópontot jelenthet a jövőbeli szinergiák számára.

(Autoref.)

145/2020

VALKO, Juraj: Portál obchodne nedostupných diel : sprístupňovanie kultúrnych objektov na digitálnom jednotnom trhu. – Bibliogr. **In:** Knižnica. – 21. (2020) 1., p. 13-17.

Res. angol nyelven

A kereskedelmi forgalomban nem kapható művek portálja: a kulturális objektumok hozzáférhetősége az európai digitális egységes piacon

Digitalizálás; Elektronikus dokumentum; Hozzáférhetőség; Központi szolgáltatások; Portál; Szerzői jog

Mint ahogy *Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról* lefektette, az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala (EUIPO) a felelős a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek számára fenntartott nyilvános egységes online portál létrehozásáért és kezeléséért. A portál elsődleges célja az lesz, hogy elérhető információkkal szolgáljon azon kereskedelmi forgalomban nem kapható művekről, amelyek felhasználhatók az irányelvben bevezetett új mechanizmusok szerint, valamint a jelenlegi és jövőbeni használatról. A portál megkönnyítené a jogtulajdonosoknak a mechanizmusokból történő visszalépést is. A cikk ismerteti a portál néhány kulcskövetelményét, biztosítani kívánja a szükséges információkat az érdekeltek és a főbb funkciók tekintetében,

ezenfelül a digitális objektumok online elérhetővé tételének szerzői jogi vonatkozásaira összpontosít.

(Autoref.)

Lásd még 173, 203

Könyvtárosi hivatás

146/2020

HENDERSON, Margaret: Why you need soft and non-technical skills for successful data librarianship. – Bibliogr. **In:** Journal of eScience Librarianship. – 9. (2020) 1., e1183.

Miért van szüksége a sikeres adatkönyvtárosnak puha és nem-technikai készségekre?

Adatfeldolgozás; Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárosi hivatás; Kutatás információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak

Számos kurzus létezik a kutatási adatok kezelésének (*research data management*) elsajátítására a könyvtárosok és a kutatók számára. Ám a technikai ismeretek mellett figyelmet kell kapniuk a „puha", nem technikai készségeknek is. A jó adatkönyvtárosnak ugyanis az adatok életciklusában, a metaadatokban, a kódolásban és a statisztikában való jártasságon túl rendelkeznie kell tájékoztatási, kapcsolatépítési és együttműködési készségekkel is. Ezt az álláshirdetések is mutatják, sőt nemcsak az adatkönyvtárosok, hanem az adattudósok készségei kapcsán is olvashatunk arról, hogy munkájuk első lépése a megfelelő kérdések feltevése.

Tájékoztatási készségeik révén a könyvtárosok jó kapcsolatokat tudnak kialakítani intézményük kutatócsoportjaival, ami lehetővé teszi kapcsolati térképek létrehozását. Ezek az adatkezelési szolgáltatások értékelésének is jó eszközei. A kapcsolatok kiépítését és a különböző szervezeti egységekkel való együttműködést elősegíti a figyelmes hallgatás képessége, amely azonban a legnehezebben elsajátítható dolgok egyike. Hasznosnak bizonyul interjúk készítésekor, de különböző, egyébként más témákkal kapcsolatos beszélgetések esetén is lehetővé teszi a könyvtárosok számára, hogy azonosítsák, mire van a használóknak szükségük. Az empatikus odafigyelés mellett jó, ha a könyvtáros újrafogalmazza a hallottakat, majd már meglévő megoldásokat javasol, egyúttal felajánlva segítségét. Nem szabad azonban szem elől tévesztenie, hogy az emberek nem igazán veszik észre, hogy mit kínál a könyvtár, amíg ténylegesen nem merül fel egy olyan probléma, amelynek megoldásához a könyvtár tud hozzájárulni, ezért célszerű, ha a könyvtárosok fenntartják marketing-aktivitásukat, és kapcsolatba lépnek az elfoglalt kutatókkal és a hallgatókkal. A kutatók számára a legfőbb gondot az adatok tárolása, megosztása és a hosszú távú hozzáférés biztosítása jelenti, amihez kevés könyvtár képes hardver-szolgáltatásokat nyújtani, ezért a könyvtárosoknak kapcsolatokat kell kialakítanunk az intézmény számítástechnikai szolgáltatásokat biztosító szervezeti egységével, hogy ilyen esetekben hozzájuk irányíthassák a kutatókat.

Az adatkönyvtárosoknak rendelkezniük kell az egész életen át tartó tanulás képességeivel, továbbá rugalmasnak és alkalmazkodóképesnek kell lenniük. Nem hagyhatják figyelmen kívül az adattudományi és a technikai ismereteket sem, ám nem szabad lebecsülniük azokat az ismereteket és készségeket, amelyek megkülönböztetik őket az adattudósoktól.

(Koltay Tibor)

147/2020

SAUNDERS, Laura: Core knowledge and specialized skills in academic libraries. – Bibliogr. **In:** College & research libraries. – 81. (2020) 2., p. 288-311.

Központi és speciális készségek a felsőoktatási könyvtárakban

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Személyzet

Egy, az Egyesült Államok teljes területére kiterjedő kérdőíves felmérés eredeti célja az Amerikai Könyvtáros Egyesület (*American Library Association*, ALA) által akkreditált könyvtár- és információtudományi mesterképzések vizsgálata volt, utóbb azonban kibővült a gyakorló szakemberek felkészültségének feltérképezésével. A 2017-ben, 4000 főnek kiküldött kérdőívet több mint 2400-an töltötték ki, közülük 830-an felsőoktatási könyvtárban dolgoznak, a többiek egyéb könyvtári-információs szakemberek.

53 ismeret, készség és képesség megítélését vizsgálták először az egyetemi könyvtárosok körében, 5 kategóriában: általános készségek, kommunikáció, használóknak biztosított szolgáltatások, menedzsment és technológia. A válaszadók a készségeket a

következő skálán értékelték: „Központi” (minden diplomás könyvtárosnak erős alapokkal kell rendelkeznie); „Nagyon fontos” (a legtöbb szakembernek tudnia kell, vagy képesnek kell lennie erre); „Fontos” (sok szakembernek kell ismernie); „Specializált” (meghatározott pozíciókban dolgozó szakembereknek valószínűleg szükségük van rá); valamint „Nem fontos”. A 10 központi készség, melyet a válaszadók több mint fele megjelölt, csökkenő sorrendben: interperszonális kommunikáció, a szakmai etika ismerete, íráskészség, csoportmunka, keresési készségek, az információforrások kiválasztása és értékelése, ügyfélszolgálati készségek, kulturális készségek, kapcsolattartás különböző közösségekkel, a sokszínűségre és befogadásra építő reflektív gyakorlat. „Nem fontos” minősítést csak alacsony számban kapott néhány készség, továbbá csupán 4 készséget minősített specializáltnak a válaszadók több mint 50%-a (az analóg és a digitális források, a levéltári anyagok és kéziratok megőrzését, valamint a hálózati rendszerek kezelését).

Az egyetemi könyvtárosok által azonosított központi készségeket összevetették a 1624, nem-egyetemi könyvtárban dolgozó könyvtáros válaszaival. Utóbbiak legalább 50%-a 11 készséget határozott meg központiként. Ide tartozik az egyetemi könyvtárosok által megjelölt 10 készség, valamint a referensz interjúkhoz kötődő készségek, amelyeket a más intézményekben dolgozó információs szakemberek 53%-a jelölt meg központiként, míg az egyetemi könyvtárosoknak csak 45%-a minősítette alapvetőnek. Összevetve az egyetemi könyvtárosok és a nem-egyetemi könyvtárosok többségének válaszait, a kulcskompetenciák fontossági sorrendje részben azonos volt: első helyre sorolták (89, illetve 86%-kal) az interperszonális kommunikációt, melyet a szakmai etika ismerete követett (81, illetve 82%-kal). A lista élétől eltekintve már jelentős különbségek is adódtak az egyetemi és a nem-egyetemi könyvtárosok értékítéletei között (pl. a nem-egyetemi könyvtárosok szignifikánsan nagyobb hányada értékelte központi kompetenciának a menedzsmenttel kapcsolatos készségeket).

Az alapvető készségek közül csak három (a szakmai etika ismerete, a források értékelése és kiválasztása, valamint a keresési készségek) épül a hagyományos könyvtárosi ismeretekre. Az összes többi puha készségeknek tekintő. Meglepő módon a válaszadók legalább 50%-a egyetlen technológiai kompetenciát sem azonosított központi készségként: az online biztonság ismeretét is csak a résztvevők közel egyharmada, a hardverhibák elhárítását alig egynegyedük jelölte meg központi készségként.

Az, hogy az új trendterületekkel kapcsolatos készségeket (pl. adatkezelés, *design thinking*) a többség nem azonosította alapvető jártasságként, nem feltétlenül jelenti azt, hogy ezek a kompetenciák lényegtelenek lennének. Az egyetemi könyvtári válaszadók mindössze 16%-a jelölte meg például az adatok kezelését alapvető szerepként, ám 66%-uk találta „nagyon fontosnak” vagy „fontosnak”. Nem minden egyetemi könyvtárosnak szükséges ezeket a készségeket elsajátítania, viszont sokuknak kell ismernie őket, aminek a mértéke nagymértékben függ az adott munkakörtől. Sok egyetemi könyvtár csak most kezd adatkezelési szolgáltatásokat kínálni oktatóinak, mások egyelőre csak vizsgálják ennek a lehetőségét. Ugyanakkor számos kialakulóban levő terület a hagyományos készségekre is épül. A kutatási adatok kezelése például magában foglalhatja adatállományok beszerzését, szervezését és a hozzáférés biztosítását, ami olyan készségeket igényel, mint az információforrások értékelése és kiválasztása, az információforrások leírása és az információkeresés.

A felmérés rávilágított azokra a különbségekre is, ahogy a könyvtárosok az egyes kompetenciák jelentőségét megítélték egyetemi és nem-egyetemi környezetben. Mindez, akárcsak a puha készségek felértékelődése, a könyvtárosképzés és a képzési specializációk szempontjából is megfontolásra érdemes.

(Koltay Tibor)

Lásd még 141, 149, 153, 158, 176, 185

Oktatás és továbbképzés

148/2020

MARCEROU-RAMEL, Nathalie: The initial training of librarians and curators in France : a national mission. – Bibliogr. **In:** Bibliothek. – 44. (2020) 1., p. 72-79.

Res. német nyelven

Könyvtárosképzés Franciaországban: egy nemzeti küldetés

Képesítés; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárosképző intézmény; Továbbképzés

Európában egyedülálló módon a könyvtárosképzés Franciaországban nem egyetemi keretek között törté-

nik: az állami könyvtári és információs szakemberek képzéséért a lyoni Enssib (*École nationale supérieure des sciences de l'information et des bibliothèques*) felel. A cikk áttekinti a könyvtárosi állások betöltésének és a könyvtárosképzésnek francia sajátosságait, majd a képzések 2016 utáni reformját ismerteti.

Franciaországban a könyvtárosi beosztásban dolgozók – könyvtárosok (*bibliothécaires*), főkönyvtárosok (*conservateurs*) és vezető főkönyvtárosok (*conservateurs généraux*) – egyaránt közszolgák, akik az állam, Párizs Városa vagy az önkormányzatok alkalmazásában állnak. (Az intézmények szerződéses munkavállalókat is felvehetnek, de ez általában csak határozott időre szól.) Az állami könyvtárosokat és főkönyvtárosokat pályázat útján választják ki (vezető főkönyvtárossá ellenben kizárólag kinevezés útján léptetnek elő valakit); a pályázat lehet „külső", amelynek diploma vagy oklevél a feltétele, „belső", amely szakmai munkatapasztalatot vár el, illetve léteznek doktori fokozatra kiírt vagy a párizsi *École nationale des chartes* tanulóira szabott pályázatok is. Mivel a pozíciók száma korlátozott, ezért az állami szervek (Oktatási Minisztérium, könyvtári szakfelügyelet) által koordinált pályázatokon a verseny rendkívül szoros. A „nyertesek" ezután egy 6–18 hónapos képzésen vesznek részt, amely alatt fizetést kapnak, és amely – a bolognai rendszerben nem akkreditált – alkalmassági oklevelet vagy diplomát ad. A végzettek meghatározott listák alapján állami fenntartású intézményekben (egyetemeken, minősített könyvtárakban stb.) helyezkednek el vagy folytatják a munkájukat. 2015 óta a könyvtárosképzést két testület végzi: az állami, illetve Párizs Városára vonatkozó könyvtáros- és főkönyvtárosképzés területén az Enssib az illetékes, míg az önkormányzati intézmények vezető könyvtárosait az *Institut national des études territoriales* (INET) képezi. Az állami és önkormányzati pálya ilyen kategorikus elválasztása megrázta a szakmát; jellemző, hogy az INET által nyújtott vezetőképzés inkább menedzserszemléletű, míg az Enssib képzései három lábon állnak: könyvtárszakmai, tudományos és menedzsment-ismereteket adnak át.

Az Enssib élére 2015-ben új igazgató érkezett. Az intézmény kínálatában jelenleg az említett könyvtáros- és főkönyvtárosképzésen kívül négy akkreditált mesterképzés (könyvtár- és információtudomány, írott és vizuális kulturális örökség, digitális bölcsészet, információ és kommunikáció), két posztgraduális képzés, valamint számos szakmai továbbképzés szerepel. Mindez az intézményi tudás és az oktatói gárda hozzájárul az állam és Párizs Városa számára történő könyvtáros- és főkönyvtárosképzés színvonalához is.

Az Enssibben a könyvtárosképzés 6 hónapot ölel fel, amelynek végén a tanulók nem részesülnek diplomában, csupán értékelésben, melyet az Oktatási Minisztérium és a számukra kijelölt könyvtár kap meg. (Elhelyezkedésüket követően további 6 hónapig próbaidőn vannak; egy újabb értékelés után válik határozatlan idejűvé a státuszuk.) A képzés fő irányai: szakmai, könyvtárosi, adminisztratív és menedzsment-ismeretek; 4 hetes szakmai gyakorlat és beszámoló; csoportos projektek.

A főkönyvtárosképzés 18 hónapos, és három szemeszterre oszlik. Az első szemeszterben elméleti ismeretek, szakmai gyakorlat, csoportos projektmunka és szakdolgozatírás szerepelnek; a második szemeszter újabb szakmai gyakorlattal és szakdolgozatírással folytatódik; a harmadik szemeszter kötelező és választható kurzusokkal, szakdolgozatvédéssel, záróvizsgával, szakmai gyakorlattal és a főkönyvtárosi kinevezésre való felkészüléssel zárul. Az egy-egy képzést elvégző kb. 30 tanulóhoz minden évben kb. 6-7, belső előléptetésre váró könyvtáros társul; előbbiek diplomát, utóbbiak csak tanúsítványt kapnak, és számukra a tanmenet is eltér a többiekétől. Mivel az Enssib maga nem tart felvételit (a tanulók az állami pályázatok nyerteseiként kerülnek be), a résztvevők köre rendkívül heterogén, változatos szakmai előélettel, ennek megfelelően a képzés anyagának is sok területet kell lefednie. A tematika: szakmai, könyvtárosi, adminisztratív és menedzsment-ismeretek; szakmai gyakorlatok és beszámolók (szorgalmazzák, hogy az egyik szakmai gyakorlat lehetőleg külföldön történjen); csoportos projektek; szakdolgozatírás és -védés.

2016-ban az Enssib a képzések megújításába fogott. 2017-ben elkészült a főkönyvtárosképzés új sztenderdje, amely kitér az elvárt kompetenciákra és a képzési modulokra. (Néhány példa a kötelező kurzusok listájáról: munkacsoport-vezetés, költségvetés-menedzsment, kulturális örökség, információs műveltség, bibliográfia és katalogizálás, adatok és nyílt tudomány, számítógépes és digitális ismeretek, angol nyelv.) Ehhez kapcsolódóan diskurzus indult a könyvtáros szakmában napjainkban elvárt készségekről. Az Enssib a könyvtáros egyesületekkel és a könyvtári szakfelügyelettel, valamint az oktatókkal és a tanulókkal együttműködve minden képzési formához értékelő testületet állított fel (a könyvtárosképzésben 2018 decemberétől, a főkönyvtárosképzésben 2017 szeptemberétől). A tanulók szóban és írásban is értékelik a képzéseket,

amelyek befejezése után 1 évvel a munkahelyük is értékeli őket, így áttételesen az Enssib által biztosított képzés minőségét és relevanciáját is. A képzőhely emellett helyi és nemzeti hálózatokba is bekapcsolódik a jó gyakorlatok megosztására, valamint együttműködést folytat a Lyoni Egyetemmel. Az utóbbi években az Enssib képzéssel és szakmai gyakorlattal foglalkozó szervezeti egységét is átszervezték, létrehozva többek között egy oktatási innovációs munkacsoportot.

A főkönyvtárosképzés megújítása volt az intézmény 2016–2020-as stratégiájának egyik sarkalatos pontja. Megerősítették a szakmai gyakorlatok szerepét, növelték a menedzsment-ismeretek súlyát, felülvizsgálták az oktatási módszereket, pedagógiai partnerkapcsolatokat építettek ki, valamint új kurzusokat vezettek be (pl. digitális kultúra, nyílt tudomány). Az értékelések során nemcsak a tudás bővülését, hanem a készségek fejlődését is igyekeznek nyomon követni. 2020-ban az Enssib közel 300 külsős (gyakran gyakorló könyvtáros) oktatójára alapozva új mentorálási program indul, amely a képzésben töltött utolsó és a munkahelyen töltött első időszakra terjed ki. Végezetül tervezik a főkönyvtárosképzés mesterszakként történő akkreditációját a bolognai rendszerben.

Ugyan még nem állnak rendelkezésre az utóbbi években végzett évfolyamokról részletes visszajelzések, de az eredmények biztatóak: az Enssib jó kapcsolatokat ápol mind a tanulókkal, mind a könyvtáros szakmai közösséggel, és nemzeti képzőintézményként a franciaországi centralizált hivatásrendi struktúrában megkerülhetetlennek számít – ahogy kutatóhelyként, kiadóként és az egyesületi élet szereplőjeként is. A képzések fejlesztésének azonban folytatódnia kell, alkalmazkodva a folyamatosan változó könyvtári világ kihívásaihoz.

(Szabó Piroska)

149/2020

SCHADE, Frauke: Fit für die Zukunft : Anforderungen einer neuen Arbeitswelt an die bibliotheks- und informationswissenschaftliche Aus- und Weiterbildung. – Bibliogr. **In:** BuB. – 72. (2020) 1., p. 32-35.

Felkészülés a jövőre: a munka világának új követelményei a könyvtár- és információtudományi képzésben és továbbképzésben

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Munkakörülmények; Személyzet; Továbbképzés

A német *Bundesamt für Arbeit und Soziales* felkérésére előrejelzés készült a munkaerőpiac 2030-ig várható képesítési követelményeiről, melyet 2016-ban tettek közzé *Foresight-Studie „Digitale Arbeitswelt"* címen. A cél az volt, hogy elemezzék a foglalkoztatásban való részvétel jövőbeli követelményeit, a foglalkoztatási viszonyok sokféleségét és a generációktól független kompetenciákat. Arra a paradigmára építettek, hogy az innováció és a „jó munka" a humán, a strukturális és a kapcsolati tőkétől függ. (A „jó munka" kifejezés humánus munkafeltételeket jelent.) Humán tőkén a munkavállalók tudását és készségeit értjük; a strukturális tőke az a képesség, mely lehetővé teszi, hogy a szervezeti tudás gyümölcsöző legyen az ismeretek keletkezése, tárolása és cseréje közötti folyamatokban; a kapcsolati tőke a hálózatépítés és a külső felekkel való együttműködés képessége.

A tanulmány kimutatta, hogy a strukturális változások nagymértékben befolyásolják a mostani foglalkozások változásait, de csak részben vezetnek új foglalkozások létrejöttéhez. A technikai rendszerek, automatizált folyamatok és tudást tároló infrastruktúrák eredményeként az oktatás veszít jelentőségéből. (Bizonyára így lesz a könyvtárak területén is, ha a tevékenységeket tovább automatizálják, ahogy ma a kölcsönzésben vagy az automatikus indexelésben látjuk, de az oktatás fontosságának csökkenése nem azt jelenti, hogy a szaktudás feleslegessé válik.) A tanulmány éppen a tevékenységek növekvő diverzifikációjában és specializációjában végbemenő fejlődést hangsúlyozza, ami szinte mindenütt – a könyvtári-információs szakmában is – tapasztalható. Új területek jönnek létre például a nyílt tudomány, a digitális bölcsészet, a kutatási adatok kezelése vagy a digitális kompetenciák átadása terén. A tanulmányi reformok Kölnben, Stuttgartban, Potsdamban vagy Berlinben bizonyítják, hogy a könyvtárak változásának dinamikájára a képzőintézmények programjaik frissítésével reagálnak. A diverzifikációt és a specializálódást részben ellensúlyozzák, különös tekintettel a tudományos és a közkönyvtárak közös pontjainak hangsúlyozására (TH Köln, HdM Stuttgart). Egy másik stratégia is megfigyelhető: általános oktatás az alapképzésben és magas fokú szakosodás a mesterképzésben (HU Berlin, HAW Hamburg). Egyértelmű, hogy az oktatás elfogadta a kihívásokat, bár csak kismértékben növeli a diverzifikációt.

A változás dinamikájának fényében az előrejelzés leírja, hogy a szociális és a személyes kompetenciáknak a jövőben egyre nagyobb jelentősége lesz. Ezek a rugalmasság, a kreativitás, az adaptív gondolkodás, a szociális és interkulturális készségek, a kommunikációs jártasság és a csapatmunkára való képesség. Meg kell jegyezni, hogy a Kultúrminiszerek Állandó Konferenciájának (KMK) képesítési keretrendszere a szociális, a módszertani és a személyes kompetenciát jelöli meg olyan követelményként, amivel egy végzősnek rendelkeznie kell, és csak egy elvárt kompetenciaterület vonatkozik kifejezetten a szakismeretekre. Mindez tükröződik a tantervekben, amelyek laboratóriumi és gyakorlati projektekkel, valamint gyakornoki munkával bővülnek. Újabb didaktikai koncepciók (pl. a fordított osztályterem módszere vagy esettanulmányok készítése) is bekerülnek az oktatásba. A tanulmány azt is feltárta, hogy az ún. tudományos írástudás (*scientific literacy*) fontossága növekedni fog, ezért az automatizált rendszerek szakszerű kezelése, az adatok keresése, értékelése és dokumentálása a képzési tervek részét kell, hogy képezze. Manapság és a jövőben továbbra is releváns az ismeretek adaptálása az alkalmazási környezetbe. Példaként említhető, hogy a speciális könyvtári szoftverek ismerete az információfeldolgozás és információszervezés átfogó kontextusában kap helyet. Az előrejelzés azt is feltárta, hogy a demográfiai változások és a képzett munkavállalók hiánya miatt a hangsúly az alapképzésről a továbbképzésre tevődik át. A képzett munkavállalók hiánya okán előtérbe kerül az a kérdés is, hogy a régen diplomázott alkalmazottak miképp képezhetők tovább. (Az egyetemek munka mellett végezhető alapképzéssel és mesterképzéssel reagálnak ezekre a követelményekre.) Végezetül az individualizáció, a munka és a magánélet egyensúlyának szükségessége további kihívást jelent mind a könyvtári személyzet fejlődése, mind továbbképzése szempontjából.

(Murányi Lajos)

150/2020

SKARE, Roswitha: Documentation Studies at the University of Tromsø : a new way to educate librarians?. – Bibliogr. **In:** Education for information. – 35. (2019) 4., p. 455-463.

Dokumentációs tanulmányok a Tromsői Egyetemen: a könyvtárosok képzésének új útja?

Dokumentáció; Dokumentálóképzés -felsőfokú; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Közgyűjtemény; Oktatási anyag; Oktatási módszer; Terminológia

Az 1980-as évek végén fogalmazódott meg a gondolat, hogy Észak-Norvégiában is szükség lenne valamilyen felsőfokú könyvtárosképzés elindítására. Meg akarták szüntetni az oslói képzés monopóliumát, ami mellett a szakmai érveken túl az országon belüli távolságok is szóltak [Tromsö és Oslo távolsága megfelel a Budapest–Róma távolságnak – a Ref. megj.]. A „dokumentációs tanulmányok" képzés végül 1996-ban indult el a Tromsői Egyetemen.

A 'könyvtár és információtudomány' megnevezés helyett inkább egy másik szakmai hagyományt helyeztek előtérbe, amely a hordozótól függetlenül bármiféle dokumentum feldolgozását, tanulmányozását állítja a középpontba, a megfelelő elméleti és gyakorlati ismeretek elsajátításával egyetemben. 1989–1990 táján a Norvég Nemzeti Könyvtár alapítása, a norvég kötelespéldány-szabályok kibővülése (minden médiumú és formátumú dokumentum gyűjtésére), valamint a számítógépes világháló megjelenése is abban az irányban hatottak, hogy egy széles profilú, dokumentumközpontú szemlélettel bíró képzést hozzanak létre. Érdekes a rokonság *Paul Otlet* és *Suzanne Briet* XX. század eleji, korukat megelőző törekvéseivel, habár ezzel a képzés alapítója, *Niels W. Lund* eleinte még nem volt tisztában. Emellett *Michael Buckland*, *W. Boyd Rayward* és *Ron Day* 1990-es évekbeli, dokumentációt megújító munkássága is megemlíthető a hatások között.

A képzési szintek fokozatosan épültek ki. Már a 7 féléves alapképzés elvégzése is a közkönyvtári vezetői pozíció megszerzésének lehetőségét biztosította a diplomás szakemberek számára, de az első évfolyamok fokozatszerzésével párhuzamosan kiépült a mester-, illetve később a doktori képzés is. Határozott lépéseket tettek a nemzetközi tudományos és felsőoktatási életbe való beilleszkedésre is konferenciák, nyári egyetemek, nemzetközi programokkal való együttműködések formájában.

A képzés hátterében a dokumentum koncepciójának elméleti megalapozása áll. A dokumentum fogalma a latin *doceo* + *mentum* etimológiájából kiindulva minden olyan szellemi és anyagi erőfeszítést magában foglal, amely valamilyen abban megnyilvánuló tartalmat fejez ki, mutat be, értelmez, illetve annak előállításában működik közre. A dokumentumok tartalmi és formai jellemzői egyformán fontosak a tudo-

mányos kutatás szempontjából. Ezzel összefüggésben vizsgálni kell a dokumentumok általános mentális és társadalmi vonatkozásait, illetve az anyagi környezetet is, melyben manifesztálódnak. Nem csupán a kész dokumentumok, hanem azok előállításának folyamata is megérdemli a figyelmet, többek között azért is, mert a hallgatók maguk is dokumentum-előállítókká válnak. A dokumentációs tanulmányok egyaránt foglalkoznak a statikus és a „folyékony"/szóbeli dokumentumokkal (pl. előadások, weblapok), emellett a dokumentumhordozói és az intézményalapú megközelítésmódot is alkalmazzák, a könyvtárakat, levéltárakat és múzeumokat a dokumentumok kezelésére épülő intézményeknek tekintve.

Az oktatás során vissza-visszatérnek a dokumentum definícióira, a hallgatókat kritikus gondolkodásra ösztönözve. A tanulmányok kötelező eleme a projektmunka, amelynek során a hallgató egy maga választotta területen mélyül el gyakran valamilyen norvég közgyűjteményhez kapcsolódóan, rugalmasan alkalmazva a dokumentum fogalmát és a dokumentáció megközelítését.

2003-ban a norvég felsőoktatásban bevezették a bolognai elveket, ami Tromsőben is az addigi szemeszterek és kurzusok bizonyos mértékű átstrukturálásával járt. Mivel egyre inkább elválik a dokumentum tartalma annak hordozójától (ld. pl. a digitalizálás vagy az adaptációk kérdéskörét), valamint egyre szélesebb körben jelennek meg a különböző médiumok és virtuális felületek, ezt rögzíteni akarták a képzés nevében is, amit 2012-ben „média és dokumentációs tanulmányokra" módosítottak. A névváltás azt is kifejezte, hogy készen állnak a médiában dolgozó szakemberek képzésére is, ám a végzettek többsége továbbra is könyvtárakban vagy más közgyűjteményekben helyezkedett el. A képzés népszerűsége azonban azt jelzi, hogy az itt megszerezhető tudás jól kamatoztatható a mai közgyűjteményi környezetben. Végeredményben elmondható, hogy a képzési stratégia és a képzési célok megfogalmazása kellően innovatív volt már a kezdetekkor is, és az átalakuló mediális környezethez és közgyűjteményi világhoz történő rugalmas alkalmazkodás révén mind a mai napig az maradt.

(Németh Márton)

Lásd még 147

Szabványok, normatívák

151/2020

OEHLSCHLÄGER, Susanne: Wie misst man die Qualität einer Nationalbibliothek? **In:** Dialog mit Bibliotheken. – 31. (2019) 2., p. 44-47.

Hogyan mérjük egy nemzeti könyvtár minőségét?

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Hatékonyság; Nemzeti könyvtár; Normatívák, mutatószámok; Szabvány -könyvtári

2019 elején az ISO kibocsátott egy szabványt, amely – a korábbi, teljesítménymérést és hatáselemzést célzó általános szabványokat (ISO 11620:2014, ISO 16439:2014) követően – kifejezetten a nemzeti könyvtárak minőségi értékeléséről szól (ISO 21248:2019. *Information and documentation – Quality assessment for national libraries*). A szabványt egy nemzetközi munkacsoport alkotta meg. Kidolgozásában aktív szerepet vállalt a Német Nemzeti Könyvtár (*Deutsche Nationalbibliothek*, DNB), amely 2019-ben be is vezette a teljesítmény értékelésére szolgáló mutatószámok alkalmazását.

A nemzeti könyvtárak feladatai, funkciói a különböző országokban nagyrészt azonosak, de akadnak eltérések is, tehát tevékenységük nem hasonlítható össze maradéktalanul. A szabvány alkalmazásához a benne használt fogalmak felsorolása és meghatározása ad útmutatást. A szabvány tartalmazza a nemzeti könyvtárak feladatainak és fő funkcióinak, valamint célcsoportjainak felsorolását is (köztük szerepelnek a könyvtári hálózatok, a rokon szakmák képviselői, a kutatók, a tanulók, a nagyközönség, a kiadók, a szerzők stb.). Az összehasonlíthatóságot a minőségértékelés, továbbá a hatékonyság szintjének mérése szolgálja.

A szabványban szereplő 34, meghatározásokkal és háttérinformációkkal kiegészített mutató mindegyike hat kritériumnak felel meg, ezek a következők: információtartalom, megbízhatóság, érvényesség, célszerűség, gyakorlati megvalósíthatóság és összehasonlíthatóság. A mutatók egy adott tevékenység mérésére, valamint a teljesítményben tapasztalt sikerek és a problémák, hiányosságok azonosítására szolgálnak. Segítenek abban, hogy az illetékesek döntéseket hozzanak, kiküszöböljék a negatív fejleményeket, megállapítsák a prioritásokat, és célsze-

rűen használják fel az eszközöket. Fontos szempont, hogy az értékelési eljárás rekonstruálható legyen.
A szabvány a nemzeti könyvtárak hatásának elemzéséhez különböző módszereket ajánl (statisztikai adatok, mutatószámok elemzése, a használói elégedettség megfigyelése és felmérése). A nemzeti könyvtárak gazdasági értékét pénzben is ki lehet fejezni (az elért eredményeket a befektetett összegekkel összevetve, vagy a könyvtáraknak a gazdaságra közvetlenül vagy közvetve gyakorolt pozitív hatását vizsgálva). Ehhez a szabvány mellékletében találunk példákat és szakirodalmi ajánlót.
A DNB már 2019-ben megkezdte az ISO-szabvány különböző mutatóinak és viszonyszámainak vizsgálatát a gyakorlatban. Annak felmérése például, hogy a nemzeti dokumentumtermés milyen arányban szerepel a nemzeti bibliográfia új tételei között, 90% feletti eredményt hozott. Egy másik fontos adat, hogy mennyi az állományból az adott évben digitalizált dokumentumok száma ezer egységre vetítve. Itt megjegyezhető, hogy mivel a DNB gyűjteményének jelentős része a XX. századból származik, ezért digitalizálható ugyan, de nyilvános szolgáltatására szerzői jogi korlátozások miatt még nem kerülhet sor. Mindemellett kimutatták, hogy a digitalizált dokumentumokhoz való hozzáférések száma 2016 és 2018 között több mint a kétszeresére nőtt (24 ezerről 65 ezerre). További ISO-mutatószámok vizsgálata is zajlik, illetve van előkészületben.
A DNB az IFLA nemzeti könyvtári szekciója keretében szorgalmazza azt, hogy más nemzeti könyvtárak is alkalmazzák a szóban forgó ISO-szabványt a gyakorlatban, és hozzák nyilvánosságra adataikat, hogy néhány év elteltével össze lehessen hasonlítani a különböző nemzeti könyvtárak teljesítményét.

(Hegyközi Ilona)

Egyesületek

Lásd 144, 151, 158

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

152/2020

VILKS, Andris: The National Library of Latvia **In:** Alexandria. – 29. (2019) 3., p. 218-221.

A Lettországi Nemzeti Könyvtár

Általános helyzetkép; Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Feladatkör; Használók képzése; Könyvtárépület -nemzeti; Kulturális örökség; Nemzeti könyvtár; Olvasás

2019-ben ünnepelte centenáriumát az öt éve új otthonába költözött Lett Nemzeti Könyvtár. Több mint húsz éve már, hogy döntés született arról, hogy a nemzeti könyvtár szolgáltatásait jobban elérhetővé kell tenni mind a nagyközönség, mind a kutatói szféra számára. 1999-ben kezdődött meg a digitális korszak is a Nemzeti Digitális Könyvtár program elindításával.

Az új könyvtárépületet nem csupán a hagyományos nemzeti könyvtári feladatok ellátására tervezték: komoly technológiai infrastruktúrának, illetve kulturális és közösségi események befogadására alkalmas tereknek és műalkotásoknak is otthont ad, továbbá kutatási és oktatási célokat is szolgál. 2014-től konferencia- és kiállítóközpont is várja a látogatókat. (Utóbbi állandó, múzeumi jellegű kiállítása a *Könyvek Lettországban* című könyvtörténeti tárlat.) A széles tematikát felölelő szabadpolcos gyűjtemény nyolc emeleten áll a használók rendelkezésére. Az új épület 2017-re elérte az egymilliós látogatószámot, a regisztrált olvasók száma pedig a 150 ezret, ami a balti ország lélekszámának közel 8%-át teszi ki. Az elektronikus látogatások száma évről évre 40%-kal emelkedik. 2018-ban a Lett Nemzeti Könyvtárat az év könyvtárának választották a londoni könyvvásáron.
Az UNESCO, az IFLA és a LIBER ajánlásaival összhangban a kulturális örökség megőrzése egyre nagyobb hangsúlyt kap. A Lett Nemzeti Könyvtár – a többi nemzeti könyvtárhoz hasonlóan –

különgyűjteményekbe szervezve őrzi a patriotika körébe tartozó ősnyomtatványokat, kéziratokat, zeneműveket, térképeket és efemer anyagokat. Ezek a dokumentumok egyben a digitalizálás alapját is képezik; a nemzeti könyvtár az *Europeana* felületén és más tudományos intézményekkel együttműködve is népszerűsíti e források újrafelhasználását. A könyvtár kiemelt figyelmet szentel a dokumentumok tartós megőrzésének, legyen szó nyomtatott vagy egyéb formátumú médiumokról – ezen a téren szorgalmazzák az egyéb közgyűjteményekkel való közös megoldások keresését.

A hagyományos könyvtári adatrendszerezés és hozzáférés-biztosítás mellett a nemzeti könyvtár az egyetemekkel és tudományos intézetekkel karöltve a digitális bölcsészeti programok fejlesztésében is aktív szerepet játszik. A nemzeti könyvtár több részlegében (pl. a bibliográfiai intézetben, a könyvtári szolgáltatások, a különgyűjtemények és a stratégiai fejlesztések osztályán) dolgoznak digitális bölcsészetre szakosodott kutatók, így a digitalizálás és a kutatás munkafolyamatait termékenyen össze tudják kapcsolni.

A nemzeti könyvtár keretein belül működik a Lett Nemzeti Enciklopédia szerkesztőbizottsága is, amelynek feladata egy nemzeti, általános jellegű elektronikus enciklopédia fenntartása és bővítése. A mintegy 500 bedolgozó író a balti ország vezető kutatói és szakértői közül kerül ki, 55 tudományterületet képviselve.

A könyvtárépület hetedik emeletén helyet kapott Gyermekirodalmi Központ a Lett Nemzeti Könyvtár egyik jellegzetessége. A gyermekirodalmi szerzőkkel és kiadókkal együttműködő szervezet jelentős olvasásnépszerűsítési feladatokat is ellát Lettországban és a lett diaszpórában egyaránt.

A nemzeti könyvtár akkreditált oktatási és képzési tevékenységet is folytat, mind a közgyűjteményi szakemberek, mind a nagyközönség részére. A kínálat a tudástársadalomban elvárható készségekre összpontosít (hagyományos írástudás és információs műveltség, médiaműveltség és digitális írástudás, karriermenedzsment és pénzügyi, illetve állampolgári ismeretek). A felsőoktatásba készülő kamaszoknak saját könyvtári tér áll a rendelkezésére (*-15+* néven), ahol oktatási intézmények és civil szervezetek segítenek a készségfejlesztésben, elsősorban digitális források felhasználásával.

A Nemzeti Digitális Könyvtárban immár a teljes állomány átesett az optikai karakterfelismerésen (OCR), és digitális objektumkezelő rendszerben kereshető. A kulturális örökség országos szintű digitalizálását is a nemzeti könyvtár koordinálja, itt a fő célkitűzés a különböző dokumentumtípusok tömeges digitalizálása, az aggregált hozzáférés biztosítása, továbbá egy egyesített kulturális adatközpont létrehozása a közgyűjtemények számára.

A Lett Nemzeti Könyvtár a jövőben új szolgáltatásokat kíván indítani és új célközönségeket kíván megszólítani az analóg és a digitális terek együttes használatával, valamint változatos rendezvények és tevékenységek befogadásával. A személyzet nemcsak feldolgozó könyvtárosokból, de adatelemzőkből és mentorokból is fog állni, az intézmény pedig – kéz a kézben a többi közgyűjteménnyel, az IT-szektorral, a médiával, az oktatási intézményekkel és a civil szférával – a tervek szerint jobban be fog kapcsolódni az ország kulturális, oktatási, tudományos és közösségi életébe.

(Bódog András)

Lásd még 137, 151, 193, 194

Felsőoktatási könyvtárak

153/2020

DUCAS, Ada – MICHAUD-OYSTRYK, Nicole – SPEARE, Marie: Reinventing ourselves : new and emerging roles of academic librarians in Canadian research-intensive universities. – Bibliogr. **In:** College & research libraries. – 81. (2020) 1., p. 43-65.

Hogyan találjuk fel (újra) magunkat? Új könyvtárosi szerepkörök a kanadai kutatóegyetemeken

Egyetemi könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Kutatás információellátása; Munkakör; Oktatás információellátása; Szolgáltatások

Az olyan szolgáltatások, mint a tájékoztatás és a gyűjteményfejlesztés, kezdenek veszíteni fontosságukból, mivel a kutatástámogatás, a kutatási adatok kezelése, a bibliometriai vizsgálatok, a digitális kezdeményezések, a tudományos kommunikáció és a felhasználói élmény támogatása egyre inkább részévé válnak az egyetemi könyvtárosok feladatkörének.

Kanadában 15 kutatóegyetem működik, amelyeket 3 állami finanszírozó ügynökség támogat. Ezek közül az egészségügyi kutatásokat segítő *Canadian Institutes of Health Research* már 2008-ban előírta, hogy az általa támogatott kutatásokon alapuló cikkek

végleges, lektorált kéziratai hozzáférhetők legyenek a megjelenést követő egy éven belül. Ezt 2015-ben kiterjesztették a műszaki és a társadalomtudományi kutatásokra is, melyeket a *National Sciences and Engineering Research Council* és a *Social Sciences and Humanities Research Council* támogat. 2018-ban a három ügynökség közösen fogalmazott meg egy, a kutatási adatok kezelésére (*research data management*) vonatkozó stratégiát, amely azonban egyelőre még nem lépett érvénybe. (Ezek az intézkedések egyébként később születtek meg Kanadában, mint az Egyesült Államokban, és egyelőre kisebb mértékben teljesülnek.)

Egy 2017-ben megkezdett felmérés keretében 743 kutatóegyetemi könyvtárost kérdeztek meg szolgáltatásaikról. A válaszadók száma 205 volt, ami a megcélzott populáció 27%-át teszi ki, viszont minden kutatóegyetemről érkeztek válaszok. A könyvtárosok 52%-a legfeljebb tízéves egyetemi könyvtári tapasztalattal rendelkezett, 36%-uk 4–10 éve dolgozott a jelenlegi pozíciójában. A válaszadók a kutatástámogatás tágabb területei közül a legnagyobb arányban (75%) az információkeresési konzultációkat és a szakirodalom áttekintésében való közreműködést jelölték meg. Ezt követi (csökkenő gyakorisággal) a pályázati jelentkezésekhez nyújtott segítség, a szisztematikus szakirodalmi szemlék összeállítása, a bibliometriai szolgáltatás és az adatkezelés.

Az adatkezelés részletesebb elemzése azt mutatja, hogy a technológia, az infrastruktúra, valamint az eszközök használatához és a repozitóriumokban történő adattároláshoz nyújtott segítség, a külső adatállományok felkutatása és az adatkezelési tervek kidolgozása voltak a legtöbbször említett tevékenységek. A bibliometria terén a leggyakoribb szolgáltatások az oktatáshoz, a hivatkozások kereséséhez és az alternatív metrikákhoz (*altmetrics*) kötődtek.

Ami az oktatást és képzést illeti, a felmérés több választlehetőséget kínált a hagyományos bibliográfiai ismeretek átadásán kívül. Ebből a körből legtöbben (78,42%) a hallgatók tantermi és egyéni oktatását jelölték meg, míg a legkevesebben (4,74%) térinformatikai képzéseket tartottak. A digitális tudomány terén a szerzői jogi oktatás volt a leggyakoribb. Az oktatókkal való kapcsolattartás, valamint a tudományos kommunikáció tekintetében az alternatív publikálási modellek (pl. a nyílt hozzáférés) is nagy figyelmet kaptak.

A felmérésben vizsgált fő területek közül a könyvtárosok 75%-a az oktatás és képzés terén érzi magát leginkább magabiztosnak. A válaszadók több mint fele szükségét érzi annak, hogy továbbképezzék az adatgondozás (*data curation*), a statisztikai és kvantitatív módszerek, a bibliometriai eszközök és módszerek, a szövegbányászat, az értékelési módszerek, az adatok kezelése, valamint a digitális jogok menedzselése területén.

A válaszadók 44%-a állította azt, hogy csak hagyományos feladatokat lát el, 13% csak új típusú feladatokat végez, 44% pedig hibrid munkakörben van. Azok, akik új típusú feladatokat kaptak, általában elégedettebbek voltak a munkájukkal és motiváltabbak voltak, egyúttal úgy értékelték, hogy nagyobb hatással vannak az egyetemen folyó kutatási tevékenységre, ellenben kisebb hatást gyakorolnak a tantermi oktatásra és a hallgatók tanulmányi előmenetelére.

(Koltay Tibor)

154/2020

SHERRIFF, Graham [et al.]: Meeting users where they are : delivering dynamic content and services through a campus portal. – Bibliogr. **In:** Information technology and libraries. – 39. (2020) 1., p. 1-9.

A használók elérése ott, ahol vannak: dinamikus tartalmak és szolgáltatások biztosítása egy egyetemi portálon keresztül

Felsőoktatási könyvtár; Honlap; Információtechnológia; Portál; Szolgáltatások; Statisztika

Egy campus portálja az egyik legjobban látható és leggyakrabban használt online tér a hallgatók számára, egykapus hozzáférést biztosítva az oktatás és a tanulmányi előmenetel kulcsfontosságú szolgáltatásaihoz. Ez az esettanulmány ismerteti, hogyan működtek együtt a Vermonti Egyetem használóképzéssel foglalkozó könyvtárosai a tanulmányi iroda portálfejlesztő szakembereivel annak érdekében, hogy nagy hatékonyságú, igény szerinti tartalmakat fejlesszenek a portál dedikált könyvtári oldalára. Ezeket a tartalmakat aztán LibGuide-okban hozták létre, majd a LibGuide-dobozok alkalmazásprogramozási felületeinek (API) segítségével tették közzé őket. Az első használati adatok és az analitika azt mutatják, hogy a könyvtár portálon lévő oldalának forgalma jelentősen és következetesen magasabb a vártnál. A projekt következő szakasza a személyre szabott könyvtári tartalom előállítását tűzi ki, amely rugalmasan össze lesz kapcsolva a hallgató felhasználói profiljával.

(Autoref.)

Lásd még 140, 143, 146, 147, 160, 163, 164, 169, 170, 171, 175, 176, 177, 183, 186, 187, 190, 191, 192, 195, 198, 199, 202

Közművelődési könyvtárak általában

155/2020

LENSTRA, Noah – MATHIASSON, Mia Høj: Free and for all? A comparative study of programs with user fees in North American and Danish public libraries. – Bibliogr. **In:** Library management. – 41. (2020) 2/3., p. 103-115.

Ingyen és mindenkinek? Belépődíjas rendezvények összehasonlító vizsgálata észak-amerikai és dán közkönyvtárakban

Hozzáférhetőség; Ingyenes könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár; Művelődésügy; Nemzetközi helyzetkép; Rendezvény; Térítéses szolgáltatás

A könyvtár- és információtudomány területén ez ideig kevesen foglalkoztak a közkönyvtári rendezvényekkel mint kutatási témakörrel, és a rendezvények belépődíjának kérdését korábban még nem vizsgálták.
Jelen cikk összeveti két egymástól függetlenül folytatott, észak-amerikai és dán közkönyvtárak rendezvényeit vizsgáló kutatás adatait annak érdekében, hogy gazdagítsa ismereteinket a díjak és a rendezvények kapcsolatáról.
Az összehasonlító elemzés kimutatja mind a hasonlóságokat, mind a különbségeket a könyvtári rendezvények díjszabásait illetően. Míg Dániában hétköznapinak számít belépődíjat fizetni egy rendezvényen, Észak-Amerikában ez meglehetősen szokatlan elképzelés.
Azáltal, hogy egy, a kortárs közkönyvtárakkal foglalkozó szakirodalomban kevéssé érintett témát vizsgál, a cikk új távlatokat nyit azon kérdésfelvetés számára, hogyan kapcsolódik a rendezvények relatív hozzáférhetősége és elérhetősége a rendezvényekről mint közkönyvtári szolgáltatásokról szóló elméleti diskurzushoz.
A cikk biztosítja a könyvtári vezetők számára szükséges információkat, hogy fogalmat alkossanak a rendezvények mint közkönyvtári szolgáltatások szerepéről.
Mivel a rendezvényszervezés egyre inkább előtérbe kerül a kortárs közkönyvtári munkában, a használók számára kiszabott díjak szociális vonatkozásokkal bírnak a társadalmi egyenlőség, illetve a közkönyvtár mindenkinek ingyenes és egyenlő hozzáférést hirdető éthosza értelmében.
Jelen cikk az első olyan kutatás, amely a közkönyvtári rendezvények belépődíjaival foglalkozik, egyúttal a rendezvényeknek mint a közkönyvtári működés egyik dimenziójának első nemzetközi összehasonlító vizsgálatai között szerepel.

(Autoref.)

Lásd még 157, 162, 178, 182, 184, 188, 189

Megyei könyvtárak

Lásd 143, 144

Városi könyvtárak

Lásd 181, 197

Tudományos és szakkönyvtárak

156/2020

ZEMSKOV, A. I.: Sovremennye biblioteki i budušee naučnyh kommunikacij. – Bibliogr. **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2019) 11., p. 3-16.

Res. angol nyelven

A modern könyvtárak és a tudományos kommunikáció jövője

Feladatkör; Felmérés; Kapcsolat intézményekkel; Kutatás információellátása; Nemzetközi helyzetkép; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos és szakkönyvtárak

2018-ban a *Springer Nature* kiadó kutatást folytatott annak vizsgálatához, hogyan hat az utóbbi évek gazdasági és kulturális átalakulása a felsőoktatási és tudományos könyvtárakra, ezen belül a könyvtárak és a könyvtárosok szerepére a fenntartók (főiskolák és intézetek) tevékenységében. Célul tűzték ki többek között a könyvtárosok igényeinek megértését, az

általuk leküzdendő akadályok feltárását, valamint a könyvtárak és a tudományos kiadók közötti együttműködés tisztázását. A 60 országba elküldött részletes kérdőívre 770 válasz érkezett. A pontosítás érdekében 20 egyéni interjú is készült. Az eredményeket egy webinárium keretében összegezték, és egy ún. Fehér Könyvben adták ki (*Today's library and the future of scholarly communications*, https://www.springernature.com/gp/librarians/landing/todays-library).

A Fehér Könyv – többek között – a következő kérdéseket elemzi:

– A könyvtárak fő problémája, hogyan tudják összehangolni a korlátozott költségvetést a hallgatók és az oktatók egyre növekvő információigényével úgy, hogy a legjobb forrásokat szolgáltassák a hallgatóknak, és megfeleljenek a tudományos munkatársak technikai elvárásainak.
– A kiadások megindokolásához megalapozott döntések kellenek, a könyvtár statisztikai adatait a kutatók és a kurzusok igényeivel kell összevetni. Többen könyvtárukat „adatvezéreltnek" (*data-driven-library*) nevezték; a könyvtárosok az új beszerzések mennyiségi értékelési módszereivel kísérleteznek.
– A kiadókkal folyó együttműködéshez rugalmas/speciális modellek szükségesek, ma a könyvtárosok többsége kénytelen az „Olvass és publikálj" (*Read & Publish*) licencet alkalmazni. Sokan kisebb, saját összeállítású csomagokat szeretnének, esetleg egyedi (*à la carte*) rendelést, míg mások a nyílt hozzáférést részesítik előnyben.
– A szerepek és az elismerés problémája főleg az egyetemi könyvtárakban érzékelhető.
– A fenntartó és a könyvtár prioritásainak összehangolása a tudományos fokozatokat odaítélő intézmények könyvtárainak állománygyarapítását érinti, és kihat a kutatásfinanszírozó szervezeteket kiszolgáló könyvtárak tevékenységére. A proaktív (kezdeményező) könyvtár egyenjogú partner, tisztában van az új kutatási területekkel, kész módosítani stratégiáját; a reaktív (követő) könyvtár pedig a „pártfogók" prioritásai felé orientálódik, az ő információs igényeiket elégíti ki. Fontos a fenntartó támogatásának elnyerése (42% válasza szerint), de a használók bizalmáé is (32% szerint).
– Mivel a gyarapítási politika irányát az oktatók határozzák meg (33% szerint), érdekeiket és az oktatási programok követelményeit mindenképpen figyelembe kell venni.
– A munkatársak helyzete. A többség úgy érzi, hogy változnak a kompetenciáikkal szemben támasztott követelmények; a szolgáltatások bővülésével és a feladatok gyarapodásával együtt nőnek a használók elvárásai a kutatások és a publikálási folyamat támogatásában.
– Bővíteni kell a kommunikációs lehetőségeket. Alapprobléma a digitális kutatási, archiválási módszerek elsajátítása, a válaszadók 33%-a szerint pedig a szöveg- és adatbányászati módszerek megtanulása is fontos lenne. Ha a könyvtárak nem támogatják a használók igényeinek megfelelő új technológiákat, a használók más forrásokhoz fordulnak, illegális anyagokhoz juthatnak.
– A *discovery* rendszerek bevezetése. Mindenki egyetért azzal, hogy a könyvtárnak a campus központjának kell lennie; ugyanakkor az összes állomány kereshetővé tétele az interneten egyelőre illuzórikus a tartalomszolgáltatók korlátai miatt.
– Sok könyvtár alapfeladatának tekinti a nyílt hozzáférés népszerűsítését és az ezzel kapcsolatos ismeretek terjesztését. 70% szerint a nyílt hozzáférés nagy hatással van a könyvtárak bevonására a tudományos kutatási és publikálási folyamatokba.
– A könyvtárosok nagyobb átláthatóságot várnak a kiadóktól a publikációk árának meghatározásakor, az árképzési modellben az infláció figyelembevételét szorgalmazzák, az eladási modelleknél pedig azt, hogy a könyvtár csak a szükséges forrásokat szerezze be. Új együttműködési terület lehet a hallgatók megismertetése a kiadói forrásokkal, a publikációk előkészítésével.
– A kiadók felszólítása a kutatók segítésére: a használók bevonását (pl. részvétel szabványosítási munkákban) a válaszadók 63%-a, a részvételt az oktatók képzésében 15%, a könyvtári anyagok népszerűsítésének segítését 12% említette.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 146, 161, 168, 174, 175, 195, 196, 200, 204

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

157/2020

ROBERTSON, Catriona – MCMENEMY, David: The hollowing out of children's public library services in England

from 2010 to 2016. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 52. (2020) 1., p. 91-105.

A gyermekkönyvtári szolgáltatások kiüresedése Angliában 2010 és 2016 között

Felmérés; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Költségvetés; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár; Működési feltételek; Személyzet; Szolgáltatások

Jelen kutatás felvázolja *Rhodes* (1994) közszolgáltatások kiüresedésére (*hollowing out*) vonatkozó elméletének normatív megközelítését, valamint azt, hogy ez a folyamat milyen mértékben zajlott le a gyermekkönyvtári szolgáltatások területén Angliában 2010 és 2016 között. A célkitűzés a jelenség megismerése, a felmerülő trendek számbavétele és a kiüresedés közkönyvtári szektorra érvényes munkadefiníciójának megalkotása volt. E célok elérése érdekében a szerzők az információs szabadságról (*Freedom of Information*) szóló törvény alapján adatigényléssel éltek a helyi hatóságok felé Anglia-szerte, hogy 2010-től kezdődően adatokat gyűjtsenek a könyvtári ráfordításokról. Az angliai gyermekkönyvtárakban 2010 és 2016 között jelentős csökkenő tendencia volt megfigyelhető a személyzet, a költségvetés és a nyitvatartási idő terén. A kutatás megállapította, hogy valóban kiüresedtek a gyermekkönyvtári szolgáltatások. A szakszemélyzet létszáma átlagban 40%-kal esett vissza, a gyermekkönyvekre fordított gyarapítási keret 23%-kal, a nyitvatartási órák száma pedig 11%-kal. A szakirodalom tanúsága szerint ez bezárásokkal, a közösség által működtetett és kiszervezett könyvtárak számának növekedésével, valamint önkéntesek alkalmazásával párosul. A kutatás során keletkezett adatok egy olyan folyamatot körvonalaznak, amely összhangban áll a kiüresedés *Rhodes* (1994) által javasolt meghatározásával. Ez a definíció magában foglalja a kiüresedés jelenségét alakító gazdasági és politikai tényezőket. Jelen kutatás a világon elsőként vizsgálja a kiüresedés fogalmát a közkönyvtárakkal kapcsolatban. A meghatározás és az alkalmazott módszerek hasznosak lehetnek a terület jövőbeli kutatásához, az eredmények pedig segíthetnek tényekkel alátámasztani a modern kori Anglia könyvtári szolgáltatásainak állapotáról folyó vitákat.

(Autoref.)

Iskolai könyvtárak

158/2020

AHLFELD, Kelly: They paved paradise : school librarians and school libraries are disappearing and we won't know what we've lost until it's gone. – Bibliogr. **In:** Journal of library administration. – 59. (2019) 8., p. 927-938.

Kikövezték az utat a paradicsomba: az iskolai könyvtárosok és könyvtárak eltűnőben vannak, és nem fogjuk tudni, mit vesztettünk, egészen addig, amíg el nem tűntek

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Érdekvédelem; Feladatkör; Iskolai könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárostanár; Könyvtárügy; Oktatás információellátása; Olvasásra nevelés

Az Egyesült Államokban 90 400 alapfokú iskola (*K–12 school*) van, 9%-ukban egyáltalán nincs könyvtár, és csak 61%-ukban dolgozik teljes munkaidejű könyvtáros. Az adatok egy 2019. évi, az egész országra kiterjedő felmérésből (*State of America's Libraries Report*) származnak. Kalifornia államban az iskolák 16%-ában nincs könyvtár, és csupán az iskolák 9%-ában foglalkoztatnak – rész- vagy teljes munkaidős – könyvtárost. Michigan államban az iskolák 92%-ában nincs teljes munkaidejű szakképzett könyvtáros. 2000 óta Michiganben az iskolai könyvtárosok foglakoztatása 73%-kal csökkent (szemben a -20%-os országos átlaggal). Kutatások már igazolták a tanulók jobb teljesítményének összefüggését az iskolai könyvtárak meglétével; árulkodó, hogy a negyedik osztályosok olvasástudása terén Michigan az országban a 35. helyet foglalja el. Ezért elindult egy törekvés a kérdés jogszabályi rendezésére, ám az iskolai könyvtárosok utánpótlásának nehézségei miatt becslések szerint négy év alatt lehet majd a fennálló írástudási válságot orvosolni.

Az utóbbi húsz évben kialakult helyzet okait a gazdasági visszaesésben, a finanszírozás megváltozásában (rendelkezésre állnak ugyan pénzeszközök, de azokat nem az iskolai könyvtárakra fordítják), a vezetők hozzáállásában és az iskolai könyvtárak értékének kétségbevonásában látják. Miután visszaesett az iskolai könyvtárosok alkalmazása, lecsökkent a képzési kínálat is.

Az iskolai könyvtárakra azért van szükség, mert az iskolában ezek az egyetlen olyan helyek, ahová minden diák beléphet, használhatja a korszerű technológiát, és olyan könyveket találhat, amelyek fejlesztik írástu-

dását, felébresztik kíváncsiságát és tanulásra ösztönzik, és ahol élvezheti az egyenlő hozzáférés előnyeit. Az iskolai könyvtárosok lelkesen támogatják az új kezdeményezéseket, különös tekintettel a tantervek és az oktatás fejlesztésével összefüggő innovációkra (pl. nyílt hozzáférésű anyagok, e-könyvek, adatbázisok stb.). Így igen jelentős szerepet vállalnak a tantestület és az iskola vezetőinek munkáját segítve. A diákokat pedig számos eszközzel (*makerspace*-ekkel, természettudományos-műszaki programokkal, tanuló- és találkozóhely biztosításával stb.) támogatják a felsőoktatásra való felkészülésben és a pályaválasztásban, az önálló tanulásban.

Vannak olyan államok is, amelyek sikertörténetekkel büszkélkedhetnek. Vermontban az iskolai könyvtárak egyesülete észlelte, hogy a jogi szabályozásból kikerült az a követelmény, hogy 300 diákonként szükség van egy iskolai könyvtárosra. Egy kampánnyal érvényesíteni tudták érdekeiket, és elérték a jogszabály módosítását. Washington államban a könyvtáros egyesület elérte, hogy az oktatási előírásokban ismét szerepeljen az a kitétel, hogy az iskolai könyvtárosoknak akkreditált oktatási program keretében kell megszerezniük végzettségüket.

Az iskolai könyvtárak és könyvtárosok védelmében újfajta, kreatív megközelítésre van szükség: rugalmasságra a kommunikációban, a tér felhasználásában és a funkciókat tekintve, továbbá a tanárok és a diákok igényeinek előtérbe helyezésére. Az iskolai könyvtárnak mindenki számára biztonságos, befogadó találkozóhelynek, illetve sokszínű történetek tárházának kell lennie, és a könyvek kölcsönzésén túlmutatóan számos programot kell kínálnia. Az iskolai könyvtáros pedig ragadjon meg minden lehetőséget, hogy mind az ő tevékenysége, mind intézménye látható legyen, és elismerjék értékét!

(Hegyközi Ilona)

159/2020

SIMMERL, Helga: Leben und Lernen in der Schulbibliothek **In:** Bücherei Perspektiven. – (2020) 1., p. 24-27.

Élni és tanulni az iskolai könyvtárakban

Használók képzése -iskolában; Ifjúság nevelése olvasásra; Információs műveltség; Iskolai könyvtár; Oktatás információellátása

Az iskolai könyvtárak sokrétű feladatokat teljesítenek: jelen vannak az iskola mindennapjaiban, támogatják az oktatást és az önálló tanulást, népszerűsítik az olvasást és a szabadidő hasznos eltöltését. Akkor vonzóak, ha berendezésük modern, gyűjteményük megfelel az igényeknek, és a diákok képzett és elkötelezett könyvtárosokkal találkozhatnak. Napjaink iskolai könyvtárai jelentős szerepet vállalnak az információs kompetenciák átadásában, a digitális alapképzésben és a kreatív irodalomközvetítésben is. Erre mutat be két példát a cikk az osztrák gyakorlatból.

A Döblinger Gimnázium (Bécs) könyvtárosa egy irodalmi-művészeti projektet valósított meg másodikos diákok számára, amely a *Kunsthistorisches Museum* Ganymed (Ganümedész) nevű programjára épült, és a „kapcsolatok" témát dolgozta fel. Indulásként a könyvtáros 20-30 műalkotást választott ki különböző korokból, digitális és nyomtatott forrásokból, ezt „galériának" nevezte el. A részt vevő diákok először *Goethe* Ganümedész című versével és a görög mitológia vonatkozó részével ismerkedtek meg. Ezt követően egyénileg, illetve kis csoportokban a galériából kiválasztottak egy-egy műalkotást, melyhez egy hozzáillő szöveges művet kerestek a könyvtári gyűjteményből. A kép és a szöveg üzenetét azután kreatív módon (felolvasással, színjátékkal, énekkel, zenével, tánccal stb.) megjelenítették az iskolaépületen belüli vagy az iskola környékén lévő helyszínen. Az előadásokra meghívták a tanárokat, szülőket és más osztályok diákjait. (A projekt más témával a fiatalabb diákok számára is adaptálható; a diákok maguk is kiválaszthatják a felhasznált műalkotásokat.)

Bad Vöslau-Gainfarn gimnáziumában a 2018/19-es tanév óta kötelező az úgynevezett digitális alapképzés. A minisztérium „Digitalizációs Mesterterve" szerint a technikai felszereltség fejlesztése mellett nagyon fontos, hogy a diákok a digitális forrásokat és a közösségi média kínálatát kritikusan használják. Az iskolák maguk dönthetnek arról, hogy az új tananyagot kötelező gyakorlatok keretében vagy a szaktárgyak tanításába integráltan adják át. Az említett gimnázium mindkét módszert használta, könyvtára pedig nagymértékben segítette a szaktanárok oktató munkáját, és a diákok számára érdekes, tematikus médiakínálatot állított össze. Megfogalmaztak egy koncepciót „Olvasás és élet a digitalizált világban" címmel, és a kortárs gyermek- és ifjúsági irodalmat is felhasználták. Olyan könyveket szereztek be, amelyek az internetes zaklatás, a videojáték-függőség és a tartalom szűrésének problémáival foglalkoznak. E könyvek közül választanak ki egyet a diákok, elolvassák, egyénileg vagy csoportosan feldolgozzák, és reflektálnak rá saját tapasztalataikat is beépítve.

Kutatásaik eredményét plakátokon, prezentációkban, brosúrákban foglalják össze és adják közre, továbbá elő is adják a közösség előtt, például képzelt riportok, különböző szituációk eljátszásával. A későbbiekben az iskolai könyvtár ad helyet a projektek során született összegző alkotásoknak.

Az osztrák iskolai könyvtárosok ilyen újszerű kezdeményezésekkel jelentkeznek. Eközben maguk a könyvtárak nincsenek könnyű helyzetben, szűkösek a személyi forrásaik. Fontos, hogy az intézmények vezetőivel egyeztetve kitűzzék a leghangsúlyosabb pedagógiai-didaktikai célokat. Az általános és középiskolákban dolgozó iskolai könyvtárosok számára pedig jogszabályban kell meghatározni, hogy tanórákban mérve milyen kötelezettségek hárulnak rájuk.

(Hegyközi Ilona)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

Lásd 183, 193

Állomány, állományalakítás

160/2020

KONT, Kate-Riin: To buy or to borrow? Evaluating the cost of an eBook in TalTech library. – Bibliogr. **In:** The bottom line. – 33. (2020) 1., p. 74-93.

Megvenni vagy kölcsönözni? Egy e-könyv költségeinek értékelése a TalTech könyvtárában

Állományalakítás; Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Kölcsönzés; Költségelemzés; Könyvvásárlás; Statisztika

A legtöbb egyetemi és tudományos könyvtár csökkenteni kezdte fizikai könyvállományát a digitális szolgáltatások javára. Az elmúlt 5–10 évben az igény szerinti e-könyv-gyűjteményfejlesztés általánossá vált. A Tallinni Műszaki Egyetemen (TalTech) 2013 óta érhető el a *ProQuest EBook Central* több mint 800 ezres elektronikus könyvgyűjteménye, amelyből a könyvtár az egyetemi polgárok igényei szerint bővíti a hozzáférhető e-könyvek mennyiségét.

Az idővezérelt tevékenységalapú költségszámítás (TDABC) módszerét is felhasználva a tanulmány arra a kérdésre kereste a választ, mekkora költséggel jár egy e-könyv beszerzése és kölcsönzése, valamint melyik üzleti modell hatékonyabb az e-könyvek szolgáltatására: a vétel vagy a rövid távú kölcsönzés. Az igény szerinti beszerzés (*demand-driven acquisition*) körébe tartozó rövid távú kölcsönzés (*short-term loan*) a megtekintések utáni fizetés (*pay-per-view*) üzleti modelljének egyik formája, melynek használatával könyvek, könyvcsomagok előfizetése/megvásárlása helyett a könyvtárnak konkrét példányok használata (digitális kölcsönzése) után kell fizetnie a szolgáltató számára. Így érvényesül a használói igény, ugyanakkor a szolgáltató kínálatában elérhető, de nem használt könyvek költségét nem kell feleslegesen állni. Ennek a modellnek az a hátulütője, hogy a gyakran használt e-könyvek kölcsönzéseinek díja végül magasabb lehet, mint a listaár. Számos könyvtárban gyakorlat, hogy bizonyos számú rövid távú kölcsönzés után automatikusan beszerzik az adott e-könyvet (*autopurchase*). A szakirodalom tanúsága szerint a költséghatékonyságot illetően eltérő ajánlások és eredmények születtek, hol a kölcsönzés, hol a vétel javára, amit természetesen a szállítók aktuális díjszabása is befolyásol.

A TalTech könyvtárában az idegen nyelvű e-könyvek beszerzése kizárólag igény szerint történik az *EBook Central* platformján keresztül. Az igényt egy erre a célra létrehozott webes felületen lehet jelezni, (általában a hallgatók irányából érkező) javaslat vagy (általában a kutatók irányából érkező) rendelés formájában. A kérés előtt a használók egy 5–10 perces próbaidőben dönthetik el, hogy szükségük van-e az adott műre – ha igen, a kérés adminisztrációja átkerül a gyűjteményszervező könyvtároshoz, aki látja a szolgáltató kínálatában az adott e-könyv teljes tartalmát, valamint a kölcsönzési igény részleteit. A jóváhagyási jogkörrel bíró könyvtáros maximum 24 órán belül engedélyezteti a kölcsönzést a használó által kiválasztott időszakra vonatkozóan, e-mailben

értesíti az olvasót a kölcsönzés érvényességéről, aki ezután használhatja is a kérdéses e-könyvet a lejárati határidőig, amikor is automatikusan megszűnik a hozzáférése a dokumentumhoz. Az egyes e-könyvek vásárlása is a gyűjteményszervező könyvtáros kompetenciája, aki esetileg mérlegeli, mekkora lehet a mű iránti igény a jövőben. A megrendelés a szolgáltató felületén megy végbe.

A *ProQuest* statisztikai adatait vizsgálva megállapították, hogy a könyvtárban 2013 és 2018 között 369 e-könyvet vásároltak meg összesen 44 624,86 euró értékben és átlagosan 120,93 eurós darabáron, valamint 1009 rövid távú kölcsönzés történt 30 951,9 euró értékben, átlagosan 30,68 eurós darabáron.

A TDABC-kutatáshoz a 2015. november 14. és 2016. április 20. közötti e-könyv-kölcsönzésekhez kapcsolódó ráfordításokat, illetve a 2016. február 15. és 2016. június 30. közötti e-könyv-vásárlásokhoz kapcsolódó ráfordításokat elemezték. (Mindkét vizsgált időszakban 50-50 kérés/rendelés történt, a könyvtáros pedig mérte az egyes tevékenységek időtartamát.) Az eredmények szerint egyetlen e-könyv vételi folyamata átlagban 4,9 perc volt, 1 percre vetítve 0,73 euró átlagos kapacitásköltséggel (utóbbit az emberi erőforrás, az infrastruktúra és az adminisztráció időarányos költségéből számították ki). A kölcsönzési folyamat átlagideje 2–2,59 perc között mozgott, átlagos kapacitásköltsége 0,46 euró volt. Az e-könyv-kölcsönzési folyamat 50 kérés esetén összesen 153,38 percet vett igénybe, melynek legidőigényesebb része a kérések fogadása és a visszajelzések küldése volt a használók számára (összesen 109,39 perc). Ezzel szemben az e-könyvek vásárlása több munkafolyamatból állt (50 kérés esetén 245,61 percet téve ki), ezek közül a legidőigényesebb szintén a visszajelzés küldése volt (összesen 87,21 perc). A TDABC-összehasonlítás eredménye szerint az e-könyvek kölcsönzése olcsóbb, költséghatékonyabb és gyorsabb, mint a megvásárlásuk. Az e-könyvek vásárlásához kapcsolódó kapacitásköltségek megközelítőleg 22%-kal voltak magasabbak, mint a kölcsönzési folyamatnál.

Összegezve a felmérések adatait, 2013 és 2018 között a TalTech könyvtárában a rövid távú e-könyv-kölcsönzés előnyösebbnek bizonyult a címenkénti ár szempontjából, a TDABC-esettanulmány pedig az idő- és kapacitásbeli ráfordítást figyelembe véve jutott hasonló eredményre. Nem meglepő, hogy egyre több szolgáltató ajánl *pay-per-view* kölcsönzési modellt a könyvtárak számára, ugyanakkor aggodalomra ad okot, hogy a kiadók a rövid távú kölcsönzés árát évről évre emelik, illetve egyes kiadók továbbra is ragaszkodnak bizonyos művek megvásárlásához a kölcsönzés lehetőségének kizárásával.

(Bódog András)

Lásd még 161, 171, 177, 179, 195

Állományvédelem

161/2020

MAIORANA, Zachary [et al.]: Everything not saved will be lost : preservation in the age of shared print and withdrawal projects. – Bibliogr. **In:** College & research libraries. – 80. (2019) 7., p. 945-972.

Minden, amit nem mentünk meg, el fog veszni: megőrzés a kollektív nyomtatott gyűjtemények és a közös apasztási projektek korában

Állományapasztás; Állományvédelem; Egybehangolt állományalakítás; Együttműködés -szakterületi; Könyvtárközi kölcsönzés; Megőrzés; Raktározás; Tudományos és szakkönyvtárak

Az állomány védelme érdekében már az 1980-as években nagy léptékű együttműködés kezdődött a könyvtárak között; a rossz állapotú kötetek mikrofilmezésével elsősorban a könyvtárközi dokumentumszolgáltatást kívánták elősegíteni. Azóta a kollaboratív állományalakítás strukturáltabbá és elmélyültebbé vált, és ún. megosztott print-programok (*shared print programs*, SPP) indultak, párhuzamosan a nyomtatott példányok számának csökkentésével az elektronikus források javára. Az állományalakításban tapasztalható trendek arra ösztönzik a könyvtárakat, hogy gondolják újra a megőrzési gyakorlatukat a helyi igények figyelembevételén túlmenően, és építsenek közös, nemzeti szintű stratégiákat. Az SPP-k keretében a könyvtárak ma már több mint 40 millió példány tartós hozzáférhetővé tételére vállaltak kötelezettséget, ám a hosszú távú megőrzést nem tekintik feltétlenül első számú prioritásnak.

A digitális formátum nem helyettesíti a nyomtatott dokumentumokat: utóbbiakra különböző okokból (kulturális preferenciák, egyediség, materiális jellemzők, kutathatóság) továbbra is szükség van, ezért megőrzésük fontos könyvtári feladat, ami természetesen költségvonzattal (tárolás, személyzet, konzerválás) is bír. A nagy léptékű közös SPP kezdeményezések ezt tudják racionalizálni, ám jelen formájukban

nem mentesek a kockázatoktól. Újabb fejlemény, hogy a közös gyűjteménykezelés céljából számos SPP közös tömör tárolóraktárakat épített, melyeket a dokumentumok hosszú távú megőrzésére terveztek és közösen tartanak fenn.

A tanulmány szerzői 2015-ben felmérést végeztek az ARL és egyéb könyvtári szervezetek levelezőlistáin a nyomtatott monográfiák apasztási és megőrzési gyakorlatairól; a 99 értékelhető választ kiegészítették 44 SPP publikus egyetértési megállapodásainak (*memorandum of understanding*) vizsgálatával. A 99 válaszadó intézményből 80%-nak volt apasztási eljárásrendje, ám csupán 47% rendelkezett írott szabályzattal. Az intézmények 86%-a helyi igényekre és szükségletekre alapozta apasztási/megőrzési döntéseit, ami azt mutatja, hogy az intézményközi szempontok kevéssé voltak meghatározóak a döntéshozatal során. Az apasztás indokaként leggyakrabban a helyi deduplikációt és az elhasználódást jelölték meg, a konzorciumi szintű deduplikáció a vártnál kisebb mértékben szerepelt a válaszok között. Ami az elektronikus változatok miatti törlést illeti, a felsőoktatási könyvtárak a *HathiTrust*ban vagy az általuk előfizetett adatbázisokban szereplő példányokra voltak tekintettel. A vizsgált 44 SPP 29,5%-a rendelkezett online elérhető egyetértési megállapodással. Azon konzorciumok esetén, amelyek centralizált SPP-ket működtettek, a hosszú távú megőrzés szempontjai és feltételei erősebben jelen voltak, mint a decentralizált modellekben. Az állomány ellenőrzése (fizikai revíziója) ellenben nagy szórást mutatott az elemzett megállapodásokban, ahogy az egyéb tényezőket (pl. a raktározási körülményeket) sem rögzítették egységesen.

Mindezek miatt a szerzők részletesebben sorra veszik azokat a kihívásokat, amelyekre az SPP-knek a jövőben választ kell adniuk.

1. A rekordok minősége és pontossága: egy közös megőrzési kezdeményezés csak annyira lehet megbízható, amennyire a katalógusokban szereplő metaadatok azok.
2. Feldolgozás és az adatok érvényessége: az EAST SPP a közelmúltban nagy léptékű állományellenőrzést végzett, amelynek tanúsága szerint a 40 partnerintézmény közel 240 ezer könyvéből 5% nincs a helyén. A katalogizáláshoz kapcsolódik, hogy az 538-as mező a MARC21-ben lehetővé teszi az állapotleírást és a megőrzéssel kapcsolatos megjegyzések létrehozását.
3. A megőrzési közlések és az állapotadatok rögzítése és megosztása: az 538-as mező használatának egységesítésére lenne szükség, amihez az OCLC 2018-ban elindított *Shared Print Registration Service* szolgáltatása nyújt segítséget. Az adatok összessége képes lenne az apasztással/megőrzéssel kapcsolatos döntések hatékony támogatására. Bonyolítja a leírást a példány egyediségével (bejegyzésekkel, margináliákkal) kapcsolatos metaadatok kezelése (erre jó példa a Virginiai Egyetem *Book Traces* projektje); mivel az ilyen példányok értéket képviselnek, törlésük kerülendő.
4. Döntés az apasztásról/megőrzésről: a 2015-ös felmérés szerint sokféle tényező befolyásolta a döntést, elsősorban a fizikai károsodás vagy a proveniencia. A válaszadók gyakran arról számoltak be, hogy ha létezik is törlési szabályzat az intézményükben, elavultnak tekinthető, és nem számol a konzorciumi szintű kollektív megőrzési programokkal.
5. Egyetértési megállapodások az SPP-kben: a vizsgált esetek közül csak 1 repozitórium vállalta az „örökre" való megőrzést, a többi esetben 10, 15 vagy 25 éves megőrzést garantáltak. A megőrzés sajátos helyzeteire (csere, sérült példányok kezelése stb.) csak a felmérésben szereplő egyetértési megállapodások fele tért ki.
6. Veszteségek: a könyveket ellophatják, károsodhatnak vagy csonkulhatnak; az állapotromlással a használat miatt vagy kémiai okokból az idő előrehaladtával óhatatlanul számolni kell.
7. Az anyagok állapota: a kémiai állagromlás csak lassítható (pl. savtalanítással), de nem állítható meg. Ha egy könyvtár töröl egy rossz állapotú kötetet, hajlamos azt feltételezni, hogy biztos van valahol egy másik, jobb állapotú példány. Ehhez azonban legalább hozzávetőleges információk kellenének az adott ország könyvállományának állapotáról.
8. A megőrzendő példányok száma: senki sem tudja meghatározni az ideális példányszámot, aminek kijelöléséhez számos tényezőt kell figyelembe venni. A hosszú távú megőrzésben érdekelt programok többsége legalább 3 példányt tart elegendőnek.
9. Tárolási körülmények: a könyvek élettartamát az anyaguk befolyásolja, az összetevők (papír, bőr, enyv stb.) bomlását azonban a megfelelően beállított hőmérséklet és páratartalom számottevően lassítja. Az 1850 és 1980 közötti könyvek esetében ez 10°C és 35% relatív páratartalom, ami egy

21°C-os és 50% relatív páratartalmú közeghez képest 6,25-ször hosszabb élettartamot biztosít.

Összegzésképpen elmondható, hogy a fenti szempontok kutatása és az adatok bővítése segíthet a kollektív megőrzési projektekben és a nyomtatott példányok tartós elérhetőségének biztosításában. Annak érdekében, hogy ne következzenek be tömeges veszteségek, elengedhetetlen az együttműködések szorosabbra fűzése és a kockázatok részletes felmérése is.

(Szabó Piroska)

Lásd még 196

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

162/2020

INKLEBARGER, Timothy: Ready to binge-watch? Circulations soar as libraries add binge boxes to collections **In:** American libraries. – 51. (2020) 1/2., p. 24-25.

Készen állsz a filmdarálásra? Felszökik a kölcsönzés, ha a könyvtárak DVD-csomagokat állítanak össze a gyűjteményeik számára

Állományalakítás; Film; Igény; Kölcsönzés; Közművelődési könyvtár; Videolemez

A „filmdarálás" kifejezés tévésorozatok és filmek nagy adagban történő fogyasztását jelenti, amikor valaki a szabadidejében film- vagy sorozatmaratont tartva egyben megnézi, „ledarálja" egy sorozat teljes évadát vagy egy filmszéria összes részét. Az olyan streamszolgáltatások esetében, mint a *Netflix* vagy a *Hulu*, a „darálás" napjainkban gyakori megtekintési formának számít. Erre a jelenségre, illetve fogyasztói igényre reagálva a Florida állambeli West Palm Beach Mandel Közkönyvtára 2019 nyarán DVD-filmek és DVD-n kiadott sorozatok tematikus összeállításával és dobozokba gyűjtésével filmdarálós csomagokat (*binge boxes / binge bundles*) hozott létre és helyezett el a kölcsönzőtérben. Az ötletnek hála, egyetlen hónap alatt jelentősen – majdnem négyszeresére – nőtt a DVD-kölcsönzések száma. Ez a forma nemcsak felkelti a látogatók érdeklődését, hanem lehetőséget is ad a könyvtáraknak arra, hogy a már meglévő DVD-ket „új csomagolásban", újszerű módon kínálják a használók számára.

A DVD-gyűjtemény ilyenfajta szolgáltatása a duplumpéldányok kölcsönzésbe való bekapcsolására is lehetőséget teremt. Az Illinois állambeli Quincy Közkönyvtár kifejezetten a – többnyire az olvasói adományokból származó – duplumokból állított összse hasonló csomagokat. Egy évvel ezelőtt gyermekeknek szóló témákkal kezdték a „darálós" csomagok kölcsönzését, de a szolgáltatás népszerűsége okán a programot hamarosan minden életkorra kiterjesztették, és közel százféle tematikus összeállítást alakítottak ki. A további igények kielégítése érdekében már a költségvetés egy részét is a kínálat bővítésére áldozzák.

Az észak-dakotai Bismarcki Veteránok Emlékezete Közkönyvtárban is népszerű szolgáltatást képeznek a filmdarálós összeállítások, ahol ötletes műanyag dobozokban kínálják a 4–6 filmből álló tematikus csomagokat (pl. „vissza a '80-as évekbe", *Philip K. Dick*-feldolgozások, a *Pixar* animációs stúdió filmjei, világvége-filmek, családi mozi stb.). A kezdetben harminc dobozból álló gyűjteményt időközben az igényekre reagálva nyolcvan darabosra növelték a Bismarcki Könyvtári Alapítvány támogatásával. Bevezető marketingkampány gyanánt az első harminc kölcsönző pattogatott kukoricát és cukorkát is kapott a filmek mellé. A szolgáltatás egy pénteki napon indult – vasárnapra már az összes dobozt kikölcsönözték.

Az Illinois állambeli Western Springs Thomas Ford Emlékkönyvtárában online szavazáson kérdezték meg a használókat, hogy mi legyen a soron következő filmdarálós csomag. A befutó az „Egyszer volt, hol nem volt" fantázianevű meseadaptáció-csokor lett. A szavazással egyúttal pontos képet lehet alkotni a használók preferenciáiról is: nem meglepő módon a *Csillagok háborúja*, a *Harry Potter* és a *Pixar*-filmek összeállításai bizonyultak a legnépszerűbbnek.

Ami a könyvtári adminisztrációt illeti, eltérőek a szokások. Nagyobb könyvtárakban előfordul, hogy a csomagok egyetlen bibliográfiai tételként szerepelnek a katalógusban, ami jelentősen egyszerűsíti a kölcsönzési tranzakciót, és nem korlátozza a további kölcsönözhető dokumentumok számát. Kisebb intézményekben, ahol a rekatalogizálás nem érné meg a befektetett munkát, megtarthatók az egyes tételek egyedi rekordjai, ilyenkor táblázatokban érdemes nyomon követni az egy csomagban összetartozó példányokat.

A csomagok összeállítása gyors és egyszerű: nem feltétlenül kell ragaszkodni még a műanyag dobozokhoz sem, elegendő akár egy szalaggal összekötni

az egyes DVD-ket, így mindennemű többletkiadás nélkül indítható el a szolgáltatás.

(Bódog András)

Lásd még 187, 193, 194, 199

Raktározás

163/2020

BROADBENT, Dan: The highs and lows of physical browsing : how shelf position affects book usage in academic libraries. – Bibliogr. **In:** The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 1., 102074

Egyszer fent, másszor lent a böngészésben, avagy hogyan befolyásolja a polcon elfoglalt hely a könyvek használatát a felsőoktatási könyvtárakban?

Állomány használata; Böngészés; Felsőoktatási könyvtár; Raktározás; Szabadpolc

A legtöbb amerikai felsőoktatási könyvtárban a könyvek a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszerének (*call number*) megfelelő rendben vannak elhelyezve a polcokon. Sok könyvtári dolgozónak az a benyomása, hogy a legfelső és a legalsó polcra kerülő könyvek a használat szempontjából hátrányt szenvednek. Meglepő módon nem sok kutatás vizsgálta e feltételezés helytállóságát mennyiségi nézőpontból. Jelen tanulmány ezt a hiányt kívánja pótolni közel 21 ezer könyv 2,25 éves használati statisztikájának elemzésével abból a szempontból, hogy a könyvek mely polcokon vannak elhelyezve.

Az átlagos használók a szemmagasságban elhelyezett könyveket egyértelműen előnyben részesítették helyben használat esetén. Mind a kölcsönzés, mind a helyben használat során az alsó polcokon lévő könyvek voltak a legkevésbé „kelendők". Amikor az eredményeket összevetették azzal, hogy a könyvek milyen módokon kereshetők és találhatók meg a polcokon, kiderült, hogy a polcok fizikai böngészése az átlagos használót arra készteti, hogy lényegesen gyakrabban válasszon ki könyveket a szemmagasságban lévő, és sokkal ritkábban az alsó polcokról.

Bár a vizsgálatot egy nagy felsőoktatási könyvtárban végezték, eredményei bármely könyvtárban felhasználhatók, ahol polcokon való böngészésre kínálnak könyveket az olvasóknak.

(Autoref.)

Lásd még 161, 183

Feldolgozó munka

164/2020

DRAGON, Patricia M.: Form and genre access to academic library digital collections. – Bibliogr. **In:** Journal of library metadata. – 20. (2020) 1., p. 29-49.

Formai és műfaji keresés a felsőoktatási könyvtárak digitális gyűjteményeiben

Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Online információkeresés; Tárgyszó

A tanulmány azt vizsgálja, hogyan biztosítják a digitális gyűjtemények a felsőoktatási könyvtárakban a példányokhoz való hozzáférést használóik számára típus és/vagy műfaj szerint. A szakirodalmi áttekintésből kiderül, hogy ez a terület eddig nem kapott túl nagy figyelmet, noha egyre inkább fókuszba kerülnek a digitális gyűjtemények metaadatai, a felhasználói élmény, valamint az olyan országos szintű típus/műfaj-szótárak fejlesztése, mint például a Kongresszusi Könyvtár Műfaj/Típus Kifejezéstára (*Library of Congress Genre/Form Terms*, LCGFT). A szerző több mint száz észak-amerikai digitális gyűjtemény honlapját vizsgálta meg, és az eredményeket összesítette azokkal az adatokkal, melyek a digitális gyűjtemények metaadatolásáért felelős szakemberekkel folytatott e-mailes kommunikációból származtak. A kutatás célja az volt, hogy feltárja a Kelet-karolinai Egyetem digitális gyűjteményi weboldalának továbbfejlesztési lehetőségeit, továbbá párbeszédet kezdeményezzen a metaadatokkal foglalkozó szakmai közösségben a jó gyakorlatokról a digitális gyűjteményekhez való típus/műfaj szerinti hozzáférés terén.

(Autoref.)

165/2020

GRUZOVA, A. A.: Bibliografičeskaâ deâtel'nost' v setevoj informacionnoj srede. – Bibliogr. **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2019) 7., p. 37-53.

Res. angol nyelven

Bibliográfiai tevékenység hálózati információs környezetben

Bibliográfia; Bibliometria; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Információtechnológia; Web

A hálózati infokommunikációs technológiák megjelenésével szükségessé vált a hálózati dokumentumokkal és adatokkal kapcsolatos bibliográfiai tevékenység megújítása. E tevékenység irányai hálózati környezetben a következők:

1. *Bibliográfiai metaadat-formátumok kidolgozása az egyetemes bibliográfiai számbavétel (UBC) koncepciójának megfelelően.*
   A UBC koncepciója tartalmazza a dokumentumok egyszeri feldolgozását a származási országban és elérhetővé tételét a világ bármely könyvtárában, az IFLA vonatkozó szabványa pedig a nemzetközi információcsere szükségességét. A web 2.0 által felvetett problémák: a dokumentumok és az adatok a legkülönbözőbb formátumokban jelennek meg, ami a bibliográfiai metaadatok felülvizsgálatát igényli; eltűnnek a határok a publikált és a nem publikált dokumentumok között; változik a használó szerepe. Mivel a bibliográfiai információ is metainformáció, a hálózati technológia megjelenésekor a bibliográfiai munka – az 1960–1970-es években az ISBD-k és a MARC-formátumok kidolgozásakor szerzett – tapasztalatai átkerültek az elektronikus térbe. Az 1990-es években az internet és a hálózati multimédiás dokumentumok megjelenésével új, a könyvtárak számára is használható szabványokat kellett kidolgozni (*Dublin Core*, MODS, ONIX stb.). A hálózati források azonosítására használják az URI-t (*Uniform Resource Identifier*), amelynek részei az URL és az URN. Az „azonosítási válság" oka, hogy egy publikációhoz több URI is tartozhat, a metaadatok és a publikáció gyakran különválnak. A hálózati források leírása mellett feladat a navigáció, amit a könyvtárak elektronikus útmutatói segítenek.
2. *A webes környezet információs architektúrájának és információs rendszerek tervezése a bibliográfiai leírás, az osztályozás és tárgyi feltárás eszközeinek felhasználásával.*
   A használók egyéni bibliográfiai munkájához dolgozták ki a hivatkozáskezelő szoftvereket. A nyugati egyetemeken e rendszerek használatát a könyvtár biztosítja, beleértve a használóképzést is, míg Oroszországban csak szűkebb körben ismertek. Az orosz szabványok ellentmondásai, a bibliográfiai leírás egységes formájának hiánya megnehezítik az e-könyvtárak és a bibliográfiai adatbázisok (*eLibrary*, *KiberLeninka* stb.) használatát. Az egyéni munkához tartozik a folkszonómia kérdésköre, a *tag*ek használata is.
3. *A felhőtechnológia alkalmazása elektronikus könyvtárak kialakításához és a szolgáltatáshoz.*
   A felhőtechnológia a könyvtárakat többek között az ún. „nagyon vékony kliens" szolgáltatással – amely csak a megjelenítést teszi lehetővé, a másolást nem – a szerzői jogvédelmi feladatok megoldásában segíti. További alkalmazások: az állomány felvitele a felhőbe, azaz virtuális állomány létrehozása (a hozzáférés biztosítása lehet előfizetéses); igény szerinti gyarapítás (*patron-driven acquisition*, PDA); nyílt archívumok használata; a felhőben lévő információforrások közös katalógusának kialakítása; virtuális kiállítások és szolgáltatások szervezése az internetes képmegosztók alapján (*Flickr*, *Pinterest* stb.); tárolóhely a használó privát bibliográfiai tevékenységéhez.
4. *Hálózati információs források felvétele a könyvtári katalógusokba a discovery rendszerek segítségével.*
   A hagyományos elektronikus katalógusokat a *discovery* rendszerek váltják fel, amelyek a könyvtár állománya mellett tartalmazzák az előfizetett adatbázisokban, Wikipédiában, közösségi hálózatokon stb. lévő dokumentumok leírásait is. A *discovery* rendszereknek a közösségi médiával és a hivatkozáskezelővel történő egyesítése révén személyre szabott felület alakítható ki.
5. *A bibliográfiai kutatások információs bázisának bővítése.*
   Az alternatív metrika (*altmetrics*) a hivatkozásokat alternatív, azaz nem tudományos és a hivatkozási adatbázisokban nem szereplő forrásokban (közösségi média, blogok, általános és speciális közösségi hálózatok, wikik) vizsgálja, lehetővé téve a kutatási eredmények közösségi „terjedésének", „láthatóságának" feltárását.

(Viszocsekné Péteri Éva)

166/2020

MONACO, Mike: Methods for in-sourcing authority control with MarcEdit, SQL, and regular expressions. – Bibliogr. **In:** Journal of library metadata. – 20. (2020) 1., p. 1-27.

A belső authority control módszerei: MarcEdit, SQL, reguláris kifejezések

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Integrált gépi rendszer; Munkafolyamat

A jelentés egy fejlesztés alatt levő módszerről számol be, amelynek célja a besorolási adatok felülvizsgálatának (*authority control*) automatizálása házon belül (azaz külső forgalmazó nélkül) az Ohio állambeli Akron Egyetemen, különös tekintettel az elektronikus források csoportosan betöltött bibliográfiai rekordjaira. Az első munkafázisban, még a tömeges betöltés előtt a *MarcEdit Validate Headings* eszközével vetik össze az 1xx, 6xx és 7xx mezők tartalmát a Kongresszusi Könyvtár kapcsoltadat-szolgáltatásának (*Linked Data Service*, LDS) *authority* adataival, majd a rekordokat javítják, és betöltik a *Sierrá*ba. Ezt követi az újonnan fejlesztett belső *authority control* eljárása. Az *Innovative Sierra* adatbázis SQL-es lekérdezésével kinyerhetők a katalógus által újként azonosított rekordok az „Elsőként használt besorolási adatok" (*Headings used for the first time*) jelentés számára. Ezeket a tételeket aztán átalakítják néhány helyettesítő reguláris kifejezés (*regular expression*, regex) segítségével, hogy egy olyan kifejezéslistát állítsanak elő, amely alkalmas csoportos keresésre az OCLC *Connexion* kliensében. A tanulmány e probléma két megközelítését ismerteti részletesen, és összehasonlítja az eredményeket. Az „Alfa" módszer alkalmazása során tipizálták a lehetséges besorolási adatokat (közreműködő/tárgy), majd elvégezték a megfelelő keresés/csere műveleteket a regexekkel. A „Béta" módszerrel sikerült a folyamatot egyszerűsíteni és gyorsabbá tenni, némileg a pontosság rovására (pl. a 700-as személynévmező címekre utaló *t* almezőjét nem vették figyelembe). Az azonosított *authority* rekordokat (mindkét módszerrel kb. a vizsgált tételek egyharmadát) exportálták a *Connexion*ből, majd betöltötték az IKR-be. Mivel keletkezhettek fals rekordok és duplumok, ezért az így feldolgozott tételeket a 910-es mezőben „csoportosan betöltöttként" regisztrálták. A szerző végezetül leírja a *SirsiDynix Symphony* IKR-ben használt „Nem autorizált besorolási adatok" (*Unauthorized headings*) jelentésre épülő, a fentiekhez hasonló eljárást.

(Autoref. alapján)

Lásd még 196

Katalógusok

167/2020

WEINER, Jean-Pierre: Vom Katalog zur Suchmaschine. – Bibliogr. **In:** ABI-Technik. – 40. (2020) 1., p. 60-72.

Res. angol nyelven

A katalógustól a keresőmotorig

Gépi információkeresési rendszer; Használói szokások; Információtechnológia; Mesterséges intelligencia; Online információkeresés; Online katalógus

Napjainkban az interneten az információs környezetet néhány keresőmotor-üzemeltető, mindenekelőtt a *Google* uralja, ami rányomja a bélyegét a felhasználók elvárásaira is. A könyvtárak az információszolgáltatás jelenlegi trendjeire a keresőgép-technológia alkalmazásával reagálnak, hogy szolgáltatásaikat jövőbeli használóik jobban elfogadják. A cikk bemutatja, miért váltják fel hosszabb távon a hagyományos online katalógusokat (OPAC) a keresőmotorok/keresőgépek, és a katalógus és a keresőmotor összehasonlításával megvizsgálja sajátosságaikat és különbségeiket. A szerző kitér a használhatóság kérdésére, és áttekinti a korszerű felhasználói interfészek (*User Interface*, UI) tervezési szabályait, különös tekintettel a felhasználói élmény (*User Experience*, UX) szempontrendszerére.

A használók egyre kevesebb időt fordítanak irodalomkutatásra, és egyre inkább azt várják el, hogy közvetlenül juthassanak a teljes dokumentumhoz, így előnyben részesítik azokat a forrásokat, melyek a teljes szövegű anyaghoz visznek – egy újabb ok, amiért a keresőmotorok népszerűbbek. Ezért a könyvtáraknak két alapvető területtel kell foglalkozniuk: az irodalomkutatási eszközök adaptálásával a ma és a holnap felhasználói számára, illetve az információs műveltség fejlesztésével.

A könyvtárak fontos szerepet töltenek be a tudásalapú társadalomban: objektív hozzáférést biztosítanak az olyan információforrásokhoz, amelyeket nem befolyásolnak kereskedelmi vagy társadalmi-politikai érdekek, emellett átláthatók és semlegesek, így tételeiket megbízhatónak tekinthetjük. A könyvtári katalógus (OPAC) az 1990-es évek óta alapvetően egy relációs adatbázisban keres SQL szintaxis és tárolt indexek alapján, és arra van optimalizálva, hogy egy ismert entitást megtaláljon az állományban, az ered-

mények pedig fazették segítségével szűrhetők. Az OPAC-ok rosszul tolerálják az elírásokat, a ragozott szóalakokat és a szinonimákat, azaz a „bizonytalan kereséseket" (*fuzzy search*).
Nem így a keresőmotorok, melyek népszerűek, mert könnyen kezelhetők. Az alapjukul szolgáló technológiát (elemzés, indexelés) intelligens módszerekkel bővítik; ezek közé elsősorban az algoritmikus, szemantikus és statisztikai folyamatok tartoznak, de ide sorolhatók a mesterséges intelligencia és a neurális hálózatok területén zajló fejlesztések is. Az olyan kiinduló feltételek mellett, mint például a hálózatba kötött információs struktúrák, a nagy adatmennyiségek (*big data*) és az adatforrások heterogenitása, a keresőmotor számos olyan előnyt kínál, ami az információk asszociatív megtalálását segíti. A keresőmotorokkal kapcsolatos előítéletek és aggályok kevésbé a technológiával, inkább az üzemeltetők által nyújtott szolgáltatásokkal és üzleti modellekkel kapcsolatosak. Fontos, hogy a keresőmotorok működési módja nem a pontos találatra irányul, ezért a keresőmotort gyakran kritikusan ítélik meg.
Felületesen nézve mind a katalógusnak, mind a keresőmotornak dokumentumokat kell találnia. Két alapvetően eltérő fogalom verseng egymással, ugyanakkor mindkét terület közelít a másikhoz, hogy egyre pontosabb és kényelmesebb találatokat nyújtson a felhasználóknak. Ideális esetben egy újgenerációs (*NextGen*) katalógus már mindkét területet ötvözi, azaz felhasználóbarát, nagy teljesítményű és megbízható eredményeket ad. Több könyvtár már elindult ezen az úton, és a keresőmotorokat/keresőeszközöket a keresés belépési pontjaként kínálja fel. Példaként szolgálhat az új megközelítésre az *Ex Libris Primo* szolgáltatása vagy az *OCLC TouchPoint*, német nyelvterületről pedig a Bielefeldi Egyetem BASE platformja, mely tudományos keresőmotorként 100 millió tudományos publikáció metaadatait indexeli, vagy a Berlin–Branderburgi Könyvtári Egyesület (*Kooperative Bibliotheksverbund Berlin-Brandenburg*, kobv) ALBERT nevű keresőrendszere.
Kiemelhető még a hálózatba kapcsolt adatforrások (*linked data*) evolúciójának folyamata is. Ahogy a könyvtárak többféle (meta)adatot kapcsolnak össze (pl. képek, tartalomjegyzékek, wikik, teljes szöveg), a keresés is meghaladja a hagyományos OPAC-ok kereteit, és elmozdul a magában álló rekordtól a kontextus és a jelentés figyelembevétele felé.
A használhatósági szabványok megváltoztak a keresőmotorok webes megjelenése óta. Ma már bevett az automatikus szövegkiegészítés, a legördülő menük használata, a különböző szűrők beépítése, a kulcsszavak/címkék feltüntetése vagy akár különböző vizualizációs lehetőségek alkalmazása. Bármennyire is bonyolult legyen azonban a háttérben futó keresőmotor, a felhasználói felületnek átláthatónak és egyszerűnek kell lennie, ami nehezen összeegyeztethető a pontos találatokhoz szükséges összetett keresés kívánalmával. Annak érdekében, hogy az összetett keresés népszerűbbé váljon, hasznos lenne új dizájnmintákat bevezetni a keresőfelületeken, hogy a szakszerű keresés is egyszerű, az ember–gép kommunikáció pedig intuitív legyen.
A cikk ösztönözni szeretné a tervezőket, fejlesztőket és az információtudománnyal foglalkozókat, hogy olyan kreatív megoldásokon gondolkodjanak, amelyek egyben a társadalom információs műveltségének fejlődéséhez is hozzájárulnak.

(Murányi Lajos)

Lásd még 164, 170, 197

Információkeresés

168/2020

MALYŠEVA, E. N.: Sajty federal'nyh bibliotek : sostoânie i perspektivy razvitiâ s točki zreniâ poiskovoj optimizacii. – Bibliogr. **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2019) 11., p. 44-62.

Res. angol nyelven

A szövetségi könyvtárak honlapjai: jelenlegi helyzet és fejlesztési lehetőségek a keresés optimalizálása szempontjából

Felmérés; Gépi információkeresési rendszer; Hatékonyság; Honlap; Könyvtárpropaganda; Marketing; Regionális könyvtár

A honlapok a könyvtárak virtuális reprezentációi, és számos funkciót látnak el. A könyvtári honlapok készítése jelenleg nagy fejlődésen megy keresztül. A kutatók figyelme elsősorban a tartalom elhelyezésére és szervezésére, a kialakítási koncepcióra, a kínált szolgáltatások marketingjére, az információforrások minőségének értékelésére irányul. Az egyik legfontosabb feladat a használók segítése a saját információforrásuk megtalálásában. Ugyanakkor a honlapok optimalizálásával (a keresőrendszerekben való kedvező hely elérésével) kevés tanulmány foglalkozik

a szakirodalomban. A cikk a szövetségi könyvtárak honlapjairól készült felmérés eredményeit a keresés optimalizálásának szempontjából mutatja be. A szerző összehasonlító elemzést végzett olyan kritériumok alapján, mint a honlap minőségének indexe, a forrásra mutató külső linkek száma, az általános közösségi aktivitás, továbbá a honlap mobileszközökön való használhatósága. Az elemzés eszköze a PR-CY.ru szolgáltatás volt. A felmérés kimutatta, hogy a szövetségi könyvtári honlapok mintegy harmada minőségi információforrásnak tekinthető. A szerző vizsgálta azokat az információs csatornákat is, amelyeken keresztül a használók a szövetségi könyvtárak honlapjait elérik: az elérések 80%-a a keresőmotorok révén történik. Mobileszközökre a szövetségi könyvtárak csak mintegy 40%-a optimalizálta honlapját, ami befolyásolja az információforrások minőségét, és nehezíti az információ elérését. A cikk hangsúlyozza a szövetségi könyvtári honlapok optimalizálásának szükségességét, valamint az információforrások folyamatos ellenőrzését a webanalitika eszközeivel.

(Autoref.)

Lásd még 164, 167, 170

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

169/2020

MAWHINNEY, Tara: User preferences related to virtual reference services in an academic library. – Bibliogr. **In:** The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 1., 102094

A virtuális referenszszolgáltatással kapcsolatos használói preferenciák egy felsőoktatási könyvtárban

Felsőoktatási könyvtár; Használó; Igény; Kommunikáció -használókkal; Olvasószolgálat; Referensz

A könyvtárhasználóknak az eszközök széles tárháza áll rendelkezésére a könyvtárakkal való virtuális kapcsolattartásra. Ez a feltáró célú kutatás a korábbi szakirodalomtól eltérő nézőpontból, a használókkal folytatott félig strukturált interjúk alapján vizsgálja a virtuális referensszel kapcsolatos használói preferenciákat és az ezeket meghatározó tényezőket. Az *NVivo* kvalitatív adatelemző szoftvert használva a szerző az interjúátiratok kódolásával és a megalapozott elmélet módszerének alkalmazásával kívánta azonosítani a könyvtárnak küldött e-mailek, a kapcsolattartó könyvtárosnak küldött e-mailek, a chatelés és a szöveges üzenetek közötti preferenciákat. A könyvtár által jelenleg kínált virtuálisreferenszmódszereket illetően a résztvevők a chattel kapcsolatos általános preferenciájukat fejezték ki, hangsúlyozva e szolgáltatás fontosságát. Ugyanakkor a résztvevők nem szívesen használták a chatet mobiltelefonjukon, az általuk leginkább használt kommunikációs eszközön. Az eredmények azt is megmutatták, hogy a kapcsolati tényezők lényegi szerepet játszanak a kommunikációs forma kiválasztásában. Nevezetesen a résztvevők előnyben részesítik a kommunikáció személyes, informális módját, azt, amit biztonságosként észlelnek és ami párbeszéd jellegű. A szöveges üzenetek tekintetében fenntartásaikat fogalmazták meg a válaszadási idő bizonytalansága, a módszer túl személyesnek ítélt mivolta, valamint biztonsági aggodalmak miatt. Általában kevéssé használták az e-mailt a válaszadási idő és a formális jelleg okán, ugyanakkor nagyra értékelték a kapcsolattartó könyvtárosukkal való kommunikációban személyessége és a szakmai színvonal miatt, amit a könyvtáros szakértelme biztosít. Ezeknek a preferenciáknak és okaiknak fontos a megértése, mivel az befolyásolhatja, milyen típusú referenszszolgáltatást válasszanak a könyvtárosok. Emellett segít megállapítani, hogy a virtuális referenszszolgáltatások mennyire felelnek meg az aktuális használói igényeknek, illetve azonosítani, milyen irányban lehetne fejleszteni a szolgáltatást és a népszerűsítést.

(Autoref.)

Lásd még 175

Kölcsönzés

170/2020

BULLER, Ryan F.: An analysis of “Request It” print delivery service in the Alma Library Management System and its impact on physical browsing in a midsized private academic library. – Bibliogr. **In:** Collection management. – 45. (2020) 1., p. 87-98.

Az Alma integrált rendszerben elérhető dokumentumkikérő szolgáltatás vizsgálata és hatása a fizikai böngészésre egy közepes méretű, magánkézben lévő felsőoktatási könyvtárban

Állomány használata; Böngészés; Dokumentumszolgáltatás; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Integrált gépi rendszer; Kölcsönzés; Online katalógus; Szabadpolc

A szabadpolcokon elhelyezett kötetek közötti böngészés lehetősége fontos eleme a könyvtári gyűjteményekhez való hozzáférés biztosításának. A Denveri Egyetem könyvtára 2011 és 2013 között felújításon esett át, a zárva lévő intézmény állományát külső raktárba szállították. A változó használói igények miatt (csendes és közös tanulószobák, korlátozott polcmennyiség) döntés született arról, hogy a gyűjtemény csaknem felét tartósan a külső raktárból szolgáltassák. Ugyanakkor az egyetemi polgárok részéről fokozott igény mutatkozik az állomány helyben történő böngészésére is, hiszen számos esetben találhatnak maguknak releváns szakirodalmat pusztán a polcokon sorakozó kötetek megtekintésével, kézbevételével. A renoválást követően három fő kritérium szerint válogatták ki (néhány kivétellel) a központi könyvtárban elhelyezendő dokumentumokat: a mű 30 évnél ne legyen régebbi, legalább két kölcsönzéssel rendelkezzen az integrált rendszer bevezetése (1997) óta, illetve legyen illusztrált. Végül közel félmillió cím (a gyűjtemény 44%-a) került a campuson lévő könyvtárba.

Még a felújítás alatt indult *Request It* néven a könyvtár külső raktári dokumentumokat kikérő szolgáltatása, amely népszerűnek bizonyult, ezért a központi könyvtár teljes újranyitása után is megtartották. Az online kérést a katalógusrekordok mellett található gombokkal lehet igénybe venni, nem csupán a raktári, hanem a központi könyvtár szabadpolcán lévő dokumentumokhoz is.

A szabadpolcos állomány használatának vizsgálatával jobban megismerhetjük a használók dokumentumválasztási szokásait. Az *Alma* IKR a *Design Analytics* funkció révén lehetővé teszi, hogy különböző szempontok szerint lehívjuk a rendszerben rögzített használati adatokat. A Denveri Egyetem könyvtárában arra voltak kíváncsiak, hogy milyen szerepet tölt be a kényelmes online dokumentumkérés indítása a szabadpolcon való böngészéssel szemben, ezért csak a központi könyvtár szabadpolcos állományára vonatkozóan nézték meg, hogy a kölcsönzések összesített száma hogyan aránylik a *Request It*-tel indított kéréseikhez. 2017-ben az előbbi 28 360, az utóbbi 10 342 volt, azaz a kölcsönzési tranzakciók 36,47%-a indult online dokumentumkérésként. A többi esetben a használó önállóan, a polcon kereste meg, majd kölcsönözte ki az őt érdeklő könyvet. (Az összes böngészés ténye nem állapítható meg a kölcsönzési tranzakciókból, részletes következtetéseket csak a könyvtári személyzet és az olvasók személyes tapasztalataiból lehet levonni.) A kutatás hipotézise az volt, hogy tudományterületenként eltérő a kérés után és a böngészés után kikölcsönzött dokumentumok aránya, vagyis egyes tudományterületeken nagyobb a szabadpolcon való „szerencsés rátalálások" jelentősége a kutatásban.

Az igény szerinti kérést követő kölcsönzések a legnagyobb arányban (40–50% között) az alábbi témacsoportoknál voltak megfigyelhetők (a Kongresszusi Könyvtár osztályozása szerint): pedagógia, amerikai történelem, társadalomtudomány, képzőművészet, jog. Az előzetes kikérést legkevésbé a mezőgazdaság, a műszaki és a természettudományok, az általános művek és a hadtudomány tárgykörébe tartozó dokumentumok esetén vették igénybe. A tranzakciókat szűkebb szakcsoportok szerint is vizsgálták: a legnagyobb arányban (55,6%) *Request It*-kéréssel indították a humánökológia kölcsönzéseit, míg a legritkábban (12,8%) a csillagászat tárgykörébe eső kölcsönzéseket. Érdekes eredmény, hogy míg a felújítás előtt leginkább a bölcsészek aggódtak amiatt, hogy a külső raktár közbeiktatásával kevésbé tudnak majd böngészés közben újabb irodalomra lelni, ennek dacára később is ők vették leginkább igénybe a *Request It*-tel történő kikérés szolgáltatását. Ezzel szemben a műszaki és természettudományok esetén kevésbé használták az olvasók ezt a szolgáltatási formát, holott a könyvtárosok ennek az ellenkezőjére számítottak. Az eredmények arra utalnak, hogy a humán tudományok területén az előzetes kikérés kényelmes megoldása kezdi kiszorítani a polcok böngészését még azon használók körében is, akik korábban létfontosságúnak ítélték ezt a fajta keresési stratégiát. A tanulmány kiindulópontul szolgálhat további tényezőket és módszereket (olvasótípusok, használói interjúk) alkalmazó kutatásokhoz, amelyek révén pontosabb képet kaphatunk a tényleges könyvtárhasználati szokásokról.

(Bódog András)

Lásd még 142, 160, 162, 163, 177, 183

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

171/2020

GRABOWSKY, Adelia [et al.]: Journal packages : another look at predicting use. – Bibliogr. **In:** Collection management. – 45. (2020) 1., p. 57-70.

Folyóiratcsomagok: új megközelítés a használat előrejelzésére

Állomány használata; Állományalakítás; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Könyvtárközi kölcsönzés; Statisztika

A tanulmány a lineáris regressziószámítás módszerével határozza meg, hogy az elfogadott és/vagy elutasított könyvtárközi kölcsönzések előre jelzik-e azon folyóiratok későbbi használatát, melyeket csomagban történő előfizetés keretében szereznek be. 2016-ban az Auburni Egyetem Könyvtárai előfizettek a SAGE *Premier* nevű csomagjára, és hozzáférést nyertek 572 korábban elő nem fizetett folyóirathoz. A kutatás során a könyvtárközi kölcsönzések 2015-ös elfogadási és elutasítási adatait használták fel annak megállapítására, hogy ez a két adat előre jelezte-e a csomag korábban elő nem fizetett folyóiratainak későbbi használatát. Erős korreláció volt kimutatható az elfogadott könyvtárközi kérések és a későbbi használat között, ellenben szinte semmilyen korrelációt nem találtak az elutasított könyvtárközi kérések és a későbbi használat között.

(Autoref.)

Lásd még 161

Tájékoztatási eszközök

172/2020

GUBINA, Elena Vladimirovna – REŠETNIKOVA, Ol'ga Vasil'evna: Vozmožnosti populârnoj (rekomendatel'noj) onlajn-bibliografii v prodviženii čteniâ. – Bibliogr. **In:** Bibliotekovedenie. – (2019) 6., p. 593-603.

Res. angol nyelven

A népszerű (ajánló) online bibliográfia lehetőségei az olvasás támogatásában

Ajánló bibliográfia; Egyetemi hallgató; Elektronikus publikáció; Felmérés; Használói szokások; Használók képzése; Információkeresés; Olvasás

A mai kommunikációs eszközökkel gyakorlatilag bárki bármilyen információforrást elérhet. Az interneten található, minőségileg nem mindig megfelelő információözönre válaszként a könyvtárak megkezdték a teljes értékű elektronikus bibliográfiai források szolgáltatását.

Mivel kevés a statisztikai adat, időszerű megvizsgálni, ismerik-e a mai fiatalok a könyvtár lehetőségeit, használják-e a bibliográfiai információkat egy könyv vagy publikáció keresésekor. 2018-ban az Oroszországi Állami Könyvtár munkatársai azt kívánták felmérni, a fiatalok manapság milyen bibliográfiai forrásokat részesítenek előnyben. A kutatásban a Moszkvai Városi Pedagógiai Egyetem 43 hallgatója vett részt. A hipotézis az volt, hogy a fiatalok elsősorban az interneten keresnek, de igénylik a segítséget az elérhető és releváns források kiválasztásához.

A kutatás során a következő kérdésekre keresték a választ:

1. Milyen könyvekről és publikációkról szóló információforrásokat használnak a mai fiatalok?
2. Használják-e a válaszadók a könyvtárak információs-bibliográfiai forrásait?
3. Milyen gyakorlati jelentősége van a különböző forrásokból kapott információnak, mennyire elégedettek a minőséggel?

A kutatást anonim kérdőív segítségével végezték, amely 13 kérdést tartalmazott: az „igen/nem" választlehetőséget pontosításokkal (például „miért?") egészítették ki; emellett voltak olyan kérdések, amelyekre kettőnél több választ lehetett adni, valamint szerepeltek nyitott kérdések is a kérdőíven. A beérkezett válaszokat mennyiségi és minőségi elemzéssel dolgozták fel.

Az értékelés a következőkre terjedt ki:

– Az információforrások használata (beleértve az eredeti művek elérését és a szakdolgozatíráshoz szükséges információk megszerzését is).
– A könyvtári források használata: elemezték a könyvtárat tanulás, tájékozódás, olvasás céljából látogatók és a „nem" választ adók indokait. Külön kitértek a könyvtár online bibliográfiai forrásainak használatára: a válaszadók 70%-a tudott a könyvtár honlapjain elérhető elektronikus katalógusokról, 77% az elektronikus könyvtárról és a tudományos cikkek adatbázisairól. Ugyanakkor a könyvtár szolgáltatásait mindössze 16% használja.

– A bibliográfiai információ minősége: teljesség, kényelem (elérhetőség), gyakorlati haszon, aktualitás stb.

A kapott adatok alátámasztják, hogy a fiataloknak segítségre van szükségük az olvasásfejlesztésben és a könyvtári információkeresésben, amihez a könyvtárak a nyílt hozzáférésű bibliográfiai forrásokkal tudnak hozzájárulni. Ezért 31 köztársasági és regionális könyvtár, majd második lépésben 46 megyei könyvtár honlapját vizsgálták. A főbb megállapítások:

1. A mai ajánló bibliográfiák online változatai nem követik a „műfaj tisztaságát", miközben megőrzik az alapkritériumokat (válogatás információs érték szerint, kereshetőség, relevancia stb.). Az ún. „népszerű bibliográfiák" gyakran a formai szabályoktól is eltérnek, a digitális technológiának köszönhetően dinamikusabbak, könnyebben elérhetők. A hagyományos formák elhagyását az új célközönséggel magyarázzák: az „olvasók széles körének" elegendő a könyv szerzője és címe a borító képével, amiből általában el lehet jutni a katalógusban vagy az adatbázisban lévő teljes leíráshoz.
2. A könyvek ajánlásakor interaktív és multimédiás forrásokat használnak.
3. A népszerű bibliográfiák a könyvtár keresőrendszerei (e-katalógusok, adatbázisok) mellett a könyvtári állománnyal is össze vannak kapcsolva, lehetővé téve ezzel az előjegyzést, az e-másolat rendelését, továbbá ritka kiadványok digitális változatának azonnali elérését.

A regionális könyvtárak honlapjain elérhető népszerű bibliográfiák elsősorban a fiatal olvasókat célozzák. Készítésükkor a könyvtárosok és bibliográfusok interaktív kapcsolatba kerülnek velük, új minőséget és érdekes műfajt teremtve. A könyvtár honlapján elhelyezett anyagok felkeltik az érdeklődést; a szükséges könyvek gyors megtalálása, megrendelése, előjegyzése vagy e-másolata is közelebb viszi az olvasókat a könyvtárhoz.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

173/2020

SIEBERNS, Anne: Die Umsetzung der Konvention über die Rechte von Menschen mit Behinderungen in Deutschland : Aufgaben und Chancen für Bibliotheken. – Bibliogr. **In:** Bibliotheksdienst. – 53. (2019) 10-11., p. 676-685.

Res. angol nyelven

A fogyatékkal élő személyek emberi jogairól szóló ENSZ-egyezmény megvalósítása Németországban: könyvtári feladatok és esélyek

Feladatkör; Hátrányos helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Jogi kérdések -könyvtárban; Könyvtárügy; Társadalmi követelmények

A címben említett ENSZ-egyezmény (2006), amely paradigmaváltást hozott a fogyatékkal élőkhöz való hozzáállásban, 2009-ben lépett hatályba Németországban. Ettől az időponttól kezdve a könyvtárak mint nyilvános szolgáltató és az oktatást támogató intézmények is kötelesek az akadálymentes hozzáférést, valamint (a korábbi integráció helyett) az inklúziót és a részvételi lehetőséget is biztosítani. Ez nem kis feladat, ugyanakkor láthatóvá teheti és megerősítheti, hogy milyen fontos szerepük van a könyvtáraknak az emberi jogok – konkrétan az információkhoz, oktatáshoz és kulturális részvételhez való hozzáférés – érvényesítésében. A fogyatékkal élők könyvtári ellátását korábban a szociális könyvtári munkával és az etikai kérdésekkel hozták összefüggésbe, az egyezményt követően viszont az emberi jogi szempontok kerültek előtérbe.

Bár a könyvtárakat maga az ENSZ-egyezmény konkrétan csak a kulturális életben való részvétellel összefüggésben említi, a dokumentum és a benne foglalt alapelvek sokféleképpen hatnak a könyvtárak tevékenységére. A könyvtárak ugyanis olyan intézmények, amelyek az egyenlő és akadálymentes hozzáférést valóra váltják mindenki számára. Az ezzel kapcsolatos konkrét intézkedések a könyvtárakban a dokumentumok és információs eszközök formátumában, nyelvezetében, az alkalmazott információtechnológiában, továbbá szabványos (ún. *Universal Design* szerinti) építészeti, termékekkel kapcsolatos és szolgáltatási megoldásokban öltenek testet.

Jelentős előrelépés lenne, ha ezek a szolgáltatások nemcsak egyes szakkönyvtárakban lennének hozzáférhetőek, hanem közvetlenül az érintettek lakhelyén, tanulási környezetében és munkahelye közelében is. A Németországban 2019-ben hatályba lépett Marrákesi szerződés szemlélete reményt ad erre. A könyvtáraknak és társadalmi szervezeteiknek egyelőre még aktívan kell fellépniük, és tudatosítaniuk kell az állam és a civil társadalom előtt, hogy mindenki

számára egyenlő hozzáférést biztosítanak, és a jövőben még erőteljesebben ki kell állniuk az inklúzió és az akadálymentesség mellett. Legalkalmasabb partnereik ebben a fogyatékkal élők helyi vagy országos szervezetei és mozgalmai, akiknek jelszava: „Semmit rólunk nélkülünk".
Az ENSZ-egyezmény hivatalos országjelentések készítését írja elő az érintett államok számára. Németországban először 2015-ben, majd 2019-ben készült ilyen jelentés. A könyvtárak sajnos egyikben sem szerepeltek.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 178

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

174/2020

ÛDINA, Inna Gennad'evna – BAZYLEVA, Elena Antol'aevna: Informacionno-analitičeskie uslugi akademičeskoj biblioteki na baze novostnoj naučnoj informacii. – Bibliogr. **In:** Bibliotekovedenie. – (2019) 5., p. 475-483.

Res. angol nyelven

Egy akadémiai könyvtár információelemző szolgáltatásai az új tudományos hírek alapján

Akadémiai könyvtár; Gyorstájékoztatás; Kutatás információellátása; Tájékoztatási hálózat; Térítéses szolgáltatás

A modern információs és kommunikációs környezet fejlődésével a könyvtári intézmények alapvető feladata, hogy tevékenységüket új tartalommal és funkciókkal töltsék meg. Minthogy a tudományos kommunikáció a hálózati környezet általános evolúciójával összhangban fejlődik, a tudomány információellátása is jelentős változásokon megy át. A tudományos kommunikáció rendszerében sajátos helyzetet betöltő tudományos és felsőoktatási könyvtárak szembesülnek szerepük és funkcióik átgondolásának szükségességével, valamint annak problémájával, hogy új módszereket találjanak a tudományos kutatómunka információ- és könyvtári ellátására, illetve a mai tudósok igényeinek megfelelő új szolgáltatások biztosítására. Mivel a tudományos intézmények rangjának mérésére szolgáló egyik fontos mutató az intézmény említéseinek mennyisége a tömegtájékoztatási felületeken, a tudományos könyvtárak a tudomány híreiről kezdtek el szolgáltatást nyújtani. A cikk áttekinti a tudományos hírek forrásait és a tudományos intézmények számára kínált szolgáltatásokat. Röviden bemutatja „A szibériai tudomány hírei" nevű forrást, amely egy faktográfiai, bibliográfiai és teljes szövegű információk elhelyezésére, megőrzésére és keresésére szolgáló információs platform. Az Orosz Tudományos Akadémia Szibériai Tagozatának (SO RAN) Állami Nyilvános Tudományos-Műszaki Könyvtárában „A szibériai tudomány hírei" alapján olyan szolgáltatást fejlesztettek ki, amely információkkal látja el a szakembereket a SO RAN novoszibirszki tudományos központjához tartozó kutatóintézetek honlapjain a hírek feltöltéséhez és kezeléséhez. Jelenleg az előfizetők preferenciáinak megfelelően kétféle információelemzési jelentés készül a médiában megjelent publikációk alapján. A felmérési eredmények arra engednek következtetni, hogy „A szibériai tudomány hírei" nevű információforrás sokkal intenzívebb népszerűsítésére van szükség. A tudományos intézmények számára egy ilyen szolgáltatás nagy segítséget jelent híroldalaik fejlesztésében és a hírek weboldalaikon történő közzétételében, ami nagyobb láthatóságot biztosít az intézmény számára a tudományos kommunikációban, és elősegíti a kutatási területek és eredmények népszerűsítését.

(Autoref.)

Lásd még 138, 144

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

Lásd 138, 178

Kutatás és termelés információellátása

175/2020

CARROLL, Alexander J. – ESKRIDGE, Honora N. – CHANG, Bertha P.: Lab-integrated librarians : a model for research engagement. – Bibliogr. **In:** College & research libraries. – 81. (2020) 1., p. 8-26.

Laborokba integrált könyvtárosok: modell a kutatástámogatás számára

Adatfeldolgozás; Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Kutatás információellátása; Tájékoztató munka; Tudományos és szakkönyvtárak

Az egyetemi oktatók általában a karok és a tanszékek kötelékébe tartoznak, ám a természettudományok, a műszaki tudományok és a matematika kutatói meghatározott kutatócsoportokhoz (központokhoz, laboratóriumokhoz vagy teamekhez) is kapcsolódhatnak, így identitásuk sokszor ezekhez kötődik.

A kutatók napi munkafolyamatainak közvetlen megismerése és a teljes kutatási életciklusban való részvétel lehetőségeinek megteremtése érdekében az Észak-karolinai Állami Egyetem műszaki könyvtárosai kísérleti programot indítottak, amelynek fő célja az volt, hogy a heti laboratóriumi értekezleteken való részvétellel a campuson működő kutatócsoportok részeivé váljanak. A 2016-os pilot projekt során a szerzők – műszaki könyvtárosok – a megfelelő egyeztetéseket követően 6 laboratóriumi munkacsoportba „épültek be", és rögzítették etnográfiai módszerek (résztvevő megfigyelés) alkalmazásával, hogy a kutatók milyen tevékenységeket végeztek. Azt is feljegyezték, hogy mikor került sor az ülések során a könyvtárosok szakértelmének felhasználására. A műszaki tudományok terén dolgozó kutatók sokszor személyesen jönnek be a könyvtárba, bár ennek a modellnek a hiányosságairól gyakran szól a könyvtártudományi szakirodalom. Ezt figyelembe véve felmerül annak a kérdése, hogy a klinikai információs szakemberek (orvosi könyvtárosok) működési modellje alkalmazható-e erre a használói körre. A felszínen az orvosi és a műszaki területeken dolgozó kutatók munkája rendkívül eltérőnek tűnik, mind az egyes csoportok információkeresése, mind információs igényei szempontjából. Ugyanakkor mindkét csoport esetében gyakran váratlanul merül fel az információ iránti igény, és sokféle forrásból származó, valós idejű válaszokra van szükségük a döntéshozatal támogatásához. Az ilyen típusú információszükséglettel rendelkező szakemberek számára tehát a tájékoztatás szokásos modellje nem elegendő.

A vizsgált laboratóriumi munkacsoportok a vezető kutató mellett főként mesterszakos hallgatókból és posztdoktori kutatókból állnak. A csoportok heti rendszerességgel tartanak általában 1 órás megbeszéléseket, amelyeken főként a kutatással kapcsolatos újdonságokat mutatnak be, de témájuk sokféle lehet. Közös bennük, hogy az oktatás és a kutatás a találkozókon összekapcsolódik. Egyes csoportok laboratóriumi ülésein helyet kap a primer szakirodalom kritikus értékelése is úgynevezett folyóiratklubok formájában, emellett több alkalommal sor kerül a fiatal kutatók készülő prezentációinak meghallgatására és építő javaslatok megfogalmazására.

A „beépülő" könyvtárosok 6 laboratóriumi munkacsoport összesen 82 értekezletén vettek részt, ezek közül 49-en eseti segítséget tudtak nyújtani különböző kérdésekben. A vizsgálat adatai azt mutatják, hogy a könyvtárosok nemcsak a folyóiratklubokhoz vagy a hallgatói előadások csiszolásához, hanem bármely más ülés sikeréhez is képesek hozzájárulni (pl. a források értékelése, az adatvizualizáció fejlesztése, az irodalomkutatás megtervezése vagy az adatkezelési kérdések megvitatása során). A 6 laboratóriumi munkacsoport közül 4-ben a könyvtáros a megbeszélések több mint felénél érdemi információs és adatszolgáltatást biztosított a jelenlévők számára.

Miután a könyvtárosok rendszeresen részt vettek az üléseken, több vezető kutató kérte, hogy könyvtárosuk egy-egy teljes ülést töltsön ki tartalommal. A vizsgált időszakban a könyvtárosok összesen 6 ülést vezettek le, a lektorálás, az összeférhetetlenségi nyilatkozatok, a kutatási etika, a hivatkozásokat kezelő szoftverek, a tudományos munkaerőpiac, valamint a bizonyítékokon alapuló pedagógia tárgyában. A hasonló témájú könyvtári foglalkozásokkal szemben ezeket a tartalmakat hitelessé teszi a vezető kutató személye, és megfelelően kontextualizálhatók a jelenlévő laboratóriumi tagok számára. A könyvtárosok felhasználhatják a laboratórium meglévő projektjeinek példáit, kiemelhetik azokat a folyóiratokat, amelyekhez a jövőben kéziratokat lehet benyújtani, vagy bemutathatják az illetékes finanszírozó szervezetek követelményeit.

A projekt során nemcsak a könyvtárosok adhatták át ismereteiket a laboratóriumi munkacsoportok tagjai-

nak, de maguk is sokat tanultak a kutatási folyamatról és a kutatók igényeiről, emellett szoros kapcsolatot építettek ki a célközönségükkel. A szerzők ezért azt javasolják, hogy ahol lehetséges, a könyvtárak vezessenek be hasonló gyakorlatot.

(Koltay Tibor)

176/2020

MOULAISON SANDY, Heather – MILLION, A. J. – HUDSON-VITALE, Cynthia: Innovating support for research : the coalescence of scholarly communication?. – Bibliogr. **In:** College & research libraries. – 81. (2020) 2., p. 193-214.

Innovatív kutatástámogatás: a tudományos kommunikáció egységesülése?

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Kutatás információellátása; Munkakör; Szolgáltatások; Tudományos kutatás

Az egyetemi campusok tudományos kommunikációjának támogatása az új technológiák korában az információs szakemberekre hárul. Mivel ezek a technológiák és a használók igényei is egyre összetettebbek, új típusú szakemberekre lesz szükség, akik képesek nemcsak megfelelő hozzáférést biztosítani, hanem együttműködni is a kutatókkal a tudományos kommunikáció szervezése és az eredmények megosztása terén. Kérdés azonban, hogy ez az állítás kellően meg van-e alapozva, és ha igen, milyen mértékben fog hatni az egyetemi könyvtárak feladatkörére. Azt is fel kell derítenünk, hogy a tudományos kutatás mely aspektusait fedhetik le a tudományos kommunikációt segítő könyvtárosok, akik meglevő szakismereteik révén látnak el a digitális gondozás (*digital curation*) körébe tartozó feladatokat is. A használók változó igényeit figyelembe véve, az új típusú szolgáltatások létrehozásakor az egyetemi könyvtárak a használóval érintkező és a tőle távolabb eső területek (a *back end – front end* modell) szembeállítása helyett az ezek közötti konvergenciára kell, hogy építsenek. Annak felmérésére, hogy a digitális gondozás hogyan vált egységes szakterületté, a kutatás során megvizsgálták az Egyesült Államok és Kanada nagy tudományos könyvtáraiban alkalmazott tudományos kommunikációs-információs szakemberek számának növekedését. Ehhez a Tudományos Könyvtárak Egyesülete (*Association of Research Libraries*, ARL) éves illetményfelmérésében szereplő állások/státuszok adatait használták fel. Noha az ARL-nek nem minden tudományos könyvtár a tagja, évente publikált állásadatai képet adnak a legnagyobb és legrangosabb tudományos könyvtárak dolgozóinak összetételéről. A kutatás céljainak megfelelően megvizsgálták a „Tudományos kommunikációt támogató könyvtáros" (*Scholarly Communication Librarian*) kóddal ellátott pozíciók adatait 2012 és 2017 között. Ezt a munkakört az álláshirdetésekben úgy definiálják, mint olyan könyvtári szakembert, aki előmozdítja a tudományos kommunikációt és a publikációkhoz való nyílt hozzáférést, továbbá tanácsokat ad szerzői jogi kérdésekben. A másik vizsgált munkakör ugyanebben az időszakban a „Digitális gondozást támogató könyvtáros" (*Digital Curation Librarian*) volt, aki valamely tudományterületen/tudományterületeken digitális gyűjteményeket hoz létre és gondoz, vagy több tudományterület adatkezelési kérdéseivel foglalkozik. A tudományos kommunikációs könyvtárosok száma 2012 óta lassuló ütemben nő, a digitális gondozást támogató könyvtárosok száma a pozíció 2013-as megjelenése óta folyamatosan növekszik. Az ARL-tagkönyvtárakban a két munkakörben dolgozó szakemberek összesített száma 2017-ben 230 volt.
Második lépésként a szakirodalomból a szerzők három fontos útmutatót választottak a digitális gondozást támogató / kutatástámogató könyvtárosi munkakör tárgyában (*Librarians' Competencies Profile for Research Data Management* [2016], *Matrix of Digital Curation Knowledge and Competencies* [2009], *Preparing the Workforce for Digital Curation* [2015]), melyeket tartalomelemzésnek vetettek alá. Az útmutatókban azonosított kulcskompetenciák közé tartozik a helyi közösséggel való kapcsolatteremtés; az adatok auditálása és értékelése; a kutatási adatok aktív kezelése és az adatkezelési tervekkel kapcsolatos szolgáltatások biztosítása; továbbá a megfelelő információforrások vagy adattárak felfedezése. Ezekhez csatlakozik még az adatszerkezetekkel, adattípusokkal, formátumokkal, adatszótárakkal, adatkapcsolatokkal és adatintegrációval, valamint a metaadatokkal kapcsolatos bevált gyakorlatok ismerete; jártasság a metaadatszabványok terén; az adatok engedélyezésével és a szellemi tulajdonnal, nyílt hozzáféréssel, licencekkel kapcsolatos kérdések, valamint az adatmegosztási lehetőségek ismerete. A könyvtárosoknak tisztában kell lenniük azzal, hogy mi az adatok szervezésének és felépítésének módja a gyűjteményekben, és milyen adatbázis-tervezési típusok vannak, továbbá érteniük kell az adatmegőrzés, a tárolóplatformok és az archiválás alapjait. A

kialakulóban lévő (emergens) kompetenciák között található az adott területhez kötődő szakismeret; a finanszírozók előírásainak és követelményeinek, valamint az adatkezelési tervek jellemzőinek ismerete; a kutatási gyakorlatok és munkafolyamatok megértése; az adatkezelés és -elemzés szakterületi előírásainak és szabványainak ismerete. Ebbe a körbe tartoznak azok a kompetenciák is, amelyek az adatokra történő hivatkozásra, az adatok megosztására, újrafelhasználására, elemzésére és vizuális megjelenítésére vonatkoznak. Végezetül a kiegészítő készségek az adatbiztonsági és az adatok publikálására irányuló előírások megismeréséhez kötődnek. A felsorolt kompetenciák egyaránt párhuzamba állíthatók a kutatási életciklussal, melynek támogatására hivatottak.

Összegezve a megállapításokat: ahogy az innováció változásokat hozott a tudományos kommunikáció folyamatában, úgy jöttek létre új pozíciók a könyvtári kutatástámogatásban, melyek elvárt kompetenciái idővel formalizálódtak és megjelentek a munkakörökben, ám a fejlődéssel párhuzamosan az új kompetenciák térnyerése máig tart.

(Koltay Tibor)

Lásd még 138, 139, 146, 153, 174, 190, 204

Oktatás információellátása

177/2020

MCHALE, Christopher: The life span of a print textbook : an investigation in the utility of aging textbook collections in academic libraries. – Bibliogr. **In:** Journal of access services. – 17. (2020) 1., p. 4-21.

Egy nyomtatott tankönyv élettartama: az öregedő tankönyvgyűjtemények használatának vizsgálata a felsőoktatási könyvtárakban

Állomány használata; Állományalakítás; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kölcsönzés; Oktatás információellátása; Tankönyv

A felsőoktatási tankönyvek ára nőttön nő, ezért a könyvtárak számos innovatív megoldást alkalmaznak a hallgatói hozzáférés biztosítása érdekében, a több felhasználós digitális források beszerzésétől a nyílt oktatási források (*Open Education Resources*, OER) használatáig. Több könyvtárban továbbra is nagy hangsúlyt fektetnek a nyomtatott formájú, kötelező irodalmat tartalmazó gyűjteményrészekre is. Ezek hatékonyságát és állományszervezési kérdéseit vizsgálja a cikk a 19 000 hallgatót ellátó New York-i *LaGuardia Community College* könyvtárának elemzései alapján, ahol az 1971-es megnyitás óta létezik a kötelező irodalom gyűjteménye, mely az idők során több átalakítást ért meg.

A szakirodalom tanúsága szerint a kötelező irodalmat a legtöbb felsőoktatási könyvtárban zárt gyűjteményként kezelik, csak könyvtáron belül és csak néhány órás határidővel kölcsönzik. Az állomány fejlesztésére sok munkát fordítanak, kezdve az aktuális kötelező irodalom felkutatásától a szokásostól eltérő katalogizálásig és jelzetelésig. Minden tapasztalat és kölcsönzési statisztika azt tükrözi, hogy a tankönyvek megfelelnek a hallgatók igényeinek, kölcsönzési arányuk és forgási sebességük magas, tehát beszerzésük megtérülő befektetést jelent, a hallgatóknak pedig jelentős megtakarítást biztosít. A kötelezők azonban gyorsan avulnak, és a közvélekedés szerint életciklusuk hasznos része meglehetősen rövid.

A tizenhat fős személyzettel rendelkező *LaGuardia Community College* könyvtárának nyomtatott állománya több mint 99 ezer kötetre rúg. A tankönyvek többsége a szokásos kétórás, regisztrált helyben használatra vehető igénybe. 2009-től egy részük esetén bevezették a háromnapos kölcsönzést, aminek folyományaként a kötelezőkért hosszú sorok kígyóztak a kölcsönzőpultnál. A gyakorlat szerint minden szemeszterben az aktuális kötelező irodalmat egy elkülönített térben helyezték el, ahonnan a tájékoztató könyvtáros segítségével lehet kölcsönözni. A szemeszterek végén a zárt polcokon helyet szabadítottak fel a következő évre, az innen kivont könyvek pedig fizikailag és a katalógusban is visszakerültek a kölcsönözhető törzsállományba négyhetes kölcsönzési idővel, átmeneti jelzetüket pedig leszedték róluk. Több mint negyven év alatt tekintélyes mennyiségű régi tankönyv gyűlt össze.

A hallgatók spórolásra törekedve gyakran használják a legfrissebb helyett a régebbi kiadású tankönyveket. A kurzusfelelősök tudják ezt, és megadják nekik azokat az eltéréseket, melyeket figyelembe kell venniük a felkészülés során. A régebbi tankönyvek tehát valódi alternatívát nyújtanak a diákok számára. Erre alapozva és egy nagy selejtezés tanulságait figyelembe véve a könyvtárosok 2013 óta a „kiöregedett", kötelező irodalomjegyzékről lekerülő tankönyveket nem osztják vissza a törzsállományba, hanem a bejárathoz és a tájékoztató pulthoz közel, szabadpolcon helyezik el őket, és kéthetes kölcsönzési időszakot

biztosítanak a számukra. Miután a régi tankönyvek így könnyen hozzáférhetővé váltak, népszerűek lettek a használók körében. A címek betűrendjében szabadpolcra helyezett, önállóan böngészhető régi tankönyvek kölcsönzésével csökkent a könyvtárosok munkaráfordítása, és nőtt a használók elégedettsége. (A szemeszter végén a kölcsönzési adatok, illetve a kötetek állapota alapján végzik a selejtezést a helyfelszabadítás érdekében.)

A közelmúltban a főiskola könyvtárában két kutatást folytattak: a nyomtatott tankönyvek gyűjteményének használatát elemezték történetileg 2004 és 2017 között, illetve a 2018–2019-es tanév kölcsönzési statisztikáját vizsgálták. A longitudinális elemzéshez az ALEPH integrált rendszerből lehívták minden egyes tankönyv kölcsönzési történetét, és összevetették a kölcsönzések számát (a kétórás, a háromnapos, a kéthetes és a négyhetes kölcsönözhetőséget is tekintetbe véve), valamint kiszámították a könyvtár teljes nyitvatartásához képest az egyes könyvek potenciális kölcsönzéseinek számát is, ami viszonyítási pontul szolgált a kihasználtság méréséhez. Az eredmények szerint több mint egy évtizedes távlatban a tankönyvkölcsönzések elsöprő többségét (94,8%) az aktuális kötelezők zárt gyűjteménye adta, de a régi tankönyvek jelentőségéről árulkodik, hogy a hosszabb kölcsönzési időszakok miatt kihasználtságuk 30,47% volt, azaz az idő közel egyharmadában kölcsönzésben voltak.

Az egyéves (2018–2019-es) vizsgálat során felmérték az egyes gyűjteményrészeknek az egész állományhoz viszonyított arányát, a kölcsönzések számát és az egy könyvre jutó kölcsönzések átlagos mértékét. Az aktuális kötelezők zárt gyűjteménye 2605 kötetet számlált, 1 kötetre átlagosan 7,57 kölcsönzés jutott; a régebbi tankönyvek szabadpolcos gyűjteménye 1554 kötetből állt, 1 kötetre vetítve 1,55 kölcsönzéssel; a törzsgyűjtemény 87 704 kötete esetében pedig 1 kötetre 0,14 kölcsönzés esett.

A vizsgálat alátámasztotta azt a feltevést, hogy a könyvtárak számára megéri a nyomtatott tankönyvek hosszabb távú kezelésének tervét is elkészíteni, mert a hallgatóknak van igényük a régebbi kiadásokra, továbbá az állomány láthatóbbá tétele növeli a használatot, és csökkenti a könyvtárosok részéről szükséges munkaráfordítást.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 153, 158, 159

Közérdekű tájékoztatás

178/2020

LANDGRAF, Greg: Meeting legal needs : libraries help bridge the justice gap **In:** American libraries. – 51. (2020) 5., p. 18-19.

Könyvtári jogsegélyszolgálat: a könyvtárak segítenek áthidalni az igazságszolgáltatási szakadékot

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Kapcsolat intézményekkel; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások; Tájékoztatás -jogtudományi

Az egyesült államokbeli *Legal Services Corporation* (LSC) 2017-es jelentése szerint az alacsony jövedelmű háztartások 71%-a nézett szembe legalább egy polgári jogi problémával az előző évben, és az esetek 86%-ában nem kapott megfelelő jogi segítséget. Az OCLC *WebJunction* programja ezért azt tűzte ki célul, hogy különböző szervezetekkel együttműködve képzéseket és jogsegélyt biztosítsanak, hiszen a könyvtár egy hozzáférési pont lehet a hátrányt szenvedők számára. A szolgáltatásban az LSC hálózatára, helyi ügyvédi kamarákra vagy jogi egyetemi hallgatókra egyaránt lehet támaszkodni, a lényeg, hogy a könyvtár összekösse a használókat a tanácsadást *pro bono* vállaló szakemberekkel.

Számos közkönyvtár, így a Clevelandi Városi Könyvtár is biztosít rendszeres időközönként jogi klinikákat a használói számára, ahol ügyvédek vagy ügyvédek által felügyelt joghallgatók segítenek a problémák megoldásában: válaszolnak a kérdésekre, kitöltik a megfelelő papírokat, de természetesen nem vállalnak hagyományos ügyvédi képviseletet. Büntetőügyekkel ezeken a jogi klinikákon nem foglalkoznak, csak a polgári jog hatálya alá eső kérdésekkel (lakhatás, családjog, munkajog). Mivel az amerikai ítélkezési gyakorlatban a polgári bíróságokon nem jár kirendelt ügyvéd, az alacsony jövedelmű állampolgárok nem engedhetik meg maguknak jogi képviselő alkalmazását, így „igazságszolgáltatási szakadék" (*justice gap*) jön létre. Másfelől, sokan nincsenek is tisztában azzal, hogy a problémáikra jogi úton megoldást találhatnak – a jogi klinikák számukra is hasznosnak bizonyulnak. Ehhez hozzájárul, hogy a könyvtár egy biztonságos és semleges hely: a Clevelandi Városi Könyvtárban például egy bántalmazó kapcsolatból menekülni kívánó családanya élt a lehetőséggel, aki

így nyugodt körülmények között kaphatott ügyvédi segítséget.
A Minnesota állambeli St. Paul-i Városi Könyvtár több csatornán is segítséget nyújt használóinak jogi problémáik rendezésében. Az Önkéntes Ügyvédek Hálózata közreműködésével havonta kétszer workshopokat tartanak a bűntettesek nyilvántartásából való kikerülésről (ennek álláskereséskor van jelentősége), a *St. Paul Michell Hamlin School of Law* joghallgatói pedig havonta két alkalommal egy átalakított lakóbusszal keresik fel mobil jogsegélyszolgálatukkal a könyvtárat, amely mindezek mellett a Minnesota Állami Jogi Könyvtárral együttműködve havonta tíz alkalommal jogi referenszszolgáltatást is kínál.
A könyvtárak által közvetített jogsegélyre nemcsak a városokban van igény. A vidéki lakosságot kiszolgáló Wicomico Közkönyvtár kéthavonta a Marylandi Önkéntes Ügyvédek Szolgálatának munkatársait köti össze a könyvtárhasználókkal: egy ügyvéd jellemzően személyesen ad tanácsokat, míg többekkel a *Google Hangouts*on keresztül lehet konzultálni a könyvtár számítógépteréből.
A Michigan állambeli Kalamazoo Városi Könyvtár Raymond W. Fox Jogi Könyvtára egyaránt biztosít jogi tájékoztatást és jogi klinikákat. Itt azt a gyakorlatot alakították ki, hogy a konzultációkra legalább két héttel előre jelentkezni kell, ami megkönnyíti, hogy az ügyvédek felkészüljenek – ehhez a könyvtár jogi szakkönyveit és online forrásait is használhatják.
A jogsegély-szolgáltatás terén az egyik legnagyobb tapasztalattal a Memphisi Könyvtári Hálózat rendelkezik: immár 2009 óta ugyanazon a helyszínen és ugyanabban az időpontban (minden hónap második szombatján) tartják a jogi klinikákat, ami egy brandet épített ki a szolgáltatás köré. Az eseményeket alkalmanként kb. száz fő keresi fel; ez a szám az amerikai könyvtári jogi klinikák átlagos látogatottságának 5-6-szorosa.
Noha a használók általában nem adnak visszajelzést a könyvtárosoknak ügyeik kimeneteléről, de aki mégis megteszi, jellemzően megkönnyebbülésének ad hangot, és kifejezi hálját a kapott segítségért.

(Szabó Piroska)

Ismertetések

179/2020

ZHOU, Qingqing – ZHANG, Chengzhi: Measuring book impact via content-level academic review mining. – Bibliogr. **In:** The electronic library. – 38. (2020) 1., p. 138-154.

A könyvek hatásának mérése az ismertetők tartalmi szövegbányászatának segítségével

Adatfeldolgozás; Állományalakítás; Bibliometria; Hivatkozás; Recenzió; Referáló lap

Ami a tudományos publikációkat illeti, a könyvek hatásmérésének szokásos módszerei a hivatkozásokon alapulnak; ez egyértelmű, ám számolni kell az adatbázisok lefedettségének korlátaival. Az alternatív metrikák, úgymint a blogokon való idézettség vagy a könyvtári állományokban való jelenlét használatával kikerülhetjük ezeket a korlátokat. Mindazonáltal a tartalmi szinten levő információkról a legtöbben általában nem vesznek tudomást, így a használók szándékait figyelmen kívül hagyják. Eközben a gazdag szemleirodalom valóban kifejezésre juttatja a kutatók véleményét a könyvekről, amit fel lehet használni a könyvek hatásának mérésére az ismertetők aprólékos szövegbányászatán keresztül. Jelen kutatás tehát fel kívánja mérni a könyvek hatását a tudományos ismertetők automatizált tartalomelemzésének segítségével, és ezáltal igazolja a tudományos ismertetők hasznosságát a könyvtárak és az olvasók számára.
A szerzők először is három metaadat-mutatóval 61 933 tudományos ismertetőt gyűjtöttek a *Choice: Current Reviews for Academic Libraries* c. lapból. Ezt követően az ismertetők tartalmát szövegbányászatnak vetették alá, hogy tartalmi mutatókra tegyenek szert. Végezetül annak érdekében, hogy a tudományos ismertetők megbízhatóságát meghatározzák, a *Choice*-beli ismertetők mutatóit egyéb hatásmérő mutatókkal vetették össze és elemezték.
A vizsgálat eredményei szerint a tudományos ismertetők aprólékos szövegbányászata segíthet a használóknak gyors áttekintést szerezni a könyvek összetett jellemzőiről, továbbá megítélni vagy előre jelezni nagyszámú könyv hatását, támpontot adva a különböző típusú használóknak (pl. a könyvtárosoknak és a nagyközönségnek) a könyvválasztásban.
A könyvek tartalomelemzésen keresztüli hatásmérése részletesebb információkat biztosíthat a használók szélesebb körének, és kipótolhatja a hagyományos

módszerek hiányosságait. Az eljárás új szempontot és módszert nyújt a hatásmérés kutatása számára. Ezen túlmenően a tanulmányban javasolt módszer a könyveken kívüli egyéb publikációk hatásának mérésére is alkalmas lehet.

(Autoref.)

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

180/2020

ACADIA, Spencer: The Organizational Trap-Gap Framework : a conceptual view of library dysfunction. – Bibliogr. **In:** IFLA journal. – 46. (2020) 1., p. 72-87.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A szervezeti csapdák és szakadékok keretrendszere: a diszfunkcionális könyvtár elméleti megközelítése

Hatékonyság; Információszervezés; Munkaszervezés; Munkaszervezet; Vezetés

2017-ben jelent meg az ALA (*American Library Association*) kiadásában a *The Dysfunctional Library* című könyv, amelynek szerzői (*Henry*, *Eshleman* és *Moniz*) meggyőző érveket sorakoztatnak fel annak alátámasztására, hogy a mai könyvtár mint munkahely diszfunkcionálisan működik, aminek főbb jellemzői a rossz szervezettség, a munkavállalói elégedetlenség és a bátortalan vezetés. A problémák kialakulásának legfőbb oka a megfelelő kommunikáció hiánya. Jelen tanulmány szerzője – az IFLA tudásmenedzsment szekciójának titkára – e megállapítás árnyalásának céljából egy olyan fogalmi keretrendszert mutat be, amely az intézményi működésképtelenség közös jellemzőire: csapdáira és szakadékaira (*Trap* & *Gap*) összpontosít. E kerékkötők felismerése a megoldáshoz vezető első lépcsőfok. A diszfunkcionális könyvtár elmélete szerint a működés lényege a tudás, a kompetencia és a stratégia folytonossága, a fent említett csapdák és szakadékok pedig azok a tényezők, ahol a folytonosság megszakad, és ezáltal a könyvtár működésképtelenné válik.

A fogalmi keretrendszer szerint a *csapda* egy szervezetben akkor fordul elő, amikor az túlságosan ragaszkodik intézményi folyamataihoz, rutinjaihoz, beidegződéseihez, és képtelen változtatni, megfelelni a kihívásoknak, elnyomva az innovációt („korábban jó volt, most is jó" mentalitás). A *szakadék* a szervezet jelenlegi és az elképzelt jövőbeni állapota közti különbséget jelképezi. A *csapda–szakadék* együttese a könyvtárak belső fejlődését akadályozó tényezők állapotjelzője. Valahányszor egy könyvtár csapdába esik, óhatatlanul szakadékok képződnek az intézmény tudását, kompetenciáját és a stratégiáját érintő területeken, amely szakadékok folyamatosan tovább szélesednek, ha nem szentelnek figyelmet a felmerülő problémák megoldásának. A csapdák és szakadékok megszüntetése érdekében a könyvtárvezetőknek először fel kell ismerniük ezen akadályok létezését és negatív hatásaikat.

A problémák azonosítását követően vegyes módszerekkel lehet megtalálni a megfelelő megoldást, segítségül híva a tudásmenedzsment (*knowledge management*), a szervezetfejlesztés (*organizational development*), szervezeti tanulás (*organizational learning*) és szervezeti viselkedés (*organizational behavior*) területeiről átvett elméleteket és gyakorlatokat. Ezek az irányzatok mind-mind a tudás, a kompetencia és a stratégia sokoldalú kérdéskörét vizsgálják, a diszfunkcionális könyvtár problémájának kompex kezelésére ezért egymást kiegészítve, multidiszciplináris megközelítéssel alkalmazhatók. A könyvtárak számos terület megoldásait adaptálhatják. Az elméletek közül megemlíthetők: attribúcióelmélet, diskurzuselmélet, hálózattudomány, sémaelmélet, jelentéstan, társadalmi csereelmélet, szociális identitás, strukturáció, rendszerelmélet, racionális választás elmélete. Lehetséges gyakorlati módszerek: gamifikáció, belső felmérés, tapasztalatgyűjtés, mentorálás, digitális repozitóriumok, jutalmazás, történetmesélés, web 2.0-s megoldások. A vezetőknek az elérhető számtalan módszertanból azokat kell kiválasztaniuk, amelyek megoldást kínálnak az azonosított problémákra. A kiválasztáshoz célszerű elemezni a csapdákat és szakadékokat, feltérképezni a hiányzó tudást, kompetenciákat és stratégiát. Mivel egy könyvtárban a csapda–szaka-

dék jelenség állandóan változó tényezők együttese, amely több szinten is előfordulhat (egyén, csoport, szervezet egésze), ezért felszámolása rugalmas és dinamikus megközelítést igényel.
A megfelelő módszerek kiválasztásán túl támogatni kell a szervezetben a társas interakciókon, részvételiségen és cselekvésen alapuló újszerű tanulási kultúrát. Ennek jellemzője a játékosság, a kérdezés és a képzelőerő, illetve az alkalmazkodás a modern kor jellegzetességeihez és lehetőségeihez. Jó példa lehet a könyvtárosok közös munkahelyi kísérletezése, valamint a közös online, kreatív jellegű munka- és alkotóhelyek használata, ahol a központosítás helyett a szervezetben „szétoszlik" az egyes szakértők egyéni tudása.
Az utolsó lépés a tudás, a kompetencia és a stratégia megreformált folyamatainak gyakorlati alkalmazása. A szervezetben a siker és a kudarc nem különválasztható tényezők, együttesen léteznek, ráadásul számos, előre nem látható külső faktortól is függ, hogy mit tekintünk sikernek. A fenntarthatóság lényege a megtartás, az ismételt felhasználás, az újraátalakítás és a megerősítés, valamint minden egyéb, a szervezet stabilitását szolgáló tényező. Mindezt a folyamatos újraértékelés, az újabb csapdák és szakadékok keresése és feloldása egészíti ki, így a könyvtár maga is tanuló szervezetté válik.
A szerző bemutatja a keretrendszer használatának egy hipotetikus példáját, emellett olyan további tényezőket tárgyal, mint a vezetési készségek vagy a könyvtári személyzet motiválása – hiszen egyéni munkavállalói szinten nem feltétlenül mutatkozik hajlandóság a vezető által megváltoztatni kívánt folyamatok és új tanulási kultúra elsajátítására.
A tanulmány felhívja a figyelmet a könyvtárak jelenlegi kritikus állapotára, a hatékony szervezés és a problémakezelés hiányára. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a diszfunkció kezelése változást jelent, és a változás, változtatás nehéz. A csapda–szakadék keretrendszer elvi megközelítést biztosít a könyvtárvezetők számára, és arra szolgál, hogy újszerű fejlesztések és kreatív megoldások keresésére ösztönözze őket annak érdekében, hogy kikerüljenek a csapdákból, amelyek akadályozzák a könyvtár megfelelő működését a modern globális információs környezetben.

(Bódog András)

Lásd még 140, 157

Tervezés

181/2020

BECH-PETERSEN, Sidsel: Design thinking as a framework for innovation in libraries **In:** Bibliothek. – 44. (2020) 1., p. 7-11.

Res. német nyelven

A design-alapú gondolkodás mint a könyvtári innováció keretrendszere

Felmérés; Használó; Igény; Kommunikáció -használókkal; Módszertani útmutató; Tervezés; Városi könyvtár

A tanulmány az aarhusi új Központi Városi Könyvtár (*Dokk1*) példáján keresztül mutatja be azt a keretrendszert, melynek segítségével lehetséges felépíteni és működtetni egy modern könyvtárat, szoros partnerségben a döntéshozókkal, a használókkal, a fizikai tereket megalkotó építészekkel, valamint a gazdasági élet szereplőivel.
A 2015-ben átadott intézményben egy élő városi közösségi tér jött létre, amely a tudás megszerzését és megosztását biztosítja, emellett új inspirációkkal is szolgálhat. Az ihletforrás a könyvtár szempontjából is lényeges, hiszen utóbbi is sokat merít a használói igények kifejeződéséből, mivel arra törekedtek, hogy a használókkal együtt, ne csupán nekik tervezzék meg a könyvtár szolgáltatásait. Ennek érdekében a részvételalapú design és az emberközpontú tervezés módszereiből indultak ki.
Hogyan maradjanak a könyvtárak fontosak a közösségeik számára? A Chicagói Városi Könyvtár és az Aarhusi Városi Könyvtár a Bill és Melinda Gates Alapítvány támogatásával kidolgozott egy eszközkészletet a design-alapú gondolkodás (*design thinking*) gyakorlatba ültetésére. Ennek három fő eleme az inspiráció (*Tudj meg valamit a világról!*), a modellalapú gondolkodás (*Elemezd, amit megtanultál, és gyűjts új gondolatokat!*) valamint az iteráció (*Hozz létre prototípusokat, és tanulj minél többet a használóid szokásairól!*). A design, a technológia és a használók hármasában kell gondolkodni, dinamikusan egymáshoz illesztve a különböző, folyamatosan változó környezeti elemeket.
Felmerül az is, hogy mi a helyzet akkor, ha maguk a használók nem tudják megfelelően kifejezni a saját igényeiket. Különböző módszerekkel, kísérletekkel, a fizikailag vagy elméletben kialakított szolgáltatási prototípusok fejlesztésével kell a kihívásokra össz-

pontosítani és elérni, hogy a használók meg tudják fogalmazni a megoldáshoz vezető igényeiket, gondolataikat. A kifejezés megfelelő módjának megtalálása a könyvtár és a használók párbeszédének, közös szellemi munkájának eredménye. Fontos, hogy felismerjük az intézményi szemlélettől függetlenül jelentkező használói élethelyzeteket és az azokból fakadó igényeket. Aarhusban sokszor azt tapasztalták, hogy nem magával a szolgáltatással volt a gond, hanem annak tálalásával, csomagolásával. Különösen oda kell figyelni a használók társadalmi, életkori rétegzettségére, és célzottan kell vizsgálni az egyes csoportok igényeit. Példának okáért az olvasási nehézségekkel küzdők számára olyan teret alakítottak ki, ahol a könnyen olvasható könyvek, a „csináld magad"-könyvek és a célcsoport hobbijaihoz kapcsolódó könyvek együtt találhatók meg. A családok rendelkezésére olyan tér áll, ahol közösen olvashatnak, játszhatnak vagy hozhatnak létre valamit. Így a könyvtár egész szemléletmódja átalakul: kapcsolatokat építenek, a különféle szolgáltatásokkal pedig a használóik egyéni igényeit és a közösség erősödését egyaránt szolgálják.

A könyvtári szolgáltatási rendszert Aarhusban úgy kezelik, mint egy állandóan alakuló, fejlődő prototípust, melynek finomítását a használók egymás közötti kapcsolatai, illetve a könyvtár és használók közötti interakciók formálják. A város lakói az intézményre nem könyvek passzív tárolóhelyeként tekintenek, hanem egy olyan közösségi központként, amely fontos tere a társadalmi innovációnak és a kreativitás kibontakozásának. Ezen a helyen *Jochumsen et al.* (2010) négy teres modellje értelmében új tudás jön létre, válaszokat lehet találni gyakorlati problémákra, művészi és egyéb önkifejezési formák is teret nyerhetnek, valamint az élet számos területét megújító módszereket, eljárásokat lehet kialakítani. A cél az, hogy a használó érezze: a könyvtári környezet egy folyton változó, dinamikus tér, melynek állandó megújulását ő is befolyásolja. A design-alapú gondolkodás így a könyvtár egészét áthatja és átformálja.

Az említett amerikai–dán közös fejlesztésű eszközcsomagot (http://designthinkingforlibraries.com/) 2015 óta mintegy 20 000 könyvtáros töltötte le 100 országból, és 15 nyelvre fordították le. A remények szerint egy globális szakmai közösség alakul a könyvtár mint a használóival együtt formálódó, élő közösségi tér jövőjének alakítására.

(Németh Márton)

Lásd még 140, 188

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

182/2020

BERTHIAUME, Marie-Ève: Rénover ou construire pour mieux les accueillir : les retombées de l'aménagement des bibliothèques sur les usagers des bibliothèques publiques au Québec. – Bibliogr. **In:** Documentation et bibliothèques. – 66. (2020) 1., p. 30-38.

Res. angol nyelven

Könyvtárfelújítás vagy -építés a jobb kiszolgálás érdekében: a könyvtárfelújítások hatása a québeci közkönyvtárak használóira

Átépítés; Felmérés; Hatékonyság; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Közművelődési könyvtár; Statisztika; Szolgáltatások használata

A québeci könyvtárfelújítások hozadékaira vonatkozó adatokat ritkán teszik elérhetővé a nagyközönség és más könyvtárak számára. Így az építészeti és ergonómiai döntések hatása ismeretlen marad. Hogyan mérhetjük tehát a használók számára hozzáadott értéket, függetlenül a létesítmény építészeti értékétől? A cikk ismerteti a könyvtári belsőépítészet jó gyakorlatainak szakirodalmát, majd tizenkét, 2007 és 2017 között zajlott québeci közkönyvtár-felújítási projekt elemzése következik egy olyan minőségi vizsgálati módszer alapján, amely a dokumentációs források és statisztikák interpretatív megközelítését célozza.

Az elemzés eredményei azt mutatják, lehetséges a közkönyvtár építészeti értékét a használók szolgálatába állítani. A lakosság számára hozzáadott érték főként a látogatásszámok, a könyvtári kölcsönzések, a beiratkozások, a rendezvények és az azokon résztvevők számának növekedésében érhető tetten.

Az ajánlások között megemlíthető a statisztikák gyűjtése, összehasonlítása és terjesztése a felújítási munkálatok előtt, alatt és után az építészeti tervezés és a funkcionális-technikai program szerves részeként; a statisztikák fiókkönyvtár szerinti felosztása, valamint az összegyűjtött elemek koherenciája a québeci éves közkönyvtári felméréssel.

(Autoref.)

183/2020

DELOOPER, John – GONSALVES, Devika: Determining shelving accuracy via sampling in a community college library. – Bibliogr. **In:** Journal of access services. – 17. (2020) 1., p. 22-32.

A raktári rend pontosságának mintavételes vizsgálata egy közösségi főiskola könyvtárában

Állomány-nyilvántartás; Felmérés; Főiskolai könyvtár; Hatékonyság; Jelzet; Kölcsönzés; Munkaszervezés; Raktározás

2017 nyarán az egyesült államokbeli *Hudson County Community College* (HCCC, New Jersey) könyvtárában átálltak a *Sirsi Symphony* integrált rendszer kölcsönzési moduljáról a *Koha*ra, amit egy állományellenőrzés is kísért. A leltározást követően a hiányzó tételeket törölték a katalógusból, ám nem sokkal később, az őszi szemeszterben azzal a problémával szembesültek, hogy – hiába a könyvtárosi segítség a keresés során – a hallgatók nem találják a keresett könyveket a polcokon. Mivel ezt a jelenséget sokszor tapasztalták, a könyvtár mintavétellel kívánta megvizsgálni, mi állhat a hátterében. (A módszert a szakirodalom tanúsága szerint gyakran alkalmazzák az állomány és a szolgáltatások minőségének elemzésére.)

Első lépésként meghatározták a minta nagyságát: a központi könyvtár állományához (28 241 kötet) képest egy 100-as minta 95%-os konfidenciaintervallummal bír, megközelítőleg 10%-os hibaszázalék mellett, ezért e mellett a nagyságrend mellett döntöttek. A reprezentatív minta kiválasztása érdekében az állomány minden 282. darabjából állították össze azt a 100 tételt, amelynek azután ellenőrizték a meglétét. (Utólag jöttek rá, hogy pontosabb eredményt kaptak volna, ha véletlenszám-generátor használatát is beiktatják, de úgy vélték, az esetleges eredménytorzulás miatt nem érdemes megismételni a vizsgálatot.) Az ellenőrző lista három állapotjelzőt tartalmazott: „a helyén van", „hiányzik", „rossz helyen, de a megfelelő tartományban van". Az eredmények szerint a 100-ból 64 könyv volt a helyén; 14 kötet rossz helyen, de jó polcon volt; 1 db a katalógusban nem jelzett módon a kiállítótérbe volt kihelyezve; 1-et pedig a vizsgálat időtartama alatt kölcsönöztek ki. 18 tételt nem találtak meg, 2 továbbiról pedig a vizsgálatban részt nem vevő könyvtárosok már jelezték, hogy hiányzik. Ha az ellenőrzési időszak alatt kikölcsönzött kötetet nem vesszük tekintetbe, a nem a helyükön lévő könyvek magas arányt (35%) képviseltek. 10%-os hibaszázalék mellett 95%-os bizonyossággal kijelenthető, hogy a könyvtár köteteinek 25–45%-a nem található meg a helyén. *Kiger* és *Wise* (1996) állományellenőrzésének 2,5%-os hiányához viszonyítva ez a szám kifejezetten magasnak számít, ezért a könyvtár vezetése újraértékelte a raktározási és kölcsönzési gyakorlatot.

A hiányosságok egyik oka a HCCC könyvtárában a kölcsönzésért felelős részlegvezető nyugdíjba vonulása és posztjának be nem töltése lehetett. Több munkatárs távozása után a raktározásnak nem volt felelőse. Takarékossági okból ráadásul többnyire diákmunkások végezték a kölcsönzést és a visszaosztást, akik nem rendelkeztek kellő tapasztalattal, és megfelelő képzésben sem részesültek. (Fontos, hogy mivel a használók a polcról levett köteteket sokszor véletlenül rossz helyre teszik vissza, a raktári rend fenntartásához a könyvtárosoknak rendszeresen felül kellene vizsgálniuk a könyvek pontos elhelyezését.)

A munkatársakkal folytatott informális beszélgetések során fény derült arra is, hogy a könyvtárban alkalmazott raktározási rendszer (a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere – *Library of Congress classification system*, LCC) megfelelő használatával sem volt mindenki tisztában, és az erre vonatkozó tudásátadás ad hoc alapon, nem pedig megszabott képzési terv szerint zajlott. További hibalehetőséget jelentett egy adott jelzet félbemaradása az egyik polcon és más polcon való folytatódása; a különböző gyűjteményrészekbe tartozó, de azonos jelzetrendszerű kötetek összekeverése és félreosztása is zavart okozott.

A raktározás mellett a kölcsönzési munkafolyamatban is voltak gondok. Néhányan lehalkították a kölcsönzési modul hangjelzését, így a kölcsönzés során esetleg előforduló hibákról (pl. hiányzó olvasói rekord, nem kölcsönözhető státusz) csak vizuális úton tájékozódhattak, ami az elektronikus kölcsönzési tranzakció nélküli könyvkiadás hibalehetőségét rejtette magában. Arra is volt példa, hogy az üzeneteket figyelmen kívül hagyva a fiókkönyvtárak köteteit tették a központi könyvtár polcaira. A kötetek eltulajdonítását sem lehet kizárni, mivel a biztonsági kapu gyakran adott hamis riasztást. Emellett az IKR-migrálást követő állományellenőrzés során – eszköz- és emberhiány miatt – csak a dokumentumok meglétét ellenőrizték, a raktári rendben elfoglalt helyüket nem, azaz a félreosztások már régebb óta is fennállhattak.

A helyzet megoldása érdekében javítottak a belső képzési rendszeren, továbbá a fenntartó hozzájárult

az olvasószolgálat vezetői posztjának betöltéséhez, ami a hatékonyabb munkaszervezés záloga lehet. A könyvtár a jövőben az RFID-s kölcsönzést és állományellenőrzést is be kívánja vezetni a nagyobb pontosság elérése érdekében.

(Bódog András)

Lásd még 151, 180, 185

Pénzügyi és gazdasági kérdések

184/2020

MCCAHILL, Daisy – BIRDI, Briony – JONES, Roger B.: Investigating the public response to local government decisions to reduce or remove public library services. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 52. (2020) 1., p. 40-53.

A közkönyvtári szolgáltatások csökkentését vagy megszüntetését kiváltó önkormányzati döntésekre való lakossági reakciók vizsgálata

Felmérés; Fenntartó szerv; Igény; Költségvetés; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár; Megszűnés -könyvtáré; Működési feltételek; Művelődésügy

2010-ben az Egyesült Királyság koalíciós kormánya pénzügyi konszolidációs programot vezetett be azzal a céllal, hogy csökkentsék a költségvetési deficitet. 2009–2010 és 2014–2015 között Angliában a helyhatóságok költségvetését ötödével vágták vissza. Az intézkedés 2010–2011-ben a régió közkönyvtárainak 16%-os költségvetés-csökkentésével, ennek következtében szolgáltatások redukálásával, könyvtárbezárásokkal járt együtt. 2014 januárjában a 2013-as állapotokhoz képest 453 brit közkönyvtár állt bezárás előtt, zárt már be vagy került ki a városi önkormányzatok irányítása alól. A BBC tájékoztatása szerint 2010-ben 4290 önkormányzati fenntartású közkönyvtár működött, ám számuk 2016-ra 3765-re apadt. Tény, hogy a brit könyvtárak kihasználtsága az 1970-es évek óta folyamatosan csökken. A használat visszaesésének számos társadalmi-gazdasági-technológiai oka van; az internetelérés terjedése egyértelműen negatív hatást gyakorol a könyvtárak fizikai látogatottságára. Kiemelhető továbbá, hogy az életük során rendszeresen könyvtárat használókat felváltják azok, akik életük egy adott szakaszában, egy adott probléma megoldása érdekében keresik fel a könyvtárat. Kérdés, hogy mit tehetnek a közkönyvtárak a lakosság mérsékelt érdeklődése és a pénzügyi források elvonása közepette.

2015-ben egy 250 ezer fős lélekszámú észak-angliai város három közkönyvtárában (a központi könyvtárban és két fiókkönyvtárban – regisztrált használóik száma összesen: 92 103 fő) közvélemény-kutatást végeztek a könyvtári szolgáltatáscsökkenés hatásainak vizsgálatára. A város költségvetésében 2014–2015 és 2015–2016 folyamán 48 millió fontot kellett megtakarítani, amiből a könyvtári rendszerre 415 ezer fontnyi elvonás esett. A megszorítások következménye a nyitvatartás korlátozása (18,5%-os csökkentéssel), a mozgókönyvtári szolgáltatás felszámolása, a gyarapítási keret megkurtítása és munkaerő-csökkentés volt. A kutatás hat napján 178-an töltötték ki a kérdőívet, a jelentős többség (146 fő) a központi könyvtárban. A nemek eloszlása: 48,9% férfi, 43,3% nő (a többiek nem válaszoltak erre a kérdésre). A kitöltők körülbelül negyede volt 65 és 74 év közötti; a különböző életkorúak nagyjából egyenlő mértékben képviseltették magukat. A minta 21,3%-a vallotta magát hátránnyal élőnek, ám csupán 7,3%-uk kisebbségnek. A kitöltők 39,3%-a nyugdíjas, 21,9%-a dolgozik, 16,9%-uk munkanélküli.

A válaszadók 78,1%-a szerint a rövidített nyitvatartás kihat a mindennapi életükre, a kitöltők 79,3%-a nem ért egyet ezzel az intézkedéssel. A szöveges indoklásban többen megjegyezték, hogy a változtatások miatt zsúfoltabb a hely, nehezményezték, hogy várni kell a számítógép-használatra, valamint hogy szabadidejükben van zárva a könyvtár.

A szakirodalom szerint a könyvtári szolgáltatások csökkentése társadalmi, gazdasági és kulturális hatásokat egyaránt von maga után. Mindezt a felmérés eredményei is alátámasztották. A válaszadók olyan negatív társadalmi következményekre mutattak rá, mint például az unalom, inaktív közösségi élet, az, hogy nincs kihez fordulni – mivel zárva van a könyvtár a számukra kedvező időben, inkább otthon maradnak. (Az elszigeteltség különösen az egyedül élő idősek számára kockázati tényező.) Negatív gazdasági és oktatásszociológiai hatás – a legtöbb válaszadó hangot adott ennek a problémának –, hogy az új nyitvatartási időben nem tudnak hozzáférni a közkönyvtárak ingyenes szolgáltatásaihoz, különösen a könyvekhez és az internethez, ami az otthoni internet-hozzáféréssel nem rendelkező munkanélküliek álláskeresési lehetőségeit is nehezíti. További gazdasági jellegű hatás, hogy a válaszadók 33,7%-a állítása szerint többet költött könyvtáron kívüli ren-

dezvényekre, eseményekre, szórakoztató termékekre, mint a nyitvatartás változtatása előtt. Ezzel összefüggésben negatív kulturális hatás az ingyenesen elérhető kulturális és szabadidős javak kényszerű korlátozása. A válaszadók 33,1%-a egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy a nyitvatartási idő megváltoztatása miatt kevesebb ingyenes szabadidős programon vehet részt, valamint 36,5%-uk egyetértett azzal az állítással, hogy a változás miatt csökkent az általuk olvasott könyvek mennyisége.

Az általános válaszokból kiderül, hogy a felmérés résztvevői egyértelműen nehezményezik az önkormányzat könyvtárakat érintő korlátozó intézkedéseit. Megállapítást nyert, hogy a férfiak inkább fejezték ki elégedetlenségüket az új nyitvatartással kapcsolatban, ám sem a munkanélküliség, sem a hátrányos helyzet nem befolyásolta a negatív vélemények arányát. Ugyanakkor tény az is, hogy a válaszadók egy része elfogadóan nyilatkozott a változásokról és azok következményeiről. Korábbi közvélemény-kutatások eredményeivel összehasonlítva kijelenthető, hogy a negatív vélemények intenzívebben, dühösebben, frusztráltabban kritizálják a döntéshozókat, amit az országban tapasztalható válságidőszak elhúzódásával és az alulról jövő elégedetlenség fokozódásával magyarázhatunk. Mindenesetre a válaszok egyértelműen mutatják, hogy a közkönyvtárak mind társadalmi, mind gazdasági, mind kulturális téren nagy fontossággal bírnak a lakosság számára, a közkönyvtárakra vonatkozó politikai döntések pedig közvetlen hatással vannak a mindennapjaikra.

(Bódog András)

Lásd még 157, 160

Személyzet

185/2020

DÜREN, Petra: Talent Management in Bibliotheken!?! Wie Mitarbeiter/-innen in Bibliotheken gefördert werden können – theoretische Grundlagen und Empfehlungen. – Bibliogr. **In:** BuB. – 72. (2020) 1., p. 24-27.

Res. angol és francia nyelven

Tehetséggondozás a könyvtárakban? Avagy hogyan lehet motiválni a könyvtári alkalmazottakat – elméleti alapvetések és ajánlások

Könyvtárosi hivatás; Munkaszervezés; Személyzet; Vezetés

A könyvtáraknak gyakran kell meghosszabbítaniuk az állásokra való jelentkezés határidejét, és néha hosszas keresés után a pozíciókat valamilyen más képzettségű jelentkezővel kell betölteniük. „A tehetségek háborúja” elérte a könyvtárakat. Ez a cikk a tehetséggondozás módszereivel foglalkozik, amelyek segítik az értékes munkatársak megtartását és megfelelő képesítésű új alkalmazottak megtalálását. Ahhoz, hogy a tehetséggondozás jól működjön a könyvtárakban, illeszkednie kell az adott intézmény szervezeti kultúrájába, összhangban kell állnia a munkatársak igényeivel, az emberierőforrás-menedzsment egyedi stratégiájával, valamint a könyvtár erőforrásaival és stratégiai céljaival. Ezenkívül alkalmazásának a könyvtár vezetésében is tükröződnie kell.

A tehetséggondozás nem azonos az emberierőforrás-menedzsmenttel vagy a szakmai fejlődéssel, ennél sokkal többet jelent. Az emberierőforrás-menedzsment tehetséggondozással kapcsolatos ajánlásai többek között a következőket tartalmazzák: projektekben, később projektvezetésben való részvételi lehetőség biztosítása; munkaköri rotáció lehetősége; szakmai fejlődés elérhetővé tétele a munkahelyen – megfelelő feladatok, tanulási lehetőségek, a kollégákkal való párbeszéd és a személyes kompetenciák növelése és erősítése révén; képzési programok szervezése és megvalósítása; visszacsatolási eszközök kifejlesztése és felülvizsgálata; személyre szabott tanfolyamok, workshopok szervezése stb.

Egy kutatás szerint azok a könyvtárak, amelyek nem használják a tehetséggondozást, nem rendelkeznek megfelelő szakértelemmel, elegendő személyzettel és anyagi támogatással, s éppen ezért nem képesek bevezetni ezt a programot. Összességében azonban a könyvtárak jó úton járnak a tehetséggondozási módszerek – ha csak részbeni – alkalmazásában, hogy megtalálják és megtartsák a képzett, a könyvtár igényeinek megfelelő munkatársakat.

(Autoref.)

Lásd még 147, 149, 157, 158

Marketing, közönségkapcsolatok

186/2020

ARNOLD, Nicole [et al.]: He's ready for his closeup : Peter the Anteater's guide to the library. – Bibliogr. **In:** College & research libraries news. – 81. (2020) 3., p. 125-129.

Kamera forog: Hangyász Péter, a könyvtári kabalafigura

Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárismertető film; Marketing; Tájékoztató munka

Az elmúlt évben a *University of California-Irvine* (UCI) könyvtárai számos videót tettek közzé az egyetemi kabalafigura, Hangyász Péter (*Peter the Anteater*) főszereplésével. Az aranyos báb ezekben kipróbálta a könyvtár szolgáltatásait és forrásait, közérthető formában ismertetve meg azokat a hallgatókkal.

Hangyász Péter előzményének a Washingtoni Egyetem Odegaard Könyvtárának arca, Husky Kutyus (*Doggo the Husky*) tekinthető: az egyszerű zoknibábot a könyvtároshallgatók keltették életre egy okostelefon és az *iMovie* videoszerkesztő segítségével. A kezdeményezés kiváltója az volt, hogy a könyvtárhasználati képzések után kitöltött felmérések értékelése után kiderült: a hallgatók nincsenek tisztában az egyetemi könyvtár alapvető szolgáltatásaival. A könyvtári oktatóvideó (*tutorial*) műfajának jó gyakorlatairól már létezik szakirodalom, amely dokumentálja, milyen eszközökkel és módszerekkel (pl. képernyőkép, animáció, narráció) érdemes elkészíteni az egyes videókat. Ezek az adatbázis-használattal vagy éppen a lektorálással (*peer review*) foglalkozó oktatóanyagok azonban lehetnek bármilyen hasznosak, alaposak és informatívak, ha a hallgatók nem nézik meg őket. Az amúgy is számottevő információs túlterhelés miatt alternatív kommunikációs formákra van szükség, melyek révén sikerülhet megszólítani a célközönséget.

A fogyasztói viselkedéssel foglalkozó kutatások tanúsága szerint az antropomorf kabalafigurák elősegítik az adott termékhez való kötődést, továbbá megkönnyítik a márka megjegyzését. A gyermeklélektan eredményei ugyanezt igazolják: a gyerekek könnyen azonosulnak az emberi vonásokkal rendelkező állatokkal vagy járművekkel, és tanulni is hajlamosak tőlük (erre épül például a *Szezám utca* című gyerekműsor is). Az antropomorf kabalafigurákkal mint oktatási eszközökkel ez idáig kevés könyvtár élt: Husky Kutyus mellett példaként említhető a brit Portsmouthi Könyvtár marketingfigurája, Pedro, a pingvin, aki egy év alatt 540 Twitter-követőre tett szert. Husky Kutyus hasonlóan népszerű volt: az ő főszereplésével készült videók a könyvtár Instagram-posztjainak legnagyobb nézettségével és kedveltségével büszkélkedtek.

A UCI könyvtárában ezekre a tapasztalatokra építve alkották meg Hangyász Péter, a báb alakját. Mivel még nem volt kialakult oktatóvideó- vagy közönségkapcsolati programjuk, ezért az egyetem kabalaállatából (hangyász) indultak ki. Egy olcsó kesztyűbábot alakítottak át a „szerepre", a videók elkészítésébe pedig az egyetem film- és médiaszakos hallgatóit vonták be. Ez nem csupán költséghatékony megoldásnak bizonyult (összesen egy diákmunkást alkalmaztak heti 4–6 órában), de a végeredményben a hallgatók perspektívája is megjelent. A munkához olyan szoftvereket és hardvereket használtak, amelyek amúgy is a könyvtár birtokában voltak (pl. *Camtasia*, *Adobe Premiere*); a könyvtárosok csupán a fő témákat jelölték ki, a feladat oroszlánrészét (forgatókönyv, filmezés, vágás) egy hallgató vállalta magára.

A könyvtár logójával záruló, 20–90 másodperces kisfilmekben Hangyász Péter nem beszél, ehelyett feliratokat olvashatunk, ami megfelel az akadálymentes hozzáférés követelményének is. A videókban a kedves kis jószág többek között megismerkedik a könyv- és laptopkölcsönzéssel, a nyomtatással, a nyomtatókártyák feltöltésével, a tanulószobák foglalásával, a kutatási konzultációk rejtelmeivel, a tudományos írást oktató központokkal, a különgyűjteményekkel és a multimédia-gyűjteménnyel. Hangyász Péter emellett bejárja a könyvtár különböző tereit (stresszoldó zóna, szobabiciklis tanulóállomások stb.), és könyvtári rendezvényeket is meglátogat.

Platformként a könyvtár honlapjára beágyazott *Vimeo*-linkek mellett döntöttek, mivel ezen a felületen nincsenek reklámok, illetve lehetőség van egy adott videó szerkesztésére vagy cseréjére a link módosulása nélkül. Noha a kommunikációért felelős osztály személyi változásai miatt a videókat eddig nem övezte módszeres marketingkampány, bizonyos kisfilmek nézettsége hamar meghaladta a 200-at. Emellett a személyes használóképzés során is bevetették őket, ami szintén kedvező visszajelzéseket kapott. A jövőben a Hangyász Pétert szerepeltető videók célzottabb terjesztését és hatásmérését tervezik a könyvtár közösségimédia-csapatával együttműködve, továbbá a tanévindító héten végtelenítve készülnek vetíteni az oktatóvideókat a könyvtárba látogató elsőéveseknek.

A projekt hosszú távú fenntartása, mint minden hasonló kezdeményezésé, nehézségeket okozhat: egy bizonyos idő után óhatatlanul vagy megújítani, vagy nyugdíjazni kell az ötletet. A könnyed, humoros hangvételű videókat és az azonosulást elősegítő kabalafigurát mindenesetre a hallgatók pozitívan fogadták, ami azt bizonyítja, hogy az „amatőr" kivitelezés nem válik a vállalkozás hátrányára, az oktatóvideók elkészítésének előnyei így messze meghaladják a lehetséges kockázatokat.

(Szabó Piroska)

187/2020

DAVIS, Robin Camille: Introducing first-year and transfer students to a college library with a historical mystery from the special collections. – Bibliogr. **In:** College & undergraduate libraries. – 26. (2019) 4., p. 278-300.

Az elsőéves és az intézményt váltó hallgatók megismertetése a főiskolai könyvtárral egy különgyűjteményi források alapján összeállított történelmi nyomozás segítségével

Egyetemi hallgató; Főiskolai könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Játék; Különgyűjtemény

Amikor az elsőéves és az intézménybe újonnan kerülő alapszakos hallgatók megérkeznek a John Jay Büntetőjogi Főiskolára, ami egy négyéves képzést kínáló, nem bentlakásos intézmény (*commuter college*), szorongás töltheti el őket a könyvtárhasználat kapcsán. A hallgatók üdvözlésére, illetve a könyvtárat a főiskolai élet fontos alkotóelemeként való bemutatására a könyvtárosok „Szökés a könyvtárból!" címmel krimijátékot szerveztek, melynek alapját egy valódi, 1921-es bűncselekmény képezi. A hallgatók csapatokban vetélkednek, hogy nyomokat keressenek és megoldják a bűnügyet, felhasználva a különgyűjteményekben őrzött primer forrásokat. A játék fő célja, hogy bevezesse a hallgatókat a könyvtár épületébe, kellemes és szórakoztató atmoszférát teremtsen, valamint megismertesse a diákokkal az alapvető információkeresési készségeket. Partnerségben a campus egy másik programjával, és a campus iránti elkötelezettséget támogató kisebb pályázati forrásoknak köszönhetően a könyvtár több mint 600 hallgatónak kínálta ezt a tevékenységet, többletkiadások és a személyzet túlterhelése nélkül. Jelen cikk ennek a sikeres programnak a szervezését, megtervezését és narratív menetét írja le, kitérve a hallgatói visszajelzések alapján folyamatosan végrehajtott változtatásokra is. A rendezvényt követő felmérés azt mutatta ki, hogy ezek a változtatások javítottak a játék minőségén: a megkérdezett hallgatók 88%-a „szórakoztatónak" vagy „nagyon szórakoztatónak" találta a programot, és 92%-a nyilatkozta azt, hogy elsajátított valamilyen információkeresési készséget vagy tanult valamit egy könyvtári forrásról.

(Autoref.)

Lásd még 155, 168, 189, 197, 202

Felhasználók és használat

Általános kérdések

188/2020

PICHMAN, Brian: Beyond makerspaces : how to create a solverspace **In:** Computers in libraries. – 39. (2019) 10., p. 4-8.

Túl az alkotótereken, avagy hogyan hozzunk létre egy „megoldóteret"?

Enteriőr; Használó; Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Módszertani útmutató; Társadalmi követelmények; Tervezés

A közösségi alkotóterek, vagyis *makerspace*-ek fő funkciója az, hogy segítsenek a használóknak új ötleteket és technológiákat felfedezni és új készségeket elsajátítani. A szerző által *solverspace*-nek („megoldótérnek") nevezett elképzelés jelentheti a következő lépcsőfokot e könyvtári szerepkörben: a *solverspace* egyfajta ötlettérként válaszokat keresne különböző globális problémákra, és kísérletet tenne az ENSZ 17 fenntartható fejlődési céljának a meg-

valósítására. (Az ENSZ fenntartható fejlődési céljai: a szegénység megszüntetése; az éhínség megszüntetése; egészség és jólét; minőségi oktatás; nemek közötti egyenlőség; tiszta víz és alapvető köztisztaság; megfizethető és tiszta energia; tisztességes munka és gazdasági növekedés; ipar, innováció és infrastruktúra; az egyenlőtlenségek csökkentése; fenntartható városok és közösségek; felelős fogyasztás és termelés; fellépés az éghajlatváltozás ellen; az óceánok és tengerek védelme; a szárazföldi ökoszisztémák védelme; béke, igazságosság és erős intézmények; tudatosság és partnerség a célok eléréséért.)
Habár a 3D-s nyomtatók, a CNC-gépek és az oktatási célú robotika remek eszközök, nem elengedhetetlen kellékei a *solverspace*-nek. Amire szükség van, az egy tenni akaró közösség, állandó hely biztosítása a közös munka számára, és a motiváló környezet megteremtése. *Peter Raymond* vállalkozó *SolveOS* nevű módszertana nyomán a könyvtári „ötletterek" kialakításának lépései a következők:

1. A közösség tűzzön ki maga elé egy célt, amelynek megoldásában mindannyian hisznek! Érdemes a diákokat megkérdezni és a helyi közvéleményt is felmérni arról, hogy szerintük a környezetükben mi a legfontosabb megoldandó probléma.
2. Igyekezzünk olyan szereplőket megnyerni a *solverspace*-be való bekapcsolódásra, akik szaktudásukkal hozzájárulhatnak a cél eléréséhez! Eltérő szakértelemmel, tapasztalattal bíró emberek (vállalkozók, közgazdászok, mérnökök, programozók stb.) sokszínű csapata képezheti a sikeres *solverspace* alapját.
3. Információgyűjtés a megoldandó problémáról. A közösség csoportosan dolgozza fel és vitassa meg a rendelkezésre álló szakirodalmat!
4. Amint a közösség tagjai tájékozódtak a megoldandó témát illetően, a következő lépés különböző szakértők meghívása és beszélgetés arról, hogyan látják a jövőt, mit szeretnének megoldani, és saját tapasztalataikat hogyan tudnák e cél érdekében kamatoztatni. Ez a tervezés és a stratégiaalkotás, valamint a konkrét alkotómunka időszaka.
5. A teljes folyamat során fontos, hogy katalogizáljuk és rögzítsük a megbeszéléseket, a keletkezett anyagokat és jelentéseket. Ez könnyen megoldható a jegyzetek lefényképezésével vagy az elektronikus jegyzeteléssel, ami webes felületen is megőrizhető és közzétehető, hiszen alapelv, hogy a *solverspace* bárhol és bármikor, mindenki számára elérhető legyen. A *solverspace* körüli diskurzus folyamatosan fejlődni és bővülni fog, és az eredeti elképzeléseknek bármikor új leágazásai lehetnek. A különféle helyzetekhez történő adaptálás ezért elkerülhetetlen része a munkának.
6. Az utolsó lépés az ötlet modelljének vagy prototípusának elkészítése. Ez lehet akár egy videó, egy infografika, egy otthoni eszközökből (pálcikákból, drótokból) barkácsolt modell, vagy akár egy komplex háromdimenziós animáció a probléma megoldásának tervezetéről. A végeredményt érdemes közszemlére tenni, és a kapott figyelmet további kommunikációra és az ötlet terjesztésére fordítani.

(Bódog András)

Lásd még 155

Használat- és igényvizsgálat

189/2020

LUND, Brady D.: Does public libraries' Facebook following correlate with library usage?. – Bibliogr. **In:** Journal of web librarianship. – 13. (2019) 4., p. 311-321.

Korrelál-e a könyvtárhasználattal a közkönyvtárak Facebook-követőinek száma?

Felmérés; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár; Marketing; Statisztika

Mindennapos a közkönyvtárak közösségi médiafelületeken való jelenléte, ám kevés adat lelhető fel arra vonatkozóan, hogy a Facebook-követők száma hogyan viszonyul a könyvtárak más statisztikai mérőszámaihoz. A tanulmány ennek a kérdésnek a megválaszolásához kíván hozzájárulni egyesült államokbeli közkönyvtárak adatai alapján.
A kutatás kiindulópontját a Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézetének (IMLS) 2017-es pénzügyi évre vonatkozó közkönyvtári felmérése szolgáltatta. A szerző kilenc statisztikai változó tükrében hasonlította össze a könyvtárakat: szakképzett könyvtárosok létszáma; személyzet összlétszáma; bevétel; látogatások száma; tájékoztatási statisztika; kölcsönzési statisztika; a gyűjtemény mérete; a rendezvények látogatottsága; wifi-kapcsolódások száma. Ezután az egyes könyvtári Facebook-oldalak követőinek számát az elérhető könyvtári oldalak felkeresésével állapította meg. Az a könyvtár került be a kutatásba, ahol az összes adat rendelkezésre állt, így a végleges

vizsgált minta mérete 3884 könyvtár lett, összesen 7 210 093 Facebook-követővel. Minden változót az adott könyvtár által kiszolgált közigazgatási terület lakosságszámára vetítetve, a Spearman-féle rangkorrelációs módszer szerint az eredmények mátrixba rendezhetők (azaz a 9 + 1 tényező mindegyike összevethető egymással).

Számos szoros összefüggés volt felfedezhető a változók között. Legszorosabbnak a gyűjtemény mérete/fő és a kölcsönzés/fő közötti kapcsolat bizonyult, ahol a korrelációs együttható ρ=0,932, ami a Quinnipiac Egyetem iránymutatása szerint közel tökéletes összefüggés. A Facebook-követők száma erősen korrelál a személyzet összlétszáma/fő, a rendezvények látogatottsága/fő és a látogatások száma/fő változókkal, továbbá mérsékelten korrelál a könyvtári bevétel/fő, a kölcsönzések száma/fő és a gyűjtemény mérete/fő változókkal. Az egyes változók között egyéb összefüggések is kimutathatók voltak (pl. a személyzet összlétszáma/fő és a könyvtár bevétele/fő között, illetve a látogatások száma/fő és a kölcsönzések száma/fő között).

Ok-okozati kapcsolat nem bizonyítható ezzel a korrelációs statisztikai eljárással, ám a Facebook-követők és a rendezvények látogatottsága közötti erős korrelációs együttható (ρ=0,510) biztató a közösségimédia-marketinggel foglalkozó könyvtárosok számára, tekintve, hogy a legtöbb Facebook-bejegyzés általában a rendezvények népszerűsítése érdekében születik. A Facebook-követők száma és a személyzet összlétszáma közötti összefüggés (ρ=0,537) valószínűleg annak tudható be, hogy a nagyobb személyzetű közkönyvtárak külön munkatársat foglalkoztatnak a Facebook-bejegyzések írására.

A Facebook-követők korrelációja a könyvtárhasználati adatokkal (látogatások, kölcsönzések, rendezvények látogatottsága) államonként eltérő, a földrajzi trendek vizsgálata ezért további kutatást igényel.

A kutatás korlátja, hogy nem fedi le az Egyesült Államok összes közkönyvtárát (az IMLS adatbázisában 9246 közkönyvtár szerepel): jelentősen szűkíteni kellett a vizsgált intézmények körét, mivel hiányosan szolgáltattak adatokat az IMLS-nek. Így nem lehet egyértelmű trendeket megfogalmazni a teljes amerikai közkönyvtári szférára vonatkozóan. Mindezek ellenére a feltárt kapcsolatok hasznosnak bizonyulhatnak a könyvtárak vezetése számára.

(Bódog András)

190/2020

ZHU, Yimei: Open-access policy and data-sharing practice in UK academia. – Bibliogr. **In:** Journal of information science. – 46. (2020) 1., p. 41-52.

A nyílt hozzáférés és az adatmegosztás gyakorlata az Egyesült Királyság egyetemein

Adatfeldolgozás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használói szokások; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó; Tudományos kutatás

Az adatok megosztásának teljes körű elfogadása előtt számos, technikai, pszichológiai és társadalmi akadály áll, ezért 2013-ban felmérést végeztek több mint 1800, az Egyesült Királyságban dolgozó kutató körében abból a célból, hogy feltárják az adatmegosztás támogatottságának mértékét, valamint az adatmegosztási gyakorlattal kapcsolatos jellemzőket és befolyásoló tényezőket. Megállapították, hogy bár a legtöbb kutató felismeri a kutatási adatok megosztásának fontosságát, többségük soha nem osztotta meg azokat, vagy nem élt az adatok újrafelhasználásának lehetőségével.

A válaszadók 86%-a nagyon fontosnak vagy fontosnak tartotta a kutatási adatok újbóli felhasználhatóságát. A válaszadók közel egyötödének volt tapasztalata saját adatainak megosztásában. Adatait 21% online repozitóriumban helyezte el, és 29% válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy felhasznált-e mások által gyűjtött, szekunder kutatási adatokat munkája során. Azoknak, akik maguk is osztottak már meg adatokat, csak 8%-a jelezte, hogy adatait a közösségi média eszközeivel népszerűsítette. 22% személyesen, 19% e-mailen keresztül értesítette kollégáit adatairól. Azok közül, akik adataikat online repozitóriumokba helyezték el, 68% nem tett semmit ennek népszerűsítése érdekében.

Számos válaszadó jelezte, hogy az államilag finanszírozott kutatási adatoknak hozzáférhetőnek kellene lenniük a nyilvánosság számára, és sokan látták ennek olyan előnyeit, mint a minőség javulása, a csalások és hamisítások visszaszorítása, a kutatási eredmények validálása, a párhuzamos adatgyűjtés elkerülése, az idő- és költségmegtakarítás, az erőforrások maximális kihasználása és az együttműködés ösztönzése. Ugyanakkor az adatmegosztás több kihívását is azonosították. Ilyenek például az etikai kérdések (különösen emberi adatközlők esetén), a versenyelőny elvesztésének kockázata, az adatok

előállításához szükséges idő és erőfeszítés, valamint az a kétely, hogy valóban hasznosak-e a másokkal megosztott adatok. Kihívásként jelölték meg a metaadatok előállításához szükséges időt és energiát is. A kutatók közötti verseny is komoly akadályt jelenthet az adatmegosztásban, mivel gyakran a primer adatoktól függ a kutatók eredményeinek közzététele, így a karrierjük előmozdítása is. Egyes kutatók jelezték, hogy csak közvetlen módon és azokkal szeretnék megosztani adataikat, akikkel együtt tudnak dolgozni. Egy-egy kutató hosszú időt tölthet az összegyűjtött primer adatok előkészítésével, miközben ezek megosztása potenciálisan előnyös lehet a versenytársak számára. Számos válaszadó megjegyezte, hogy nem biztos a primer kutatási adatok megosztásának előnyeiben és hasznosságában, és a megosztás hasznossága tudományáganként eltérő lehet.

A felmérés tanúsága szerint a férfi kutatók hajlamosabbak voltak szabadon hozzáférhetővé tenni az adataikat (24%), míg a női kutatóknál alacsonyabb volt ez az arány (17%). Az életkor, ezzel összefüggésben a beosztás is befolyásoló tényezőnek bizonyult. Az idősebb és magasabb beosztású válaszadóknak több tapasztalata volt a kutatási adatok megosztása terén. A megosztásban a professzorok és a docensek jártak élen (35%), míg a pályakezdő fiatal kutatóknak csupán 9%-a tett így.

A közfinanszírozott kutatási eredmények nyílt hozzáférésű publikálására vonatkozó irányelv (*open access policy*) az Egyesült Királyság kutatóegyetemein a felmérés előtt néhány hónappal lépett hatályba. Az ezt ismerő, illetve a publikációk nyílt hozzáférésének arany és zöld útját követő kutatók nagyobb valószínűséggel osztottak meg adatokat, mint azok, akik nem voltak tisztában az irányelvvel, és akik nem publikáltak nyílt hozzáférésű felületeken.

(Koltay Tibor)

Lásd még 142, 163, 169, 170, 172, 181, 182, 184

Olvasás

Lásd 152, 158, 159, 172

Használók képzése

191/2020

HANZ, Katherine – KINGSLAND, Emily Sarah: Fake or for real? A fake news workshop. – Bibliogr. **In:** Reference services review. – 48. (2020) 1., p. 91-112.

Igaz vagy hamis? Egy álhír-workshop

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Játék; Társadalmi követelmények

A kanadai McGill Egyetem könyvtárosait 2017 nyarán felkérték arra, hogy az egyetem középiskolások nemzetközi csoportjának rendezett kéthetes nyári táborában 90 perces könyvtári órákat tartsanak. A szerzők szabad kezet kaptak a tematikát illetően: a kérdés aktualitása miatt végül úgy döntöttek, hogy az álhírek köré szervezik a workshopokat. A játékos képzés annyira sikeresnek bizonyult (a diákok 86%-a jónak vagy kitűnőnek minősítette, és a kéthetes tábor legjobb rendezvényének értékelték), hogy a következő két évben további 18 alkalommal megismételték különböző használók (alap- és mesterképzésre járó egyetemisták, oktatók, személyzet, öregdiákok, újságírást tanulók, politológushallgatók, kommunikáció szakosok, könyvtároshallgatók, főiskolások, helyi középiskolások) számára.

2016-ban az *Oxford Dictionaries* a posztigazságot (*post-truth*) az év szavának választotta, majd 2017-ben a *Collins Dictionary* minősítése szerint az álhír (*fake news*) lett az év szava. A kérdéskör a 2016-os amerikai elnökválasztás után került az érdeklődés homlokterébe, az álhírek és a közösségi média összefüggésével (pl. a visszhangkamrák, a filterbuborékok vagy a kattintásvadász tartalmak továbbosztásának jelenségével) pedig már kiterjedt szakirodalom foglalkozik. A könyvtárosok is gyorsan reagáltak, és igyekeztek sokoldalú képzési lehetőségeket (pl. workshopok, rendezvények, segédletek, webes oktatómodulok stb.) kínálni használóiknak, többek között az ACRL *Információs műveltségi keretrendszer*ére, illetve különböző népszerű álhírdetektáló módszerekre (pl. CRAAP) építve. Ezen erőfeszítéseikkel nincsenek egyedül: a közoktatásban, illetve a közmédiában is kampányok indultak az álhírek felismerésére és visszaszorítására.

A szerzők által vezetett workshop több irányból közelítette meg az álhírek témakörét. Felvezetésképpen

tudatosították, hogy az álhírek mindig is velünk voltak: a résztvevők olyan példákat hoztak, mint a salemi boszorkányperek vagy a világháborús propaganda. Megállapítást nyert, hogy az álhírek előállításának többféle motivációja lehetséges: félrevezetés, kereskedelmi célok, zavarkeltés, manipuláció, társadalmi reflexió vagy humor (utóbbit például a *The Onion* című vicclap *CIA Realizes It's Been Using Black Highlighters All These Years* [*A CIA rájött, hogy az évek során végig fekete szövegkiemelőt használtak*] című álhíre illusztrálta). Ezután közösen megvitatták, hogy milyen tényezők vezethetnek az újságírói részrehajláshoz (politikai indíttatás, ferdítés/kiforgatás, kattintásvadászat, rossz tudósítás, személyes elfogultság). Elsősorban a ferdítés/kiforgatás (*spin*) és a kattintásvadászat mozgatta meg a résztvevőket, akik számos példát említettek a *YouTube* és a *Buzzfeed* tartalmai közül, de sokan reflektáltak saját elfogultságaikra is. Arra az eredményre jutottak, hogy az egyéni világnézet korlátait csak a sokféle forrásból való tájékozódás és az odafigyelés ellensúlyozhatja.

A workshop következő lépése a CRAAP-teszt bemutatása és kipróbálása volt *Donald Trump* aktuális tweetjein, valamint táplálkozástudományi cikkeken. A módszer lényege, hogy megvizsgálják a forrás aktualitását (*currency*), relevanciáját (*relevance*), megbízhatóságát (*authority*), pontosságát (*accuracy*) és célját (*reason*). A résztvevők 2-3 fős csoportokban dolgoztak, hogy megállapítsák, átmegy-e az USA elnökének megnyilatkozása a teszten, ezután jellemzően vita bontakozott ki a tekintély természetéről és a forrás céljáról. Ami a dietetikai cikkeket illeti, itt is az okozott gondot, hogy *New York Times*ban publikált *Walnuts for weight loss?* [*Segítenek-e a fogyásban a diófélék?*] című cikk mennyire megbízható, és felmerült a szponzoráció és a kutatási minta nagyságának szempontja is. A szerzők ezután bemutatták *Caulfield* (2017) „4 lépés és egy szokás" nevű módszerét is a résztvevőknek (*Keress előzményeket! Menj el a forrásig! Tájékozódj párhuzamosan! Térj vissza! Figyeld az érzelmeket!*).

Az álhírek kiszűrésének következő szintje a képek manipulációjának felismerése volt (ezt az elemet a „digitális bennszülöttekre" való tekintettel később kivették a workshopokból, bár fontolóra veszik az ismételt beemelését). A következő blokkban az fontosabb álhírleleplező weblapokat vették sorra: a *Snopes*, a *PolitiFact*, és a *FactCheck.Org* oldalait, amit az újságíróhallgatóknak szervezett workshop után a kanadai *FactsCan*nel, *Hoaxbuster*rel és *Emergent*tel egészítettek ki.

Az is információértékkel bír, milyen honlapról származik az adott hír. A szerzők példája a *MartinLutherKing.Org* volt, amelyet a résztvevők a *.org* végződés miatt először megbízhatónak ítéltek, ám a vizuális elemek, a nyelvezet és a weblapgazda megtekintése után egyértelművé vált, hogy gyanús: az 1990-es éveket idéző dizájnnal a *Stormfront* nevű neonáci szervezet működtette a megtévesztő domainnevű oldalt.

A McGill Egyetem hallgatói számára tartott workshopokon a résztvevőket megismertették a haladó keresési technikákkal, úgymint a keresési szűrők használatával, a hivatkozások ellenőrzésével, a parazita kiadók felismerésével, emellett a figyelmükbe ajánlották az egyetemi könyvtár tájékoztató anyagait és szakreferenseit. A forrásokhoz való hozzáférés kapcsán szóba került az információs privilégium fogalma is.

A workshopok fénypontja az „Igaz vagy hamis?" játék volt. A szerzők a brit *The Guardian* 2017-ben az Instagramra feltöltött videóit használták fel (a kiadó hozzájárulásával). Az időkorlátok miatt végül 2 db, 3-3 hírt/álhírt bemutató videót játszottak le, amelyeket a „megoldás" előtt leállítottak, hagytak időt a gyors online információkeresésre, majd szavazást rendeztek a résztvevők körében – ennek módja a tábla- vagy kézfeltartástól az anonim *poll everywhere*-es szavazásig terjedt –, végül a videó narrátora lerántotta a leplet az álhírekről és a bizarrnak tűnő, de valódi hírekről. Példának okáért az a kép, amelyen *Justin Trudeau* kanadai miniszterelnök az esőben öntöz egy fát, hamis volt, ám az a hír, hogy Kínában megépítették a *Titanic* replikáját egy szórakoztatópark számára, igaznak bizonyult.

A könyvtároshallgatónak tartott workshopon az ACRL *Információs műveltségi keretrendszer*ének téziseit is beépítették az álhíres tematikába. Végezetül mindegyik workshop az IFLA *Hogyan vegyük észre az álhíreket?* (*How to spot fake news*) infografikájával zárult, és felhívták a figyelmet a McGill Egyetem Könyvtárának szolgáltatásaira is.

A workshopok értékelése céljából a szerzők ismertetik öt részt vevő csoportnak az „Igaz vagy hamis?" játékon elért eredményeit. A kétszer három feladványt legsikeresebben a középiskolások tudták megoldani, míg a leggyengébben az egyetemistákból, oktatókból, személyzetből és öregdiákokból álló vegyes csoport szerepelt. Az is megfigyelhető volt, hogy 2017 és 2019 között javultak az eredmények, ami talán az álhírek elleni kampánynak köszönhető (a szakirodalom szerint a középiskolák különösen nagy erőfe-

szítéseket tesznek az információs műveltség ilyetén fejlesztése érdekében). Árulkodó tapasztalat volt az is, hogy a nyílt szavazáson a résztvevők egy része hozzáigazította a döntését a többségéhez, azaz érvényesült a csoporthatás.
Az interaktív és szórakoztató workshopot a közeljövőben több alkalommal is meg kívánják tartani. A napi hírek és álhírek állandó muníciót kínálnak a kritikai gondolkodást élesítő, újságírói és személyes elfogultságokat, illetve az információs privilégiumokat tudatosító és a forrásokat értékelő képzések számára. Noha a középiskolás korosztály bizonyult a legjobbnak az álhírek felismerésében, a szakirodalom szerint a Z generáció online tartalomfogyasztási szokásai önmagukban nem javítják a fiatalok információs és kritikai műveltségét. A könyvtári és információs szakemberek hathatós közreműködésével új utakat találhatunk az álhírek elleni küzdelemben, ami minden korosztálynak előnyére válik.

(Szabó Piroska)

192/2020

MORAN, Cristy: Disconnect : contradictions and disagreements in faculty perspectives of information literacy. – Bibliogr. **In:** The reference librarian. – 60. (2019) 3., p. 149-168.

Ellentmondások és nézeteltérések az információs műveltség oktatói perspektíváiban

Egyetemi oktató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

A *Broward College* (Florida) 2 és 4 éves képzést nyújtó főiskola, amelynek minden könyvtárosa részt vesz a hallgatók információs műveltségi oktatásában, és egy-egy tágabb szakterület (művészetek és bölcsészettudományok, üzleti tanulmányok stb.) kihelyezett könyvtárosi teendőit is ellátja.
Egy 2017-es online felmérés keretében megvizsgálták, hogy az oktatók milyennek látják a hallgatók kompetenciáit, mit tesznek az információs műveltség oktatása terén, milyennek értékelik saját pedagógiai készségeiket ezen a területen, és mennyire hajlandók módszereik továbbfejlesztésére. 2018-ban a kutatást könyvtárosok (8 fő) részvételével is kiegészítették.
A 113 válaszadó oktató körülbelül 68%-a egyetértett azzal az állítással, hogy az információs műveltség tanítása az oktatók dolga, viszont 12% szerint ez kizárólag a könyvtárosok feladata. Ugyanakkor sok oktató nem érzi magát magabiztosnak az információs műveltségi oktatásban. A hallgatói kompetenciák megítélésében jelentős véleménykülönbség van az oktatók és a könyvtárosok között, és a hallgatók önértékelése is eltérő.
Az oktatók körülbelül 92%-a ad hallgatóinak irodalomkutatásra épülő feladatokat. Közel felük egyetértett abban, hogy a hallgatók valamennyire értik, hogy mit várnak el tőlük ezen a téren. Hasonló arányban voltak azok az oktatók, akik szerint ez az interneten fellelhető források azonosítására is igaz. Összességében az oktatók szerint a hivatkozások használata, az információk szintetizálása és a könyvtári adatbázisok használata van a legkevésbé megfelelő készségszinten. Ugyanezeket a könyvtárosok sem találták megfelelő szintűnek, viszont ők hamarabb felismerték ezt a problémát. A könyvtárosok néhány szempontból megfelelő szintűnek ítélték a hallgatók egyes részkompetenciáit, ám úgy látták, hogy ezek közül egyik sem érte el a kiemelkedő szintet. A legerősebb készség szerintük a tudományos források azonosítása volt a könyvtári adatbázisok és/vagy az internet felhasználásával. Az oktatók és a könyvtárosok eltérően látták a megbízható források értékelését és az internetes források kutatási célra való felhasználását. Mivel az oktatók több mint fele megfelelőnek találta a hallgatók irodalomkutatási készségeit, valószínű, hogy azt is feltételezték, hogy ez a megbízhatóság megítélésére is igaz, így – a könyvtárosok negyedével szemben – az oktatók közel 44%-a látta ezt a hallgatói kompetenciát megfelelőnek.
A különböző véleményekről való párbeszéd segíthet abban, hogy az oktatók és a könyvtárosok együttműködhessenek a hallgatók információs műveltségének célzott fejlesztése érdekében. Ezt támogathatja az intézményen belüli minőségbiztosítási és értékelési szemlélet erősítése, illetve egy kreditértékű információs műveltségi kurzus bevezetésének lehetősége is.

(Koltay Tibor)

Lásd még 141, 152, 159, 172, 187

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

193/2020

FRITZE, Christiane – KRICKL, Martin: Austrian Books Online – Acht Jahre Digitalisierung des historischen Buchbestandes der Österreichischen Nationalbibliothek mit Google. – Bibliogr. **In:** Bibliothek. – 44. (2020) 1., p. 89-99.

Res. angol nyelven

Austrian Books Online – az Oszták Nemzeti Könyvtár történeti könyvanyaga Google segítségével végzett digitalizálásának nyolc évéről

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Interdiszciplináris problémák; Munkafolyamat; Nemzeti könyvtár; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

2004 óta tart a *Google Books Initiative*, amelyben először csak amerikai könyvtárak vettek részt, de hamarosan európaiak is csatlakoztak a kezdeményezéshez. Az Osztrák Nemzeti Könyvtár (ÖNB) 2011-ben indította *Austrian Books Online* elnevezésű projektjét 70 munkatárssal, melynek során 600 ezer cím digitalizálását tűzték ki. (Ld. a Könyvtári Figyelő 150/2012. sz. referátumát.)

2017-re befejeződött a régi nyomtatvány- és kéziratgyűjtemény digitalizálása, de még tart a munka az 1851 előtti további anyagok digitalizálásával, évente meghatározott mennyiségben. Emiatt módosítani is kellett a munkaszervezésen: a havi feladatmennyiséget megduplázták, hogy 2018-ra elérjék a kitűzött 600 000 kötetet. (Hatalmas adatmennyiség is keletkezett az ÖNB-ben, melynek gondozása nem kis feladat.)

2018-ban az ÖNB az *Aleph* IKR-ről áttért az *Alma* rendszerre, illetve a MAB2 csereformátumról a MARC21 használatára. (Az átállás négy hete alatt a katalógusadatokkal nem lehetett dolgozni.) A munka átszervezése mellett fontos volt a kötetek újraleltározása (a régi dokumentumok speciális vonalkódot kaptak), továbbá a bibliográfiai adatok ellenőrzése, kiegészítése és bevitele, ami jelentős könyvtárosi munkát igényelt. A Bajor Állami Könyvtár példáját követve a digitalizált példányokat nem vették fel önálló rekordként, hanem a nyomtatott mű leírásában kapott állandó linket a digitális változat (a 856-os mezőben). A kézbevétel során a kötetekből több ezer tárgyi „lelet" került elő; ezeket kigyűjtötték és leírták, mivel fontos adalékkal szolgálnak a könyvek, illetve a gyűjtemény történetéhez.

A digitalizálás az alábbi eredményekkel járt: óriási mennyiségű digitalizált gyűjtemény jött létre, rengeteg metaadatot ki lehetett javítani, a teljes szövegű keresés lehetőségével eddig megtalálhatatlan művek is elérhetők lettek, újraleltározták az anyagot, és átfogó restaurálási munkákat végeztek.

A projekt során összesen 594 093 bibliográfiai egységet digitalizáltak, 190 770 690 oldal terjedelemben. Az állományt évszázad és nyelv szempontjából elemezve kimutatható, hogy a soknyelvűség jellemző rá, és hogy koronként eltér a domináns nyelvek aránya. (A megoszlást a cikkben kördiagramok szemléltetik.)

A digitalizált állomány tudományos kutatására már 2013-tól volt lehetőség, amikor az ÖNB digitális könyvtárába integrálta és elérhetővé tette az addig elkészült anyagot a *book viewer* eszköz segítségével (funkciók: több ablak párhuzamos használata, nagyítás, lapozás, letöltés stb.). Lehetséges a teljes szövegű keresés, illetve a szöveges megjelenítés is, ami különösen a gót betűs kötetek olvasásához nyújt segítséget. (A szövegek karakterfelismerésének minősége sajnos nem mindig kielégítő.) Jelenleg fejlesztés alatt áll az IIIF-szabványon alapuló új megjelenítési rendszer. A jövőben tovább fog bővülni a használat módja a nyílt tudomány (*open science*) alapelvének, illetve a digitális bölcsészet új módszereinek köszönhetően.

A szövegfeldolgozás újszerű módjára jó példa a *Travelogues* projekt (http://www.travelogues-project.info), melyet a szerzők részletesen – esettanulmányként – ismertetnek, és amely az 1500 és 1876 közötti német nyelvű útirajzokkal foglalkozik. A kutatás célja az volt, hogy félautomata módszerekkel létrehozzanak egy szövegkorpuszt, metaadatokat gyűjtsenek és kapcsolatokat keressenek a szövegekben lévő entitások között, majd elemezzék az „idegen" és a „Kelet" témájának megjelenését az útirajzokban. (A korpusz

tanulmányozható a https://github.com/Travelogues/travelogues-corpus címen.)
Összegezve megállapítható, hogy megtérültek az erőfeszítések. Az ÖNB régi könyvanyagának digitalizálásával a jövő – a számítógépes elemzés és a digitális bölcsészeti kutatások – fontos alapkövét fektették le. Mindazonáltal úgy kell majd a könyvtári infrastruktúrát kibővíteni, hogy akadálymentes elérést biztosítson az adatkészletekhez. Ez magában foglalja a gondozott digitális gyűjteményeket, de ide tartozik az ellenőrzött, javított adatok kérdésköre is, hogy azok a katalógusba visszakerülve minden használó rendelkezésére álljanak.

(Murányi Lajos)

194/2020

KETTUNEN, Kimmo – KOISTINEN, Mika – KERVINEN, Jukka: Ground truth OCR sample data of Finnish historical newspapers and journals in data improvement validation of a re-OCRing process. – Bibliogr. **In:** LIBER quarterly. – 30. (2020) 1., p. 1-20.

Az újra-OCR-ezési folyamat adatjavító hatásának igazolása egy ground truth minta alapján a digitalizált finn történeti hírlapokban és folyóiratokban

Alakfelismerés; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Hatékonyság; Időszaki kiadványok gyűjteménye; Nemzeti könyvtár; Szoftver

A Finn Nemzeti Könyvtár az 1990-es évektől digitalizálja hírlapjait, folyóiratait. A szabadon hozzáférhető 7,64 millió oldalt számláló, főként finn és svéd nyelvű digitális gyűjtemény (https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu?set_language=en) része a könyvtárak globálisan bővülő történeti adathálózatának: 2012-ben a becslések szerint csak Európában kb. 129 millió oldalon 24 ezer digitalizált hírlap volt elérhető.
A Finn Nemzeti Könyvtár a digitalizált nyers adatok folyamatos előállítása és közzététele mellett az elmúlt években részt vett a digitalizált állomány kutatásában és fejlesztésében is: 2019 szeptemberében fejezték be az Európai Regionális Fejlesztési Alap kétéves projektjét, de közreműködtek egy, a Finn Akadémia által 2016 és 2019 között finanszírozott kutatási konzorciumban is, melynek során a hírlapok és a folyóiratok anyagát használták fel a nyilvánosság változásának történeti kutatásához, emellett bekapcsolódtak a 2018 májusában indult *NewsEye* nevű európai uniós projektbe is.
A könyvtár törekszik az adatállomány javítására, amit az adatok minőségelemzése szolgál. A vizsgálatok során arra a megállapításra jutottak, hogy a digitalizált finn hírlapállomány 70–75%-a esetében megfelelő az optikai karakterfelismerés (*Optical Character Recognition*, OCR) minősége. Ez a 2,4 milliárd szóból álló gyűjtemény esetében azt jelenti, hogy 600–800 millió szó hibás. A dokumentumok kereshető PDF-fájlként jelennek meg a felhasználók számára a weben, de a nyers szöveges adatok is megjeleníthetők kutatási célra. Az előforduló OCR-hibák rosszul olvasható és érthetetlen szavakat eredményeznek, ami nemcsak a teljes szövegű keresést, hanem az általános hasznosítást és a nyelvészeti utófeldolgozást is megnehezíti. Bár a nemzeti könyvtár használói nem panaszkodtak a minőségre, a hibák kijavítása fontos a gyűjtemény értékének növelése szempontjából, ezért 2015-ben elhatározták az OCR-ezés megismétlését. Az eredeti szövegfelismerést az *ABBYY FineReader* (7. és 8. verzió) szoftverrel végezték. Ennek létezik frissebb verziója (15.0) is, de ahhoz a finn fraktúr betűtípus alkalmazása nagyon költséges lett volna, ezért a nyílt forráskódú *Tesseract* 3.04.01 verziójára esett a választás.
Az újra-OCR-ezés eredményeinek kiértékeléséhez úgynevezett *ground truth* adtamintát (előre ismert értékek – „ideális, vártható eredmény", melyet statisztikai modellekben használnak egy hipotézis igazolására) hoztak létre, amely alapján az új és a régi szövegfelismerés hatékonysága összevethető egymással. A minta összeállításához olyan, eltérő évtizedekből származó oldalakat választottak ki, amelyeket fraktúr betűtípussal nyomtattak. A végső adatminta 479 oldalt foglalt magába, 1836 és 1918 közötti hírlapokból és folyóiratokból. A *ground truth* szöveget két lépésben manuálisan javították: először egy külső partner végezte az *ABBYY FineReader 11* kimeneti értékei alapján, majd a végső korrekciót a nemzeti könyvtár munkatársai készítették el házon belül. Ezáltal egy elfogadható referenciaminta született az új optikai karakterfelismerés pontosságának ellenőrzéséhez.
Az új és a régi OCR-eredmények összevetése során a *Tesseract* kimeneti értékei 85,4%-os egyezést mutattak a referenciaként szolgáló *ground truth* mintával. A régi OCR esetében ez az arány 73,1%, míg az újabb *ABBYY FineReader 11* esetében 79% volt. Az automata szövegelemzést a finn nyelvű *Omorfi* nyílt forráskódú morfológiai adatbázis – és annak egy XIX. századi finnre specializált változata, a *HisOmorfi* – segítette. A *ground truth* minta lehetővé teszi a statisztikai elemzésben használt F-mérték

alapján történő összevetést is. Ezt a pontosság és a fedés alapján határozzák meg, és átfogó képet biztosít az újra-OCR-ezés hatékonyságáról. Ennek eredményeképpen megállapították, hogy a régi OCR-ezéshez képest közel 25%-kal csökkent a karakterhibák mennyisége a *Tesseract* javára, amely több szót ismer fel hibátlanul, mint a korábban alkalmazott szoftver, a hibás szóalakokban a *Tesseract*nál azonban több volt a karakterhiba. Ennek következtében növekedett a hibátlanul felismert szavak száma, ám a fel nem ismert szavak jóval nehezebben olvashatók. Kis- és nagybetűk esetében nem volt jelentős tévesztés, ráadásul az újra-OCR-ezés során a *Tesseract* konzisztens módon ismerte fel a finn ábécé karaktereit. A *HisOmorfi* morfológiai elemzése is 9%-kal javult az újra-OCR-ezés hatására.

A szerzők a https://digi.kansalliskirjasto.fi/opendata weboldalon nyílt adatokként közzétették eredményeiket, ami hasznosnak bizonyulhat azok számára, akik régi anyagokat digitalizálnak, vagy korrekciós algoritmusokat fejlesztenek, de más projektek (pl. a *Transkribus* kézirat-felismerő platform) is profitálhatnak belőle.

A *ground truth* módszernek akad némi hátulütője is: egyrészt nem reprezentatív a minta, másrészt alkalmazása hajlamos a túlilleszkedésre (*overfitting*), vagyis kevésbé felel meg általános következtetések levonására. A szerzők ezért egy más mintán, az *Uusi Suometar* című hírlap 1869–1918 közötti teljes anyagán is elvégezték az újra-OCR-ezést, ami a *HisOmorfi* szövegelemzésének tanúsága szerint 15,3%-kal több helyesen felismert morfológiai egységet eredményezett.

(Bódog András)

Lásd még 145, 152, 203

Adatbázisok

195/2020

KLASSEN, Timothy W.: Science A&I database holdings at ARL and Oberlin Group libraries, 2011–2016 : a longitudinal study. – Bibliogr. **In:** College & research libraries. – 81. (2020) 2., p. 215-234.

Elérhető tudományos bibliográfiai adatbázisok az ARL és az Oberlin-csoport tagkönyvtáraiban, 2011–2016: egy longitudinális vizsgálat

Adatbázis -természettudományi és műszaki; Állományalakítás; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

Miután a Tudományos Könyvtárak Egyesülete (ARL) egyik kanadai tagkönyvtárában költségvetési megszorítások miatt jelentős mértékben lecsökkentették az elérhető tudományterület-specifikus természettudományos bibliográfiai adatbázisokhoz (más néven referáló és indexelő adatbázisokhoz – *abstracting and indexing databases*, A&I) való hozzáférést, a szerző elhatározta, hogy feltérképezi, történtek-e hasonló megszorítások más felsőoktatási könyvtárakban, valamint milyen trendek jellemzők az ilyen adatbázisok könyvtári megléte (*holdings*) tekintetében. A kutatás nyolc éve folyamán évente 108 ARL-könyvtár és 74 Oberlin-csoportbeli tagkönyvtár honlapjának „adatbázisok A-tól Z-ig" listáját tekintette át, hogy megkeresse, mely tételek szerepelnek rajtuk a 21 általa kiválasztott természettudományos és műszaki bibliográfiai adatbázis közül. Rögzítette és ellenőrizte az új előfizetéseket és a lemondásokat is. Az eredmények szerint csekély változás volt tapasztalható több tudományterület-specifikus adatbázis meglétében, beleértve a *MathSciNet*et, a *SciFinder Scholar*t és a *GeoRef*et. Ám számos egyéb adatbázis előfizetéseiben visszaesés történt, mint például az INSPEC, a *Biological Abstracts* és a *Compendex* esetében. A szerző a *ProQuest* és az EBSCO tudományos bibliográfiai adatbázisainak meglétét is felmérte, a vizsgált mintában ezek előfizetéseinek száma kismértékben visszaesett. A *Scopus* és a *Web of Science* átfogó bibliográfiai adatbázisainak jelenléte szintén a kutatás részét képezte: bár a két adatbázis közül még mindig a *Web of Science*-re fizettek elő többen, a *Scopus* esetében számottevő előretörés volt megfigyelhető a könyvtárak „A-tól Z-ig" listáin.

(Autoref. alapján)

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 161, 177, 205

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

196/2020

HRUŠKA, Zdeněk: Projekt CDArcha : ochrana fondu optických datových disků v knihovnách. – Bibliogr. **In:** Čtenář. – 71. (2019) 9., p. 308-309.

Projekt CDArcha: az optikai lemezek állományainak megőrzése a könyvtárakban

Állományvédelem; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Központi szolgáltatások; Megőrzés; Optikai lemez; Regionális könyvtár

A Morva Területi Könyvtár gyűjteményében kb. 25 ezer optikai lemez található, ezek adatainak védelmére hozták létre a *CDArcha* projektet. Az RDA szabályzat alkalmazása előtti, korábbi feltárásból nem derül ki egyértelműen, hogy mennyi a hangzó CD és mennyi az adathordozó (CD-ROM, DVD-ROM) a lemezek közül. A projektben elsősorban az adathordozó lemezekkel foglalkoztak. A könyvtár katalogizálási szabályzata alapján a lemezeket két csoportba sorolták: az önálló dokumentumnak tekinthető lemezeket CDR és CDR2 néven vették fel, a másik csoportba a monográfiák és periodikák mellékleteként megjelenő lemezek kerültek (ezek nem szerepelnek önálló tételként a katalógusban). A CDR és CDR2 lemezeken többnyire ún. szürke irodalom található: konferenciaanyagok, felsőoktatási jegyzetek, kutatási jelentések stb. Az olvasók kényelme érdekében ezeket igyekeznek közvetlenül feltölteni a cseh *Kramerius* digitális könyvtárba, így tartalmuk a könyvtár tereiben néhány kattintással elérhető. Mivel a Kramerius a PDF formátumot támogatja, a lemezeken lévő fájlokat ebbe a formátumba konvertálják, ami az *MS Office* vagy *Open Office* programokkal készült dokumentumok, valamint a képek esetén valósítható meg leginkább. Ha a teljes lemez bekerül a Kramerius rendszerébe, a kölcsönzését megszüntetik. Ezzel párhuzamosan az állományokat egy külső tárhelyre is mentik. Ha a lemez audio- vagy videoanyagot, illetve alkalmazásokat, adategyütteseket vagy egyéb olyan fájlokat tartalmaz, melyeket nem lehet ilyen módon a Krameriusba importálni, akkor a hordozó továbbra is használatban, forgalomban marad. Mivel a folyamat meglehetősen időigényes, a könyvtár optikai lemezeinek néhány év alatt csak a 10%-át sikerült feldolgozni (kb. 2000 lemezt). Annak érdekében, hogy felgyorsítsák és automatizálják a munkát, a feladatba informatikus könyvtáros hallgatókat is bevontak a Morva Egyetemről, akik a DROID nevű programmal azonosították a mintaként kijelölt közel 200 lemez adattartalmát és formátumait.

A CDArcha projekt révén egy olyan egyszerű rendszert kívánnak létrehozni, amely a jövőben alkalmas lesz a cseh könyvtárak állományában lévő optikai lemezek adatainak központi szerveren történő, hosszú távú megőrzésére. A kliens-alkalmazás segítségével a könyvtárak feldolgozhatják optikai lemezeiket, amelyeket a központi szerver tárol. A duplikáció megelőzését kettős kontroll szolgálja, a bibliográfiai metaadatok és a lemezadatok ellenőrzésével, összevetésével.

Egy adathordozó feldolgozása a rajta lévő vonalkód azonosításával kezdődik, majd a katalógus metaadatainak letöltését követően a CDArcha-kliens alkalmazása elkészíti a lemez adatképét, amely egy, az ISO 9660-as szabványon alapuló ISO-képfájl. Ezután beszkennelik a lemez tetejét, borítóját és esetleges füzetmellékletét. Az összes adatot további feldolgozásra a szerverre küldik; itt a DROID alkalmazás kimenetei is beépülnek a folyamatba, majd OCR-szkennelés után ún. *BagIt* csomagba mentik az adatokat. Az adat- és metaadatcsomagot ezután a szerveren tárolják, és lehetővé válnak az adatok biztonságát védő automatikus ellenőrzések is. Ezzel megvalósul az ún. bitszintű, hosszú távú adatarchiválás. További kérdésként merülhet föl, hogy vajon a könyvtárak feladata-e a szoftverek és multimédiás tartalmak hosszú távú megőrzése, vagy más, profilban ezekhez a dokumentumokhoz közelebb álló közgyűjteményeknek (galériáknak, múzeumoknak) kellene ezzel foglalkozniuk. A könyvtáraknak mindenképpen cselekedniük kell; az optikai lemezek a gyűjtemények szerves részei, ezért védelemre és megőrzésre szorulnak. A CDArcha projekt e folyamat első, fontos lépésének tekinthető.

(Prókai Margit)

Lásd még 142, 160, 162

Információ- és kommunikációs technológia

197/2020

DOUŠA, Ondřej: QR kódy a jejich využití v knihovnách. – Bibliogr. **In:** Čtenář. – 71. (2019) 10., p. 348-350.

A QR-kódok és könyvtári alkalmazásuk

Honlap; Információtechnológia; Marketing; Mobilkommunikáció; Online katalógus; Szoftver; Városi könyvtár

A QR-kódok a vonalkódok továbbfejlesztett utódai, amelyek a számokon és betűkön kívül speciális 8 bites jeleket is tartalmazhatnak; csak számokból 7089 karakternyi, alfanumerikus értékekből 4296 karakternyi, bináris adatokból 2953 bájtnyi információt képesek tárolni. A szlengben az „útvesztő" vagy „labirintus" kifejezést is szokták használni rájuk, ugyanis mindig négyzet alakúak – sarkaikban három *finder* négyzettel –, a fekete kockák, amelyek a kód teljes tartalmát rejtik, pedig egy útvesztőre emlékeztetnek. A mintázat sűrűsége két tényezőtől függ: a kódban rögzített információktól és az önellenőrző (hibajavító) résztől. Utóbbi nagy előnye a grafikus megjelenítés és beolvasás pontatlanságainak kiküszöbölése. Mi szükséges a kódok értelmezéséhez? A már közismert vonalkódolvasók elég drágák, és csak üzleti célra szerzik be őket. Manapság azonban mindenkinek lapul a zsebében egy kamerával rendelkező okoseszköz, amely a QR-kódok szkennelésére is alkalmas. Akinek az eszköze alapértelmezetten nem tudja olvasni a kódokat, az könnyedén letölthet az operációs rendszerével kompatibilis – többnyire ingyenes – alkalmazásokat.

A QR-kódokat a könyvtárak mára már számos területen használják, jellemzően valamilyen információ kiegészítésére vagy gyors elérési útvonal biztosítására, a kódban tömörített URL-ek beolvashatók például plakátokról vagy szórólapokról. Érdekes alkalmazási területet jelentenek a névjegyek, amelyek gyakran tartalmaznak QR-kódot a gyors azonosításhoz. Erre találunk példát az Ostrovi Városi Könyvtár honlapján (https://mkostrov.cz), ahol a munkatársak kiválasztásakor megjelennek a QR-kódos névjegyek, melyek adatai (név, cím, telefonszám, e-mail) a beolvasás után a mobiltelefonban bekerülnek a kapcsolatok, elérhetőségek közé. Egy másik fontos alkalmazási terület az eseményekhez kapcsolódik: a rendezvény megnevezése mellett található QR-kód szkennelés után minden fontos információt (helyszín, időpont) átemel a telefon naptárába.

Az Ostrovi Városi Könyvtárban nemrég áttértek a vezeték nélküli wifi használatára. A biztonságos bejelentkezéshez szükséges jelszóról az olvasókat szórólapokon és plakátokon tájékoztatták, amelyeket QR-kóddal is elláttak, így a beolvasás után egyetlen gombnyomással lehet csatlakozni az ingyenes hálózathoz.

A QR-kódok a könyvek és az audiovizuális dokumentumok azonosítására is alkalmasak: képesek a polcokon lévő és az azokról hiányzó (raktári vagy kikölcsönzött) dokumentumok információit megosztani a használókkal, és közvetlen kapcsolatot teremteni az online katalógushoz, megmutatva a kínálatot és a példányok elérhetőségét. Érdekes ötlet a QR-kódok elhelyezése magukon a könyveken, akár egy sorozat további köteteire, akár a szerző egyéb műveire utalva. Plakátokon való kiemeléseknél a könyvborítókat a katalógushoz kapcsolt QR-kódok kísérhetik. Végül a QR-kódok segítségével a webre vezető információk versenyekhez, vetélkedőkhöz is kiaknázhatók, erre szolgál példaként a *Geocaching* vagy a *Mysterycaching* játék.

A QR-kódok tehát széleskörűen alkalmazhatóak a könyvtárakban, többek között hasznosnak bizonyulnak a könyvtár honlapján lévő alapvető információk megosztására az intézmény tábláján, de fontos a szórólapokon, plakátokon való megjelenítésük is, azaz minden olyan esetben érdemes élni velük, ahol terjedelmi vagy esztétikai okokból nem lehetséges egy adott felületen minden információt közölni.

Hogyan lehet QR-kódokat előállítani? Egy általános kódgenerátor megtalálható a http://goqr.me oldalon, a cseh könyvtárak a https://www.qikni.cz/generovani-qr-kodu.html oldalt használhatják, valamint érdemes felkeresni a https://www.qrcode-monkey.com/ és a https://www.unitag.io/qrcode oldalakat is.

A QR-kódok alkalmazása során vegyük figyelembe, hogy mindig legyen mellettük alternatív információs lehetőség, és ne vigyük túlzásba a használatukat. Fontos szempont, hogy a kód megfelelő nagyságú legyen, illetve rendelkezzen megfelelő szintű önellenőrző (hibajavító) mechanizmussal. A könyvtár feladata az is, hogy megtanítsa az olvasókat a QR-kódok használatára. Végezetül: ne felejtsük el időnként ellenőrizni a kódjainkat!

(Prókai Margit)

198/2020

KONEČNÝ, Maroš – SKUPIN, Tomáš: 3D tlač ako služba v Univerzitnej knižnici UNIZA. – Bibliogr. **In:** ITlib. – 24. (2020) 1., p. 30-33.

Res. angol nyelven

A 3D-s nyomtatás mint szolgáltatás a Zsolnai Egyetem Könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Eszköztár; Hardver; Információtechnológia; Szolgáltatások

A 3D-s nyomtatás térhódítása nemcsak a háztartásokra, hanem az intézményekre, könyvtárakra is jellemző. A Zsolnai Egyetem (UNIZA) Könyvtára az elmúlt években számos új szolgáltatást indított, melyek között a legnagyobb visszhangot a 3D-s nyomtatás bevezetése váltotta ki. Ez a kapcsolódó eszközök elérhetővé válásának köszönhető: a szlovák webshopokban a *Prusa i3 MK3S* 3D-s nyomtató ára 750 euró, amihez 1 kg alapanyag 15 euróba kerül. A kedvező ár miatt döntött a Zsolnai Egyetem Könyvtára a nyomtató megvásárlása mellett.

A 3D-s nyomtató olyan eszköz, amely a műanyag vagy fém alapanyagból meghatározott finomságú rétegeket épít, ezáltal háromdimenziós tárgyakat állít elő. Az eljárás szabadalma *Charles Hull* nevéhez kapcsolódik, aki már 1986-ban alkalmazta, majd 2008-ban *Adrian Bowyer* forradalmasította az új technológiát. A 3D nyomtatószál leggyakrabban használt alapanyaga az akrilnitril-butadién-sztirol (ABS) és a biológiai úton lebomló, hőre lágyuló műanyag, a politejsav (*polylactid acid*, PLA). A 3D-s nyomtatáshoz manapság már nemcsak műanyagokat, hanem fémeket, üveget, elasztikus és ún. élő anyagokat is használnak.

A különböző ipari alkalmazásokat követően a 3D-s nyomtatás könyvtári szolgáltatásként való bevezetése a használók kreativitását és képzelőerejét vette célba. A külföldi könyvtárakban a 3D-s nyomtatás már a tudományos stúdiumok szerves részét képezi, és az egyetemi oktatók és hallgatók napi szinten használják. Az UNIZA Könyvtárban a 3D-s nyomtatás a közelmúltban vált nyilvánosan elérhető szolgáltatássá. Nem szükséges, hogy a használók önállóan irányítsák a készüléket: a különböző modellekhez segítséget nyújt a népszerű *thingiverse.com* oldal, ahol szabadon letölthető digitális tárgyak találhatóak, melyeket a könyvtári munkatársak segítségével ki lehet nyomtatni. A szolgáltatás elindításakor fontos szempont volt a megfelelő alapanyag kiválasztása a nyomtatáshoz, amely a munkatársak biztonságát nem veszélyezteti. A fent említettek közül a PLA a legkevésbé toxikus alapanyag, ezért az UNIZA Könyvtárban kizárólag ezt használják. Bár a 3D-s nyomtatás a könyvtárban még kísérleti fázisban van, néhány projektet már sikerült megvalósítani. A légi közlekedés oktatásához például repülőmodellt nyomtattak, egy műszaki-orvosbiológus hallgató pedig működő véroxigénszint-mérőt állított elő.

A 3D-s nyomtatás elmúlt 2 hónapja alatt az intézményben 21 használó összesen 39 modellt hozott létre, amihez közel 1220 g anyagot használtak fel. Az átlagos nyomtatási idő 2 óra 15 perc volt. A szolgáltatás ára a könyvtárban 0,05 euró grammonként, azaz a modellek elkészítéséhez legfeljebb 1 euróval kell számolni. A 3D-s nyomtató lehetősége mellett a könyvtár használóképzést is folytat, amelynek során az érdeklődők megismerhetik az eljárás sajátosságait (modellezés, összetevők, beállítások, szoftverek, problémamegoldás). A képzésekről a könyvtár honlapja nyújt tájékoztatást.

(Prókai Margit)

Lásd még 136, 141, 154, 165, 167

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 138

Könyvtárépítés, -berendezés

199/2020

RUNGE, Petra: Die Burg Bibliothek – ein Ort der Inspiration **In:** Bibliotheksdienst. – 54. (2020) 1., p. 52-59.

Res. angol nyelven

A Várkönyvtár, az inspiráció helye

Enteriőr; Felsőoktatási könyvtár; Képgyűjtemény; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Szolgáltatások

A Várkönyvtár (*Burg Bibliothek*) a hallei művészeti főiskola (*Burg Giebichenstein Kunsthochschule*) médiaközpontja és Közép-Németország legjelentősebb művészeti szakkönyvtára. Az ezernél több diákot oktató intézmény története a könyvtár életében is visszatükröződik. Alapításakor, 1915-ben vette át elődjének, a *Gewerbliche Zeichen- und Handwerkschulé*nak a könyvanyagát. 1958-ban kapott a képzőintézmény főiskolai rangot, így a könyvtár is főiskolai könyvtár lett, melyet mellékfoglalkozású munkatársak működtettek. 1979-ben alkalmaztak először szakképzett vezetőt, aki feltárta és folyamatosan fejlesztette az állományt. 1986-ban a könyvtár elhagyta a campust, és 2001-ben a Giebichenstein-várral szembeni épületbe, az ún. fehérházba került, amit eredetileg átmeneti megoldásnak szántak az új könyvtár felépítéséig, de ez az időszak 15 évig tartott.

A 2007–2008. évben a tervezett új könyvtár megkapta az Európai Regionális Fejlesztési Alap támogatását, és elindulhatott a munka. 2011-ben írták ki a nemzetközi építészeti pályázatot; 30 építésziroda kapott meghívást a tervezésre. (Két német cég lett a nyertes, melyek megbízást kaptak a tervezésre, majd a kivitelezésre.) Az alapkövet 2014 januárjában tették le, és 2015 végén ünnepélyesen megnyílt az új, háromszintes épület, amely azóta több építészeti díjban részesült.

A könyvtár nemcsak a főiskola hallgatóit és tanárait szolgálja heti 55 órában, hanem a város lakóit is. Mintegy 2000 négyzetméteren biztosít különböző típusú forrásokat a látogatóknak. A földszinten a bejárat közelében kölcsönzőpult fogadja az érkezőket, és itt helyezték el a zárható tárolószekrényeket és a számítógépeket is. A pult előtti fotelekben lehet pihenni vagy várakozni, de ebben a térben rendezik meg a főiskola éves kiállításait is. A könyvtárhoz tartozó szemináriumi terem is hamar népszerű lett. (Itt konferenciákra, a szenátus üléseire és a diákok projektjeinek bemutatására kerül sor.) A használók a szabadpolcon elhelyezett dokumentumok között válogathatnak.

Az első emeleten nyitott tér dominál, ahol a könyvtár munkatársai is dolgoznak, lehetővé téve, hogy tájékoztatásért hozzájuk forduljanak az olvasók. Itt kapott helyet a közel 1000 darabos anyagminta-gyűjtemény is, amely az iparművészeti oktatást és kutatást szolgálja. A második emeleten a világos, csendes térben a folyóirat-gyűjtemény várja a látogatókat. A kínálatot több mint 160 kurrens folyóiratcím és 5 évfolyamnyi bekötött folyóiratok alkotják, de ezen az emeleten találunk csoportos tanulásra alkalmas tereket és egyéni kutatóállomásokat is. (A wifi-kapcsolat minden szinten elérhető a látogatók számára.)

2017-ben a könyvtárat összevonták a főiskola levéltárával, és a könyvtár vezetője, *Petra Runge* lett az így létrejött egység irányítója. A levéltári gyűjtemény őrzi a főiskola működésének dokumentumait, valamint elődintézményeinek anyagát. Ezen felül a könyvtár kiegészül egy műtárgykollekcióval is, melyben a művészet és dizájn valamennyi ágából – a festészettől a divaton át a szobrászatig, az ipari formatervezéstől a multimédia-dizájnig – gyűjtik az alkotásokat. Az anyag zömét digitálisan feldolgozták, és a BOM (*Bild/Objekt/Material*) nevű adatbázisban tették elérhetővé a főiskolán belül.

A cikket a jövő évek terveinek rövid ismertetése, illetve a „Számok és tények könyvtárról” című összeállítás zárja.

(Murányi Lajos)

200/2020

WENNERHOLD, Markus: Unter himmlischen Polygonen : Neukonstruktion des Glasdachs und Sanierungsmaßnahmen an der Staatlichen Bibliothek Passau. – Bibliogr. **In:** ABI-Technik. – 40. (2020) 1., p. 2-17.

Res. angol nyelven

Égi sokszögek alatt: az üvegtető újraépítése és felújítási munkálatok a Passaui Állami Könyvtárban

Általános tudományos könyvtár; Átépítés; Épületgépészet; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület

A Passaui Állami Könyvtár (*Staatliche Bibliothek Passau*, SBP), melyet 1612-ben jezsuita kollégiumi könyvtárként alapítottak, Németország egyik első nyilvános bibliotékája. A jelentős régikönyv-állomány a jezsuitáknak és az 1803. évi szekularizációnak köszönhető: ekkor ugyanis a városból és a környékről jelentős egyházi gyűjteményeket szállítottak ide (középkori kéziratok és 300 ősnyomtatvány került be az állományba). Ma a Passau óvárosában található SBP általános könyvtárként működik 360 000 egységgel, amihez még hozzá kell számolni a passaui püspökség 70 000 tételes régi könyves gyűjteményét, melyet az SBP 1970 óta gondoz.

Az idő előrehaladtával az állomány egyre több helyet foglalt el a jezsuita kollégium – napjainkban a Gymnasium Leopoldinum otthona, illetve kiállítóhely – épületében. 1967-ben a bajor állam úgy döntött, hogy kollégium melletti, egykori papi szeminárium épülete lesz az SBP új székhelye, természetesen jelentős mértékű átépítés után, ami 1972-ig tartott. (Ekkor készült el a reneszánsz árkádos belső udvart befedő üvegtető is, mely alatt a 60 főt és 20 000 kötetet befogadó nagy olvasótermet alakították ki.)

Negyven évig nem kellett hozzányúlni az épülethez, de azután a jelentős beázások miatt a tetőszerkezet cserére szorult, emellett más munkák is szükségessé váltak (pl. az előadóterem, a hangosítás és a tűzvédelem korszerűsítése, az akadálymentesítés, az olvasótermi padló cseréje). A bajor állam illetékes minisztériuma 2014-ben 2,5 millió eurót biztosított a felújításra (a végösszeg 3,33 millió euró lett).

Az előkészítés során eldöntötték, hogy a munkálatok idején nem zárnak be teljesen, hanem csökkentett szolgáltatásokat nyújtanak. 2015 nyarán az olvasótermi állományt 951 kartondobozba csomagolták, és egy költöztető cég raktárában helyezték el.

A régi üvegtető bontása előtt még védőtetőt is kellett készíteni a beázás elkerülése érdekében, így 2016 márciusában indult a két évig tartó építkezés. (Hátráltatta a munkát, hogy az olvasóterem padlója alól 67 tonna rákkeltő anyagot tartalmazó szigetelőanyag került elő, amit veszélyes hulladékként kellett kezelni és elszállítani, illetve a kölcsönzőben végzett munka során gondatlanságból víz került a pincébe, ahol a telefon- és internetkábelek futottak, és a szárítás több hétre vetette vissza a munkálatokat.)

Kicserélték a polcrendszert, a galéria korlátjait, a világítást, áthelyezték a lépcsőfeljárót, de a legnagyobb munka az üvegtető kialakítása volt. (Az első tervváltozatot a műemlékvédelmi hatóság elutasította, így át kellett dolgozni, hogy jobban belesimuljon az óváros építészeti környezetébe.) Az optimális megvilágítást és hőszigetelést is biztosító új tető végül az első emelet szintje fölé került – így nem emelkedik a második emelet tetőszerkezete fölé –, és speciális, háromszög alakú üvegtáblákból és acél tartószerkezetből állították össze, ami a trapéz alaprajzú belső udvar miatt gondos tervezést igényelt. (A cikkben rajzok és fényképek illusztrálják a műszaki megoldást.)

Ezután a szerző a hangosítás, az akadálymentesítés és a tűzvédelem kérdéseit ismerteti, majd az ünnepélyes megnyitóval (2018. november 21.) zárja cikkét. Hiába a megújult és jól működő infrastruktúra, sajnos nem alakult minden ideálisan: a bedobozolt és raktárba szállított szabadpolcos állomány 10%-a penészes lett a helytelen tárolás miatt. Ez ügyben kártérítési per indítására volt szükség.

(Murányi Lajos)

Lásd még 152, 182

Számítógépes könyvtári rendszerek

201/2020

BREEDING, Marshall: 2020 library systems report : fresh opportunities amid consolidation **In:** American libraries. – 51. (2020) 5., p. 30-41.

Könyvtári rendszerek 2020: új lehetőségek és konszolidáció

Integrált gépi rendszer; Nemzetközi helyzetkép; Szoftver; Szoftverválasztás

A könyvtári rendszerek piacán 2019-ben zajló mozgások egyrészt tovább szűkítették a szállítók közötti választás lehetőségét, másrészt – fejlesztői oldalról –

újabb nyitáshoz vezettek az oktatási rendszerekkel való integrálhatóság és a tartalomszolgáltatás irányába.

A legnagyobb, főként a felsőoktatási és tudományos könyvtárakat érintő változás, hogy az *Innovative Interfaces* felvásárlásával az akadémiai szektorban amúgy is piacvezető *ProQuest* további termékekkel egészíthette ki portfólióját. Vélelmezhető, hogy a cég – részint az új beszerzéseire alapozva – idővel a közkönyvtári piacon is vezető szerepre tör. Mindenesetre a terjeszkedést nemcsak felvásárlások révén, hanem új termékek fejlesztésével is támogatni kívánják. Ilyenek például az *Almá*n alapuló *Leganto* és az *Esploro* – mindkettő elsősorban felsőoktatási és tudományos könyvtári igényeket elégít ki.

Az *Ex Libris* a *ProQuest* 2015-ben megvásárolt, teljes tulajdonú leányvállalata. A felsőoktatási könyvtári rendszerek területén a cég pozíciója 2019-ben tovább erősödött. Legfontosabb terméke az *Alma* könyvtári szolgáltatási platform (KSZP), amelyre 2019-ben 102 szerződést kötöttek (ezek közül több egész konzorciumokra vonatkozik), az installációk száma így összesen 1769-re nőtt. Ugyanebben az évben további 115 szerződést kötöttek a cég discovery szolgáltatására (*Primo*). Az *Innovative*-tól „örökölt" egyes termékek tovább erősíthetik a vállalat helyzetét.

A legfőbb rivális az *EBSCO Information Services*, amelynek vezető terméke az *EBSCO Discovery Service* (EDS), valamint egyre inkább elterjedő hitelesítési szolgáltatása, az *OpenAthens*. Az EBSCO mindenekelőtt a közösségi fejlesztésekben, nyílt forrású megoldásokban bízik, ezért se kezdett új KSZP fejlesztésébe. Helyette a FOLIO kezdeményezést támogatja anyagi beruházással, fejlesztéssel és marketinggel. Az EBSCO, amelynek bevételei elsősorban a tartalomszolgáltatásból erednek, újabban aktív a nyílt tudomány terén (ld. befektetését a *Code Ocean* platformba), illetve partnerségre lépett a digitális megőrzésben érdekelt, ugyancsak nyílt forráskódú megoldásokkal operáló *Arkivum*mal.

A nonprofit szervezetként működő OCLC szintén meghatározó piaci szereplő. Erősségei közé tartozik például a könyvtárközi kölcsönzést támogató rendszere (*WorlsdShare Interlibrary Loan*, WIL), kiemelt termékei pedig a *WorldShare Management Services* (WMS) – amely a felsőoktatás számára kínált KSZP –, illetve a közkönyvtárak igényeire szabott *OCLC Wise*. A *WorldCat*tel hatékonyan együttműködő WMS-t 2019-ben főleg közepes méretű felsőoktatási könyvtárakban vezették be, de néhány nagyobb egyetemi könyvtár is megvásárolta. A *Wise* 2013-ban került az OCLC tulajdonába; az európaiak (főleg holland és belga könyvtárak) után immár amerikai közkönyvtárak is használják.

Ami a nyílt forráskódú mozgalmat illeti, a FOLIO jelenleg lép a korai fejlesztési szakaszba, és – moduláris felépítése, valamint mikroszerviz-alapú technikai infrastruktúrája révén – remélhetőleg idővel megfelelő alternatívát jelent majd a hasonló célú kereskedelmi szoftverekkel szemben. Az első FOLIO-használó intézvény a svéd Chalmers Műszaki Egyetem könyvtára, 2020–2021-ben várhatóan új könyvtárak csatlakoznak az implementáláshoz. Ha a fejlesztés a tervek szerint halad, a felsőoktatási szektorban még egy olyan félelmetes versenytárs mellett is sikerülhet labdába rúgni, mint amilyen az *Alma*. A nyílt forráskódú könyvtári rendszerek terén ugyanakkor természetesen továbbra is a *Koha* IKR a fő befutó. A *ByWater Solutions* immár tíz éve nyújt támogatást a *Koha*hoz; 2019-ben 38 új szolgáltatást adtak el 75 könyvtár számára. Az összes (1296) *Koha*-használó intézmény között a közkönyvtárak vannak többségben (880), de szép számmal akadnak felsőoktatási könyvtárak is (151).

Összegezve, a piac konszolidációja egyben várakozásokkal teli légkört is teremt. A közkönyvtárak feltűnése például a *ProQuest* stratégiai terveiben új kihívások elé állíthatja a többi szereplőt, és eltérő reakciókat, piaci átrendeződést válthat ki. A könyvtári informatika emellett elérkezett egy új fejlődési szakaszba – kérdés, mennyire élnek majd a lehetőséggel a jelentős fejlesztési kapacitással rendelkező nagyvállalatok.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 143, 166, 170

Számítógép-hardver

Lásd 198

Számítógép-szoftver

Lásd 194, 197, 201, 202

Elektronikus könyvtár

202/2020

JIANG, Zhehan – FITZGERALD, Sarah Rose: Promoting institutional repositories via visualizations : a change-point study. – Bibliogr. **In:** New review of academic librarianship. – 25. (2019) 1., p. 95-112.

Az intézményi repozitóriumok népszerűsítése vizualizációk segítségével: egy változásdetekciós vizsgálat

Adatfeldolgozás; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Marketing; Szoftver

A cikk azt vizsgálja, hogy egy intézményi repozitórium honlapján bevezetett vizualizációs eszközök növelik-e az oldal forgalmát. Két vizualizációs módszert vettek igénybe az oktatók és a hallgatók figyelmének felkeltésére. Az első egy térkép, amely az intézményi repozitórium tartalmainak használatát mutatja meg a világ minden tájáról. Ez a térkép a *Tableau* szoftvert alkalmazva jeleníti meg a *Google Analytics* adatait. A második módszer egy szövegbányászati eszköz, amely lehetővé teszi a használók számára, hogy szófelhőket generáljanak a disszertációk és szakdolgozatok absztraktjaiból tudományterület és publikációs év szerint. A szófelhő az R programozási nyelvet, a *Shiny* szoftvercsomagot és a *tm* nevű szövegbányászati eszközt alkalmazza. Az intézményi repozitórium honlapján töltött kapcsolódási időszakok számának változásait a változásdetekció módszerével elemezték.

(Autoref.)

Lásd még 136, 164, 190, 193, 196

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

203/2020

VALEONTI, Foteini – TERRAS, Melissa – HUDSON-SMITH, Andrew: How open is OpenGLAM? Identifying barriers to commercial and non-commercial reuse of digitised art images. – Bibliogr. **In:** Journal of documentation. – 76. (2020) 1., p. 1-26.

Mennyire nyílt az OpenGLAM? Korlátok a digitalizált művészi képek üzleti célú és nonprofit felhasználása előtt

Digitalizálás; Elektronikus dokumentum; Hozzáférhetőség; Képgyűjtemény; Múzeum; Szerzői jog

Az utóbbi években lendületet vett az OpenGLAM [nyílt hozzáférésű galériák, könyvtárak, levéltárak és múzeumok] és a tágabb értelemben vett nyílt licenc mozgalom a kulturálisörökség-szektorban. Jelen tanulmány célja, hogy a végfelhasználók nézőpontjából vizsgálja meg az OpenGLAM kezdeményezést, azonosítva a nyílt licenccel rendelkező művészi képek üzleti célú és nonprofit újrafelhasználásának korlátait.

A szakirodalmi áttekintést követően a szerzők számba veszik, hogy a végfelhasználók hogyan találhatják meg az OpenGLAM-ben részt vevő intézményeket, emellett esettanulmányok segítségével elemzik, milyen folyamatot kell követniük a végfelhasználóknak ahhoz, hogy három művészeti múzeumból nyílt licencelésű képeket keressenek, töltsenek le és használjanak fel újra.

A szakirodalom eddig többnyire arra összpontosított, hogy intézményi nézőpontból vizsgálja az OpenGLAM-ben történő részvétel kockázatait és előnyeit, és kevés erőfeszítés történt arra, hogy az OpenGLAM-et a végfelhasználók szempontjából értékeljék. A szerzők rávilágítanak arra, hogy a végfelhasználók egy sor akadállyal szembesülnek, amikor szabad felhasználású képeket keresnek, töltenek le és használnak fel újra. A három legfőbb buktató a képek minőségével, a képek nyomon követhetőségével (*image tracking*), illetve a szabad felhasználású és a jogvédett képek megkülönböztetésével kapcsolatos. A kutatás művészeti múzeumok és galériák vizsgálatára szorítkozik. A könyvtárak, levéltárak és az OpenGLAM-ben részt vevő egyéb (pl. régészeti) múzeumok kívül esnek e tanulmány keretein.

A szerzők azonosítják a szabad felhasználású képek üzleti célú és nonprofit újrafelhasználásának gyakorlati akadályait, kiemelve a részt vevő intézmények által fejlesztendő területeket.
A tanulmány szerzői egy keveset kutatott területhez járulnak hozzá azáltal, hogy az OpenGLAM-et a végfelhasználók szemszögéből vizsgálják, és ajánlásokat fogalmaznak meg mind a használók, mind a múzeumok és a galériák számára.

(Autoref.)

Lásd még 150

Kiadói tevékenység

204/2020

DEINZER, Gernot – HERB, Ulrich: Scheinverlage in der wissenschaftlichen Kommunikation : Verbreitung von Predatory Publishing und Lösungsansätze. – Bibliogr. **In:** Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 67. (2020) 1., p. 25-37.

Res. angol nyelven

Fantomkiadók a tudományos kommunikációban: a parazita kiadás elterjedtsége és megoldási javaslatok

Bibliometria; Folyóiratkiadás; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos és szakkönyvtárak; Tudományos kutatás

A tudományos kiadóknál bevett gyakorlat, hogy a szerkesztőbizottság megléte, a tudományos igényű szerkesztés és az adott téma anonim külső szakemberei által végzett lektorálás (*peer review*) biztosítja a szigorú minőségellenőrzést, ezzel pedig az olvasóknak a kiadványokkal szembeni bizalmát.
A tudományos kiadás rendszerében vannak olyan szolgáltatók is, akik kétséges üzleti gyakorlatot folytatnak. A parazita kiadók a nyílt hozzáférés lehetősége mellett publikálási díjat és a nyomdai költségekhez való hozzájárulást szednek be (bár ez a modell az előfizetéssel terjesztett folyóiratoknál is létezik). A parazita folyóiratokra nem jellemző a lektorálás. A tartalom minősége nem ítélhető meg egyértelműen a folyóirat vagy a kiadó neve alapján: a parazita folyóiratokban is előfordulnak minőségi közlemények, és ellenkezőleg: a komoly kiadók folyóirataiban is akadnak kétes publikációk, amelyek például kimerítik a hirdetés vagy a lobbizás kritériumait.
A parazita folyóiratokban három okból publikálhatnak a szerzők:

1. megtévesztő folyóiratcímek (eközben egy-egy cikk akár színvonalas folyóiratokban is közölhető lenne);
2. a gyors és/vagy olcsó publikálás mint cél (ennek során elmarad a minőség tudományos ellenőrzése, a cikk viszont bekerül a szerző publikációs listájába, ami a tudományos előmenetelhez szükséges – sokan nem tudnák megfizetni a magas presztízsű külföldi folyóiratokban való közlést, ezért fordulnak ehhez a lehetőséghez);
3. áltudományos eredmények közzététele (ez már tudatos csalás, melynek felismerése és jelzése fontos feladat).

A parazita folyóiratokról elsőként *Jeffrey Beall* állított össze jegyzéket. Erre épített *Shen* és *Björk* (2015) kutatása is, mely szerint 2014-ben 996 kiadó 11 873 parazita folyóiratot adott ki; míg 2010-ben 53 ezer, 2014-ben 420 ezer cikket jelentettek meg ilyen formában. A kiadók 27%-a indiai székhellyel rendelkezik. A szerzők nagy része ázsiai és afrikai. A parazita folyóiratok piaci részesedése a bevételekből 2014-ben 0,68%-ot tett ki. A parazita folyóiratokra elsősorban az azokban publikáló szerzők hivatkoznak. Hasonló eredményre jutottak a Bielefeldi Egyetemi Könyvtár munkatársai, akik 131 szervezet által finanszírozott publikációk adatbázisa alapján szűrték ki és elemezték az *OMICS Publishing Group* és a *Scientific Research Publishing* gyanús, parazita kiadási gyakorlatát. Ezt a Regensburgi Egyetem kutatásai is megerősítették.
A kiadók és termékeik megbízhatóságáról jó áttekintést adnak az úgynevezett fehér és feketelisták. A fehér listák a transzparens eljárással dolgozó kiadókat tartalmazzák. A legismertebb ilyen források közé tartoznak a *Journal Citation Reports*, a *Scopus*, a *Medline* és a DOAJ. Sajnos nem minden esetben aktuálisak, és nem vagy csak évek elteltével tartalmazzák az új indulású kiadványokat. A feketelisták közé tartozik *Jeffrey Beall* említett jegyzéke, amely 2017-tel lezárult. Fehér és feketelistát készít a *Cabell* cég is. A feketelisták célja a figyelem felkeltése. Tudományos szervezetek összefogásával készül a *Think. Check. Submit* elnevezésű, kritikai értékelést szolgáló weboldal is.
A jelenlegi publikálási gyakorlatban a kutatási adatok reprodukálhatósága és a preprint-szerverek alkalmazása jelent kihívást. A tudományos publikálás digitális átalakulásának időszakában további fejlemény a nyílt lektorálás (*open peer review*) térhódítása,

amelynek keretében mind a lektor személye, mind döntése nyilvánosságra kerül. A lektor észrevételei alapján végrehajtott változások nyomon követhetők, és megjegyzések fűzhetők hozzájuk. Szintén új célkitűzés a nyílt tudomány (*open science*), azaz az egész kutatási folyamat átláthatósága és ellenőrizhetősége. A könyvtárak jelentős segítséget nyújtanak a fiatal és a gyakorlott kutatóknak egyaránt. Tanácsokkal látják el őket, hol érdemes publikálniuk, mely kiadókat célszerű elkerülniük, és arra is van példa, hogy átvállalják a publikálási díjakat. Érzékenyíthetik a szélesebb nyilvánosságot, és bibliometriai kutatásokra vállalkozhatnak. Végezetül hozzájárulhatnak a nyílt tudomány infrastruktúrájának biztosításához is.

(Hegyközi Ilona)

205/2020

GOLOVKO, Svetlana Ivanovna: Tradiciâ faksimil'nogo vosproizvedeniâ knižnyh raritetov. – Bibliogr. **In:** Bibliografiâ i knigovedenie. – (2019) 6., p. 99-107.

Res. angol nyelven

A régi és ritka könyvek fakszimile kiadásának hagyományai

Bibliofília; Hasonmás kiadás; Könyvkiadás története; Régi és ritka könyvek; Reprint; Terminológia

A fakszimiléket (hasonmás kiadványokat) aszerint különböztetik meg, mennyire állnak közel az eredeti műhöz. *V. E. Barykin* felosztása a következő:
– valódi fakszimilék: az eredeti műtől csak a kiadói jelvényben térnek el;
– fakszimile típusú kiadványok (vagy „feltételes fakszimilék"): különböző okokból nem teljesen olyanok, mint az eredeti (hiányzik a borító, más a papír, rövidített a szöveg, mutatókat, kiadói címlapot tartalmaz stb.).

A fakszimilék célja, hogy nyomdai úton a lehető legpontosabban, az eredetihez maximális megközelítéssel úgy reprodukálják a képeket/oldalakat, ahogy azok az eredeti műben találhatók.

A *fakszimile* és a *reprint* fogalmakat gyakran szinonimaként használják, és szabványos, egységes tudományos meghatározások hiányában nehéz a közöttük lévő határvonalat meghúzni. A fakszimile (latinul: *fac simile* = 'tedd hasonlóvá') ritka, régi, egyedi kiadványok és kéziratok, vagy kiemelkedő történelmi és művészeti emlékek reprodukciója, míg a reprint jellemzően kis példányszámban kiadott tudományos művek vagy kézikönyvek fototechnikai eljárással készített másolata. A fakszimilék általában kis példányszámban (maximum 1000) jelennek meg, a kiadványok egy része lehet sorszámozott. Jó minőségű művészi-nyomdai kivitelezés jellemzi őket, és külön mellékletben megjelenő mutatók tartozhatnak hozzájuk. (A reprintekben nincsenek mutatók.) A fakszimile típusú kiadványokban a kísérőszöveg magában a kiadványban található. A fakszimilék többségében az eredeti mű speciális (irodalmi, művészeti) feldolgozást igényel, ami a reprinteknél nem fordul elő.

A szakemberek szerint a fakszimilék legfőbb jellemzője az eredeti mű pontos reprodukálásának szintje, a lehető legteljesebb közelítés az eredetihez, beleértve a szöveg, a papír, az illusztrációk, sőt a hibák visszaadását.

Az első fakszimile 1808-ban Münchenben készült, a legrégebbi német könyv kőnyomata volt. Oroszországban a régi könyvek és kéziratok fakszimiléi a XIX. század közepén jelentek meg, kiadásukban nagy szerepe volt a tudós társaságoknak. Olyan művek láttak napvilágot, mint 1887-ben a *Polgári ábécé erkölcsi tanításokkal*, I. Péter cár javításait is közölve (eredeti kiadás: Moszkva, 1710). A XIX. század végén és a XX. század elején kiadott fakszimilékkel Barykin is foglalkozott, feltárva az óorosz és ószláv kéziratok és könyvek fakszimile kiadásainak jellegzetességeit. Egy 1891-ben kiadott könyvnyomtatási mintakönyvben 126 minta szerepelt a XV–XVI. századból. 1904-ben jelent meg egy fénynyomó eljárással készült reprodukció az *Igor-ének* 1800. évi nyomtatott változatáról. A Rumjancev Múzeum 1912-ben 100 példányban készítette el az *Arhangelszki Evangélium* (eredeti megjelenés: 1092) fakszimiléjét: borítója, papírja, az oldalak vágása, a viaszfoltok és rovarnyomok hűen követték az eredeti művet, melléklete rövid magyarázó szöveg volt. A szovjet időkben is jelentek meg fakszimilék, például az *Academia* kiadó által 1935-ben készített fakszimile *A. N. Radišev Utazás Pétervárról Moszkvába* című művének első kiadásáról (eredeti megjelenés: 1790). Az első fakszimile és miniatűr kiadványokra szakosodott szerkesztőség, a *Kniga* 1977-től rendszeresen közreadja a legkiválóbb kulturális emlékeket, köztük a XX. század első felében megjelent fontosabb műveket. A *Hudožnik RSFSR* kiadó az 1970–1980-as években a fiatal nemzedék érdeklődésének felkeltésére kiadta az orosz illusztrátorok legszebb alkotásait. A szovjet időkben a kiadványok pontosan meghatározott tudományos célokra készültek, a mutatók terjedelme gyakran megegyezik a szövegével.

Napjainkban, a XXI. század elején is működnek fakszimilékkel aktívan foglalkozó kiadók. 2005-ben a *Centrpoligraf* kiadó adta közre a híres metszetgyűjtőnek, *V. A. Verešagin*nak a XVIII. és XIX. századi illusztrált kiadványokat (mintegy ezer művet) be-

mutató könyvét. Említésre méltók a mai könyvkiadók kezdeményezései a könyvritkaságok legújabb nyomdatechnikával történő előállítására, így például a *SNEG* kiadó ötvözi a hagyományos eszközöket és a nem szabványos megoldásokat az innovatív technológiával.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 156

Közművelődés

Lásd 155, 184

Határtudományok

Lásd 193

Az ismertetett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	40. (2020) 1.
AIB studi (IT)	59. (2019) 3.
Alexandria (GB)	29. (2019) 3.
American libraries (US)	51. (2020) 1/2., 5.
Bibliografiâ i knigovedenie (RU)	(2019) 6.
Bibliotekovedenie (RU)	(2019) 5., 6.
Biblioteksbladet (SE)	105. (2020) 4.
Bibliothek (DE)	44. (2020) 1.
Bibliotheksdienst (DE)	53. (2019) 10-11.; 54. (2020) 1.
The bottom line (GB)	33. (2020) 1.
BuB (DE)	72. (2020) 1.
Bücherei Perspektiven (AT)	(2020) 1.
Collection management (US)	45. (2020) 1.
College & research libraries (US)	80. (2019) 7.; 81. (2020) 1., 2.
College & research libraries news (US)	81. (2020) 3.
College & undergraduate libraries (US)	26. (2019) 4.
Computers in libraries (US)	39. (2019) 10.
Čtenář (CZ)	71. (2019) 9., 10., 11.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	31. (2019) 2.
Documentation et bibliothèques (CA)	66. (2020) 1.
Education for information (I)	35. (2019) 4.
The electronic library (GB)	38. (2020) 1.
IFLA journal (I)	46. (2020) 1.
Information technology and libraries (US)	39. (2020) 1.
Information Wissenschaft und Praxis (DE)	71. (2020) 1.
Itlib (SK)	24. (2020) 1.

The journal of academic librarianship (US)	46. (2020) 1.
Journal of access services (US)	17. (2020) 1.
Journal of documentation (GB)	76. (2020) 1.
Journal of eScience Librarianship (I)	9. (2020) 1.
Journal of information science (GB)	46. (2020) 1.
Journal of librarianship and information science (GB)	52. (2020) 1.
Journal of library administration (US)	59. (2019) 8.
Journal of library metadata (US)	20. (2020) 1.
Journal of web librarianship (US)	13. (2019) 4.
Knižnica (SK)	21. (2020) 1.
LIBER quarterly (I)	30. (2020) 1.
Library management (GB)	41. (2020) 2/3.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2019) 7., 11., 12.
New review of academic librarianship (GB)	25. (2019) 1.
The reference librarian (US)	60. (2019) 3.
Reference services review (US)	48. (2020) 1.
Technical services quarterly (US)	37. (2020) 1.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	67. (2020) 1.

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

A Könyvtári Figyelő az Országos Széchényi Könyvtár 1955-ben indult, negyedéves megjelenésű, országos hatókörű, lektorált, tudományos szakfolyóirata. A szerkesztőség a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével, gyakorlatával és történetével foglalkozó, valamint a külföldi szakmai trendeket, innovációkat, jó gyakorlatokat bemutató tanulmányokat várja.

- **Kéziratok leadása**: e-mailben, szövegfájlként csatolva várjuk az írásokat a saghi.ilona@oszk.hu, illetve a referátumokat a szabo.piroska@oszk.hu címre.
- **Műfajok, terjedelem**: Times New Roman betűtípus, 1,5-ös sortávolság használatát kérjük; Egy A/4 oldal terjedelme: 2000 n. Önálló tanulmányok: 20–23 A/4-es oldal; szemletanulmányok: 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások: 5–15 A/4-es oldal; recenziók: 3–6 A/4-es oldal; referátumok: 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztőséggel egyeztetve el lehet térni. A rövidítések feloldását az első előfordulásnál, az évszázadokat római számmal kérjük megadni.
- **Absztrakt, névjegy**: a tanulmányokhoz és a *Kitekintés* rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni magyar, és lehetőleg angol nyelven is. Kérjük továbbá, szíveskedjék megadni a szerzők listájának közléséhez szükséges alábbi adatokat: Név (munkahely, beosztás, település).
- **Illusztrációk** (ábrák, képek, táblázatok): kizárólag jogtiszta illusztrációkat közlünk, azonban a szerkesztőség nem tud jogtisztázást vállalni; az illusztrációk a szerző által létrehozott mű szerves részét képezik (ld. Felhasználási szerződés). Kérjük, győződjön meg arról, hogy az Ön által a szövegbe illesztett illusztrációk (fotók, internetről, más kiadványokból származó képek, ábrák stb.) felhasználása a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozás figyelembevételével történik (engedélyezett). Az illusztrációkat külön fájlban szíveskedjék megküldeni, egyértelműen azonosíthatóan rendszerezve. A szövegben számozással jelölje a helyüket, illusztráció-típusonként (pl. fotó/kép; ábra; táblázat; grafikon) újrakezdve a számozást. Az illusztrációk mindegyikéhez kérünk képaláírást, amennyiben releváns, készítőjének megnevezését, illetve az illusztráció forrásának feltüntetését. A nyomtatott változatban csak fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni, ezért a színes ábrák, táblázatok, grafikonok készítésénél, kérjük, legyen erre tekintettel. A megjelenítendő illusztráció megfelelő minőségének biztosítása érdekében a diagramok alapját képező forrásfájlt (pl. Excel) is szíveskedjék megküldeni.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozások, jegyzetek**: kérjük, a jegyzeteket, hivatkozásokat végjegyzetek formájában készítse el, az alábbiak szerint:
  I. ***Jegyzetek és irodalmi hivatkozások*** (folyamatos sorszámozással kérjük felsorolni).
  II. ***Felhasznált irodalom*** (az itt közölt források nem szerepelnek az előző felsorolásban, csak az elolvasott, ám nem idézett műveket tartalmazza, szerző szerinti ABC-rendben).

  A hivatkozások az *MSZ ISO 690: 2018 Információ és dokumentáció. Irányelvek az információforrások bibliográfiai hivatkozásaihoz és idézéseihez* c. szabvány alapján készülnek. **A részletes hivatkozási szabályzatot szerzőinknek megküldjük, illetve elérhető a http://ki2.oszk.hu/kf/utmutato-a-szerzoknek/ oldalon.** Néhány jellegzetes példa:

  Egyszerzős, egykötetes, nyomtatott könyv
  NAGY Attila. Háttal a jövőnek?: Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: OSZK, Gondolat, 2003. 217 p. ISBN 963-200-472-8

  Időszaki kiadványban megjelent tanulmány, közlemény (folyóiratcikk)
  DIPPOLD Péter. Kötelespéldány-szolgáltatás és nemzeti bibliográfia: nemzetközi kitekintés. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 15. = 51. (2005) 1., p. 63-74. ISSN 0023-3773

  Weboldalról elérhető (letölthető) dokumentum
  Riding the waves or caught in the tide? [elektronikus dok.]: Navigating the evolving information enviroment: Insights from the IFLA trend report. The Hague: IFLA Headquarters, [2013.] Hozzáférhető: http://trends.ifla.org/insights-document [Megtekintve: 2020.05.18]
- **Lektorálás, szerkesztés**: a kéziratot az adott témában kompetens szakértő (szerkesztőbizottsági tag, illetve külső szakértő) lektorálja. A szerkesztőség stilárisan és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. A tipográfiát a szerkesztőség alakítja ki. A tartalmat érintő változtatást a szerzővel egyeztetjük, a betördelt cikket számára korrektúrára megküldjük.
- **Felhasználási szerződés:** a szerzőkkel a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozással összhangban felhasználási szerződést kötünk, amelynek mintáját a felkérő levéllel egyidejűleg megküldjük. Amennyiben a lapban közölt írások egy másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hivatkozzanak a *Könyvtári Figyelő*ben történt első közlésre. A *Tanulmányok, Kitekintés* és *Könyvszemle* rovatok szerzőit egy tiszteletpéldány illeti meg.

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- BIBLIOMETRIAI TÜKÖRKÉP A KÖNYVTÁR ÉS A KÖNYVTÁRTUDOMÁNY INTERDISZCIPLINÁRIS KAPCSOLATAIRÓL
- HOGYAN LÉPJÜNK EGYRŐL A KETTŐRE? A K2 TOVÁBBKÉPZÉSI SOROZAT MÚLTJA ÉS JELENE
- INNOVÁCIÓ A KÖNYVTÁRI MINŐSÉG-MENEDZSMENTBEN
- AZ ÉV FIATAL KÖNYVTÁROSA – PÁLYAMUNKÁK
- A KÖZÉPISKOLAI TANÁROK VISZONYA AZ INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉGHEZ MAGYARORSZÁGON, LENGYELORSZÁGBAN ÉS LITVÁNIÁBAN
- A WIKIDATA ÉS A NEMZETI NÉVTÉR KAPCSOLÓDÁSI LEHETŐSÉGEI
- A HAZAI HOLOKAUSZTKUTATÁS KÖNYVTÁRI TÁJÉKOZTATÁSI FORRÁSAI ÉS AZ USC SOÁ ALAPÍTVÁNY VIZUÁLIS TÖRTÉNELMI ARCHÍVUM AZ EISZ NEMZETI PROGRAMBAN
- KIADÁSTÖRTÉNET, MÓDSZERTAN, ÚJ KIADÁSOK: LELKI FEGYVERHÁZ

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!
KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

nka
Nemzeti Kulturális Alap